

თქ 625
3

MONUMENTA GEORGICA

IV. LEGES

№ 2.

სამართალი სომხური

ქართული ვერსია

შესრულებული ვახტანგ მე-VI-ის ბრძანებით

გ ა მ რ ს ც ა

ლეონ მელიქსეთ-ბეგაძე

CORPUS JURIS ARMENIACI

VERSIO GEORGICA

IUSSU REGIS WACHTANGI VI FACTA

EDIDIT

LEO MELIKSET-BEK

ტფილისის უნივერსიტეტის გამოცემა

ტფილისი TPHILISIS

1927

01K6RB
3

ძვ. 2015-16946

სამართალი სომხური

დაიბეჭდა ტფილისის უნივერსიტეტის პედაგოგიური ფაკულტეტის
დადგენილებით

მდივანი: ს. ყაუხჩიშვილი.

ბეჭდვა დაიწყო 1926 წ. ოქტომბერს, დასრულდა 1927 წ. აპრილს.

ს. ს. უ. ს. პოლიგრაფტრესტის 1-ლი სტამბა, პლехანოვის პრ. № 91

შეკვეთა № 94/723

ტირაჟი 550

მთავარლიტი № 1360

წინასიტყვაობა

ძველ ქართველთა კანონმდებლობის უდიდესი და უშესანიშნავესი ძეგლი—ვახტანგ მე-VI-ის „სასამართლო წიგნთა კრებული“, რომელიც წარმოადგენს ძველს საქართველოში არსებულ ეროვნულ და უცხო კანონმდებლობათაგან შემოდებულ კანონთა კონსოლიდაციის ერთგვარ ცდას, ჯერჯერობით გამოუცემელია. ამ დიადი საქმის შესრულება დიდი ხანია რაც განუზრახავს საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებას (იხ. Е. Такайшвили, Описание рукописей «Общества распространения грамотности среди грузинскаго населения». т. II, Тфл. 1906—1912, стр. 631), მაგრამ ეს განზრახვა მას ჯერჯერობით ვერ განუხორციელებია.

დღეის-დღეობით კი ხსენებული კრებული თავისი მთლიანობით ცნობილია მხოლოდ თავისუფალი თარგმანით (ისიც შესამჩნევად შემოკლებულად და გადამახინჯებულად) რუსულს ენაზე, სათაურით „Сборникъ законовъ грузинскаго царя Вахтанга VI“, რომელიც გამოცემულია ორჯერ: პირველად—პეტრესქალაქს 1828 წელს მმართველი სენატის მიერ, ხოლო მეორედ,—როგორც განმეორება პირველი გამოცემისა, მხოლოდ წინასიტყვაობათა, შენიშვნათა და დამატებათა დართვით,—ტფილისს 1870 წელს ა. ფრენკელის მიერ, დი. მ. ბაქრაძის რედაქტორობით. ქართული ტექსტები კი კრებულისა ხელმისაწვდომია მკითხველისათვის მხოლოდ ნაწილობრივ, ე. ი. ოთხი კოდექსის შემცველი ეროვნული კანონმდებლობის სახით,—იმ დროს, როდესაც არაქართული კანონმდებლობა, რომელიც შეიცავს სამ კოდექსს (ე. წ. „მოსეს“, „სომხურს“ და „ბერძნულს“) და თავისი

ზომით შეადგენს კრებულის უმეტეს ნაწილს, ჯერ კიდევ ელის გამოქვეყნებას¹.

1846 და 1863 წელს პეტრესქალაქს გამოქვეყნებული თავისი „ქართული ქრესტომატიის“ პირველსა და მეორე გამოცემებში და ე. ჩუბინოვიჩმა, სხვათა შორის, მოათავსა თვით ვახტანგ მე-VI-ის კოდექსი სათაურით „სამართალი ბატონი-შვილისა ვახტანგისა“ (პირველი გამოცემა, გვ. 394—455)² და აგრეთვე ბაგრატ კურაპალატის კანონთა შემცველი ბექასი და აღბუღას კოდექსი სათაურით „სამართალი აღბუ-

¹ ვახტანგის საკანონმდებლო მოღვაწეობაზე, გარდა თვით მის „სასამართლო წიგნთა კრებულში“ არსებული ცნობებისა. შოიბოგება მრავალი ისტორიულ-ლიტერატურული მოწმობა, მაგ. „ქართლის ცხოვრების“ შედგეში (იხ. ქართლის ცხოვრება, ნაწილი მეორე, გამოცემული ჩუბინოვიჩის აგან, ს. პ. ბ. 1854, გვ. 71), ტრაქტატში „მცირე უწყებაჲ ქართველთა მწერალთათვის“ („ძველი საქართველო“, ტ. I, ტფ. 1909, განყ. III, გვ. 27—28) და სხვაგან.

² უსახელო ავტორს (ზ. კიკინაძეს?) სავაზეთო წერილთა რიგში „ქართული სტამბები და დაბეჭდილი წიგნები მეჩვიდმეტე საუკუნიდამ (1629 წლიდგან)“ („ცნობის ფურცელი“ 1899 წ.), ტფილისის სტამბაზე ლაპარაკისას, ამ სტამბაში დაბეჭდილ წიგნთა სიაში მე-8-ე ადგილას ნაჩვენებია აქეს: „ვახტანგ მეფის სამართლის ზოგიერთი მუხლები“, რომლისათვისაც ამბობს: „დაიბეჭდა 1712 წ. ვისგან არ სჩანს“ (№ 779). რამდენად ეს ცნობა შეეფერება სინამდვილეს, ამის თქმა ძნელია, ვინაიდან ასეთი წიგნი ჯერჯერობით არ აღმოჩენილა ძველ ნაბეჭდ წიგნთა შორის.

ინტერესს მოკლებული არაა სპეციალი ლიტერატურაც ვახტანგის კანონმდებლობაზე, მაგალითად: Д. Пурцеладзе, Краткое систематическое изложение уголовного законодательства Вахтанга VI, царя Грузинскаго, съ показаніемъ достоинствъ и недостатковъ его, Тпл. 1864, стр. 1—23; ივ. ჯავახიშვილი, ქართული სამართლის ისტორია, — „ჩვენი ერი“ 1909 წ. № 2, გვ. 13—16; პ. კიზირია, სისხლის სამართლის კანონმდებლობა საქართველოში მეფე ვახტანგ მე-VI-ის კანონთა კრებულის მიხედვით, — გაზ. „საქართველო“ 1915 წ. №№ 92, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 104 და 105; გ. თარხნიშვილი, სასამართლოს წარმოება საქართვე-

ლასი პირველი“ (მეორე გამოცემა, გვ. 208—233)³. ამის შემდგომ მხოლოდ 1913 წელს ტფილისში ცალკე-ცალკე გამოიცა ქართული კანონმდებლობის დანარჩენი 2 კოდექსიც სარგის კაკაბაძის მიერ: გიორგი ბრწყინვალის „ძეგლის დება“ ანუ „ძეგლის დაღება“ ბროშიურში „ძეგლის დაღება გიორგი ბრწყინვალის მიერ“ (გვ. 4—16)⁴ და ე. წ. „სამართალი კათალიკოზისა“ ბროშიურში „სამართალი კათალიკოზისა და მისი შედგენის დრო“ (გვ. 3—7)⁵. ხოლო 1914 წელს ცნობილმა ინგლისელმა ქართველთმეტყველმა ოლივერ უორდროპმა „Journal of the Royal Asiatic Society“-ში (ივლისის №-ში) გამოაქვეყნა გიორგი ბრწყინვალის კოდექსის ინგლისური თარგმანი: „Laws of King George V. of Geor-

ლოში ვახტანგ მე-VI-ის კანონების წიგნის მიხედვით, — „კრებული“ ივ. ჯავახიშვილის რედაქციით, ტფ. 1915, გვ. 113—130.

³ იხ. სპეციალი ლიტერატურა ამ კოდექსზე და მასთან დაკავშირებულ პირთა შესახებ: ნ. ურბნელი, ათაბაგნი ბექა და აღბულა და მათი სამართალი, ტფ. 1892, გვ. 1—411 [= „ივერია“ 1890 წ. №№ 201, 202, 204, 205, 206, 207, 212; 1891 წ. №№ 18, 23, 33, 43, 48, 167, 169, 174; 1892 წ. №№ 42, 47, 56, 58, 62 და 69]; ივ. ჯავახიშვილი, *op. cit.*, — „ერი“ 1909 წ. № 1, გვ. 14—16, და № 2, გვ. 13—16; ს. კაკაბაძე, სჯულდებელთა ბექას და აღბულას ვინაობა, ტფ. 1912, გვ. 1—7; მისივე, სჯულმდებელი ბაგრატ კურაპალატი, ტფ. 1912, გვ. 1—14; მისივე, ეგრედ წოდებულ ბაგრატ კურაპალატის სამართლის შესახებ, — „საისტორიო მოამბე“ 1924 წ. № 2, გვ. 241—247.

⁴ იხ. სპეციალი ლიტერატურა ამ კოდექსზე: ნ. ურბნელი, ძეგლის დება მეფე გიორგი ბრწყინვალესი. იურიდიული შონოგრაფია, ტფ. 1890, გვ. 1—131 [= „ივერია“ 1889 წ. №№ 261, 264, 266, 270; 1890 წ. №№ 17 და 44]; ივ. ჯავახიშვილი, *op. cit.*, — „ჩვენს ერი“ 1909 წ. № 1, გვ. 13—16; Oliver Wardrop-ის ნაშრომი.

⁵ იხ. სპეციალი წერილი ამ კოდექსზე: ნ. ურბნელი, ჩვენის საეკლესიო ისტორიიდან. სამართალი კათალიკოზისა, — „მოამბე“ 1898 წ. № III, განკ. II, გვ. 1—17.

gia, surnamed «the Brilliant», translated by Oliver Wardrop“.

ამგვარად, ვახტანგ მე-VI-ის „სასამართლო წიგნთა კრებულში“ შეტანილი არაქართული კოდექსები მოელოდნენ გამოცემას.

რაც შეეხება ვახტანგისეულ კრებულს მისი მთლიანი სახით, მას, რა თქმა უნდა, ამ ახლო მომავალშიაც კი ვერ ელირდება გამოქვეყნება, ვინაიდან ასეთი საქმის მოგვარებას, რომელიც დაკავშირებულია მრავალ რთულ საკითხთა გამოკვლევასთან, ესაჭიროება წინასწარი და ხანგრძლივი მუშაობა კოლექტიურად: ერთის მხრივ, სხვადასხვა ენებიდან მომდინარე კოდექსების შესწავლისა და შეფასებისა, და, მეორე მხრივ, მრავალი ხელნაწერების სახით ჩვენამდე მოღწეული კრებულის კონტექსტის სწორედ გაგებისა და აღდგენისათვის¹¹.

და აი სწორედ ასეთი მუშაობის ერთ მომენტთანაა წარმოადგენს წინამდებარე ჩვენი ნაშრომი ვახტანგისეულ კრებულში შეტანილ არაქართულ კოდექსთაგან მხოლოდ ერთის — ე. წ. „სომხური სამართლის“ შესახებ¹², რომელიც გადმოქართულებულია, როგორც ქართული ტექსტის დასაწყისიდანაც (გვ. 3^{ა-ა}) ნათლად ჩანს, სომხურადან, — 1703 — 1711 წლებ შორის (შდრ. Е. Такайшвили, *op. cit.*, стр. 615): პირველი ნაწილი, 1-150 თავების შემცველი (გვ. 3-41), — ვითარცა თარგმანი ე. წ. სირიულ-რომაული სამართლის მე-XII-ე საუკუნის დამლევის ნერსეს-ლამბრონისე-

¹¹ ასეთ მუშაობას, რასაკვირველია, წინ უნდა უსწრობდეს თვით ხელნაწერების შეძლებისდაგვარად სრული რეგისტრაცია და აღწერაც, რაც ნაწილობრივ, რამდენადაც ჩვენ ვიცით, უკვე შესრულებულია ს. გორგაძის მიერ (ტფილისში არსებული კოლექციებისა); სამწუხაროდ, უკანასკნელის შრომა ჯერჯერობით გამოცემული არ არის.

¹² იხ. სპეციალი ლიტერატურა ამ კოდექსზე ამ წიგნის 249—250 გვერდებზე.

ული სომხური ვერსიისა, ხოლო მეორე ნაწილი, 152—431 თავების შემკველი (გვ. 42—156),—ვითარცა გადამუშავება იმავე მე-XII-ე საუკუნის დამლევს მხითარ გომის მიერ შედგენილი „სომხური სამართლის წიგნისა“.

საკმარისია ითქვას, რომ გარდა თვით „სომხური სამართლის“ ქართული ვერსიის დასაწყისში მოყვანილი სიტყვებისა: „ესე წიგნი არს დიდს სომხეთისა სამართლის წიგნთა ზედან გადმოთარგმანებული“-ო (იხ. ჩვენი გამოცემის გვ. 3—4), ცნობა ამავე ძეგლის გადმოთარგმნის შესახებ მოიპოვება, ჯერ ერთი. იმავე „სომხური სამართლის“ ერთ-ერთ ვარიანტში (სათაურისას), აგრეთვე ვახტანგისეული „სასამართლო წიგნთა კრებულის“ შესავალში და, გარდა ამისა, ვახტანგის კოდექსის „შესავალშიაც. ასე, მაგალითად, „სომხური სამართლის“ ერთ ვარიანტში (სათაურისას) ნათქვამია: „სამართალი სომეხთა გარდმოღებული თვით ენის მისგან ქართულსა ზედა ჟამსა ქართველთა მეფისა ვახტანგე მეექვსისა და განცემული მის მიერ, ერთადღმისი ქართველთასა ჟამსა ყოფნისა მისისა ბაქტონიშვილად და განმგედ ქართლისა, წელთა შორის ჩღგ და ჩღია“ (იხ. ქ. შ. წ.-კ. გ. ს. კოლექციის ხელნაწერი № 107 ბ, გვ. 241; შდრ. Е. Такайшвили, *op. cit.*, стр. 615). „სასამართლო წიგნთა კრებულის“ შესავალში, სადაც ნათქვამია, თუ როგორ ვახტანგმა „იგულა და იგულსმოდგინა და შემოკრიბნა ყოველნი წიგნნი სამართლისანი, რომელნი ჟამთა ვითარებითა თვითოველად მიმოდანებულ იყო სხვათა სამეფოთა გინათუ ქართლსა შინა, |და| ესე ყოველი მოიძია, იპოვნა და მოიშოვა მრავლითა იძულებითა და ფრიადითა შრომითა მოიღო“-ო (ხელნ. № 3683, გვ. 43 r), სხვათა შორის აღნიშნულია, რომ მან, ვახტანგმა, „მესამედქ მოაღებინა დიდისა სომხეთისა მწყემსისა გრიგოლ განმანათლებელისა სამარხოს ეჩმიადინით სომეხთ მეფეთა წიგნი სამართლისანი და მუნით გარდამოთარგმნილნი სრულნი და უკლეზბელნი“ (ibid., გვ. 43 v). ხოლო ვახტანგის კოდექსის შესავალში, სადაც ლაპარაკია, თუ როგორ ეწადა ვახტანგს „სა-

სამართლოსა წიგნისა აღწერა“-ო, აღნიშნულია, რა და რა სამართლები შეკრიბა მან და მათ შორისო „ბერძენთა და სომეხთა წიგნთაგან გარდმოთარგმნებული“ (ibid., გვ. 279 რ, შდრ. დ. ჩუბინოვის ქრესტომატია, პირველი გამოცემა, გვ. 395) ^ბ.

*
* *

„ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ წიგნსაცავის ყოფილი კოლექციის (აწ ტფილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სიძველეთა მუზეუმს გადაცემული) ხელნაწერი № 3683, რომელზედაც დამყარებულია „სომხური სამართლის“ წინამდებარე ჩვენი გამოცემა, წარმოადგენს 21,2 × 30 ს.ტმ., in folio, ზომის, მხედრულად ერთ სვეტად დაწერილს, ვახტანგ მე-VI-ის „სასამართლო წიგნთა კრებულს“ (ამ ხელნაწერის აღწერა იხ. Е. Такайшвили, *op. cit.*, стр. 614—615). იგი თუმცა დათარიღებული არ არის, მაგრამ უძველესი და საუკეთესოა ყველა დღემდე ცნობილ ხელნაწერთა შორის. და „სომხური სამართლის“ ვახტანგის ეული ვერსიის წარმოსადგენად იგი ერთადერთ წყაროდ ინდა იქნეს მიჩნეული, ვინაიდან იგი ის unicum-ია, რომელიც არამცთუ თვით ვახტანგის სიცოცხლეშია და-

^ბ ესარგებლობ შემთხვევით და აღვნიშნავ, რომ ვახტანგისეულ „სასამართლო წიგნთა კრებულში“ მოთავსებულ ე. წ. „მოსეს“ კანონებზე არავითარი ლიტერატურა არ მოიპოვება, ხოლო ე. წ. „ბერძნულ კანონებზე არსებობს შემდეგი წერილები: Вл. Соколовскіи, Греко-римское право въ уложеніи грузинскаго царя Вахтанга VI. Очеркъ по истории распространенія византійскаго права на Востокъ,—„Журн. Мин. Нар. Просв.“ 1897 г., сентябрь, стр. 56—93; რეცენზიები ამ წერილზე „Византійскій Временник“-ში, т. V, в. в. 1—2 (1898), стр. 298—299; т. XI, в. в. 3—4 (1904), стр. 776—780 (უკანასნელი ივ. ჯავახიშვილს ეკუთვნის); შდრ. ა. ხახანაშვილი, ბიზანტიური გავლენა საქართველოზედ. ბიზანტიური შეხედულება ჩვენს კანონმდებლობაში,—„მოამბე“ 1901 წ. № XII, განყ. II, გვ. 20—26.

წერილი (რაც, სხვათა შორის, ნათლად ჩანს ამ ძვირფასი მანუსკრიპტის გადამწერის სიტყვებიდან: „ღღეგრძელ ჰყავ ღ.ო. პატრონი ვახტანგ“ [იხ. ჩვენი გამოცემით გვ. 42.] და „ქრისტე, აღიდე ორთავე შინა ცხოვრებათა საქართველოს გამგებელი ბატონის შვილი ბატონი ვახტანგ. ამინ“ [ibid., გვ. 179]), არამედ თვით ვახტანგის მიერვეა გადასინჯული და შესწორებული (შდრ. E. Такайшвили, op. cit.).

თვით ტექსტი ჩვენ მიერ დაბეჭდილია ხელნაწერის და მიხედვით (119 v—240 r) უცვლელად, იმავე განაწილებით და თავების ორმაგი აღნიშვნით: სიტყვიერად და ციფრებით (უკანასკნელნი კიდობებზე), როგორც ხელნაწერშია, მხოლოდ მცირეოდენი შესწორებით და ზოგიერთი საკირო შემთხვევებში თითო ასოთა ან სიტყვათა აღდგენით, რაც კუთხოვან ფრჩხილებშია ნაჩვენები. პუნქტუაცია ჩვენ მიერ არის დასმული ნაკვლად ხელნაწერის ორწერტილთა (:) ყოველი სიტყვის შემდგომ. ამასთანავე ერთად, ტექსტის დამახასიათებელი ფრაზები (რომელიც ქართლური კილოს ტფილისის ქცევისა და ტფილელ სომეხთა ქართული ქარგონის შემცველია) და ბუნდოვანი ორთოგრაფია შეძლებისდაგვარად მთლად და დატული (მაგალითად, მოთხრობითი ბრუნვის უადგილოდ ხმარება, სინტაქსიურ კანონთა წამდაუწუმ შერყევა, შენაცვლებანი: კ || ხ, ებისკოპოზი || ევისკოპოზი, მზითევი || ზითევი და მრავალი სხვა, გარდა რამოდენიმე შემთხვევათა, როდესაც „რა გინდა რა“, „ვინ გინდა ვინ“, „იმ რიგა“, „მას უკან“ და ამათნიარს ერთად ვწერთ: „რაგინდარა“, „ვინგინდავინ“, „იმრგი“, „მასუკან“ etc., მეტადრე კი რიცხვით სახელებს, რამოდენიმე გამონაკლისით)⁹.

⁹ ტფილელ სომეხთა ქართული ქარგონის დამახასიათებელი სიტყვები ჩვენ მიერ ამოკრეფილია და ნაჩვენები ამ წიგნის ბოლოში მოთავსებულს ლექსიკონში (გვ. 247—248). ხოლო თვით ქართლური კილოს ტფილისის ქცევისა და ტფილელ სომეხთა ქართული ქარგონის შესახებ ჩვენ ვეხებით ჩვენს მოხსენებაში სათაურით „სომ-

ვინაიდან ქართული ტექსტი შესაფერი სომხური დედნების მხოლოდ თავისუფალ (და არა ზედმიწევნით სწორ) თარგმანს წარმოადგენს, ისიც ზოგან შემოკლებულს და ზოგან ვადამახინჯებულს ზოგიერთი უცნაური დამატებებით, რომლებიც მხოლოდდამხოლოდ ქართული სინამდვილით თუ შეიძლება განმარტებულ იქნეს¹⁰, ამით აიხსნება ის გარემოება, რომ მრავალ ადგილას ქართული ტექსტი სომხურ დედნებს ვერ უდგება, მეტადრე იმ შემთხვევებში, როდესაც დაბადებიდან ანუ „კანონთა წიგნიდან“ (*Կանոնագիրք*) ამოკრეფილ ცნობებთანა ვვაქვს საქმე. საგრძნობლად ვადამახინჯებულია დაბადების სხვადასხვა წიგნიდან ამოკრეფილი ციტატები, რომელთა სურათიც ჩვენ მიერ წარმოდგენილია „სქოლიების“ ერთგვარი დამატების სახით „შემოწმება დაბადებიდან ნასესხ ადგილთა“ სათაურით (გვ. 159—175): ერთის მხრივ, დაბადების სომხური ტექსტის ვენეციას 1805 წლის (ზოჰრაპის) გამოცემისა და ქართული ტექსტის მოსკოვის 1743 წლის (პაკარის) და ტფილისს 1884 წლის (სასინოდო კანტორის) გამოცემათა, და, მეორე მხრივ, ე. წ. სირიულ-რომაული სამართლის ეჯშიაწინს 1918 წლის (*Ղևրսահախ*-ის) და მხითარ-გოშისეული „სომხური სამართლის წიგნის“ ეჯშიაწინსვე 1880 წლის (*Իսասაძեհაխ*-ის) გამოცემათა თანახმად.

„დანართთა“ განყოფილებების პირველ რიგში (I) მოთავსებული „სინოპტიკური ნუსხა «სომხური სამართლისა» და ვახტანგისეულ კანონთა კრებულის

ბური დიალექტი ტფილისში და მისი ურთიერთობა ქართულ ენასთან“, რომელიც წაკითხულ იქმნა ქართულ საენათმეცნიერო საზოგადოებაში 1923 წ. 1/IV (ამის შესახებ ჯერჯერობით იხ. თეზისები იმავე საზოგადოების „წელიწდეულში“, I—II, ტფ. 1924, გვ. 343—344).

¹⁰ მაგ. § 251-ის ბოლო ნაწილი (გვ. 86^{15—17}), 283 (გვ. 96^{25—26}), 291 (გვ. 100^{11—17}), 369 (გვ. 132^{22—28}) და სხვა.

დანარჩენი კოდექსებისა“ (გვ. 179—236) წარმოადგენს ამონაკრფს იმავე № 3683 ხელნაწერში წინ დათულის (სოლომონ მაღალაძის მიერ დაწერილი) ზანდუკისას, და, მიუხედავად მასში შეპარული მრავალი შეცდომებისა, საინტერესოა იმ მხრივ, თუ რამდენად შესაძლებელია გამოირკვეს მისი დახმარებით „სომხური სამართლის“ დამოკიდებულობა ვახტანგისეულ „სასამართლო წიგნთა კრებულში“ შეტანილ დანარჩენ კოდექსებთან, კერძოდ თვით ვახტანგის კოდექსთან, რასაც ჩვენ პირადად, ყოველ შემთხვევაში კონტექსტთა არამსგავსების გამო, უარყოფითად ვსწყვეტთ.

რაც შეეხება მეორე რიგში (II) მოთავსებულს „სინოპტიკურ ნუსხას «სომხური» სამართლის ქართული ვერსიისა და სამართალთა სომხური დედნებისა“-ს (გვ. 237—245), მისი დანიშნულება თავისდათავად ცხადია. აქ მხოლოდ საჭიროა აღინიშნოს, რომ „სომხური სამართლის“ ქართული ვერსიისა სომხურ დედნებთან შედარების დროს ჩვენ, გარდა არსებული გამოცემებისა (Bruns und Sachau-ისა და *Г. К. Дашкевич*-ის—ე. წ. სირიულ-სამართლისა¹¹; და *Բասաძեხანი*-ის — მხითარ-გოშისეული „სომხური სამართლის წიგნისა“), გამოვიყენეთ აგრეთვე ე. წ. სირიულ-რომაული სამართლის შემცველი ზოგიერთი ხელნაწერები, მაგალითად №№ 488 (1295 წ.), 795 (1618 წ.) და 778 (1635—1655 წ.წ.) ეჯმიაწინის წიგნსაცავის კოლექციისა¹² და ერთი ასეთივე ხელნაწერი (XVII ს.) ერევანში მცხოვ-

¹¹ ვინაიდან *Կ. Բասაძეხანი*-ის გამოცემა ყოველნაირი მეცნიერული მნიშვნელობას მოკლებულია, ამიტომ ჩვენ მით ვერც ვსარგებლობთ.

¹² ყველა ამ და ზოგიერთ სხვა ხელნაწერებით სარგებლობის შესაძლებლობა მომეცა ეჯმიაწინში ყოფნისას ამა წლის თებერვლის პირველ ნახევარში, როდესაც ჩემთვის შექმნილ იქმნა საუცხოვო პირობები მუშაობისათვის, ერთის მხრივ, ჩვენი უნივერსიტეტის პედაგოგიური ფაკულტეტის მიერ, რომელმაც მომცა მივლინების საშუალებ-

რების, ცნობილი სომეხი ბელეტრისტის ემინ ტერ-გრიგორიანის კოლექციიდან¹³. ამათში პარაგრაფთა (თავთა) ოდენობა ერთნაირია და აღწევს 153-სა; Bruns und Sacha-ის გამოცემით 150-ია (ე. ი. იმდენივე, როგორც ქართულში), ხოლო *ქ. ქ. ა. ნ.*-ის გამოცემით 151¹⁴. ამასთანავე ერთად, ისიც უნდა აღვნიშნოთ, რომ ვარსკულავით (*¹) ნაჩვენებია ყველა ის თავები, რომელნიც წარმოადგენენ გადასხვაფერებულ თარგმანს სომხურიდან ანუ ვერ უდგებიან სომხურ დედანს. ზედმეტია ლაპარაკი იმაზე, რამდენად ჩვენ მიერ შედგენილი „ნუსხა“ განსხვავდება ყველა დღემდე არსებულ ნუსხათაგან, რომლებიც ჩამოთვლილი არიან ამ წიგნის 250 გვერდზე, ვინაიდან უკანასკნელთაგან თვითთვეული მხოლოდ ცალმხრივად ეხება (და ისიც შეცთომებით) ქართული ვერსიის ამა თუ იმ ნაწილს და არა მთელ ტექსტს.

ბა, და, მეორე მხრივ, იქაური წიგნსაცავისა და მუზეუმის გამგის სენეჟერიმ ტერ-ჰაკობიანის მიერ, რომელმაც არაფერი დაზოგა ჩემი მუშაობისათვის საუცხოვო პირობების შექმნაში. მაგრამ, განსაკუთრებით დამავალა ს. ტერ-ჰაკობიანმა იმით, რომ მიმი-თითა ერთს, ხსენებულ წიგნსაცავის ხელნაწერთა კოლექციაში ახლად შემოსულს, მანუსკრიპტზე დაანლოვებით მე-XIII—XIV-ე საუკუნეებისას, სადაც წარმოდგენილია მხითარ-გოშისეული „სომხური სამართლის წიგნის“ დღემდე უცნობი ვერსია, რომლის შესწავლას დიდი მნიშვნელობა უნდა ჰქონდეს ამ „წიგნის“ გავრცელების ისტორიის გარკვევისათვის, მეტადრე თუ მხედველობაში მივიღებთ იმ გარემოებას, რომ ქართული ტექსტიც „სომხური სამართლისა“ მეორე ნაწილში ბოლოსდაბოლოს მხითარ-გოშისეული ნაწარმოების ერთ-ერთ ვერსიათაგანია.

¹³ ამ უკანასკნელ ხელნაწერზე მიმითითა ს. ტ. ლისიციანმა, რომელსაც როგორც ამ ხელნაწერთან გაცნობისა, ისე მრავალი სხვა დახმარებისათვის გულითად მადლობას ვწირავ.

¹⁴ მე პირადად განზრახული მაქვს ამ ვარიანტის გამოცემა თანახმად ევზიაწინის კოლექციის ხსენებული ხელნაწერებისა; მათში უძველესია და საუკეთესო № 488 (ყოფილი № 492) 1295 წლისა, რომლიდანაც ტექსტი გადმოვწერე კიდევ.

დანარჩენ დანართებზე განზრახ არაფერს ვამბობთ, ვინაიდან მათი მოთავსება ამ გამოცემაში სრულიად ბუნებრივია და გასაგებიც.

ვინაიდან წინამდებარე გამოცემა წარმოადგენს მხოლოდ პირველ ნაწილს ჩვენი ნაშრომისას „სომხურ სამართალზე“, რომელშიაც თვით ქართული ტექსტია მოთავსებული სათანადო დანართებითურთ, ხოლო მეორე ნაწილის, ე. ი. გამოკვლევის შექცევის, გამოცემა განზრახული გვაქვს მომავალში. ამიტომაც ამ მეორე წიგნში შევეცდებით წარმოვადგინოთ დაწვრილებითი შეფასება ქართული ტექსტისა სომხურ დედნებთან შედარებით, თავისდათავად ცხადია, ალორძინების ხანის ქართული ლიტერატურის ფონზე და მთარგმნელის ვინაობის საკითხთან დაკავშირებით, — რომელსაც დართული ექნება სომხური და ქართული ტექსტების შედარებაზე დამყარებული დაწვრილებითი სომხურ-ქართული იურიდიული ტერმინოლოგია. და ამნაირად ჩვენ აქ მეტს აღარაფერს ვამბობთ ქართული ტექსტის შესახებ.

დასასრულ, სასიამოვნო მოვალეობად ვაფიქსივ ჩვენი გულთადი მადლობა ვუძღვნათ ვარლამ თოფურიას, რომელმაც ჩვენთან ერთად იკისრა მძიმე ტვირთი კორექტურის გასწორების საქმეში.

ლ. მ.-ბ.

ტფილისი.

6. IV. 1927 წ.

I
ՕՐԷՆՔ [ՅԱՂԹՈՂ] ԹԱԳԱԻՈՐԱՑ ՔՐԻՍՏՈՆԷՒՑ
ԿՈՍՏԱՆԴԻԱՆՈՍԻ, ԹԷՈԴՈՍԻ ԵՒ ԼԵՒՈՆԻ
ԹԱԳԱԻՈՐԱՑ ՇՌՈՎՄԱՅԵՑԻՈՑ

(Եջք 3—41)

II

ՄԻԻԹԱՐԱՅ ԳՕՇԻ
ԴԱՏԱՍՏԱՆԱԳԻՐՔ ՇԱՅՈՑ

(Եջք 42—156)

.....
Ի հայերէն բնադրաց համահաւաքեալ
և ի ըսրբառ վրաց հանդերձ ալլալութեամբք վերածեալ
յաւարս արքայորդոյն Վրաց Վախժանգայ
և հրամանաւ նորին
ի միջոցի 1703 և 1711 տմաց տն

.....
Ի լոյս եած
ԼԵՒՈՆ ՄԵԼԻՔՍԵՌ-ԲԷԿ

Արդեամբք
Համալսարանին Հանրապետականի Վրաց որ ի Տփղիս

სამართალი სოფხური

შესავალი.

ქ. ესე წიგნი არს დიდის სომხეთისა სამართლის წიგნთა ზედან გარდმოთარგმანებული და ეწოდების სახელი სამართლისა. თუ იკითხავთ და შეტყობა გინდათ, თუ რომლის წიგნისაგან შეგვიკრებია, მოგახსენებთ, ანუ რომლის გვართ შეეკრიბეთ: პირველ რიგი ღთისა რომ მისცა ღთნ მოსეს პირველქმნილისა და მეორის რიგისაგან და სხვათა თავთაგან და წმინდის სახარებისაგან და ყოველთ წმინდათ წერილთაგან ძველთა და ახალთაგან, რამეთუ ჩვენ ასრე შევიძელით და დავწერეთ. არათუ ჩვენ ამას მოგახსენებთ, თუ ნურვინ ნურას შემატებთო, გვხვეწებით თქუენ ყოველთა ღირსთა მცოდნეთა ფილასოფოსთა, რომე თუ რამ ამაში ნაკლები იპოვნოთ, შეუმატეთ და გაასრულეთ. ქრისტიანო ბოძენო, მქადაგენო, მარტო ჩვენს თავს არ ვიჩემებთ ჩვენ, ამის მეტი ვერ შევიძელით და ამასცა მოგახსენებთ, რომ ზოგნი გვარნი ჩვენ დაგუძრახვენ, რომე არა აქუთ სამართალიო და წიგნი სამართლისაო, და მრავალნი იტყუიან: ჩვენ გვაქუსო და იმათ არა აქუთო. ამას ესეთნი იტყუიან, რომე არა აქუთ ცოდნა, არც წაუკითხავთ წერილი ძველი და არცა ახალი და იტყუიან უცოდინარობით და გუძრახვენ ცუდად. ||

ქ. რიგი კარგი და ჭეშმარიტი უფალმან ღთნ პირველითგანვე მისცა კაცსა, როგორც რომ წიგნმა პირველ დაბადებისამან გვაჩვენა. ჩვენ რიგი და დასწერა მოსემ: „და მისცაო ღთნო ადამს იმ ხისა, რომ იყო სამოთხეში, მის ხილისა არაჭამა“. და არ შეინახა რიგი. მისგან ვისწავლეთ რიგიდამ გამსულელის გაწყრომა მას. უბძანა ღთნ ადამს: „მაგიერად რომ სჭამე ხისა, რომლისა დაგარიგე უჭელობა, წყეულმცა ქუეყანაზე ნაქმარი შენი. მიწა იყავ და მიწადამც იქცევი“. და ასრე რიგიდამ გასულს გაურისხდა და გააგდო სამოთხისაგან სარჯლითა და შეჭირვებით ყო ქუეყანასა. რომელი დაიბადა ადამისაგან სეთ და სეთისაგან ენოს ნოემდი, ნოემისგან სემ რიგით აბრაამდინ, აბრაამისაგან დაიბადა ისაკ ხარებითა ღთისათა, ისაკისაგან იაკობ, იაკობისაგან თორმეტი მამადმოთავარნი. ამათა ქნეს ღთის რიგი მოსაწონი ყოველთაგან, დააპატრონეს მამათ შვილნი საპატრონოსა

120 r
შქმნ.
III, 3.
შქმნ.
III, 17.
19.

და ქონებასა მათსა, როგორც დალოცა ნოემ შვილები თვისი და მის-
 ცა დაპატრონება, და აბრამ დააპატრონა ბძანებითა ლთისათა, ქონე-
 ბა და საპატრონო თვისი მისცა ისაკს და მუახლეთაგან ნაშობი ის-
 მილ ლთის საქმით გააგლო და გააშორა დაპატრონებასა. და როგორც
 ისაკ დააპატრონდა, ისრე მან იაკობ დააპატრონა და იაკობ სიკუდი- 5
 ლის დღეს ეგვიპტეს სიკვიმს დააპატრონა იოსებ შვილი მისი. და რომ
 თქუა კლმითა და მშვილდისრით დამიქონებიაო. და ამათგან დაირჩია რი-
 120v გი დაპატრონებისა თავთაგან საქონლისა | მათთა შვილთა, და ესე კაი-
 სა და შვენიერის საქმისაგან აიღეს ყოველთა გვართა რიგი დაპატრო-
 ნების ქონებისა მათისა მათთა შვილთა. მაგრამ თუ არა ყუანდესთ ვი- 10
 საც შვილი, დაპატრონდენ ვინც უნდოდესთ და გვარნი, თუ სხვას რიგს
 სხვასა და სხვას აურევდენ და ამრიგზე და ამის ჩვეულობაზე სწორედ
 მიდიოდნენ, მანამდი უფალმან ჩვენმან იესო ქრისტემ აიღო კორცი მა-
 მისა ბძანებით წმინდის ქალწულისაგან, მამის ნებითა შეიქნა კაცი
 დახსნისა დაკარგულთათვის შვილთა კაცთათვის და სახარების ქადა- 15
 გებითა მისცა რიგი შვენიერი, კაი და უკუდავი მონასტერსა თვის-
 სა და წმინდით ეკლესიითა მისით აღადგინა კელმწიფე მართლად
 თაყუანისმცემელი, ტახტი თვითან დააპყრობინა და მისცა გულის-
 ყური და რჯული ქემარაიტი, რომ დამორჩილდენ ყოველნი. ყო გვარ-
 ნი წესსა რიგისასა ქრისტესსა, და ამით დაამტკიცეს კელმწიფობა მათი. 20
 და აბა ყოველთა გვართა რომელიც ინდომეს რიგით გარიგება და
 მოსესგან აიღეს რიგი და ეს საქმე დადვეს სხვადასხვა ქალაქთა და
 დროთა. მათში რომ გამოჩნდა ფილასოფოსნი, დაემსგავსნენ ისრაილ-
 თა, რომელნი გაარიგებდენ რიგითა ლთისათა, და ამათგან წინათ
 არვის ქონდათ წიგნი და სიტყუა მოსეს წინათ, და მოსე მათგან უწინ 25
 იყო რიგით, რომ მისცა მას ლთნ ყოველთა ბრძენთა და ფილასო-
 ფოსისა ელინელთა და ათინელთა, რომქაქელთა და ეგვიპტელთა, და ||
 121r მიეცა პატივი და რიგი ლთისა კელთა მოსესა ისრაელთა, რომ რიგით
 გარიგდენ, და სხვათა გვართა კაი შეშურდებოდათ საქალაქოს, რი-
 გის კარგად გარიგება მარამდის მოსულა იქნებოდა უფლისა ჩვენისა, 30
 რომე ურგებელ იქმნა და დაძველა რიგი მოსესი მისის წმინდის
 სახარებითა და დაუძახა ისრაილთა სახარებითა რიგი თავისი, რომელ-
 თა იწამეს. ნეტარ არიან და დიდებულ კელმწიფენი, დაამტკიცა დი-
 დმან კელმწიფემ კოსტანტილემ და მოგუცა რიგი ესე.

ქ. თავი პირველი, ერთი.

რიგი და სამართალი ძისა. ვინგინდავინ მიიცვალოს და არ დასწეროს ანდერძი და დარჩეს შვილი ძე და ასული, რაერთად იყუნენ და ძმანი, სწორად ეპატრონებოდენ ქონებასა მამისა მისისასა, 5 და ასულსა მისცენ თავთავისი წილი. და თუ დასწეროს მამამან ანდერძი და ყოს უფროსად, რომელიც ნებევდეს და დააპატრონოს მამულსა და ქონებასა მისსა, და ვაჟთა მისცენ ქონებისაგან ორი წილი და ქალს ერთი წილი. და თუ უნდოდეს ნამეტნავის მიცემა შვილისა რომლისაცა. შეუძლია მიცემა. და რომელსაცა არა ყუანდეს ვაჟი და 10 დარჩეს ქალი, დააპატრონდეს ქონებასა მამისასა. და ვინგინდავინ მიიცვალოს უშვილოდ, არც დარჩეს ქალი და არც ვაჟი, სიკუდილისა დღეს ვინც დააპატრონოს ანდერძით, მართებულად შეუძლია. | ვინც 121v ანაზღელ სიკუდილით მიიცვალოს, უანდერძოთ რომ არ დარჩეს შვილი, ქონებასა მისსა ეპატრონოს მამა. თუ არა ყუანდეს მამა ცოცხალი, ეპატრონოს ძმა და და ორნივ. თუ დედა ცოცხალი ყუანდეს, მასაც შვილთან სწორედ ქონდეს პატრონობა.

ქ. თავი ორი.

ქ. ვინ მიიცვალოს ანაზღელად, უანდერძოდ, კაცი უდემამო, და არც დარჩეს შვილი და ყუანდეს მამის ძმები, ისინი დააპატრონდენ. 20 თუ არა ყუანდეს მამის ძმები, დააპატრონდეს დისწულეები ვაჟნი. და თუ არ იყოს ვაჟი, ქალი დააპატრონდეს.

ქ. თავი სამი.

ქ. კითხონ რიგსა: თუ ყმაწვილობიდამ რა ხნისას მართებს ანდერძის თქმა და უთქველობა, რამდენის წლისა იყოს, რომ დაეწერი- 25 ნებოდეს ანდერძი? ქალი თორმეტ წლამდინ ებისკოპოზთა კელთა არის, არ მართებს ანდერძის თქმა. რა თორმეტის წლისა უფრო შეიქნების, გამოვა ებისკოპოზის კელქვედამე და მასუკან მართებს და შეუძლია ანდერძის თქმა და დიათიკი, ვაჟი თოთხმეტს წლამდინ უფროსის ბძანებასა ქვეშე. მაგრამ რომელი რომ დააყენოს კელმწი- 30 ფემ თავის ობოლთა საქონელთა გამძლოლად, რომელნი მოქადაგენი, ეფისკოპოზნი და სხვანი ვინგინდავინ ერისკაცნი ბძანებითა კელმწიფისათა, რა შეიქნების კაცი თხუთმეტის წლისა, გამოვა მათთა || კელ- 122 r ქუეიდამ და კაციობაში შევა, მასუკან მართებს და შეუძლია ანდერძის თქმა.

დ

ქ. თავი ოთხი.

ქ. წინა პირველს რიგში და სამართლის კანონში დაეწერეთ სწო-
რეთ დაპატრონება ქალკაყისა. რომლისამე მიიცვალოს როს მამა ვი-
სიკ უანდერძოთ, არც დარჩეს ქალი და ვაჟი, შორეული ნათესავნი
და ნათესავთა შვილნი ვერ ეპატრონენ, მამის ძმა და ძმა და შვილ-
ნი მათნი ეპატრონონ, დედანი და ცოლნი მათნი. ამას ბძანებს რიგი,
სძებნონ წმინდით თესლით ნაყოფი და რომელიც უფრო ახლო ეყო-
დეს, ის დააპატრონოს კელმწიფემ, და ნულარას დაუწყებს თავსა ბრა-
ლობასა. თუ არ ყუანდეს და ამოვარდნოდეს ნათესავი, ახლო მეყუისი
მამისა, წადგეს ახლო ნათესავი დედისა მისისა. და ვინგინდავინ მი-
იცვალოს და ყუანდეს მამა ცოცხალი, არა მართებს ანდერძისა თქმა,
თუ შვილიც რომ დარჩეს, ამიტომ რომ რა მამა ცოცხალი ყუანდეს,
მისი შვილიც მისი კელქუეითაი არის, და ანუ შვილმან რაც მოიგოს,
საქონელი თუ სახლი და ან სახელო, რადგან მამა ცოცხალი ყავს,
ვისთვიც მამას უნდა, დარჩეს მას.

50
10
15

ე

ქ. თავი ხუთი.

ქ. ვინ მიიცვალოს სიძე ვისიც და თუ მიცვალბულის ცოლის
მამამ შონიდომოს ქალისა და ქალის შვილების შენახვა, უნდა მისცეს
122v თავდები მეფესა და აილოს ბძანებითა შენახვისა პატრონობა და
მიეზაროს. და თუ იმავ მიცვალბულმა ანდერძით თავისი ობლები
ვისაც სახელდობივ მიაზაროს, ამას მართებს შოვლა, და არ ეთხოება
მას კაცს, ანდერძით ვისთვის მამას ობოლთასა მიუბარებია, თავდები.
და თუ არა ქნას ანდერძი და დარჩეს შვილი და იყოს იგი წლისა ოც-
დახუთისა, მას მართებს გაძლოლა და პატრონობა. და თუ ყმაწვილი
იყოს და იმ ხნისა არ იყოს, რა რიგადაც ამას ზემოთ სწერია, რომ
ვერ ქნას ანდერძი მან კაცმან, და ყუანდეს ძმა, რიგი სამართლისა
უბძანებს გაძლოლასა ობოლთასა, როგორც წართეხულია. თუ არა
ყუანდეს ძმა და ძმისწული, ასეთი რომე გაძლოლა არ შეეძლოს, მა-
მის ძმამ და მამის ძმის შვილმან უპატრონოს ობოლთა. კიდევ იმვე
მიცვალბულს არა ყუანდეს ძმა და ძმისწული, არც შვილი კაცობაში
შესული, და არც დაეწეროს ანდერძი და იკისროს მან კაცის ცოლმან
თავის თავის გაძლოლა და ობოლთა პატრონობა, მართებს მას დედა-
კაცსა მისულა მოსამართლესთან წინაშე მოხსენებად პირობისა, რომ
აღარ შეირთოს ქმარი სანამდინ გაზდიდეს ობოლთა. თუ ვერ იკის-

20
25
30

როს, ამგვარად ბძანებს რიგი სამართლისა: ვინგინდავინ იყოს ქალაქ-
თა ზედან უფროსად დადგინებული, მან დააყენოს თავს გასასიჯა-
ვად ნახვად ობოლთა, და მისცენ ფასი, რაც ერგებოდეს. რომელმან
იკისროს, მას ერთსა კაცსა სამართალია გამოართვან თავდები და ში-
5 ნახვინონ მამული და საქონელი შეუშლელად მათ ობოლთა და იგი-
ნიც || დააზღვეინონ. და თუ ქნას კაცმან მან ანდერძი და სახელო- 123 F
ბით ვისაც მიაბაროს შვილი და ქონება მისი, მას თავდები არ ეთ-
ხოების, რადგან მიცვალეზულს თავის ნებაყოფლობით მიუბარებია.

ქ. თავი ექუსი.

3

10 ქ. მორჩილობა შვილთა. ვისაც ყუანდეს შვილები და შვეიდნენ
კაცობაში და არ მორჩილობდენ მამასა, და მოინდომოს გაყენება მა-
მამან მის ქონებისაგან, მას კელი შესწევს და შეძლება აქუს ქონება-
სა მისაზე. იგი უნდა მისცეს მას უარშეოს შვილსა ცხრა წილიდამ
ერთი წილი. იგი მართებს ასრე: სულადთა ოთხი წილიდამ ერთი წი-
15 ლი ცხრად გაყონ, მეცხრე წილი მისცენ მას შვილსა მამის ურჩოსა,
ვაჟი იყოს თუ ქალი. ვინ გაიშოროს ურჩი შვილი თავისგან და იგი
მიიცვალოს და ანდერძით ვინგინდავინ დააპატრონოს ქონებასა მის-
სა, ნუვინ სძრახავთ მას კაცსა. ამისთანანი არიან, რომ აღარ ღირსან,
მამასა და მამის ქონებასაც გარდააგებენ. ამისთანაჲ შვილის მიუცემ-
20 ლობა და უპატრონება შეუძლია მამასა. ვინცა მისცეს შვილსა იმ-
რიგსა, იქნების იგი კაცი სძრახავი ნათესაეთაგან.

ქ. თავი შვიდი.

6

ქ. თუ ვინ ქნას ანდერძი და არ ინდომონ გათავება მისი, ვინცა
ნუ კელპყოფენ და არცავის ძალუც ანდერძისა მის გატება. |

25

ქ. თავი რვა.

123V
C

ქ. ვის ებაროს მონასტრის საქონელი და იყოს მისის შესავლის
სახლთხუცესი, რომ პყრობდეს კელი მისი წინ გამძღოლი იგი, იმან
მოინდომოს გასასყიდლად და დასახარჯავად რაგინდარა ან საბა-
ტონოდ მიცემა, ან ვალად, ან ვალში მისაცემად, არ შეუძლია, თუ არ
30 ნება-ბძანებით მოსამართლისათა. მოახსენონ უფროსთა და მოსამართ-
ლეს, და ბძანებითა მათათა გაყიდონ ზომიერად, არა თუმცა ნამეტ-
ნავად.

თ

ქ. თავი ცხრა.

ქ. ვინგინდავინ გაგზავნოს ნიშანი და ნიშნობა გარდკადონ, ვისაც დაუნიშნონ, თუ შვილი იყოს და თუ ვაჟისა და ქალისა შვილი იყოს, პაპასა და მამას შეუძლია მათ სიცოცხლეში გამოერთმევა ნიშნისა. და თუ ვაჟს მამა ცოცხალი არა ყუანდეს, არ გამოერთმეოდეს, ამიტომ რომ იმ მიცვალებულის ვაჟის წილი ის ყოფილა.

5

ო

ქ. თავი ათი.

ქ. ისივ ნიშნობის საიდუმლო. კიდევ ვინგინდავინ ნიშანი გაგზავნოს და დაწერონ წიგნათ, დამტკიცებითა დრო გავიდეს და არ მოკდეს მისი, არ არის მართებული, რომე სხვათა სიტყუით გამოართვას. და თუ მამამ ვაჟისამან სიკუდილის დღეს უანდერძოს ვაჟსა თუ ქალსა; გამოერთვას მის ნიშნისა. ||

10

L24 r

ია

ქ. თავი თერთმეტი.

ქ. თუ ვინმე თავის ქონებისა, რისაც მქონე იყოს, დაწეროს დიათიკი, ვისაც მისცეს სამკუთხედოდ, ბძანებს რიგი სამართლისა: ცხრა-მდინ გაუშვან. ოთხიდან ერთი კიდევ ვისთვისაც დიათიკი უქნია, სამი—ვისაც მართებდეს ქონებისა მისისა დაპატრონება.

15

იბ

ქ. თავი თორმეტი.

ქ. ვინ შეირთოს ცოლი ორი მზითვით მისული, წინამ მიიტანოს მზითვეი და უკანამ არა, დარჩეს შვილი ორისაგანვე, თუ ინდომოს მამამ ორისა ცოლის ნაყოფი, სწორედ მისცეს პატრონობა, კელი შესწევს მიცემად ვითამ უცხოსათვის მიუტია. არ უნდა თქუას წინას ცოლის შვილმან, თუ ზითვეი დედის ჩემისა არისო. და თუ მამა მათი მიიცვალოს და სიცოცხლეში ასრე არ გაურიგოს და ან ანდერძი არა ქნას, რომლისაც შვილის დედის მოტანილი იყოს, იმის შვილს დარჩეს ზითვეი თავის დედისა.

20

25

იგ

ქ. თავი ცამეტი.

ქ. ვისაც კაცსყუანდეს ქალი და არა ვაჟი, და რომ ყოლოდეს ვაჟნი და დაუკოცოდეს, და ქალნი დათხოვილნი, ყუანდეს, და შვილის პატრონი შექნილიყუნენ, და თვითან ქალნი მის კაცისა მიცვალებულ-

30

იყუნენ, ქალთან შვილი დარჩომოდეს, ქნას დიათიკი, და დაპატრონოს ქალის შვილი ქონებას მისსა შეუძლია მართებულად, როგორც უნდა. და თუ ყუანდეს ან ძმა და ძმისწული, ვერ ეცილონ, რადგან დიათი- 124v კით მიუკია. და თუ მიიკვალოს უანდერძოთ, დაპატრონდეს ძმა მამისა და მამის ძმიშვილი. თუ მამის მისის ნათესავნი მიცუელი იყუნენ, ისევ ის ქალიშვილნი დაპატრონდენ. თუ იგინიცა არ იყუნენ, დისწულები დაპატრონდენ. და თუ მიცვალეზულსა ყუელას ნათესავი დგან ცოცხალი იყუნენ, სიკუდილის დღეს უკან წადგენ, ყუელამ შონინდომოს დაპატრონება. მაგრამ სანამდინ არიან კაცნი ცოცხალნი, დედაკაცისაგან არ არის მართებული დაპატრონებისა. და თუ არ იყუნენ კაცნი, მართებთ დაპატრონება ქალთა.

ქ. თავი თოზხმეტი.

იდ

ქ. კაცსა ვისაც თუ უნდოდეს სახლთა სყიდვა ანუ ყმათა ანუ სხვათა, რათა რომ გამსყიდველი ყიდდეს, და აიღონ საყოფნი მათნი, 15 ბე არ მისცენ და ფასი რომ მოაწონონ ერთმანეთსა და ვერ მისცენ ფასი და საქმით გარდასწყუირონ, ბძანებს რიგი სამართლისა: არ შეუძლიან გასყიდვა სხვაზედ, სანამდის არ მივიდეს მასთან, რომელსაც უწინ აძღვედა და მისგან დასტური და წიგნი სახელდობით არ აიღოს. და თუ აიღოს წიგნი დასტურისა, მასუკან შეუძლია მი- 20 სყიდვა ვიზედაც.

ქ. თავი თხუთმეტი.

იე

ქ. თუ ვინც უყოს აზატი შვილსა მისსა და ანუ შვილიშვილსა მისსა, მართებს დაწერა წიგნისა აზატობისა მათთვის, აზატობისა წიგნი მოსამაქროლეთა მოუწონონ მათ, რომ მორჩილობა გასინჯონ 125 r და ამისთვის უყონ აზატი. მათ იმ მორჩილობით თავისითა ტანშემძლებელ წინა მოსამართლეთასა მართებთ მიცემა და შეიქნენ შვილნი მისნი აზატნი, მასუკან აღარ შეუძლიათ დაპატრონება და მამისა მი- ახლოება, და იყოს ყოველის მისის დაპატრონებისაგან შორს სიცოცხლეში თუ სიკუდილში, რადგან უყო აზატი მოსამართლეთა წინაშე, აზატობას უკან აღარ შეუძლია ანდერძის დაწერა მამას სხვადათვის. 30 სიკუდილს უკან დაპატრონდენ შვილნი მისნი, თუ ვაჟნი თუ ქალნი, და რადგან აზატნი იქნენ მამისა სიცოცხლეში, მამის მორჩილობისაგან გასული იქმნენ.

03

ქ. თავი თექუსმეტი.

ქ. ვინ ქნას ანდერძი, თუ ავადმყოფმან თუ კარგადმყოფმან, და ინდომოს აზატი ყმისა თვისისა, თუ ერთია და ან ორი, შეუძლია აზატი ყმისა თვისისა, და თუ სამია, ორი გაუშვან, და თუ შვიდია და თხუთმეტი, მართებს ნახევრისა გაშვება, თხუთმეტიდამ ოცდაათამდინ მესამედი გაუშვან და ოცდაათიდამ ასამდინ მეოთხედი შეუძლია, რომ გაუშვან. თუ ამისგან უფრო აზატი ქნას, რაც ამ წიგნში სწერია, დარჩეს მეპატრონეთ. თუ ანდერძი დაწეროს სულ ერთბირად თავის ყმისა, რომ აზატი მიქნია და გაუშვითო, რომელმანც ესე ასრე ქნას, ერთბირ აზატობისათვის ერთბირ დარჩეს მეპატრონესთა. | 10

125v

იზ

ქ. თავი ჩვიდმეტი.

ქ. თუ ვინც უყოს აზატი თავის ყმასა, რიგი ასრეა: უნდა წავიდეს ებისკოპოზთან, მღვდელთა წინაშე უყოს აზატი, რომ იყოს იმავე თემის ებისკოპოზი და მღვდელი მასთან, როგორც რომ უბძანებია დიდსა კელმწიფეს კოსტანტინესა. 15.

იბ

ქ. თავი თურამეტი.

ქ. რომელმანცა უყოს ყმასა თვისსა აზატი ქონებით. რადგან ქონებით უყოს აზატი, სახელდობით რაც რამ ქონდეს, აზატობის წიგნში უნდა დაუწეროს. თუ არ დაუწეროს სახელდობივ ქონება, ყმას უკან რომ მიიცვალოს პატრონი მისი, გამოართვან მას აზატნაქნარს ყმას ქონება და დაპატრონდეს მის აზატის მქნელის შვილი. 20.

იო

ქ. თავი ცხრამეტი.

ქ. თუ ვინც უყოს აზატი ყმასა თვისსა, მასვე შეუძლია ისრევ დაჰყერა და აზატობის შეშლა თვარა? მიგება სიტყუისა: თუ წამოაყენოს ამისთანა მოწამე, რომ შეეგინებინოს და ურიგო ეთქუას, ამისთანას მოწმით მოსამართლეთა წინაშე შეუძლია, რომ ისევე დაპატრონდეს. 25.

ქ

ქ. თავი ოცი.

ქ. თუ ვინც უყოს აზატი ყმასა თვისსა, შეუძლია თავისის მიცემულის სამკუიდროს მამულისა და ქონების მიცემა თუ გამოართმევა? მიგება სიტყუისა, ბძილებს რიგი: თუ მიუძღვის სამსახური, მართებს ქნა. 30.

126r

ქ. თავი ოცდაერთი.

კა

ქ. ვინც იყიდოს ყმა ამ პირით, რომ არც იყოს გამპარავი და იყოს კაის გულისა, მასუკან ეს მართებს გამსყიდველსა დაუდვას ბორჯალი ექუსის თვისა, რომ მან მსყიდველმან გასინჯოს, სცადოს იმ ექუს თვეში. თუ რამ სიავე უპოვნოს მას ყმასა, მსყიდველს რიგის სამართლით შეუძლია შეებრუნება და გამორთმევა ფასისა, რაც რომ მიუცია. თუ ექუს თვეში გაეპაროს, მსყიდველს მართებს, რომ სძებნოს და იპოვნოს და მისცეს გამამცემსა, აბა მასუკან უნდა გამოართვას თავისი მინაცემი.

10

ქ. თავი ოცდაორი.

კბ

ქ. ვინც გაყიდოს ყმა პირობით. თუ გათავდეს პირობა, კარგია, და თუ არადა, მასუკან აღარ შეუძლია მსყიდველსა შეებრუნება პატრონზე. მაგრამ თუ შეტყოსთ, რომე ბნედა სჭირს მას კაცსა ამ საქმით, რადგან იმ ჭირის პატრონია, შეებრუნება და კიდევ უნდა შეუბრუნონ პატრონთ.

15

ქ. თავი ოცდასამი.

კგ

ქ. ვინც რაც უბძანოს ყმასა მისსა, სადაც მის მაგიერად ლაპარაკი და სამართლის ქნა, რისაც არა აქუს ბძანება რიგისაგან, რომ ყმამ ილაპარაკოს და ან ქნას სამართალი ბატონის მსგავსად, ყმასა არა აქუს შეძლება შესწორებით ბატონისა.

20

126v

ქ. თავი ოცდაოთხი.

კდ

ქ. კაცმან ვინც ინდომოს გაპარული მოსამსახურე შეინახოს, თუ იცის, რომ მოსამსახურეა, ბძანებს რიგი სამართლისა: ვინც ეს ქნას, მასუკან რომ იპოოს პატრონმა, თავის მოსამსახურის მაგიერად უნდა და წასწიოს მოსამართლისა წინაშე იგი კაცი, მას გამოეერთვას და მემკვიდრეს პატრონს თავისი ყმა მიეცეს.

25

ქ. თავი ოცდახუთი.

კე

ქ. რომელმან შეინახოს სხვათა მოსამსახურე, მოლაშქრე რომ არ იყოს, იმისი სწერია სხვათა სამდივნოს წიგნშია და იცის სხვათა თავადთა გაზდილია და არ გააბრუნა თავისგან და სხვათა შეუმატა თავის ჯარსა, გაილახოს კელმწიფეთაგან იგი თავადი.

30

კვ

ქ. თავი ოცდაექუსი.

ქ. რომელმან გაყიდოს და ანუ იყიდოს რაგინდარა სასწრაფოთ რიმონით ესე ასრე, მასუკან გამორთმევა მოინდომოს, ბძანებს რიგი: ორი ზომა შეუბრუნოს და აბა გამოართვას.

კზ

ქ. თავი ოცდაშვიდი.

5

ქ. ყმამ და მოსამსახურემ რომ მოინდომოს რისაც სყიდვა, პატრონის მისის ბძანებით შეუძლია რომ იყიდოს.

კტ

ქ. თავი ოცდარვა.

ქ. არ მისცემს რიგი სამართლისა, რომ ვინმე მოკლას თავისი 197 r ყმა და მოსამსახურე თავისის კელითა. თუ დააშავა ყმამ და ქნა სასი- 10 კუდილო საქმე, უნდა მიათვან კელმწიფესა და მან უყოს დანა-შაულის ჯაზა.

კთ

ქ. თავი ოცდაცხრა.

ქ. კარისკაცი ასეთი რომ არა აქუს ბძანება კელმწიფისა და მოსამართლისა და მოკლას კაცი, ან ქურდი ანუ კაცის მკულელი, იმისთანა 15 კაცი მოიკლას კელმწიფის კელით, ამიტომ თავისთავად რატომ უქნია.

ლ

ქ. თავი ოცდაათი.

ქ. ვინც უყოს აზატი თავის ყმისა პირობის დადებით, რომ ამდენს წელიწადს უკან იყოს აზატიო, უნდა შიატყობინოს შვილსა და 20 ან სხვათა დამაპატრონებელთა, რომე ამდენს წელიწადს კიდევ გამსახუროსო. აზატობას უკან ბძანება აქუს რიგისაგან, რომ როგორც თავის თავის კელთ მქონე, იგიც ისრე იყოს.

ლა

ქ. თავი ოცდათერთმეტი.

ქ. თუ ვინმე მოინდომოს აზატი ყმისა თვისისა პირობითა, აწვევონ მონასტერთა და საყდართა ებისკოპოზთა, მღდელთა ან არადა დაუწერონ დიათიკი, რომ მართლად ყოს აზატობა. 25

ლბ

ქ. თავი ოცდათორმეტი.

ქ. ვინცავინ კაცი თავის თავი კელთ მქონე მივიდეს ვისთანც საყმოდ და თქუას კაცთა წინაშე, თუ შეეკნეილვარ ყმა ამისიო, ვისაც აყმოდ 30

თავისი თავი თვითან, | თუ იყოს კაცი იგი ოცის წლისა, დაკარგოს 127r
თავისი თავი კელთა, ქონებილამ არ შეუძლია მოკმარება რიგსა მას
ზედ უფრო კიდევ ნამეტნავად. თუ ფასიც რამ აუღია და შეუსვამს
და შეუჭამია, დარჩა იგი კაცი ყმად მას კაცსა, ვის წინაც ეს რაც
5 ქნას და თქუას.

ქ. თავი ოცდაცამეტი.

ლგ

ქ. თუ ვინ ღედაკაცმან თავის თავის კელთ მქონემ თქუას მუახლო-
ბა, ვისაც რომ უმუახლოს და მან კაცმან გაატანოს მზითვად, ვერ
უშველოს რიგმან, ამიტომ რომე თვითან დაკარგა თავისი თავი და
10 დარჩა მას, ვისაც მზითვად ვაჰყოლია, რადგან ოცის წლისას მიუცია
თავის თავი მუახლედ. და თუ ოცის წლისაგან ნაკლები იყოს, უშვე-
ლოს რიგმან და შეიქნას ღედაკაცი იგი ისრევ თავის კელთა მქონე.

ქ. თავი ოცდათოთხმეტი.

ლდ

ქ. თუ კაცმან და ან ღედაკაცმან აიღოს ნაპარევი და შეინა-
15 ხოს, რომ მოსამსახურის ნაპარევი იყოს, ბძანებს რიგი სამართლისა,
რომ წაერთვის მას გოლდარას ერთისათვის ოთხი და პატრონს სა-
ქონლისას მისცენ.

ქ. თავი ოცდათხუთმეტი.

ლე

ქ. ვინც იყიდოს ყმა პირობით, როგორც ამას ზემოთ რიგმან
20 მისცა დადება ექუსის თვისა, თუ იმ ექუსს თვეში იპოოს მას ყმაში
ჭირი თუ ბნედა, რაც ბძანებს რიგი სამართლისა, რომ შეუბრუნოს
გამამცემსა და გამოართვას იგი, | რაც მიეცეს ფასი. თუ ექუსს 128r
თვეში ვერ იპოოს და მასუკან გაძოჩნდეს, ველარ შეუბრუნებს.

ქ. თავი ოცდათექუსმეტი.

ლვ

ქ. ვინცა ვის მიყიდოს ყმა და უთხრას მაშინვე, ეს ამ საქმის
მოქმედიოა, თუ ავისა თუ კაისა, და თუ კაცი თუ ღედაკაცი და იმათ-
ში გამოჩნდეს სიავე, ველარ შეუძლია შებრუნება. და თუ გამსყიდ-
ველმან ვისაც მიყიდოს, დაუდვას პირობა მოწმით, რომე არც იყოს
ქურდი, არც იყოს ამაში სხვა სიავე, მასუკან, თუ მსყიდველმან შიამ-
30 ცნია სიავე ან ქურდობა, შეუძლია შებრუნება, და თუ რამ მოუპა-
რავს, ისიც უნდა მიმცემს აზღვევიინოს და თავის მინაცემი ფასიცა.

მოართვას, და თუ გამსყიდველის კელში კარგი ყოფილიყოს და მსყიდველის კელში წამკდარიყოს, ველარ შეუძლია შებრუნება.

ლზ

ქ. თავი ოცდაჩვიდმეტი.

ქ. ვინცა იყოს აზატნაქნარი ყმა და ვისაც ექნას აზატი და მასთანავე იყოს თავის ნებით და მასუკან რომ შეირთოს იმავ პატრონის მუახლე ცოლად და მასთან რომ შეილი მიეცეს, მათ შეიღებს დააპატრონდეს, რომელმან უყო აზატი, მას კაცის შეილნი. 5

ლც

ქ. თავი ოცდათურამეტი.

ქ. თუ ვინც უყო აზატი ყმისა მისსა და მართებდეს აზატობა მისი, თუ ქალაქში იყოს, უნდა მივიდეს მოქადაგეთა და ებისკოპოზთა წინაშე, და თუ სოფელში იყოს, მღვდლებთან და შევიდთა მოწმებთან, როგორც რომ დამოწმდენ ისინი კელის წიგნით. ეს არის წესი აზატობისა თუ ქალაქსა თუ სოფელსა. თუ ასრე არა ქნან, არ არის ჭეშმარიტი აზატობა, ამიტომ რომ, რადგან ასრე არ უქნია, კიდევ დააპატრონდების. 15

ლო

ქ. თავი ოცდაცხრამეტი.

ქ. ბძანებს რიგი: თუ ვინც იყიდოს სოფელი, სახლი, ბაღი, ბოტანი ანუ სხვა რაგინდარა, რაც რომ გირაოსავით დაუც ვისთანც თუ იმ კაცმან, თავის გუნებით გამსყიდველმან, ამაზე გაყიდოს, რომ იმ ქუეყანასა შესწყენოდეს რამე და სხვას ქუეყანას წასულა უნდოდეს და წავიდეს და მისგან გასყიდული გირაოს მაგიერი იყოს და მასუკან ის კაცი თუ ათს წლამდი მოვიდეს, ისევ უნდა მისცეს მან კაცმან სამკუიდრო მამული და რაც მიეცეს, გამოართვას. თუ იმ კაცის მოსულას უკან ერთი წელიწადი კიდევ გავიდეს და არ მიედაოს და ერთს წელიწადს უკან წაედაოს, ველარას შეუა. თუ იმ რაგინდარას პატრონი მგზავრია თუ სამგზავროდ წასულა, და ანუ მოლაშქრეა და სალაშქროდ წასულა, ბძანებს რიგი: ოცს წლამდინ კიდევ ითხოების მის კაცისაგან. თუ ოცი წელიწადი გავიდეს, ველარას შეუა. 20

ქ. თავი ორმოცი.

ქ. კითხონ რიგსა: ორი კაცი რომ მოვიდნენ სამართალში, ერთ-მანერთთან რომ || სადაო ქონდესთ, რომელი იყოს მოვალე, ითხოოს და-ცლვეინება ოთხას თვისა, რა უნდა ქნას მოსამართლემა? მიგება სი- 25

ტყუისა: თუ ითხოოს დაცლევინება, ოთხის თვისა მისცენ. მასუკან რომ კიდევ თავისმა მოდავემ წასწიოს სამართალში, თუ კიდევ ითხოოს ქკუითა და ფიქრით დაცლევინება, მისცენ სამის თვისა. კიდევ თუ შეეხვეწოს და ითხოოს დაცლევინება, ცოტა ხანს უნდა სამართლის გაშორება. მაგრამ მისცენ რიგის ბძანებით სამჯერ დაცლევინება: პირველზე ოთხის თვისა, მეორეზე სამის თვისა და მესამეზე ორის თვისა. თუ ამას გარდა კიდევ ითხოოს, დაკარგოს სამართალი თავისი თითვან.

ქ. თავი ორმოცდაერთი.

მბ

ქ. ისევ საიდუმლო: რადგან მისცენ დაცლევინება ოთხის თვისა, რომ მოკდეს თვემკათათვე, მკათათვიდამ ღვინობისთვის გასულამდინ დააცალონ და ნუ იანგარიშებენ ღვინობისთვისა და ორის თვის დაცლევინება მოშლილა და დრო დაცლევინებისა მოიშალა ცხრა თვისა რომ ეყოფა. სარგებელი რაც არის შუაში რომ ითხოონ მოსამართლისაგან, მოწამე იგი შორ რა ყუანდეს და კელმწიფემ იმ ქუეყნისამან ანუ მოსამართლემ სამის თვის დაცლევინება მისცენ მოწმის მოლოდინებისათვის. თუ კიდევ ითხოოს დაცლევინება, მოსამართლემ თავის სამართალი ნახოს. |

ქ. თავი ორმოცდაორი.

L29v
მბ

ქ. კოსტანდინე კელმწიფის მოხსენება კურთხევით იყოს, რომ პატრისცა სამოციქულო ეკლესიას საყდროვანთა მისთა, რომე უყო აზატი საკელმწიფოს გამოსაღებისა, რისაც ყოველს ქუეყანას მისას დადვა თვითან რიგი ესე, აზატყო სათხოვრისაგან საყდროვანი და მოსამსახურე ეკლესიისა, ყოველი გამოსაღები შეუალნა და მოარჩინა საერო სათხოვრისაგან, აართვა უღელი საერო საქმისა.

25 ქ. თავი ორმოცდასამი.

მგ

ქ. კოსტანდინე კელმწიფემ ბძანა დიდად პატრისცემა და მირთმევა საყდრისა ქრისტესი სოფელი და მამული ყოველს ადგილსა და მათზე იყუნენ მომკმარო, რომელნი მახურებდენ მონასტერთა და საყდართა, რომ მათ იმ შეწირულობით სევან და ჰამონ ჩმათა და დათა, ქურითა და ობოლთა, რომელნი იყუნენ მონასტრისა სიახლოვესა, რომე მათის ყოვლის ლოცვითა უძრავად ამყოფოს ღთონ ტახტი კელმწიფისანი, რომელნი თაყუანსა სცემდეს სამებასა ერთარსებასა.

მღ

ქ. თავი ორმოცდამეოთხე.

ქ. დაცვა და პატივისცემა კუირისა. ლევან კელმწიფემ თავის დროში პატივსცა კვირას დღესა ქრისტეს აღდგომისათვის, რომე აღდგა კუირასა, და დადვა, რომ კანონი კუირას დღეს არა ეთხოვ-
 130r ბოდეს რა საკელმწიფო ხარჯი და ბეგარა || და არცა იქნას სამართა- 5
 ლი და ყუელანი შეიქნენ მოცლით და დაგროვდენ მონასტერსა და საყდარსა ქრისტესასა და ევედრონ უფალსა გულის წმინდითა. ოთის ვედრების მეტი გაუშვან ყოველი საქმე დღესა კუირასა, არც ეთხოვ-
 ბოდეს მოვალესა ვალი, არც წავიდნენ სასმელად, სადაც არც სვან ღვინო ბევრი, არც უყონ ავის მქნელს ჯაზა, როგორც ამას ზემოთ 10
 ვთქუით. ყოველი თავთავის ქუეყანას მშვიდობით დაგროვდენ ეკლესიაში და ილოცონ უშიშრად მოსამართლეთაგან და მათთა იასულთა-
 გან ვალთა თხოვნისაგან.

მე

ქ. თავი ორმოცდახუთი.

ქ. ბძანა ლევან კელმწიფემ. დადვა რიგი ზითვისა. რაც ვისაც 15
 ქალს ზითვე მიჰყუეს, დასწერონ ყუელა წიგნათ და იმრიგათაც და-
 სწერონ ნიშანი და სახლის პატივი, რა მოეწონონ ერთმანეთსა, დასწე-
 რონ მტკიცედ: თუ ოქროა, თუ ვერცხლია ანუ ტანისამოსი, თუ მხლე-
 ბელი, თუ მსახური, თუ პირუტყვი, თუ სხვა რაგინდარა. ყოველმან თავ-
 თავის ქუეყანას ეს წესი ქნან. კაცმან ვინც ნიშანი და სახლის პატივი 20
 გაგზავნოს, რაც შეიძლოს ქალმაც ზითვე მიიტანოს საკელმწიფო
 ქალაქს კოსტანდინეპოლის და ყოველს ქუეყანასა დასავლეთსა. თუ მიიტანოს დედაკაცმან ასი ფლურისა, კაცმანც მისცეს ასი ფლური. და აღმოსავლეთის ქუეყანასა თუ მიიტანოს დედაკაცმან ასის ფლურისა, კაცმანც მისცეს ორმოცდაათი ფლურისა. | 25

130v
მე

ქ. თავი ორმოცდაექუსი.

ქ. დაამტკიცა გარიგება ესე ლევან კელმწიფემ. წიგნით რა გუირგუინი იკურთხონ და შეიყარნენ ცოლქმარნი, მასუკან თუ გა-
 შვება მოკდეს, ქმარმან თუ გაუშვას ცოლი მისი უსაბაზოდ, მისცეს მას ქალსა თავისი მოტანილი წიგნით, რაც ზითვე მოუტანია, თა- 30
 ვისის ქრმის გაგზავნილი ნიშანიცა და სახლის პატივიცა მას ქალს დარჩეს. და თუ ქალმან მოინდომოს გაშვება, გავიდეს ცარიელი და დარჩეს ნიშანი, სახლის პატივი და ზითვე მას ქმარსა მისსა. მაგრამ რადგან წმინდა სახარებით გუირგუინს იკურთხვენ, ძნელია. გაყრა დიდი ცოდვა არის. 35

ქ. თავი ორმოცდაშვიდი.

მხ

ქ. ვინგინდავის ცოლქმართა შუა დანაშაული მოკედეს და გაყრა მოინდომონ, წავიდნენ ცოლქმარნი ორნივე საყდრისა კარსა და საყდრის უფროსთა წინაშე და დანაშაულნი მათნი თქუან და მან საყდრის

5 უფროსმან დაწეროს წიგნათ და გაგზავნოს სამართალშია: თუ კაცი სტყუა, დარჩეს დედაკაცს ნიშანი, სახლის პატივი და ზითევი მისი ყუელა ერთპირად, და თუ დედაკაცს ქონდეს დანაშაული, გამოერთვას ნიშანი, სახლის პატივი და ზითევი იგი მისი და მიეცეს კაცსა. მაგრამ წმინდის სახარებით შეყრილთა გაყრა ძნელია და ცოდვა დიდი, ბოზობის გარდა.

10

ქ. თავი ორმოცდარვა.

მც

ქ. რომელნი იყუნენ მოყუარულნი ერთმანერთისა ცოლქმარნი და მოკუდეს კაცი და || დარჩეს შვილი, რაც მისი მზითევი იყოს, ისიც და ნიშანიც გამთავებით და სახლის პატივის ნახევარი მისცენ

15 მას ქურცივსა. და თუ დარჩეს შვილი და დედაკაცმან გასულა მოინდომოს, გავიდეს ცარიელი და დაპატრონდეს შვილი, რაც ქონდეს დედასა მისსა.

ქ. თავი ორმოცდაცხრა.

მთ

ქ. ვინგინდავინ მიიცვალოს დედაკაცი და დარჩეს ქმარი და შვილი ცოცხალი, დედაკაცი იგი რისაც მქონებელი ყოფილიყოს, ქონება, ზითევი, ნიშანი, ყუელა უკლებლივ დარჩეს შვილსა მისსა.

20

ქ. თავი ორმოცდაათი.

ნ

ქ. თუ ვინ მიიცვალოს დედაკაცი და არ დარჩეს შვილი და ქმარი ყუანდეს ცოცხალი, რაც მიყოლოდეს მას დედაკაცსა მინაცემიანათ, შუა გაყონ და ნახევარი ქმარსა მისსა და ნახევარი მამასა მისსა. და თუ არა ყუანდეს მამა, ვისაც ანდერძი უყოს მან დედაკაცმან, მისცენ მას.

25

ქ. თავი ორმოცდათერთმეტი.

ნა

ქ. თუ მიიცვალოს დედაკაცი ასეთი, რომ შვილი მისცემოდეს და თავისავ სიცოცხლეში დაეკოცოდეს, მასუკან თვითან მიიცვალოს და აიღოს ქმარმან მისმან შვილების სახელზე მისის მზითვისა და ქონესამართალი სომხური.

30

Handwritten number 1726 with a horizontal line and a small '3' below it.

ბისაგან მეექუსედი, შვილთა სულთა მოაკმაროს. თუ სამს წელიწადს უკან მიიცივალოს, მისის მინაცემისა მეოთხედი აილოს და მზითვისა ნახევარი მამასა მისსა მისცეს და სხვა, | რაც დარჩეს, მისის სულისათვის გასცენ. და თუ მამა ცოცხალი არა ყუანდეს, სიკუდილის დღეს ქმარმან უთხრას: მამის წილი ვისაც გინდა, ანდერძი უყავ თქო. თუ ანდერძი ქნას და ვისაც უანდერძოს, იმას მისცენ. და თუ თორმეტს წელიწადს უკან მიიცივალოს, ცოდვა და მადლი ქრმისა არის, ქმარს უნდა დარჩეს მისი ქონება, ზითევი თუ რაც, და იმან უნდა გაუცეს სასულიეროდ და შესწიროს საყდარსა საფლავსა და სულსა მისსა მოსაკმარებლად.

ნბ

ქ. თავი ორმოცდათორმეტი.

ქ. ქვეყანას რომ აქუს ჩვეულობა წესისა და არ დასწირონ ზითვისა და ნიშნისა და სახლის პატივისა და ისრე ქნან გუირგუინის კურთხევა და დასჯერდეს რიგსა იმრიგად, როგორც წიგნით დაწერილი იყოს, მათთა მიკვალებას უკან დაპატრონდეს შვილნი მისნი.

ნგ

ქ. თავი ორმოცდაცამეტი.

ქ. თეოდოსე კელმწიფის მოხსენება კურთხევითამცა არს, მისცა რიგი ქრისტიანთა. ვისაც თავისის ამხანაგისა ემართოს და ოცდაათწლამდინ არ სთხოოს, მასუკან აღარ აქუს ბძანება, რომ სთხოონ ამღებთა და ნათესავთა მისთა. და ერთი ესეც. თუ ქონდეს გიროთ ვენახი თუ მიწა, ანუ სახლი ანუ ყმა და სხვა რაგინდარა რომ გიროდ ქონდეს, არც გაეყიდოს, არც გაეზითოს და არც დაეგირაოებინოს, მიმცემი ვალი სა და ამღებნი ორნივე ცოცხალნი იყუნენ, რაგინდ ოცდაათი წელიწადი გასულიყოს, კიდევ ეთხოება. თუ მიიცივალოს ვალის || მიმცემი და ამღები გიროს რისაც დამღები, მასუკან ველარ შეუძლია მიდავება და თხოვნა შვილსა გიროს პატრონისასა, ამიტომ რომ ოცდაათს წელიწადს გაუვლია, გასაცვეთი გაცუდებოდა და გასატეხი გატყდებოდა, ასაშენებელი აშენდებოდა, დასაქცევი დაიქცეოდა. თუ ოცდაათწლამდინ არ ითხოვა თავის გიროთა რაცა, ოცდაათს წელს უკან კელს ველარ მოჰკიდებს.

ნდ

ქ. თავი ორმოცდათოთხმეტი.

ქ. ბძანებს რიგი სამართლისა არშერთვასა ძმისაგან ძმის ნაცოლარისასა და არც ცოლის დისას შერთვასა. ამისთანაებისაგან ღთნ

შორს ამყოფოს ქრისტიანი. თუ ამისთანა საქმე მოუკდეს, მიიღონ მათზედ სხვათა მეზობვართ მსგავსად. თუ ვინც კაცმან თავისი ძმის ცოლი შეიყუაროს, იგი დედაკაცი შექუდგების ქრმის სიკუდილსა. და თუ კაცმან შეიყუაროს ცოლის და, შეუდგების ცოლის სიკუდილსა, რითაც გზით არის ცოლის დის შერთვის გულისათვის. რომელმან ქნას და სცდეს, დიდი ავი და ბოროტია და ძნელი აწრიგი საქმე. ამისთვის დამტკიცდეს, რომ არ შეიყარონ ცოლქმარად იმრიგნი. თუ ვინც ავკაცობით ამისთანას საქმეში გაეჭიოს უბძანებლად მოქადაგეთა და ებისკოპოზთა, თუ ვის იმრიგთ ცოლქმართა მიეცეს შვილი, ვერ დაპატრონდეს ქონებასა და წილსა მამისასა და სხვას, ნათესავთაგანაც შორ იყოს და ნუ მიუშვან. ვინცა ქნას ამისთანა საქმე, განშორდა საყდარსა და რიგსა მისსა თავიან-შვილიანად. |

ქ. თავი ორმოცდათხუთმეტი.

132v
69

ქ. არ მისცემს და შიჩვენებს, ვინც ითხოოს ქალი ბიძისა და ან დედის დისა. ვინც ქნას ამგვარი ბოროტი, ავი საქმე და მიეცესთ მათ შვილნი ვაჟნი თუ ქალნი, ვერ დაპატრონდენ მამულსა და ქონებასა მამისასა. ქონება და მამული იმრიგის კაცისა კელმწიფისა არის.

ქ. თავი ორმოცდათექუსმეტი.

69

ქ. კაცმან ვინ შეირთოს ცოლი, რომ უმხდური არ იყოს და მიეცეს შვილი მასთან და მიიცვალოს დედაკაცი იგი და მასუკან შეირთოს მან კაცმან ცოლის მისის ახლო ნათესავი, რომ იყოს უმხდური და მიეცეს შვილი და მიიცვალოს მასუკან მამაც, უკანა ცოლის შვილი ვერ დაპატრონდეს ქონებასა მამისასა, ამიტომ რომ უმხდური შეურთავს მამასა მისსა დედა მისი და დაპატრონდენ წინა ცოლის შვილები ქონებასა მამისასა.

ქ. თავი ორმოცდაჩვიდმეტი.

69

ქ ქალი ვისიც იყოს ღროს გათხოებისა და დანიშნოს იგი ქალი და ვინცა გაუგზავნონ ნიშანი ოქრო, თუ ვერცხლი ანუ სხვა რაგინდარა, და მოკდეს ბძანება, ლთისა და მიიცვალოს ვაჟი იგი დანიშნული მისი დაუქორწინებელი და ვაჟის პატრონმა სთხოოს ქალის პატრონს ნიშანი, თუ ერთმანერთი უნახავთ მათ დანიშნულთა, უთამაშნიათ ან უკოცნიათ, ნახვეაქრი ქალის პატრონმა დაიჭიროს და ნახვეარი ვაჟის პატრონს შეუბრუნოს. თუ ვაჟს არა ყუანდეს მამა, არც

133 r

დედა და არც ძმა, სხვისაგან არ ეთხოვბის და დარჩეს მას ქალსა. და თუ დანიშნულთა ერთმანეთი არ უნახავთ და ისე სიტყუით გარდუწყუეტიათ ნიშნობა, ისრევ მთლივ შეუბრუნონ ვაჟის პატრონსა, და თუ ქალი მიიცვალოს, გამოართვას ვაჟმან ნიშანი გაგზავნილი მისი. თუ რამ ან გასაცვეთი ყოფილა ან შესასმელ შესაკმელი, იპრიგს რაგინდარას ნულარას სთხოვენ.

50

ქ. თავი ორმოცდათურამეტი.

ქ. კაცმან ვინც მოინდომოს შერთვა ცოლისა და ძისცეს ნიშანი რძალსა კელში და ან სხვას დედაკაცსა ვეყუისსა მისსა, თუ წაიღე ესე და დამინიშნე ქალი ანუ იყოს ბეჭედი ან ოქრო ან ღვწური და მასუკან გუნება გამოეცვალოს და ნიშნის გამობრუნება მოინდომოს, დაკარგოს ნათხოვნიცა მისი და გაგზავნილი ნიშანიცა, და დარჩეს ნიშანი მას ქალსა.

51

ქ. თავი ორმოცდაცხრამეტი.

ქ. ვის უნდოდეს ქალის გათხოება და თქუას მზითვისა, ამას მიეცემ ამ ქალსაო, მასუკან რომ გაათხოოს და წაყუანის დრო არა ქონდეს, გამოთავებით მისცეს წიგნი ნაკლებისა, დაუღვას პირობა ამ დრომდის მოგართვაო, თუ პირობაზე მისცეს, გამოართვას წიგნი მისი მიეცემული, თუ პირობამდინ ვერ მისცეს და შუაზე ხელთა წელიწადმა გაიაროს, მასუკან ველარა სთხოვს. |

133v
52

ქ. თავი სამოცი.

ქ. თუ ვინგინდავინ ქალი იყოს მამით ობოლი და დედა და ძმა ცოცხალი ყუნდეს, მათის პასუხით შეირთოს ქმარი. თუ ვინმე კელმწიფეთაგან თუ გამრიგეთაგან დადგინებული იყოს მათზე კაცი ვინც გამძლოლად და შემნახავად, მისის ბძანებით უნდა იქნას. და თუ ქალი დიდი და თორმეტის წლისა უფრო იყოს, ბძანება აქუს რიგისაგან და წინ გამძლოლისაგან, სადაც უნდა თვითან შეირთოს.

53

ქ. თავი სამოცდაერთი.

ქ. ვისაც ქმარმან იყიდოს სახელსა ცოლისაზე სოფელი ან სხვა მამული ან სხვა რაგინდარა, თუ მისცეს ბძანება ქმარმა, სამკუიღრო შეიქნას ცოლისა მისისა, რადგან სახელდობივ მისთვის დაიწეროს, როგორც მისი ზითევი.

ქ. თავი სამოცდაორი.

ნიბ

ქ. ვინ მოიტაცოს ქალი ქანწული უქრმო, იგი კაცი შეიქნა სა-
სიკუდილო და სიკუდილის ღირსია. და თუ გვერც არ მოსწოლოდეს და
გაპარებით გაეპარებინოს. როგორც რომ სხვას ბოზობის მოქმედზედ
5 მართებთ მიღება ავისა, იმრიგად იმაზედაც მიიღონ.

ქ. თავი სამოცდასამი.

ნიგ

ქ. კითხონ რიგსა: თუ იყიდოს კაცმან სოფელი ანუ სხვა რამ
თვალი ანუ მარგალიტი. და სახელი ცოლისა დაარქუას, რომელი შე-
ირ ო ქალწული, მიეცეს || თუ არა? მიგება სიტყუისა: არ არის ქეშმა- 134 r
10 რიტი ყიდვა და მიცემა, თუ უქეს ძმასა მის კაცისისა წილი. მას თეთრ-
ში, და თუ ნება სახლის კაცისა დასტური სცა, როგორც რომ შვი-
თევი მისი სამკუდიროა, იგი მინაცემიც ისრე შეიქნების.

ქ. თავი სამოცდაოთხი.

ნიდ

ქ. შეუძლია დედაკაცს ვისაც თავის მზითვის გამრავლება თავის
15 ქრმის სახლში, თუ არადა თუ თავისიანისაგან მიცემულია და ან და-
ნარჩობი ქონდეს ან სოფელი ან სხვა რამე, იმით შეუძლია გამრავლე-
ბა, ასრე რომე უზენნოს თავის ქმარსა, გასინჯოს და აბა მასუკან მიუ-
მატოს ზითეფსა მისსა და რა რიგათაც უნდოდეს გამრავლება, გაამრავ-
ლოს და გაცენდცა კელი შესწევს. მაგრამ თუ იყოს ცხეარი ან ძრო-
20 ხა ან პური და ან ღვინო, რაც იყოს თავნისა, წიგნი ჯამოართეას ქმარ-
სა მისსა, რომ იმას არცარა მოემატოს და არცარა ჯდააკლდეს, ამი-
ტომ რომ შესასმელ-შესაჰმელ და მოსაკულომია.

ქ. თავი სამოცდახუთი.

ნიე

ქ. კოლქმართა ვინგინდავინ შეყრილან და არიან ერთად, აქუთ
25 რიგი კოლქმარობისა, არა შეუძლიათ მალევეთ მიცემა ერთმანერთისა.
და თუ სიკუდილის დღეს აბა თუ უანდერძონ ერთმანეთისა, ის დარ-
ჩესთ მკუიდრად და აღარ მოიშალონ. კოლქმართა შუა ერთმანეთის
უპრალოდ ძრახვა დიდი ცოდვა არის. |

ქ. თავი სამოცდაექუსი.

134 v
ნივ

30 ქ. არ მართებს დედაკაცსა ვისაც რომ მალ გარდაადლოს თავი-
სი მიცვალეზული და შეირთოს უპირისწყლობით ქმარი, თუ ქრმის მი-

ცვლებას უკან ათს თვემდინ ქნას და შეერთოს ქმარი, სხვათა მებოზვართან გასათუღელთა და ბოზობა უქნია, და თუ რამ იანდერძები-ნოს ქმარსა, რიგი ბძანებს სამართლისა გამოართვან მას დედაკაცსა და ახალონ პატივი.

ნიზ

ქ. თავი სამოცდაშვიდი.

5

ქ. შეუძლია ქმარსა ვისაც ძრახვა ცოლისა თვისასა, რომ დედაკაცის წესისა და რიგიდამ გასულიყოს ან იყოს ავსაქციელი? თუ შეიტყონ, რომ მართლა ავის მქნელი იყოს და ბოზი, შეუძლია იმ ავის საქმისათვის გაგდება. მასუკან დააცალონ თვე ორი და გასინჯონ ძრახვა მისი, თუ მართლა ავის საქმის მქნელი იყოს, მერმე შეუძლია გაშორება მისი, ასრე რომე მზითევი მისი ქმარმა დაიჭიროს და იგი დედაკაცი დარჩეს მზითვისა მისგან ცარიელი, რომელი არს ზითევი თვისი.

ნიზ

ქ. თავი სამოცდარვა.

ქ. ვისის დედაკაცისა იყოს მამა და მამის მამა ცოცხალი დამი-
იცვლოს დედაკაცი იგი, არ მართებს დაპატრონება სხვისა მზითე-
სა მისაზე. მაგრამ თუ ისინიც მიცვალეზულიყუნენ, შეუძლია ანდერძი-
თა დაპატრონება || ზითვისა მისისა, და ისრე ვაჟკაცსა არ შეუძლია
მამისა და პაპის უდასტუროდ ანდერძის ქნა, რადგან ცოცხალი ჰყავს.

ნით

ქ. თავი სამოცდაცხრა.

20

ქ. რომლის საქმიდამ და პატივიდამ ჩამოაგდონ რჯულიერის რი-
გიდამ გასული კაცი? მიგება სიტყუისა: იმისთანა კაცი არ გაიგზავნოს
მოციქულად, არც მიიღონ მასზე ყურთხევა მდღლობისა, არც ყონ სა-
სამსახუროდ კელმწიფისა, არც აქნევიინონ სამართალი, არც დააყენონ
ზედა ქალაქსა და სოფელსა, არც დააყენონ კელმწიფის რაგინდარას
მონაღულელად და გამრიგედ, ყოველი პატივი აკადონ.

ით

ქ. თავი სამოცდაათი.

ქ. იკითხონ რიგსა: რა კერძი და წილი უნდა მიეცეს შვილთა
მიცვლებას უკან დედასა თვისსა, რომე ალალი დედა იყოს და შვი-
ლისშვილი ენახოს და ის უნდა უფროსად დაჰპატრონდეს ქონებას
და მამულსა? ყოველი დედაკაცი ხომ ჰკუანაკლული იქნების, მაგრამ
რადგან შვილიშვილი ნახა, პატრონობა მისია.

30

ქ. თავი სამოცდათერთმეტი.

ოა

ქ. დედაკაცსა ქურციკსა შეუა კელი თავის ზითვის დასახარჯავად თუ არა? მიგება სიტყუისა: თუ მამა ცოცხალი ჰყავს, არ შეუძლია უმისოდ დახარჯვა რისაც.

5

ქ. თავი სამოცდათორმეტი.

ობ

ქ. არ მისცემს რიგი ბძანებას, რომ დედაკაცმან ვინც სძრახოს ქმარი თვისი, | ჯარში კაცთა წინა, ეს ასე ქნაო. არც ძმასა მართებს ძრახვა ძმისა, რაგინდ ავიც ექნას. უფრო არც ყმასა შეუძლია ძრახვა ბატონისა მისისა და არც დაბეზღება უფროსთა წინაშე. და თუ ქნან ამისთანა საქმე, თუ ქმარმან ვისმან და თუ ძმამან ვისმან ანუ ბატონმა ვისმან, რომ მოიპაროს კელმწიფისა ჩასაცემელი რაგინდარა ან თვალი ანუ მარგალიტი, აბა შეუძლია იმათ ამისთანას საქმის მოხსენება კელმწიფისა, რადგან კელმწიფის შემცოდენი შექნილან.

10

ქ. თავი სამოცდაცამეტი.

ოგ

ქ. ვისაც ცოლი მიიცვალოს ქრმის უწინ და დარჩეს შვილი, ქმარი იყოს პატრონი ცოლის მისის ზითვისა შვილის სახელზე. თუ არა ყუანდესთ შვილი, ვისაც ანდერძი უყოს მან მიცვალებულმან, იმას მისცენ, თუ არადა ანდერძი არა ქნას, ნახევარი ქმარმან მისმან დაიჭიროს და ნახევარი მამასა მისსა მისცენ, მაგრამე მართებს ორთავე, რომ მიცვალებულის სულს მოაკმარონ.

15

20

ქ. თავი სამოცდათოთხმეტი.

ოდ

ქ. ვინ შეირთოს ცოლი ორი, წინა ყოფილიყოს უმზითო და დარჩომოდეს შვილი და უკანას ცოლს მოჰყოლოდეს ზითევი და მასთანაც დარჩეს შვილი და დარჩეს ორისაგანვე შვილი, უკანას ცოლის ზითევის ორნივე სწორედ დაპატრონდენ თუ არა? მიგება სიტყუისა: შეძლება აქუს მამასა ოქრისავე ცოლის შვილის სწორედ დაპატრონებისა. და თუ ზითევის მამტანმა ანდერძი ქნას, ვისაც ანდერძი უყოს, ის დაპატრონდეს ზითევისა მისსა, არ განიტეხოს ანდერძი.

25

135 F

ქ. თავი სამოცდათხუთმეტი.

ოე

ქ. დედაკაცმან ვინც შეირთოს ყმა ვისიც, შეიქნების იგიც მის ყმის პატრონის მუახლე. თავის თავის მოსამსახურობა თუ არ მისცეს

30

მან დედაკაცმან, შვილნი, მის ყმის პატრონისა, რაც მდევცეს, და თავის თავი მის კელთ იყოს.

ოვ

ქ. თავი სამოცდათექუსმეტი.

ქ. თუ ყმამ შეიყუაროს და შეირთოს ცოლად დედაკაცი ვინცა აზატი, დასჯერდეს და წაიყუნოს თავის პატრონის სახლში, თუ პატრონმან მის კაცისამან გაუგზავნოს დედაკაცა მას აზატსა და ეს უბასუხოს, ჩამოეხსენ მაგ ჩემს ყმასა, სამჯერ ასრე უთხრას, თუ არ ჩამოეხსნას ყმასა მისას და დასჯერდეს მის ყმის ცოლობას, მასუკან რიგი მისცემს წაწვეად სასამსახუროდ მისსა. როგორც რომ ყმა მისი, იგი დედაკაციც ეგრეთ მისი შეიქნების.

ოზ

ქ. თავი სამოცდაჩვიდმეტი.

ქ. კითხონ რიგსა: შეუძლია კაცსა დაწერა წიგნისა და დაპატრონება ცოლისა მისისა მის ქონებაზე, რომ არა ყუანდეს შვილი? თუ ყუანდეს შვილი, დაწეროს ანდერძი და დაპატრონოს, როგორც უნდოდეს, და თუ არ დარჩეს შვილი, ზითევი თავისი მისი იყოს შეუშლელად, და კაცმან თავისი ქონება ვისაც უნდოდეს, მისი იყოს. |

ლპ
ოც

ქ. თავი სამოცდათურამეტი.

ქ. რიგმან არ მისცეს ბძანება დედაკაცსა თავდებობა და რაცა საკაცოს საქმის მოქმედობა.

ოთ

ქ. თავი სამოცდაცხრამეტი.

ქ. ბძანებას მისცემს რიგი დედაკაცსა, თუ უნდა მიცემა, უთხრას და დააყენოს მამა მისი ქონებასა მისაზე. თუ ქმარი არა ყუანდეს, მამას გარდა შეუძლია სხვის ვისიც დააყენებ ქონებასა მისაზე.

პ

ქ. თავი ოთხმოცი.

ქ. თუ დაწეროს დედაკაცმან ანდერძი და მისცეს ქონებისა მისისა დაპატრონება შვილიშვილსა მისსა, არ შეუძლიათ ამისი თქმა ვისაც, თუ რატომ ისე შურებისო. თუ შვილი ყოლოდა შვილს, თავისი შვილის გარიგება თვითან უნდა ექნა, რადგან შვილი არა ყავს ცოცხალი და შვილის ობლები დარჩომია, გარიგება მათი ბებუის კელთ არის.

პი

ქ. თავი ოთხმოცდერთი.

3ა

ქ. ვისაც ცოლს მიჰყუეს ზითევი, ყმა ანუ ცხვარი ანუ აქლემი ან კარი და ფური ანუ სხვა რაგინდაა, მასუკან მიეცეს ყმასა შვილი და პირუტყუთაც, აშენონ და გამრავლდნ. თუ ვინ იცის გაყრა მოკედეს ცოლქრმისა, თავისი ზითევი ყულა თან უნდა გაიტანოს და რაც ნაშენი მომატებული იყოს, შუა გაიყონ ცოლქმართა. არა ამისთვის გვეთქუამს, რომ გაყრა გაიადვილონ. ძნელია გაყრა ცოლქმართა, მაგრამე ვინ იცის, რომ მოკედეს რითაც.

ქ. თავი ოთხმოცდაორი.

3ბ

ქ. თუ შეხუდეს კაცს ცოლი ასეთი, რომ იყოს გიჟი და ბნელიანი და მოინდომოს კაცმან გაშვება, მოსამართლემ მოკითხული ქნას. თუ ქორწილს უკან ქრმის კელში დამართებია, ვერც გაუშვებს და არც იქნება. თუ უწინვე ქორწილამდინ სჭირვებია, გაშვება ხომ კიდევ ძნელია. მაგრამე რადგან არ იქნების და გაუშვებს, ნიშანი რაც გაეგზავნოს, მას კაცს დარჩეს და ზითევი მისი ქალსა. და თუ ქრმის კელში დამართოდეს, გაუშვას, ზითევიცა და ნიშანიც სრულ უკლებლივ მიეცეს მას ქალსა.

ქ. თავი ოთხმოცდასამი.

3გ

ქ. თუ შეხუდეს კაცსა ვისაც ცოლი ავის ჭირის პატრონი მონაობით? თუ ქორწილს უკან ასრე შეიქნას, რომ კაცი ველარ მიუდგებოდეს, და მოინდომონ გაყრა და გაიყარონ, მზითევი, ნიშანი და სახლის პატივი, რაც მიუცია, ყულა მას დედაკაცს მისცენ უკლებლივ. მაგრამ თუ წინაპირველ ცოლქრმობის სიყუარული ჰქონდესთ და არც დედაკაცმან გაიწიოს, უნდა დასვას ერთს სახლში და სასმელ საჭმელი, ტანისამოსი, ყულა მისცეს და ისრე შეინახოს, ამიტომ რომ უნებურს ჭირს შემთხვევია. |

ქ. თავი ოთხმოცდაოთხი.

137v
3დ

ქ. იკითხონ: შეუძლია დედაკაცსა ქრმიანსა, რომ მისცემოდეს მასთან შვილები და საბაბით, რითაც გაყრა მოინდომონ ზითევით თუ უზითოდ და მას დედაკაცს შვილების თან გატანაც უნდოდეს? ბძანება მისცეს რიგმან: წავიდეს და გაენდოს მოძღვარსა და ბოზობით სხვის-

გან მისცემოდეს, ამრიგის შეიღის გატანა შეუძლია და ალალი შეიღი მამისა არის და მამის ბძანებას ქვეშ უნდა იყოს.

36

ქ. თავი ოთხმოცდახუთი.

ქ. არა აქუს ამის შეძლება დედაკაცსა, რომ თავის სიტყუით და ნებით გაეყაროს ქმარსა? მიგება სიტყუისა: თუ ვინც კაცმან მოიტაცოს ქალი და დედაკაცი და უნდოდეს ცოლად და მათი პატრონი არ აძლევდეს და ძალად მას უნებურად მოტაცებით წაეყუანოს უმზითოდ და ურიგოდ, და მართებს ქალის მამას მოტაცებისა და ურიგოდ წაყუანის მოკითხვა. და თუ ქალსაც უნდა, შეუძლია მამას გამოერთმევა.

10

37

ქ. თავი ოთხმოცდაექუსი.

ქ. თუ მოკდეს ცოლქმართ გაყრა ან სიკუდილითა ან სხვით რითაც საქმითა, რომ აქუს გზა მზითვის მისის გამოართმევისა? კითხონ რიგსა. მიგება სიტყუისა: ასრე უნდა გამოართვას. თუ იყოს ტანისამოსი უკვეთი, გამოართვას, თუ გაცვეთილია, მისცენ მაგიერი ფასი, და თუ ოქრო მიეტანოს || და ან მიწა მისცემოდეს ზითვად ან აქლემი და გაეყიდოს, როგორც ის ფასი მისცენ. თუ პირუტყუთა ნაშენი იყოს, ნახევარი ზისიც მისცენ. თუ პირუტყუი დაკოცილიყოს, რომ თავნი ფეკზედ აღარ იდგეს, მაგიერის თხოვნა არ მართებს, ანუ თუ ყმა და მხლებელი მიჰყოლოდეს და გაეყიდოსთ, ფასი მისცენ. და თუ დაკოცილიყუნენ, ვერ შეუძლია მაგიერის თხოვნა და ვერც არას შეუა დაკოცილისას.

15

20

38

ქ. თავი ოთხმოცდაშვიდი.

ქ. შეუძლია კაცსა ცოლისა თავისის გაგდება და ზითვის წართმევა? რომ არ იყოს მას ზედა სამართლის რიგის საბაბი, არ შეუძლია. მაგრამ თუ იყოს მასზედ რიგით გაგდების საბაბი, რომ არის ბოზობა ან უცხოს კაცის სახლში დაწოლა და ძილი, რომ არ იყოს ნათესავი, და ქრმის უდასტუროთ ან წავიდეს აქს ალაგს სხვაგან სათამაშოდ, ამისთანას საქმეების ქნისათვის შეუძლია ზითვის წართმევა და გაგდება მისი. თუ ესეები არცეთი არ ექნას, ვერ შეუძლია გაგდება და გაშვება.

25

30

ქ. თავი ოთხმოცდარვა.

36

ქ. ვერ შეუძლია დედაკაცსა ქრმის გაშვება და გაშვების წიგნის მიცემა დედამთილისა და მამამთილისა და აღება ზითვისა და გასულა, რომ არა ჩნდეს და არ აჩვენოს სიმტყუფუნე ქრმისა მისისა? მიგება სიტყუისა: | არ არის შეძლება დედაკაცისა ქმარზე ამისთანას ური- 138v გობის ქნა, თუ არ გასინჯოს დედამთილსა და მამამთილს, და თუ ყუანდეს მოწამე ორი ან სამი, ე რომე ეცემოს და ავად გაელახოს ან ასეთი საქმე მიეღოს, რომ არ იყოს საქნელი უბრალოდ, ესეები ექნას და ქმარი მისი იყოს მგძნებარ მებოზვარი ქურდისა და ბოზის შინ მიმყუანი და ბიჟთან ურიგოდ მქცეველი, არა თუ მარტო ესეები, ამას გარდა ესეც სჭირდეს, რომ სცემდეს მარგილითა და ჯოხითა და საბლითა შეგრეხილითა უწყალოდ, როგორც გოგოსა და ბიჭსა, ან ამოიღოს კმალი, მაზედა სცეს, და ამთონის ურიგოს საქმისათვის რომ სტყუოდეს ქმარი ცოლზე, შეუძლია რიგის ბძანებით გაშვება და წიგნის მიცემა ცოლსა, გაიტანოს ზითვეი მისი უკლებივ და ულაპარაკოდ, და სხვას ვერას შეუა მამამთილსა და დედამთილსა.

ქ. თავი ოთხმოცდაცხრა.

37

ქ. კაცი ვინც მიიცვალოს უანდერძისწიგნით, დაპატრონდენ ქალნი მისნი ძმებთან. და თუ ცოლი ვისიც მიიცვალოს ქმარს უკან ისიც უანდერძოთ, რაც ქონება დარჩესთ, ქალვაჟნი მათნი სწორად დაპატრონდენ. მაგრამ მამას თუ თავის სიცოცხლეში ქალნი ზითვით გაესტუმრებინოს, ის მზითვევიც უნდა უკლებლივ მოიტანონ ძმებს წინ და ყუელამ სწორედ გაიყონ. და თუ მამას უკან დედა ცოცხალი ყუანდესთ, ვაჟნი რომ დაეხოცნონ და ქალნი დარჩნენ და ვაჟთა ანდერძი არა ქნან, დაპატრონდენ დანი მათნი და დედასაც მათთან სწორად ქონდეს დაპატრონება. 139r

ქ. თავი ოთხმოცდაათი.

38

ქ. მამა ვისიც მიიცვალოს უანდერძოთ და დარჩეს შვილი დედისერთი ვაჟი თუ ქალი და მასუკან შვილის სიკუდილიც მოხდეს და დარჩეს დედა ცოცხალი, თუ მიცვალებულს ვაჟსა თუ ქალსა მამის ძმა და ანუ მამის ძმიშვილი ცოცხალი ყუანდესთ, იმ მამიშვილთ წილი და ქონება სამად გაყონ, ორი წილი დედასა და ერთი მათა. და როგორც ზემოთ ბძანებს რივი სამართლისა, თუ მამის გვარნი და ახლოს

ნათესავნი იყუნენ, ვერ წადგნენ დედის გვარნი წინ. რიგი ამას ჰძა-
ნებს კარგად გასინჯონ და რომელიც ახლ[ო] ნათესავი იყოს, ის დაა-
პატრონონ.

ჟა

ქ. თავი ოთხმოცდათერთმეტი.

ქ. კაცმან ვინცა შვირთოს ცოლი და მიიცვალოს და არ და-
რჩეს შვილი და დარჩეს ცოლი ცოცხალი, აიღონ და მისცენ ზითევი 5
თავისი და წიწნის ნახევარი. თუ ყოფილან ბევრს ხანს ცოლქმარად
და გაცვეთილა ტანისამოსი ზითევისა, რათაც ღირებულყოფს, ფასი მი-
სცენ. თუ სოფელია და ან ქალაქი, შეიტყობის ფასი მისი ვაჭრისა-
გან. სხვა ან ოქრო ან ვერცხლი ან მამული მიჰყოლია, იმისთანასი 10
139v ფასი შორს გამოჩნდების. და | თუ ყმა მიყოლია ან მხლებელი და და-
კოცილან, იმისას ვერას შეუა. ვინ იცის თუ შვილი დარჩეს, ნახევარი
შვილს დაუგდოს და ნახევარი მან დედაკაცმან გაიტანოს. თუ პირუ-
ტყუი რამ მიყოლოდეს მისის ნაშენიანად, ისიც შუა გაუყონ. და თუ
რამ დაკოცილა, აღარ იხსენება. 15

ჟბ

ქ. თავი ოთხმოცდათორმეტი.

ქ. ბძანებს რიგი სამართლისა: რომელნი მოხელე-მოსაქმენი არიან
კელმწიფისანი, უნდა იყუნენ სამსახურსა კელმწიფისაში, არ უნდა
დადგნენ გამძღოლად ობოლთა და არცა ვეჭილად და არცა სხვასა
საქმესა კელყონ, სანამდინ არ ათაონ სამსახური კელმწიფისა. 20

ჟგ

ქ. თავი ოთხმოცდაცამეტი.

ქ. თუ უქნია ვისაც აზატი თუ ვაჟისათვის და თუ ქალისათვის
თავის შვილებისათვის, მოსამართლეთა წინაშე რომე ყოს ისინი თა-
ვის მორჩილობისაგან გასული, მათ აზატნაქნართა რომ მიეცეს შვილი,
აღარც შეუა კელი შვილზედა და აღარც შვილიშვილზედა. 25

ჟდ

ქ. თავი ოთხმოცდათოთხმეტი.

ქ. კაცმან ვინც უწინდა თქუას ანდროი და არ დასწეროს და
ქონდეს გუნებაში, მასუკან სიკუდილის დღეს იმან ველარ დააწერი-
ნოს, სხვათ დაწერონ, სამის მოწმით ასე უმოწმონ, რომ იმასის პირი-
140 r დამ გაგვიგონია, მოსამართლესთან ისრე უმოწმონ, გამართლდეს 30

ის ანდერძი, ნუ გაუტეხენ. და თუ მოწმებმა მოსამართლის წინ ვერ უმოწმონ, გაცუდდეს ის ანდერძი.

ქ. თავი ოთხმოცდათხუთმეტი.

ქე

ქ. მორჩილობას მისცემს პაპა ვაჟის შვილიშვილისასა და არა ქალის შვილიშვილისას. უნდა იყუნენ მორჩილნი და ბძანებასა მისსა ქუეშე მყოფი. ვაჟის შვილიშვილი პაპისა ქალზე აქუთ ბძანება და არა ქალიშვილზე.

ქ. თავი ოთხმოცდათექუსმეტი.

ქვ

ქ. თუ ვინც მოიპაროს თავის ამხანაგისაგან თეთრი და დასწე-
10 როს პავემანი ფიცისა მოწმითა და უკუდგეს პირობისაგან, რომ და-
უწერია შეფიცვის წიგნი, როგორც რომ ბძანებს რიგი მოფიცართასა,
იგი უყონ, რომე გამტყუნდა.

ქ. თავი ოთხმოცდაჩვიდმეტი.

ქვ

ქ. თუ უნდა კაცსა ვისაც გაყიდვა რისაც და გამოართვას მსყიდ-
15 ველს რიმონი, თუ უკუდგეს გამსყიდველი და აღარ მისცეს, ერთი ორად
უნდა მისცეს რიმონი. მაგრამ თუ მსყიდველმან აღარ იყიდოს, დაჰკარ-
გოს რიმონი.

ქ. თავი ოთხმოცდათურამეტი.

ქვ

ქ. იკითხონ: საქნელია ვისგანც სხვის შვილი თავის შვილად აყუანა?
20 მიგება სიტყუისა: არ არის ჭეშმარიტი. თუ მოსამართლეთა წინაშე
წიგნით არ აუყვანია, მართებს მას კაცსა ამხანაგის გულის მოგება |
და მოწონება მისგან საქმისა, რომე მისცეს მან შვილის პატრონმან თავის
ნებით და კაის გულთი შვილი მისი, მისცეს მოსამართლეთა წი- 140 v
ნაშე წიგნითა. მაგრამ ამყუანელთა ასრე მართებთ. იგი ყმაწვილი უნდა
25 შეიქნას მისი მორჩილი, როგორც რომ მართალის ალალის მამისა. თუ
იავისთავად ქნან და მოსამართლეთა წინაშე არ გარიგდენ, არ
არის მართებულნი.

ქ. თავი ოთხმოცდაცხრამეტი.

ქთ

ქ. თუ ვინც დააპატრონოს ანდერძითა ქონებასა მისსა, ვინც
30 რომ არ იყოს მისი ნათესავი და გვარი? თუ არ არის ვაჟი კაცობაში

შესული, ვერ შეუძლია დაპატრონება. თუ ჰყუანდეს მამა მას ვაჟსა, გამოართვას მამამან ქონება რაც და შეუნახოს შვილსა დაკაცებამდინ. და თუ იყოს მართლა კაცი, მას ჰქონდეს და მისია პატრონობა.

რ

ქ. თავი ასი.

ქ. ვინც ვისი შვილი ანდერძით და წიგნით იშვილოს, მან კაც-
მან მამობის წიგნი მისცეს და ყმაწვილმან შვილობისა დააპატრონოს,
საპატრონოსა დაპატრონდეს. და თუ ვინ იცის რომ მოკდეს და მასუ-
კან მისი საპატრონოდამ განყენება მოინდომოს, ასრე გავიდეს წინა-
შე მოსამართლესთან, როგორც რომ მართალი შვილი მოსამართლეს-
თან სამართლითა.

5

10

რა

ქ. თავი ასერთი.

ქ. ვინც სიკუდილის დღეს ვისაც მიაბაროს ობლები და ქონება
141 r მისი, რომ დაუღდვას პირობა მან კაცმან, ამ დრომდინ უპატრონებ და
გაუძღვებო, რა პირობა გავა, შეიქმნების მათზე კელადებული, და სა-
ნამდის პირობა არ გავიდეს, ვერ შეუძლია მათზე კელის აღება.

15

რბ

ქ. თავი ასორი.

ქ. ვინგინდავინ აიყუანოს შვილად ვისიც შვილი კელმწიფისა მო-
სამართლისა ბძანებოთა და წიგნითა და მასუკან გაგდება მოინდომოს
მისი, არ მისცემს ბძანებასა რიგი მის უწილოდ გაყუანასა და აზგვა-
რის საქმეების ქნასა, არვის ძალუც უკელმწიფოდ და უსამართლოდ.

20

რგ

ქ. თავი ასსამი.

ქ. მამას შვილის მაგიერად ვერავინ სთხოოს ვალი, თუ ძმის ბძა-
ნებით არ იყოს აღებული, ვერც დაიჭიროს სიძე სიმამრის თავზე,
ვერც ძმა ძმის თავზე, თუ თავდები არ იყუნენ ან ძმისა და ან სიმამ-
რისა ან შვილისა. თუ ობოლთა თავთა მდგომი არის ვინცა შეეხვე-
წოს კელმწიფესა და გარდააწყუეტინოს კელმწიფემა. სამართლიანის
საქმით ობოლთა ვალი.

25

რდ

ქ. თავი ასოთხი.

ქ. არ მისცემს ბძანებასა სამართლისა რიგი, ვინც დაიჭიროს
ქურდი და მოკლას და წახდინოს უკელმწიფოდ. ასრე მართებთ მათ

30

ქურდთა დამპყვრთა: რა რომ ქურდი თავისი თუ სხვისა დაიჭირონ, მართვან კელმწიფესა | და მას მართებს დანაშაულის მაგიერი ჯაზა 141v და გარისხება.

ქ. თავი ასხუთი.

რე

5 ქ. ვინ ერთნინეთს უშუღლოს და შუღლში მოკუდეს და მას მოკლულს კაცს ყუანდეს მამა ან ძმა ან სხვა სისხლის შამკითხავი, მათ ვერ შეუძლიათ თავისთავად სანაცლოს სიკუდილი და ვერც თავისთავად სისხლის თხოვნა, და ასე მართებთ: უნდა მივიდნენ, კელმწიფესა და მოსამართლეს მოახსენონ და კელმწიფე და მოსამართლემ 10 ქნან სამართალი და როგორც გარდებდეინება, მართებთ ისე გარდაახდეინონ.

ქ. თავი ასეჭუსი.

რე

15 ქ. ვინც თავისი ამხანავი იბრიყოს, ძალი უყოს და წაერთმევინოს, მოსამართლემ თამბა უყოს, და რაც წაერთმიოს მისი, ისრევე მიაცემინოს.

ქ. თავი ასშიდი.

რზ

20 ქ. თუ ვინ ვისიც თქუას ავი და ბოროტი ესე, თუ არის კაცის მკულელი და არის ავის მოქმედი, წინამე მოსამართლეთა რომ ვერ უყოს საბუთი და გამტყუნდეს მოქმედი და სტყუოდეს, სიკუდილის ღირსია. თუ ან კი ვეც კაცპან თავია ამხანავს ავი საქმე მოუგონოს და თავს ადებდეს შილთაზობით, მასუკან ვერ უყოს საბუთი და გამტყუნდეს მოქმედი და მომგონე, მოსამართლეს როგორც რომ უნდოდეს და მართებდეს, ისრე გარდაახდეინონ. ||

ქ. თავი ასრვა.

142r
რც

25 ქ. თუ იყიდოს კაცმან სოფელი და ანუ ყმა და ანუ სხვა რაგინდარა სხვის სახელზე გიხედაც და ფასი მან კაცპან მისივეს და ვისთვიანც იყიდოს, იმას რომ ჯერ არ მიეცეს და იმ მსყიდველმან კაცმან რომ იმ წლის მოსავალი სოფლისა თუ რისაც აიღოს, მასუკან ვისთვისაც უყიდა, მან თეთრი გვიან მისცეს და წლის მოსავალი 31 რაც თხოვნა დაუწყოს, არა აქუს კელი მოსავალთან, რადგან მოსავალიც იმ წლისა უნდა, ფასიც უნდა მალ მიეცა, რომ რეგებოდა. თუ

რამ საეკლემწიფო გამოსაღები და ბეგარა ეღვას სოფელსა თუ რა-
საც, ვინც იმ წლის მოსაგალი აიღოს, მან უნდა მისცეს.

რთ

ქ. თავი ასცხრა.

ქ. ასრე ბძანებს რიგი სამართლისა მათზე, რომელნი იყუნენ
მობელე და მოსამართლე ქალაქსა და სოფელზე, რასაც ალაგს რომე 5
იყუნენ მისი მორჩილნი და მისსა ბძანებასა ქუეშე მყოფნი რა იყუ-
ნენ უფროსად და მოსამართლედ, მათ არ უნდა იყიდონ არც ვენახი,
არც ბალი და ბოსტანი, არც სახლკარი, არც მიწაწყალი და არცარა
სხვა კიდევ. ამას ბძანებს რიგი: ვინც ვალი გასცეს და დაიდვას გი-
რაო. არ უნდა თავის მოვალისაგან, იყიდოს ან სახლი ან სხვა რამ, სა- 10
ნამდინ მოვალემ თავისი ვალი მისცეს. მასუკან თვითან იცის თავისი
მამული. ვისაც უნ[დ]ოდეს, იმას მისცეს და მიყიდოს მისის ნებით. |

1:12v

რი

ქ. თავი ასათი.

ქ. ვისაც შვილმან შიავინოს და ავად მიეპყროს მამასა მისსა
ანუ ავი სხვა რამ ქნას მამას წინაშე, ბძანება აქუს მამასა და შე- 15
უძლია მოსამართლესა წინაშე წაწვეა და მოსამართლით გარდახდევინ-
ება. და ამისთვისე არა მართებთ, რომე სხვასთან ვისთანაც შუდლი
ექნას და ან სხვისათვის შეეგინებინოს შვილსა ვისაც, წავიდეს მამს
და სძრახოს და დააბიზლოს მოსამართლეთა, არ არის მართებული.

რიი

ქ. თავი ასთერთმეტი.

20

ქ. არ შეუძლია შვილთა მამასთან სწორედ წასულა სამართალში.

რიბ

ქ. თავი ასთორმეტი.

ქ. ვინც ვის მისცეს თავისის ნებით და ჩუქებით სოფელი ანუ სხვა
რაგინდარა საქონელი ანუ ყმა ან სახლი და წიგნითა დაუმტკიცოს,
მასუკან შეუძლია დაბატრონება, ვისაც რომ მიეცა წიგნით, მას კაცსა. 25
თუ მოინდომოს მიმკემმან კაცმან გამორთმევა, გამოერთვას.

რიგ

ქ. თავი ასცამეტი.

ქ. თუ ვინც ძმანი გაიყარნონ და გაიყონ მამული და საქონელი და
კაცთა წინა გაიყარნონ და არ დასწერონ გასამყრელოს წიგნი მარ- 30
თალი, უწიგნოთ გაყოფა რისაც და გაყრა არ არის კეშმართი.

ქ. თავი ასთოთხმეტი. ||

რიდ

ქ. ვინცა ვინ ერთმანერთი გააჯავროს და ერთმან მეორე ავად სძრა- 143 r
ხონ, არ არის მართებული რაგინდარის ძრახვა, არც მისცემს რივი
უბრალოდ გინდა ბრალიანად. თუ მძრახვემან მართლად დაატეხოს
5 ავკაცობა, უბრალო იყოს მთქმელი, და თუ მძრახავი სტყუოდეს და
ვინცა სძრახა მქნელი არ იყოს, მას დამძრახავს კაცსა სცენ და წაკრან
კისერში და გარდაახდევინონ.

ქ. თავი ასთხუმეტი.

რიე

ქ. იქნება რომე კაცმან სძრახოს და თქვას ავის მოქმედობა,
10 სხვის კაცის მკულელობა ან სხვა ავის საქმის ქნა და შიბეზლოს მო-
სამართლესა? მიგება სიტყუისა: არ შეუძლია აბა ამის მეტი, თუ მო-
კლული მისგან მამა მისი არ იყოს ან სხვა ნათესავი მისი. თუ სხვა-
მან სხვისათვის სძრახოს და შიბეზლოს, მისცეს თავდები მას საქმი-
15 სა გამართლებისათვის. აბა თუ უპირისწყლობით უთქუამს მას კაც-
ზე, ის საქმე ვერ გაქმართლა და სტყუებულა მთქმელი, რაც რომ იმა-
ზე მოსამართლისაგან მისაღები იყოს, ახლა მიიღონ ამ ტყუილად და-
მბეზღებელსა და მძრახავს გარდაახდევინონ.

ქ. თავი ასთექუსმეტი.

რივ

ქ. ვინც კაცმან სძრახოს ვინცა ავსაქციელობით, შეუძლია ვინც
20 სძრახა მანც სძრახოს იგი ავის სიტყუით იქვე ჯარში. მასუკან მართებს
მოსამართლეს მათის სიტყუის გასინჯვა და სამართლის ქნა. აბა 143 v
რომელი იყოს მტყუანი, გარდააკდევინოს.

ქ. თავი ასჩვიდმეტი.

რიზ

ქ. არიან ყოველნი ქურდნი სიკუდილის ღირსნი, მაგრამე ღამით
25 მოქურდალი ყოველთა ნამეტნავად. ვინც ღამით დაიჭირონ ღამით მო-
ქურდალი, მისცენ სიკუდილსა რიგის ბძანებითა. რომელი დაიჭირონ
ღღისით მზისით, სცენ უწყალოდ, თუ არ იყოს ყაზახი.

ქ. თავი ასთურამეტი.

რიტ

ქ. ვინ ვის მოპაროს ყმაწვილი, ყმაწვილის მამპარავი მისცენ
30 სიკუდილს უწყალოდ.

სამართალი სომხური.

3

რით

ქ. თავი ასცხრამეტი.

ქ. კაცმან ვინც ვისი მოსამართლესთან ავი თქუას და იყოს ავის მოლაპარაკე, მოსამართლემ უნდა სწორედ და რიგიანად გასინჯოს სიტყუა მისი მართლობისა და სიმტყუფნისა. თუ მრავალჯერ ტყუილი მოეხსენებინოს და ტყუილ მობეზღარი იყოს, გაიშოროს კარისა მისისაგან. 5

რკ

ქ. თავი ასოცი.

ქ. უკელმწიფოდ ვინც ვის წაართვას შვილი ან პირუტყუი ან წაიყვანონ და სხვას ქუეყანას დაკარგონ, და მოხსენდეს ეს კელმწიფესა და გაშინჯოს, ვისიც იყოს ნაქმარი, დაამძიმოს მისი გარჯა და წაართვან ვინც რასაც მართლად უჩიოდეს და მისცენ მასა. || 10

144r

რკა

ქ. თავი ასოცდაერთი.

ქ. ვინც გასტეხოს სახლი და ვისიც ქურდობით, იგი ქურდი სახლის გამტეხი სიკუდილის ღირსია.

რკბ

ქ. თავი ასოცდაორი.

ქ. ვინც ვისთვის ქნას კაი საქმე, უნდა პატივი სცენ. კაის მქნელი ცოცხალიცა და მკუდარიცა კარგად მოიხსენების, და ვინცა ვისთვის ქნას ავი საქმე, მას სცენ და ახადონ პატივი. 15

რკგ

ქ. თავი ასოცდასამი.

ქ. რომელიც შვილი მამან ანდერძით დააპატრონოს ქონებასა და მამულსა მისსა და რომ დარჩეს ვალი, რომელიც რომ დააპატრონდა, ვალიც მან უნდა მისცეს, თუ ბევრია თუ ცოტა. და თუ ვერ იკისროს პატრონობა და ვალის გარდახდა, აილოს კელი. ვალი მოვალემ მამულსა და მის კაცის ქონებასა სთხოოს. 20

რკდ

ქ. თავი ასოცდაოთხი.

ქ. ვინც კაცმან ვინც დააპატრონოს ქონებასა და მამულსა მისსა ანდერძით და დარჩეს ვალი და ვალიც მას დაადვას, მასუკან არც ინდომოს მამული და ქონება და არც ვალი, აბა მასუკან წავეიდეს მოვალემ და მოკიდოს მამულსა და ქონებას კელი თავის კალის გული-სათვის. | 30

ქ. თავი ასოცდახუთი.

144v
რკვ

ქ. კაცმან ვინც რაგინდარა იყიდოს საამხანაჲკოთ ან იყოს მოწამე და ან წიგნი სათვალავი ოქროსი და ფიცი უთხრას მოგცემო, პეიმანი დაუდვას, მასუჲან გავიდეს პირობიდამ, ბძანებს რიგი: გამო-
5 ართვან მაგიერი და ფიცისათვინ მისგან გამთავებით ფასი.

ქ. თავი ასოცდაექუხი.

რკვ

ქ. თუ უნდოდეს ვისმე ვისიც შეყრა ძმაფიცად წიგნით და შეიყაროს და შეიქნას იმათში ერთობა, რაც რამ ქონდესთ და ან რაც მოიგონ, საერთო იყოს თუ არა? მიგება სიტყუისა: შეყრას რიგმან.
10 ამისთანა საქმე დაუმტკიცებელი საქმე არის და არც დამტკიცდების საბოლოოდ. ისინი რომ სჯერაიუნენ ერთმანეთის ძმობასა, ვერ იქმონენ ცოლნი და შეილნი მათნი ერთობას მათ უკან.

ქ. თავი ასოცდაშვიდი.

რკვ

ქ. ქალიშვილი[ი]სა ვაჟსა გინდა ქალსა არა მართებთ მორჩილობა
15 პაპისა, რომ მართებს მორჩილობა მამის მქაჲმისა და არა დედის მამისა.

ქ. თავი ასოცდარვა.

რკვ

ქ. გაყრა რომ მოხდეს ძმაშია და ძმანი ყუელანი კაცობაში შესულიყუნენ, რომ არა ყუანდესთ მამა და იყუნენ თავის კელთმქონენი || და გარყარნენ ფუ წიგნით და თუ უწიგნოთ, და მქათ ერთმანეთისა- 145r
20 თვის ელაღატებინოს და დაემალოს რამე და ძალი ექნას ერთმანეთში, ბძანებს რიგი: არ არიან მართალი გაყრილნი. რომელსაც ძმას დაძარტებია ძალი სიბატარით თუ რითაც, მასუჲან ის კაცი რომ შეიქნას ოზდახუთის წლისა, ბძანება მისცეს რიგმან ზელახლა წილის თხოვნისა-ძებნისა და სთხო[ო]ს ძმათა მისთა. შეუძლია მიდავება ოცდარვა
25 წლამდინ.

ქ. თავი ასოცდაცხრა.

რკთ

ქ. ვინ ვისი შვილი ყმაწვილი ვაჟი თუ ქალი აიყუანოს და გაზარდოს, რომ არ იცოდეს მამამან და არცა დედამან მისმან რომ იყოს ბოზობით შობილი, კითხონ რიგსა: რომ გაიზარდოს და კაცი შეიქნას,
30 რისა აქუს ბძანება ყმობისა თუ აზატობისა? ბძანებს რიგი: როგორც

რომ უნდა გამზრდელს, ისრე უნდა იქნას. თუ მიიცივალოს გამზრდელი, ყმობა დაარქუას, ყმა იყოს, და თუ აზატი ქნას, აზატი იყოს.

რლ

ქ. თავი ასოცდაათი.

ქ. ვინ მისცეს ვალი ვისაც და გამოართვას გირაო ოქრო ან ვერცხლი ან სხვა რაგინდარა და ეჭირებოდეს თეთრის პატრონს თავისი თეთრი და უთხრას მას გირაოს პატრონს: დაიხსენა შენი გირაო, | სამჯერ კაცი გაუგზავნოს, და თუ თავს შეიღვას, ის არის, და თუ თავს არ შეიღვას, ბძანება აქუს მას თეთრის პატრონს გაყიდოს გირაო და აიღოს თავისი თეთრი. თუ ნამეტნავი იყოს, მისცეს, და თუ ნაკლები იყოს, კიდევ გამოართვას.

რლა

ქ. თავი ასოცდათერთმეტი.

ქ. თუ კაცმან ვინც თავის ამხანაგს თეთრი ავალოს უგირაოთ და მასუკან თავისთავად გირაოს თხოვნა დაუწყოს, კიდევ რამ წაართვას გირაო, რა მოხსენდეს ეს მოსამართლეს, წაართვას და ისრევ პატრონს მისცეს. მასუკან თეთრის პატრონმა სამჯერ კაცი გაუგზავნოს და თავისი თეთრი სთხოოს. თუ მისცეს, ხომ ის არის, თუ არ მისცეს, მასუკან სამართალში წასწიოს.

რლბ

ქ. თავი ასოცდათორმეტი.

ქ. ვის ვის სახლზე სახლი ეღვას და ზეითი სახლი დაძაბუნებულ იყოს, იქცეოდეს და მასუკან მივბდეს ქუეით სახლში მდგომი და ზეითის სახლის პატრონს უთხრას: გააკეთე შენი სახლი, რომ ჩემიც არ დააქციოს, ზიანი არ მეცეს. აბა თუ არ დაუჯეროს და გულიდამ გაიშოროს გაკეთება სახლია და არ გააკეთოს, მასუკან ქუეით სახლში მდგომელს შეუძლია, რომე წაიყუანოს ოსტატი და გააკეთებინოს და რაც || მოუნდეს, მან დახარჯოს მის წილს კედელზე და ბანზე. თუ ვინ იცის მან ზეითის სახლის პატრონმა დაუგვიანოს და რაც დაუხარჯავს, ოთხს თვემდინ არ მისცეს და სასამართლოდ გაუხადოს, მასუკან მოსამართლემ წაუერთვას ერთი ორად და მისცენ. თუ ქუეითი სახლი იყოს დაძაბუნებული და იქცეოდეს და უთხრას ქუეზე სახლში მდგომელს ზეით სახლში მდგომელმა, რომე გააკეთე შენი სახლი, თუ არ დაუჯეროს და მან გააკეთოს, შეუძლია გაკეთება. აბა თუ რაერთიც სახლი ქუეითია, იმდენერთა ზეითია, ნახევარი ხარჯი უნდა სთხოოს ქუე-

ითის სახლის პატრონსა. და თუ ზეითი სახლი ორია ერთმანეთზე და ქუეითი ერთია, ორი წილი ზეითმა უნდა ჩაიგდოს და ერთი წილი ქუეითსა სთხოოს. აგრევე თუ იყოს სამი და თუ იყოს ოთხი, ერთი წილი ქუეითმა უნდა მისცეს და რამთონიც სახლი ზეით იყოს, იმთონი წილი იმან უნდა მისცეს, ამიტომ რომე სულ ყუელა ქუეითს სახლს აწევს და ქუეითს სახლს ძალას უზამს.

ქ. თავი ასოცდაცამეტი.

რღგ

ქ. ვინც ვისგან აილოს ვალი და დაუდვას გირაო, რომ იყოს მიწა, და დადვან პირობა, რომე თეთრის სარგებელში მიწა მოხნას, მასუკან როსაც თეთრი მისცეს, ისივ თავნი უნდა მისცეს. თუ ვინ იცის კაცმან ან ცხენი ან სახედარი ან კარი ან ფური ან ცხვარი მისცენ, რომე პირობა დასდვან, რომე თეთრის სარგებელში ესენი მოიკმარეო და ამუშავეო, სახედნმა უმუშაოს, ფურმა და ცხვარმა რძე მისცეს, ეს იყოს თეთრის სარგებელში. და რომელიც იყოს მეშენი და ააშენოს რაცა; თუ პირობით თეთრის პატრონისათვის ისიც მიუცია, იმისი უნდა იყოს, თუ არადა ნაშენი პატრონისა არის. და რომელსაც დარჩეს ნაშენი, სამწყემსოც მან უნდა მისცეს. [თუ] მუახლე მისცეს გირაოდ, მისი სამსახური უნდა იყოს თეთრის სარგებელში. თუ შვილი მისცეს, პატრონისა არის, რა მისი თეთრის მართებული სარგებელი აუთავდეს, თავისი თავისავ პატრონს დაქსნენივინოს.

ქ. თავი ასოცდათოხმეტი.

რლდ

ქ. ვინც მისცეს ვალი ვისაც, გამოართვას თავდებიცა და გირაოცა. თუ ვერ უშოვნოს თეთრის ამღებმა როსცა ეჭირებოდეს თეთრის პატრონსა თეთრი და გაყიდონ გირაო და იყიდოს თავდებმა, მასუკან გირაოს პატრონმა რომე თეთრი იშოვნოს, შეუძლია გამორთმევა თავისის გირაოსი. თუ მაშინვე სხვას მიყიდონ, ველარას შეუა მასუკან.

ქ. თავი ასოცდათხუთმეტი.

რლე

ქ. ვინ ვისგან აილოს ვალი და თვითანც დაწეროს: ამისი ესე მმართებს, ამქისი ესეო, ვერ მისცეს და ბევრისა ემართოს და მიცვალოს იგი კაცი, მასუკან შთვიდნენ მოვალენი და ითხოონ ვალი, ჯერ მისცენ ვისგანაც უწინ აუღია მას, მერმე მეორეს, მერმე მესამეს, აგრევე მეოთხეს. თუ კიდევ იყოს ვალი და კაცის საქონლისა აღარა იყოს რა,

მასუკან მიეცეს მოვალეთა ცოლისა და რძლის ზითევისაგან. თუ რძალი ბევრი ყუანდეს, რომელიც უწინ მოყუანილი რძალი იყოს, იმისი ზითევისაგან მისცენ. და თუ იმითაც ვერ გარდასწყუიტიონ, რომელიც რძალი წინას უკან მოსულა, იმისგან მისცენ.

რლვ

ქ. თავი ასოცდათექუსმეტი.

5

ქ. თუ აილოს კაცმან ვისგანცა ვალათ ოქრო თვალითა და წიგნითა და დაუდვას გიროდ რაც რამ ფერი იყოს და სახელდობით არ დაიწერებოდეს, ბძანებს რიგი: ვინც მამგებია, იმან უნდა დაიხსნას ისიები.

რლზ

ქ. თავი ასოცდაჩვიდმეტი.

10

ქ. ბძანებს რიგი მათთვის, რომელნი არიან მკურნალნი, მათთვის, რომელნი არიან ბერნი-მოქადაგენი და რომელნი არიან ყოველთა წმინდათ წერილთა წიგნთა მცოდნენნი, რომ არიან ქალაქსა და სოფელს, აზატი იყოს ყოველის გვარისაგან და არვისა აქუს შეძლება და არ არის შემძლეობა ვისგანც მათი წაკურა და ცემა-გინება ანუ გა-
147v გდება და უნდა მათ პატივისცემა-გამართლება. გამძლოლი არიან ორის გზისა: მკურნალია კორცთა გამკურნებელი და მოქადაგე სულთა ქირთა მკურნალია.

რლთ

ქ. თავი ასოცდათურამეტი.

ქ. კითხონ: თუ იყოს კაცი შეჭირვებული ქირითა რითაც და ანუ მუწუკითა და ან სხვა რამ კორცის შეჭირვებითა და მკურნალმა უნაღლოს და გაკურნოს ქირისაგან, ავამტყოფმა მისცეს სააქიმო? მიგება სიტყუისა: არა აქუთ შეძლება ვისაც რაც მიეცეს ისევ დაუწყოს თხოვნა თუ კარგად შექნილმა და თუ არა. კიდევ ისრე ვინც არ მისცეს მოქადაგეს სასულიეროდ, ნამეტნავად კიდევ მისი გამო-
20
25

რლთ

ქ. თავი ასოცდაცხრამეტი.

ქ. ვინც ვის ფლჳრი ფულით ასესხოს, პეემანი დასდვან ან ექუსის თვისა ან ფუფროსისა ან უმცროსისა, არ შეუღლია თხოვნა მიმცემს პეემანს უწინ. თუ უპირსწყლობით პეემანს წინ თხოო[ო]ს და ძალი დაატანოს და არ მოეშვას, დაკარგოს მან მიმცემმან თავნიც.

30

ქ. თავი ასორმოცი.

რმ

ქ. ვინც ვის ავალოს ფლური და თეთრი, რარიეცი პირობა და-
სდვან, ამღებმან ეს უთხრას ფლურისათვის: ისრევ ფლური მოგცეო. და
თუ თეთრი იყოს. ამისთანას თეთრს მოგცემ. მიცემის დროს რახანც
5 მისცეს, ისივ უნდა მისცეს როგორც თეთრ[ი] აუღია. ||

ქ. თავი ასორმოცდაერთი.

148 r
რმა

ქ. კითხონ: ობოლთა წინამძღოლთა შეუძლია მოსაველელოს
თხოვნა? მიგება სიტყუისა: რომ შევიდნენ ობოლნი კაცობაშია, მაშინ
უნდა ითხოონ, წაასხას მოსამართლისა წინაშე და მოსამართლის სა-
10 მართლით გამოართვას.

ქ. თავი ასორმოცდაორი.

რმბ

ქ. ვინცაეინ მიიცვალოს უანდერძოთ და დაპატრონდენ ქალნი
და ვაჟნი ქონებასა მისსა და მასუკან მათში ერთერთი რომელიმე
მიიცვალოს, დაპატრონდეს ისრევ ძმა. და თუ დედა ცოცხალი იყოს,
15 შეილთან მასაც სწორედ ქონდეს პატრონობა.

ქ. თავი ასორმოცდასამი.

რმგ

ქ. რომელიმე მიიცვალოს და დარჩეს შვილი დედისერთი და
მამას უკან ისიც მიიცვალოს და დედა ცოცხალი დარჩეს, ბძანება მი-
სცეს რიგმა: რაც ქონება იყოს მათი, სამ წილად გაყონ, ორი წილი მას
20 დედისერთის დედას მისცენ და ერთი წილი მას ყმაწვილის მამის
ძმასა და ძმისწულეებს მისცენ. და თუ არ იყუნენ ისინი, დედის ძმები
დაპატრონდენ. და თუ ისინიც არ იყუნენ, დაპატრონდენ მამის დები,
რომელნი იყუნენ უმზითაო. და თუ გამზითული იყოს, ისიც იმ საქო-
ნელთან გაყონ.

25

ქ. თავი ასორმოცდაოთხი.

რმდ

ქ. კაცმან ვინცა რომ თავის ღ თის გულისათვის გაზარდოს ობო-
ლი ვისიკ რომე წიგნით, მათი გაძლოლა მოსამართლისაგან არ მი-
სცემოდეს. თუ | იმ ყმაწვილს მამულიც დარჩეს მამისა და ვალიცა, სა- 148v
ნამდისინ არ დაკაცდეს, არ ეთხოოს ვალი, არცავის მის შემნახავთან
30 ქონდეს ხელი, არც წაიყუანება მისის გულისათვის სამართალშია. აბა

თუ ქონდეს მიწა ან სახლკარი ან ვენახი, მივიდეს ის თეთრის პატრონი და გამოართვას გიროსავით და ერთი წიგნი მისცეს იმ კაც-მან, თუ მე ამა და ამ კაცს მამებარა ესე და ეს მამული, მასუკან მოხნას, დასთესოს, როგორათაც მოსახმარისი იყოს, მოიკმაროს და გამოსავალი სჭამოს ოცდახუთს წლამდინ, მასუკან მამულის პატრონი მივიდეს და თავისი რაც გიროსავით მიეცეს, სთხოოს, აბა იანგარიშონ თეთრი. თუ იმ კაცსა სარგებლისაგან ნამეტნავი ეჭიროს, თავნში ჩაიგდოს, თუ არადა რაც დაედვას, მისცეს.

5

რმე

ქ. თავი ასორმოცდახუთი.

ქ. კითხონ რიგსა: რომ არიან კაცნი და ყვთ შვილი, წავიდეს ერთერთი შვილი და აიღოს ვალი ვისგანც, ან ივაჭროს და ან რაც უყოს, მასუკან ის ვალის ამღები ან მოკუდეს ან გაიპაროს საღმე, მასუკან ის თეთრი ან მამასა და ან ძმას ეთხოვბის, თუ არა? მიგება სიტყუისა: ბძანებს რიგი, არც ეთხოვბის მამასა და არც ძმასა. აბა თუ აჩვენოს მოსამართლეს, რომე მამასა და ძმას იმისი ამდენი წილი ქონდეს, რომე ვალის მაგიერი იქნებოდეს ან იმ თეთრისაგან მათ ქონდეს რამე, უნდა მისცენ ვალი მათ, და თუ არა ქონდეს რა, ვერას შეუიღეს. ||

15

149 r
რმე

ქ. თავი ასორმოცდაექუბი.

ქ. თუ ვისაც შვილმან ვაჟმან თუ ქალმან თავის მამას მოპაროს რამე ქონებისაგან ან წიგნი სახსენებელი და გაყიდოს, მასუკან შეიტიყოს მამამ, თუ მამასთან არის ის შვილი, ავად მიეპყრას და ათქმევინოს ვისაც უქნევინებია, და რაც რამ მოუპარავს, მიატანინოს, და მასუკან თუ გულმართლა შენდობა დანაშაულისა მამისაგან მოითხოოს, მამამაც შეუიღოს. და თუ ის შვილი მამისაგან გასული იყოს და გარეთ იყოს, როგორც სხვას ქურდსა, ისრე გარდაახდევინონ.

25

რმზ

ქ. თავი ასორმოცდაშვიდი.

ქ. ვინც დააპატრონოს შვილი მისი თავის მამისა და პაპის მამულზე, ანდერძის წიგნით უნდა ვათავდეს მამის ბძანება, და რომელიც შვილი დაუპატრონებია, ის უნდა დააპატრონდეს. აბა თუ ვისმე დედის ნათესავმა ყმაწვილთათვის ანდერძის წიგნით ვაუშვან, რამე მიაბარონ ყმაწვილთა, მამას არა აქუს შეძლება მისის რისამე დაკლება მას ყმაწვილთ სიცოცხლემში.

30

ქ. თავი ასორმოცდარვა.

რმზ

ქ. თუ ვინ ვის ფარჩა მიაბაროს და ფათერაკად მოხდეს და ცეცხლი ჩავარდეს და დაიწვას, აბა შემნახავს რომ ბარებია, მას არ ეთხოვების, ამიტომ რომე ფათერაკად მომკდარა და მის სახლსაც წა-
 5 ეკიდება ცეცხლი. | მას ხომ თავისის სახლის დაწვა არ უნდოდა. ქეშ- 149.
 მართლად აზატია ვისაც ბარებია ის კაცი და არ ეთხოვების. აგრევე თუ სახლი გაუტეხონ და ქურდთ გაიტანონ, არც ამაზე ეთხოვების ვისაც ბარებია მას კაცს.

ქ. თავი ასორმოცდაცხრა.

რმო

10 ქ. თუ ვინც ქარვასლაში დადგეს და ყუანდეს მას კაცს აქლემი, ცხენი, ჯორი, სახეღარი და მისცეს შესანახავად, უჩვენოს და მიაბაროს, მოხდეს, რომ მოპარონ რამე მათ პირუტყუში, ბძანებს რიგი სამართ-
 15 ლისა: უნდა მისცეს ფასი მექარვასლემა, როგორც რომ ბაზარში ეფა- სებოდეს. თუ ის კაცი ყოველთვინ მისულა, მოსულა, და უფროსი მე- ქარვასლე კაცისათვინ აღარ მიუბარებია და მისის ყმაწვილისა და უმცროსისათვის მიუბარებია, ნახევარი ფასი მისცეს მექარვასლემ.

ქ. თავი ასორმოცდა[ა]თი.

რნ

ქ. თუ კიდევ კაცმან ქარვასლაში რაგინდარა პირუტყუი გა- უშვას და მექარვასლეს არ მიაბაროს და არც იმის უმცროსს უთხრას,
 20 თუ აქ ესე და ეს გამიშვია და თქუენ გებარებოდესო, მასუკან მო- ხდეს, რომ დაიკარგოს, რადგან არ მიუბარებია, მექარვასლეს ვერას შეუა ერთის ფიცის მეტსა, რომე არც მოგებარებინოსო და არცარა იმისი მოპარვისა ვიცოდეთო. ||

*
* * *

[ქ. თავი ასორმოცდათერთმეტი.]

150 r

ქ. წიგნი სამართლისა

რნა

პირველი, ერთი.

დღეგრძელ ჰყავ ღთო პატრონი ვახტანგ.

მოვედით ახლა საქმისა სამართლისა შეტყობასა. ქალაქთა მო-
სამართლეთათვის უბძანებია მოსეს და მისთა მგალობელთა და მწე- 5
რალთა, რომელიც კიდევ ჩანს. არათუ ყუელა წიგნით მოგუჯა მო-
სემ გზა სამართლისა, ზოგი ნახვით მოსამართლეთა ზედაც მიადლო,
ზოგი სხვადასხვა საქმეზე და დროზე და ამის გულისათვის და-
აყენა მწერალნი, რომე რაც სამართალი ქნან, წიგნათ დაწერონ და
შეინახონ, რომ ჩვენთა ეკლესიათა ამას წინათ ქონდათ. ახლა უწინ ეს 10
ენახთ. მართებთ მოსამართლეთა ზედა კელმწიფეს, უნდა უყოს
წყალობად თეთრად და სხვარიგად პატივი სცეს დიდად, მოსამართ-
ლეთა აქუთ კელმწიფისაგან, ამიტომ რომ არ შეზარდენ სამართლის
ქნასა და მოჩივრის მრავლად მისულასა, არც კელმოკლედ უნდა იყუ- 15
ნენ, რომე კელმოკლობისათვის სამართალი არ გაამრუდონ და იმგვა-
რად ეკლესიათა მოსამართლეთა, რომელნი მოქადაგენი ებისკოპოზნი
იყუნენ, წყალობა და პატივი კათალიკოზისაგან სჭირდეს საესეგდ, ამი-
ტომ რომე არ წაახდინონ სწორე სამართალი ღთისა. და ასრე უნდა
იყოს, თუ ვინგინდავენ კაცი მიიცვალოს, რომე არც დარჩეს ვაჟი და
არც ქალი და არც ნათესავი მამეული, მისის ქონების დაპატრონება 20
ებისკოპოზისა არის, რომელი იყოს მისის ქალაქისა. და ესეც ასრე. თუ
კათალიკოზის სამწყსო. იყოს, კათალიკოზს დარჩეს იმრიგად მიცვა-
ლებულისა, და თუ ებისკოპოზისა იყოს, ებისკოპოზს დარჩეს და ები-
სკოპოზმა სამ წილად ქნას იმ მკუდრის ქონება: ერთი წილი თვითან
აიღოს, ერთი წილი კათალიკოზს მიართვან და ერთი წილი მღდელს 25
მისცენ. | და თუ ვინც მოქადაგე დახუდენ, მაშინ ექუს წილად ქნან
და მეექუსედი. მოქადაგეს მიართვან და სხვა ისრევ სამ წილად გაყონ:
ერთი წილი კათალიკოზსა და ერთი ებისკოპოზსა და ერთი მღდელგ-
სა. საერისკაცოს მოსამართლეს არ დაუდევან წილი, ამიტომ რომე დღეს
არიან და ხვალე არა. ეკლესიისა მოსამართლენი მამანი არიან სუ- 30
ლისა და კორცისა ორისავ და იმათ უნდა წირვითა და ლოცვით
მიცვალებულზე გარდიკადონ, რომე მართებთ ვალად. და ამას გარდა
არა რიგითა, მაგრამ თავაზითა ცოტა რამ წილი მისცენ თუ დახუ-

დენ ერისკაცი, თუ მათაც უნდოდეს თავაზით მიცემა. თუ მონასტრის ბერი მიიცვალოს და ჰყუანდეს მოწაფე, ქონება მისია. რაც დარჩეს, მას მისცენ. და თუ არა ჰყუანდეს შაგირდი და ოსტატი და უფროსი ყუანდეს, მას მისცენ ქონება მისი. და თუ არა ყუანდეს ოსტატი და არც შაგირდი, არა აქუს კელი მის მამასა და ძმასა და არას ნათესავს მის საქონელთანა და უნდა მიართვან მონასტრისათვის მონასტერთა მამათა. იმ ქონებიდამ სულის კერძი ებისკოპოზს მიუცენ. ბერთა, მღვდელმონაზანთა წესია ასრე. რომელმა მორჯულემ კაცმან და დედაკაცმან აიღოს კელი ქუეყნიდამე და წავიდეს საყდრის კარს და დაადგეს მლოცავად და მღვდლის კელდებულად შეიქნას, როდისაც მიიცვალოს კაცი თუ დედაკაცი, ქონება მისი, რაც დარჩეს მას, მღვდელს მისცენ. მან უნდა გარდხადოს მისი სულის საქმე, ებისკოპოზთ კელი არა აქუს. და ეს სამართალი მკუიდრად და დამტკიცებით დარჩეს და იყოს მოსენაკება ზედა. მაგრამ ერთად მყოფელნი 151 r

15 კრებულნი მიცვალბულის დანარჩომს ერთიარად დაპატრონდენ. რომელიც რომ მიიცვალოს მათში და სულის საქმე და წესიც მათ ერთპირად უნდა გარდუხადონ. და თუ სხვაგანიდამ მისული ბერი და მღვდელი დავსწრან მას, უნდა მისცენ მიცვალბულის ტანისამოსისა, და საღმთო საწესოს წილიცა დაედება და უნდა მისცენ და სხვა მათ ძმათ 20 გაიყონ სწორად. თუ ებისკოპოზი მიიცვალოს და ჰყუანდეს შაგირდი და სულიერი ძმა და ანუ რომელიმე თვითან მოიწონოს და მოინდომოს მისი დაპატრონება, ის დაპატრონდეს ქონებასა მისსა, და შესამოსელი და მირონი და ყავარჯენი, სხვა ფეშქაშიცა მიართვან კათალიკოზსა, ამიტომ როგმე ის არს უფროსი და მაკურთხეველი და მოსამართლე. მისი სამარხი და საღმთო საწესო მიუცენ მას, რომელიმე 25 იყოს სიანლოეს კარსა ებისკოპოზი.

ქ. ესე ასრეა. რაც სამღთოდ დაიკლას კათალიკოზის ე სამოციქულო ეკლესიის კარს, მისი საწესო კანდელაკისა არის. და თუ მოხდეს და მიიცვალოს კათალიკოზის ნათესავი და ჭამა გარდუკადონ და 30 ან საქორწინებელი იყოს და დააქორწინონ, კარისებისკოპოზისა და მოქადაგისა არის, და უნდა მისცენ. თუ მიიცვალოს კათალიკოზი, იმისი ყოველი ქონება მისის ტახტისა არის და დარჩეს. ორთა და სამთა მოქადაგეთა დაუძახონ. და პატივით ბძანებით, თუ მოკდეს ერთის მოქადაგის შავირდობა და ან ებისკოპოზისა და ან უფროსთა მიტრაპოლიტთა, მათის კელით უნდა ეზიაროს. მაგრამ რომ ბძანებს რიგი, ორი და სამის მოწმით დამტკიცდეს და ერთისაგან არ 35 მიიღება მაზე რიგი და წესი წინასწარმეტყუელთა და მოციქულთა 151 v

მიმსგავსებით: კეთილთა იყო ისიც და საღმთო საქმეთა მოქმედი. მაგრამ აზიარონ გარჯილობით მოციქულთა და შნოთი წინასწარმეტყუელთა. მაზე საქმე გამორჩეული დაიძახებინ, მაგრამე უწინვე გამორჩეული მრავალთა შიგან ერთი ამპარტავანთა სხვათაზე აიღებდა რიგსა. აედო კელი თავისიანზე და მისგან გასწავლულთა ერთი ორად მქტვეელი და მონანულთა ღირსად საკანონოთა მიმნიჭებელი მისის ბძანებითა და მასუკან სწორის გზის მიმცემი. მაგრამ კაცი გამორჩეული და ღირსი წინასწარმეტყუელთა და მოციქულთა მაგიერად მყოფელი კათალიკოზი-პატრიაქი მიიღონ მიწასა წინასწარმეტყუელთა და მოციქულთა წესითა. შეიყარნენ ყოველნი და რჩეულნი უფროს უფროსნი ებისკოპოზნი, მიტრაპოლიტნი, მოქადაგენი, ალუგონ წესი. და თუ ვინც მისგან შეჩვენებული დარჩეს და შეკრული და მან ანდერძი ბძანოს და ვისაც უბძანოს გახსნა და შენდობის მიცემა, მან უნდა მისის ბძანებით შენდობა მისცეს. მაგრამ თუ არა ბძანოს ანდერძი, ვერავის შეუძლია შენდობის მიცემა. და თუ ვინმე უცოდინარობით და ურიგობით მოინდომონ მის უბძანებლად შეკრულთ გახსნა და შენდობის მიცემა, ისიც მას შეკრულთან შეკრული და შეჩვენებული შეიქნების. მაგრამე როდესაც მიიღონ, შეიღს ღღემდინ მისის მართებულის წესის უკან იყუნენ, და შეიღს ღღეს უკან მოგროვდენ მას წმინდას სამოციქულოს ეკლესიაში ყოველნი მოქადაგენი, ყოველნი ებისკოპოზნი, ყოველნი მღღელმონოზანნი, ყოველნი მკუდაბნოენი და კრება ქნან თორმეტს ღღემდინ და გამოარჩიონ კაცი ღირსი და ყოველთა წიგნთა მცოდნე, ბძენი და თავდაბალი, გულწმინდა და გუნებაკეთილი და საბრალრდმქონებელი, რადგან იყოს განორჩეული კაცი. და ამისთანა აკურთხონ ბძანებითა ღთისათა თორმეტთა თავთა უფროსთა ებისკოპოზთა და მასუკან ყოველთა თაყუანისცენ და დამორჩილდენ ბძანებასა და რიგსა მისსა, და ნუვენ შეიქნების და ვერცავის შეუძლია სიცოცხლეში შეცილება მისი.

რნბ

ქ. თავი ასორმოცდათორმეტი.

ქ. პირველ დადევით წესი და სამართალი ებისკოპოზთა. უწინ მართებული მათი იყო და არის, და მეორეზე დადევით სამართალი კელმწიფეთა. შესატყობია, ყოველთაგან ღთს ჩამოისად კელმწიფეთა ღთისა მიმგზავსებით, პატრონი სახით, მარტო კაცი ეთქმის, მაგრამ საქმითა და სამართლით ღთის მაგიერად უნდა იყოს ამ ქუეყანასა. და ყოველსა მართებთ როგორც ღთისა, ისე მას ჩამოის კელმწიფის

- შიში-მორიდება. და რომელიც მიიქცვალოს კელმწიფე და დარჩეს ძე და ასული, მართებთ რისაც საქონლისა სწორედ გაყოფა და უფროსს მისცენ კელმწიფობა. და თუ უფროსთა გარდა მისგან უფრო წამოსადეგი იყოს და ქუეიანი და ბქენი, დასვან შვილი ისი ტახტსა მამისა თვისისასა. და თუ ძმა ყუანდეს კელმწიფესა მას მიცვალებულსა, ის უნდა დასვან. ასეა სამართალი. და ქალსა ნახევარი მისცენ წილი თავისის ქრითა და შვილითა, | ნახევარი წილი ასე რომე, რაც ერთს მძას წილი მიხუდეს, იმ ძმის წილის ნახევრისოდენი ქალს უნდა მისცენ. თუ კელმწიფეს უკან შვილებიც მალ მიიქვალონ და შვილიშვილი დარჩეს, მას უნდა მისცენ კელმწიფობა, არათუ ქალის შვილსა. ასრე დასწერა და დაამტკიცა ჩვენმა კელმწიფემ აბკარ, რომელსა ქართულად ეწოდების ავგაროზ, ქუეყანასა სპარსთასა. და მამადმოვარმან ნოემ ვაჟსა და ქალს მისცა წილი და კერძი სამხარსა სამხრეთსა, რომელნი რომ კელმწიფობდენ მანდილოსანნი, რომელნი მოსემ მოასხა სამხრეთიდად და უფალი ემოწმება სახარებაში, და სიყმის შვილს რაცა თავისებრივი პატივი წილი, რომელი რიგმან უბძანა მეორედ წილის მიცემა. ორს ქალს მისცენ ერთის ძმის წილის ოდენი. მაგრამ თუ ვაჟი არა ყუანდეს და ქალი ყუანდეს, მისცეს გვირგვინი თავისი ქალსა მისსა. და გვაქუს მტკიცედ მოწმად რიგი. თუ ვინ მიიქვალოს და არ დარჩეს ვაჟი და დარჩეს ქალი, საპატრონოსა მისსა დაჰპატრონდეს ქალი. და შეიქროს ქმარი და ან ყუანდეს უწინვე, აილოს გვირგვინი და მისცეს ქარსა მისსა და დიდობა მისიცა. მის ქალის მიცვალებას უკან მისნი შვილინი უცხოსავით ჩავადონ. და თუ ვინმე თქუას, რატომ თვითან არა ქნა კელმწიფობა და ქმარსა მისსა მისცაო, შეიტყონ, რომე წინაპირველ ქალის კელმწიფობა სამხრეთს იყო, და თუ კელმწიფემ ანდერძი ქნას თავის სიცოცხლით, შეუძლია თავის მაგიერად ვისიც უნდა დადგინება კელმწიფეთ. || ანდერძი იგი მიცვალებას უკან დამტკიცდეს, როგორც რომ ბძანებს მოციქული, როგორც კელმწიფემ კოსტანტილემ ანდერძით გააკელმწიფა შვილი მისი სამძღუროთა, მითთა და წყლითა და დაამტკიცა ბარითა წინათა კელმწიფეთა. და თუ კელმწიფე ასრე მიიქვალოს, არც დარჩეს შვილი, არც ძმა, არც შვილიშვილი, არც ძმისწული, რომე მისის საპატრონოს მეპატრონე არავინ დარჩეს ვიდრე ოთხ თაობამდი, მასუკან შეუძლია გვირგვინის მიცემა სხვათათვის, არა როგორც გარიგება კელმწიფეთა ინდოთა და მაკიდონელი ალექსანდრე და სხვათა. და საკელმწიფებელმან არ უნდა თავისი თავი გააკელმწიფოს უკათალიკოზით-უპატრიაქოდ.

და თუ კელმწიფემ ააშენოს ციხე-ქალაქი და ან ასწეროს ქუეყანა და ან მოაჭრევეინოს ფლური ან თეთრი, უნდა უფროსთა და თავადთა ვეზირობითა და კითხვით ქნას რიგისა სამართლისათა. და უფროსთა და თავადთა არა მართებთ თავისთავად ფლურისა და თეთრის მოჭრა, და თუ მოსჭრან, მოჭრილიცა და ალაგიცა კელმწიფისა შეიქნას. და ისრე, რასაც დიდს წყალზედ კიდის გადება კელმწიფისაგან მართებულა, თავადთა არ მართებთ. ნურც ჩაიკმენ საკელმწიფოს ტანისამოსსა. ვიდრემდი კელმწიფემან არ უბძანოს, კელმწიფეს წინ ნუ დასხდებიან უფროსნი თავადნი სუფრასა კელმწიფისასა. პატრიაქის მეტი არაეინ უნდა დაჯდეს უბძანებლად კელმწიფისა ტახტსა და სუზანზე ვერაეინ დაჯდეს პატრიაქის მეტი. კელმწიფე პატრიაქისა სახლსა ვერ დაჯდეს ერთის ბძანებითა. ნუ იქნების ქრისტიანთ კელმწიფე ხარჯითა, როგორც ურჯულო კელმწიფენი არიან. ქრისტიანს კელმწიფეს შეძლება აქუს მიმგზავსებით პატრიაქთა. ტრაპეზე ასულისა და სამართლითა გაკუფეოს და გაარბგოს ყოველი საქმე საკელმწიფო. თუ მოხდეს გალაშქრება სხვათა გვარზე, რომ ემართლებოდეს და გაამაღლოს კმალი თვისი და გაემარჯოს და დაინარჩუნოს, დანარჩუნებას უკან ნუღარ მოკუღენ კაცთა. და თუ სხვაგვარად ქალაქი დაინარჩუნოს და ადგეს გარ, პირველ მშვიდობა უწოდოს ერთხელ, ორჯელ და სამჯერ. თუ არ ინდომონ მოსულა, აიღონ ძალით ქალაქი და მტერნი კლმით დაკოცოს და სხვანი ძალად მოიყუანოს. და თუ კიდევ გულმართლად ისინიც არ მოვიდნენ, ახოცოს თავნი, რომელნი იყუნენ საქმის მშლელნი. და დანარჩუნებულისა ქალაქის კელმწიფეს არა მართებს ნაყოფის მიმცემის მოჭრა. ქალაქის გამცემნი და ციხის გამცემნი, თუ წინათ ბოროტის ქნის თავნი ისინი იყუნენ, გამოჩნდეს ისინი, სიკუდილს დაბეზლდენ და ფასის დახსნით დაიხსნან სიკუდილი და თვალნი მოსთხარონ, ცოლნი და შვილნი ტახტს დაამორჩილონ და მოსამსახურაჲყონ და ის თვალდათხრილი კაცი სხვას ქუეყანას დაჰკარგონ უთვალო და შიშველი. და თუ ქრისტიანი იყოს ქალაქთა და მებეზღებელი და ციხეთა კელთა უსჯულოთასა, გინდა ქრისტიანთასა, ისრევე ქნან, ნუ მოჰკუღენ. კაცთმოყუარულის ღთის გულისათვის წაართვან ცოლი და შვილი და საქონელი და ტახტსა მიართვან და ვერეთევ თვალდათხრილი და შიშველი უცხოს ქუეყანას დაკარგონ. ვინც წაიდეს პატრონთა საქონელთა საქურდლად, დაიჭირონ გინა შიამცნიონ მართალთა, თუ უსჯულო იყოს, თვალი || მოსთხარონ ანუ კელი მოსჭრან და ცოლი და შვილი მისი და საქონელი საკელმწიფოდ გამოართვან, და ის ქურდი კაცი სხვას ქუეყანას დაჰკარგონ.

5

10

15

20

25

30

154

35

და თუ ქრისტიანი იყოს, გამოართვან იგი, რაც მოუპარავს, და სა-
 ხლი-კარი და რაცა აქუს, და თავიც გაასყიდვიონ, საკელმწიფოდ გა-
 მართვან. და ცოლი და შვილი მისი აზატი იყოს, კელი ნუ აქუთ.
 თუ მოკლას ურჯულომან ქრისტიანი, ნდომით მოკლან ისიცა მაგიერად
 5 მისად, და თუ უნდომლად მოკლას, მოსჭრან კელი მარჯვენა და კა-
 ცის ფასიც გამოართვან მას. და კაის კაცს ფასი არა სძეს და არც
 დაედება, ამიტომ რომ ღთისაგან ქმნული არიან ორნივე და სახე მისი.
 აღმადგინებელი მკუდრისა ერთი მარტო ღთი[ა] შემძლე, და ნუ ვინმე
 იტყუის იოსებისა და ან ფასი ქრისტესი ჭეშმარიტ ოცი და ოცდა[ათი]
 10 იყო. მათი გამსყიდველნი ქურდნი იყუნენ. და სხვა ფასი არის კაცისა
 თულითა დღეთა წელიწადთა სამასსამოცდახუთი დაეკანი, რომელია
 ფლური ოქრო, და ერთი დაეკანი ფლური ცამეტი დრამი ვერცხლია.
 ეს არის ფასი კაცისა და ქრისტიანთა რიგითა პატრონთა, და რიგით
 მეორედ მოუმატონ და მოემატოს. და ურჯულოთა სამის წილისაგან
 15 ერთი მიეცეს ასოცდაორი დაეკანი ფლური და ორი ქარტეზი, რო-
 მელია ქალადი, რომ არა აქუს შნო წმინდის ემბაზისა. და ვისაც მიცემა
 არ შეეძლოს, მიყიდონ ქრისტიანსა მკულელი და ფასი მისი მისცენ
 სისხლად პატრონსა და სახლკარი ჯარიმად ბატონისათვის გამოაროვან.
 და თუ ქრისტიანმა უსჯულო მოკლას ნდომით, გამოართვან სისხლის |
 20 ფასი ასოცდაორი დაეკანი ფლური, და თუ უნებურად მოკლას, სამოცდა-
 ერთი სისხლის ფასი გამოართვან საკელმწიფოდ და სამ წილად გაყონ,
 ერთი წილი სისხლის პატრონს მისცენ. და თუ ქრისტიანმა ქრისტიანი
 მოკლას, სისხლის ფასი გამთავებით სისხლის პატრონს მისცენ და კელ-
 მწიფისათვის წაართვან, რაც შეეძლოს ჯარიმა. მართებით რიგით სი-
 25 კულილის ღირსია, მაგრამ კელის მოჭრით სინანულში ჩავარდების. და
 თუ გლახა იყოს, გაიყიდოს თავის ქონებითა და მისცენ ფასი მისი
 სისხლის ფასათ. და თუ უნდომლად მოკლას, ნახევარი სისხლი გამოართ-
 ვან და სისხლის პატრონს მისცენ და მისგან მართებულად ჯარიმაც
 საკელმწიფოდ გამოართვან და კელს ნულარ მოსჭრიან. სისხლის სა-
 30 მართალი კელმწიფისა არის და მან უნდა ქნას და სხვა მოსამართლეს
 არ შეუძლია. და სხვა რაგინდარა სამართალი მოსამართლით უნდა
 გარიგდეს და სასირცხვილო ცოდვა და სამალავი ემისკოპოზითა და
 წინამძღურით უნდა გარიგდეს. მათია იმრიგის საქმის გარიგება და
 თავადთაგან არ იქნას მკულელთა მოკულა უბძანებლად კელმწიფისა.
 35 და ქურდთა დაშინება და გარიგება თავადთაგან იქნებოდეს, და აზ-
 ნაურთა შვილთა უსამართლოდ და უთავადოდ არ შეუძლია ქურდის
 რისაც გარდახდევინება. და თუ მოკდეს, კელმწიფემ გაილაშქროს და

ერთს ადგილს ჯარით მიუკდეს და წა[ი]ხდინონ ის ადგილი და დაინარ-
 ჭუნონ ყოველი და ნაშოვარი იყოს ოქრო, სულ კელმწიფისა არის და
 15წ უნდა მიაღებდნენ, არათუ ფიცით სძებნონ, არამედ კაცი დაძახონ || და
 ეს აძახონ: ვისაც ოქრო გიშოვნიათ, მობრთვით კელმწიფესა, და ვინც
 არ მობრთვეთ და შეგაჩნით, ერთისათვის შეიღს წაგართმევთ. და
 რაც რომე მოერთვას ოქრო, მისი ათისთავი კელმწიფემ კათალიკოსს
 მიაღებდეს და სხვა ნაშოვარი და ტყუე შუა უნდა გაყონ, ნახევარი
 კელმწიფეს მიაღებდნენ და ნახევარი თავადთა და ჯართა, და თავადთა
 თავთავის ლაშქრის გორად გაიყონ და მათაც ათისთავი ეკლესიას
 მიაღებდნენ. და თუ კელმწიფე შიგ ლაშქარში არ იყოს და ლაშქარი
 10 გაეგზავნოს და მათაც გამარჯვებოდეს, მაშინვე ეშოვნოს, ოქრო, რაც
 უშოვნიათ, კელმწიფისა არის და სხვა ნაშოვრისა ტყუისა თუ რისაც
 ნაშოვრისა ათისთავი კიდევ კელმწიფეს მიაღებდნენ და ორმოცდა-
 ათისაგან ერთი ეკლესიას მიაღებდნენ, როგორც რიგი არის. ქურდისა
 და ავაჩაკისა შენახვა არ მართებს კელმწიფესა და თავადსა, და არც
 15 არის მართებული, და მარტო უნდა შეინახონ ჯაშუში და ყარაული.
 და ლაშქარნი და თავადნი კელმწიფის ბძანებით უნდა წავიდნენ. რა-
 საც ალავს დაარბევნენ, იქ ნაშოვარი ნახევარი კელმწიფისა არის და
 ნახევარი თავადთა და ჯართა. და თუ თავისთავად წასულიყუნენ,
 ორი წილი ნაშოვრისა თავადთა და ჯართა და ერთი წილი კელმწი-
 20 ფეს მიაღებდნენ, ამიტომ რომ თავისთავის სიკუდილს თვითან შე-
 სძლევიან. და თუ ლაშქარში მოკუდეს ვინმე, უბრალოა პატრონი გა-
 მგზავნელი. და თუ საქურდლად გაგზავნოს თავისი ყმა და მოკლან,
 მისი სისხლის მზღველი გამგზავნელი უნდა იყოს. თუ ვინც ქურდი
 25 თავის | ნებით წავიდეს საქურდლად, მისი სისხლი მის კისერზე[ა]. თუ
 კელმწიფემა და ანუ თავადმა გაგზავნოს ვინმე საქურდლად, მოხდეს
 რომ დაიპირონ. ვისაც გაუგზავნია, მან უნდა დაიხსნას. ვინცავინ თავისის
 ნებით წასული დაიპირონ, თავისივე თავი თვითან დაიხსნას. მო-
 ლაშქრე კაცმან ომში ვინც დაინარჩუნოს, დარჩომილის კაცის ცხენი,
 იარაღი და ტანისამოსი ვინც დაინარჩუნა, მისი არის, და კაცი, ჯაჭვი
 30 და მუხარადი კელმწიფეს მიაღებდეს. ომში ნაშოვნი ოქრო, თვალი,
 მქიმე ზარბაბი ვინც იშოვნოს, კელმწიფის წილია. მარგალიტი და
 ვერცხლი თავადებისა არის, და სხვა რაგინდარა ნაშოვარი ჯარის-
 კაცისა არის. ესეც ასრეა. რაც რომ გამოსაღები ქუეყნისა საკელმწიფო
 ანუ სათავადო უწინვე სდებდეს და მართებული იყოს, ის უნდა გა-
 35 მობრთვან. და თუ უდიერად დებულობაზე ნამეტნავი მოინდომონ,
 არ არის მართებული. და თუ გამოართვან, საიქიოს ანგარიში ყუელასი

ღ-ს უნდა მისცენ. ღ-თნ ამისთვის გაარიგა კელმწიფე, რომ შე-
 ინახოს ქუეყანა და მოარჩინოს, არათუ წაახდინოს და დაჰკარგოს.
 ასრე უნდა იყოს მინდურის ნახნავ-ნათესისაგან: ხუთი მამხუნელ-მა-
 მთესველთა და ერთი საკელმწიფოდ გამოართვან ღალა, და თუ სა-
 რწყავი იყოს, მეხუთედი გამოართვან, როგორც გარიგებულთა ეგვიპტეს,
 5 დღესაც ეთქმის. მეხუთედი იმ დროს დასდევს, რომ ის ქუეყანა ფარაომ
 დაიჭირა. ვერცხლით ნასყიდს მიწასა და ვენახს არ ეთხოება ღალა და
 ბეგარა. და იმგვარად წისქუილსა, სახლსა და || დუქანსა ვინც დაჟდეს, 156 r
 სამართლიანათ აიღონ ქირა. არ არის სამართალი ქრისტიანთა, რომე
 10 თავისის თავის ხარჯი გამოაღებინოს, თუ არა უსჯულოთა. ბოსტ[ნ]ისა,
 ბალისა და ვენახისა ათისთავი კელმწიფეს მისცენ, ამისთვის რომ
 კელმწიფე პატრონია მიწისა და ალაგისა, არათუ წყლისა. კარსა არა
 სძეს რა, ამიტომ რომ მკუნელია და მთესველი და იმის ნამუშავარს
 აიღებენ ღალასა, ფურხე ასი დრამი ერბო მისცენ, ცხვარზე ბატენის
 15 ათისთავი მისცენ, ცხენზე, ჯორზე, საკედარზე არა ეთხოება რა, ამიტომ
 რომ იმით მსახურებს ბატონსა. ბედნიერს დღეს ქრისტიანენი ძღვენს.
 ბევრს ნუ დასდებენ, რაც კელით გამოუიდეს და შეეძლოს, ის მართვან
 და ძალ[ი]ს ნურას დაატანებენ. ეს საბედნიეროს დღის ძღვენი მეტი
 არის დადებული, და ძალად ნურას წაართმევენ და ცოტას მირთმევი-
 20 სათვის ნუ გაუწყრებიან. და კელმწიფის მიცემულს ქუეყანას თუ გა-
 აკათებს თავადი, კელმწიფის ბძანებით გააკეთოს ციხე ანუ სოფელი
 და აგარაკი ან სულის სახლი ან სხვა რამ. ათი ათასი შესამატი
 მისთვის და მისის გვარისათვის. ამგვარად კელმწიფეთაგან თავადი
 აზატი იყოს. კელთაგან აზატობა ასრე[ა]: გლენმა გააკეთოს სახლი
 25 და შენობა და მიწა გასატეხონ მთაში და შეიქნას მათი ნაჭირახულები,
 შეუშლელად მათთა შვილთა იყოს სიკუდილს უკან.

ქ. თავი ასორმოცდაცამეტი.

რნგ

ქ. გარიგების წესი სულის მოსამართლეთა, განშორებულთა, მეუღლა-
 ბნოეთა, მამათა და ძმათა, წმინდის გრიგოლ პართაველის შვილიშვილის
 30 ისაკისა და წმინდის | ბასილის დადებული, დაუდგიათ ზომიერად და 156 v
 კორცთა გასინჯვით, რიგის სამართლითა, ნიშან-ნამეტნაობისა დებუ-
 ლობის მგზავსად. არათუ ყოველთათვის არის ბძანება მათი. არ უნდა
 ასეთი კაცი წავიდეს საუდაბნოს, რომ ჰკუილამ შორს იყოს და აუ-
 რიოს წმინდათა დამტკიცებული რიგი. უნდა წავიდნენ ამათ დაწესე-
 35 ბულს რიგზე. შეიტყვევით, კელმწიფეთა და თავადთა, ერთობილ ყო-
 სამართალი სიმხური.

ველთა ქრისტიანთ უნდა ქონდეს მონასტერი არათუ საკორციელო გამოსარჩომისათვის, გააკეთონ უზეშთაესად მარტო სულისათვის, და ამისთვის არ უნდა დაპატრონდეს. თუ წინათ მამათა და ძმათ აეშენებინოს და ანუ თვითან ადგილი ძმისა ანუ სხვათა ნაშენი იყოს და კარგ[ვ]ევარად წინამძღურობდეს, უსამართლობა არის მისი გამოცულა, და თუ რჯულის ურიგობა და ავი ქნას, ორისა და სამის მოწმით გამოიცვალოს. თუ დაიყენონ საუდაბნოთა მონასტერთა მამათა ვინც ღირს[ი]ა კაცი, მის წინ დასწერონ ყოველი მონასტრის საქონელი და წიგნით მას მიაბარონ და თავისი თან შეტანილიც მის კრებულს აჩვენოს. მასუკან ვინ იცის თუ მამის გასულა მოკდეს, რაც არ მიუოლია, მის მეტთან კელი არა აქუს და ვერც გაიტანს. მონასტრის საქონელი მონასტრისა არის; თუ მამა ანუ წინამძღვარი მიიცვალოს, არ მართებთ მის ნათესავთა ამისი თქმა, თუ მის ალაგს ჩვენვე დავჯდებით. და თუ მოკდეს, რომ ასეთი კაცი იყოს, რომ შეეძლოს გაძლოა და კრებულთაც უნდოდეს და თვითანც ღირსი იყოს, და-
 157 | ჯდენ მათ მაგიერად მამეული ნაქთესავი. და თუ მათის ნათესავისა ღირსი კაცი არ იყოს, სხვა მათს კრებულში და სხვათში გამოარჩიონ კაცი ბრძენი და ღირსი, დააყენონ მამად და წინამძღურად. თავადთაგან არ არის რიგი და მართებული, რომ ქრთამი აიღოს და ვინც უნდოდეს, ის დაასმევიონ. მამათა, ებისკოპოზთა და მოქადაგეთა უნდა გასინჯონ და გამოარჩიონ და დასვან კაცი ღირსი და იქნება კაცი ასეთი უდაბნოსა და მონასტერშიგა. რომე რიგზე ნამეტანეს თავთავის გარჯას მოინდომებენ სინანულსა და დაიწყებენ, ყოველთა ღირსად მყოფელი და იმედის მიმნიჭებელი ქრისტე არის. და თუ გულისყურ ნაკლები ვინცაგინ მოკდეს და ვერ გასწიოს იმათთან, ამისთვის რომ ემძიმებოდესთ ის საქმე, არათუ მან კაცმან თავის უღონობით სხვანიც გზიდამ გამოიყუანოს, ის კაცი დააყენონ მას საქმეზე, რომელიც შეეძლოს. ეს არის წმინდის ბასილის კანონი. რომელი შევიდეს საუდაბნოსა, ძნელია მისი გამოსულა გარე. რადგან შევა, გამოსულა აღარ არის მართებული.

რნდ

ქ. თავი ასორმოცდათოთხმეტი.

ქ. მოქადაგენი უნდა იყუნენ რიგითა უწინვე მცოდნელი ძველთა და ახალთა უკლებრივ, წამკითხავი კანონის ბძანებისა, უშიშრად მოქმედი და კაცი ღირსი ფილასოფოსი და თეთრის უმოყუარე.

ქ. თავი ასორმოცდათხუთმეტი.

რნე

ქ. იყოს დაპატრონება მღვდელთაგან მრევლთა ქრისტესსა. როგორც რომ | ზოგან ვნახავთ, ქალს წილს დაუდებენ სამწყსოდამ ჩემულობითა ფასსა ქრისტესა სისხლისასა. მართებთ ებისკოპოზთა გამოართ- 15
 5 ვას ცხვარი ქრისტესი იმისთანა მღვდელს და მისცეს იმისთანას კაცს კელთა, რომე ღ'თის ბძანებაზე შეინახოს, უპასუხოს მას სამართლიანად. თუ აიღოს კელი ებისკოპოზის ბძანებითა და ანუ არა ქნან, კაია, და თუ არადა ჩემულობა დაიწყოს [ანუ] უარის თქმა, მღვდლობიდანაც გარდა-
 აყენონ. მრევლი ვისიც თავის უბნიდაჲ რომ სხვას უბანში გარდვიდეს, 10
 იმ უბნის მღვდელმა უხუცოს, რომ ერთი[ა] მგზავსებით მეცხვარობა ყო-
 ველს ადგილს მართალმადიდებელთა. არიან ასეთნიც, რომ მღვდელი მიაცვალეღბის, წადგებიან მისნი ნათესაენი, რომლისათვის მას უხუცე-
 ბია, მას დაუწყებენ ჭამას. ეს დიად დიდი უსამართლობა და ავი არის. 15
 და თუ მას მღვდელს თავისი სახლისკაცი მთავარდიაკონი დარჩეს,
 მღვლად აკურთხონ, და მაშინ მართებს ჭამა. და თუ ერისგანი არიან,
 კელი არა აქუთ. და თუ ერისგანთა უარშიობა დაიწყონ და არ აი-
 ლონ კელი, დასწყევლოს და შიაჩვენოს ებისკოპოზმა, რომ სანამდის
 მოინანებდეს და შენდობას სთხოვდეს. და თუ მღვდელი ვინცა დიდს
 მონასტერში იყოს, არ არის სამართალი მისგან მრევლის ჭამა. ერის- 20
 განმან ვინც სამღთო დაკლას, მკარი და ტყავი მღვდელს მისცეს, და
 თუ უარშიობით არ მისცეს, ებისკოპოზმა ერთი ორად წაართვას და
 მისცეს. თუ ერისგანმა მღვდელს შიაგინოს და || დაჰკრას, ღირსია კე- 158 r
 ლის მოჰკრასა. ის კელი უნდა მოეჰკრას, რომლითაც დაუკრავს და ანუ
 უნდა იყიდოს კელი მისი ებისკოპოზისაგან ბევრის საკანონოს და-
 25 დებით, რომ შეუნდრას მას მღვდელმან. თუ თავის ტანისათვის რაც
 ითხოოს ვისგან და მიუცემლობისათვის შიაჩვენოს ვინცა, დაედება მას
 მღვდელს სამართალში წაყოლა და მონანება და მონანების უკან
 მართებთ ებისკოპოზისა და მოქადაგის დარიგებითა, რომე საკანონო
 გარდიკადოს. და რომელი შეუკრავს, უნდა გახსნას და შენდობა მისცეს.
 30 თუ არ მისცეს შენდობა და შეკრული არ გახსნას, ებისკოპოზმა ის
 მღვდელი უნდა შიაჩვენოს სანამდი შენდობას მისცემდეს და მისგანც
 შენდობას მოითხოვდეს. და ის, ვინც შეჩვენებული იყოს თუ ტყუილ-
 ზე თუ მართალზე, შეჩვენებულია. სანამდის შენდობას მისცემდეს, უნ-
 და იყოს მორჩილი.

რნვ

ქ. თავი ასორმოცდათექუსმეტი.

ქ. მოვიდეთ ვნახოთ საქმე ცოლქრმოზისა, თუ რა ხნისა უნდა შეიყარნონ. ქმარი უფრო უნდა იყოს ხნით ცოლსა და ცოლი ქმარზე უნდა უმცროსი იყოს, როგორც გვაჩვენებს დაბადება. უწინ ადამ შექმნა ღ'თნ კელითა თვისითა, მერმე ევა. ყოელის საქმით უფროსი და შემძლე უნდა იყოს ქმარი ცოლზედა მისზე. როგორც სხვარიგად შეყრას უკან მოკდეს, რომ ქმარმან ცოლი მისი ქანწულობიდამ ვერ შეშალოს და თუ ნება იყოს დედაკაცისა ერთად ყოფნისა და მოინდომონ ცოლქმართ ერთად დგომა, კარგია, თუ არადა, გაიყარონ, აი-
 154 ლოს | ქალმან ზითევი თავისი და გაიტანოს. კაცს თავისი დარჩეს და მას კაცს არ წაერთვას ჯარიმა, ამიტომ რომ თავისი ნებით არ უქნია და ძნელის ჭირისაგან მამკდარა. რაც ქორწილის ტანისამოსი ექნასთ, კაცისა კაცსა და ქალისა ქალსა. და თუ პირუტყუი მიჰყოლოდეს, თავნი მთლივ მისცენ და ნაშენისა ნახევარი. რაც ან წინათ და ან ქორწინობაში ხარჯი ექნასთ, ყუელამ ჩაიაროს და კაცმან მას ცოლსა მისსა მისცეს, მართლის გულით მისცეს დასტური. და ვინც რომ მან უთხრას და მოეწონოს, ის უნდა შეირთოს. აბა თუ კაცმან კიდევ ცოლი მოინდომოს, ქუჩივი უნდა შეირთოს.

რნზ

ქ. თავი ასორმოცდაჩვიდმეტი.

ქ. თუ შეიყარნენ ცოლქმარნი, ან იყოს ქმარი გიჟი და ან ცოლი, თუ გვირგვინის კურთხევას უწინ სჭირვებია და ქალის დედმამას დაუშალავს, დედაკაცი იგი უნდა მამამ და დედამ მისმან წაიყვანოს თავის სახლში. ამდენი უნდა გაისარჯონ დედმამანი თუ ხატითა თუ ეკიმიითა, რომე ჭირისაგან მოარჩინონ, ხარჯი მათ უნდა გასწიონ. მას-
 უკან რომ გაკეთდეს, მისსავ ქმარს უნდა მიაბაროს. და თუ გვირგვინის კურთხევას უკან თავის ქრმის კელში დაემართა, მან ქმარმან უნდა უნაღლოს და მოუაროს, ეცადოს ხატითა და აქიმიითა, რომე მის ჭირს უღიროს და მოარჩინოს. ხარჯი სულ ქმარმან მისმან უნდა გასწიოს და შეიღს წლამდინ უნდა გასწიოს და გაისარჯოს, რომ ეგება |
 159 ეშველოს. და თუ ეშველოს, ხომ ცოლია და პასუხი აღარა აქუს, და თუ არ გაწმდეს ჭირისაგან და არ ეშველოს, ის გაიშვება და სხვა უნდა შეირთოს. და თუ შვილი მისცემოდეს მას დედაკაცთან, შვილი მამისა არის, მას უნდა დარჩეს, და დედაკაცი თავისის საქონლით გავიდეს, რადგან მის ქრმის სახლში დამართებია. ქმარსაც ეს მართებს,

- რომე ცოლი მისის დასტურით შეირთოს. და თუ შეძლება ქონდეს კიდევ, მამადედანთან კელი მოუშართოს. და თუ მამისავე სახლში სჭირვებია და დატყუებით მამედარა, აღარ უნდა ულოდინოს შვიდ წლამდინ და აღარც დასტურს მისას. და თუ ქმარი იყოს გიჟი და ბნელიანი ანუ დამონავებული, თუ გვირგვინის კურთხევას უწინ ყოფილა და დედმამას დაუშალავთ, როგორც რომ დედაკაცის სამართალი სწერია ამას ზეით, ასრე კაცისა იქნას. და თუ გვირგვინის კურთხევას უკან დამართებოდეს, დახედონ თავიანთ ქირსა, არ უნდა დაწუნენ ერთმანერთთან, ეცადონ რითაც გზით იყოს მის ქირისაგან გაწმენდას.
- 10 და თუ იქნას შველა, კაია, და თუ ვერ გაწმენდენ, ერთმანერთის შენდობით გაიყარნ-ნ. და რომელიც რომ კარგად იყოს, თუ ქმარი გაკეთდეს, ცოლი შეირთოს, და თუ ცოლი იყოს, ქმარი შეირთოს. და ესეც მართებთ მათ სიცოცხლეში, ერთმანეთს უნალულონ და მობრალულნი იყუნენ და დედაკაცმან თავისი ზითევი უნდა გაიტანოს. თუ მოკდეს
- 15 ცოლქმართა რომლისამე სხვაგვარად გრძელი ავადყოფა, არ შეუძლიათ გაშვება ერთმანეთისა, მაგრამ დასტურით გაიყარნონ. და რომელიც რომ კარგად მყოფი იყოს, მან სხვა შეირთოს და ქონება სულ ავამტყოფს მისცენ. და რა ცოცხალი იყუნენ, ერთმანეთს უნალულონ და ებრალებოდეს. და კაცისაგან არა კამს ორი ცოლი ერთს სახლში
- 20 დაისვას. ჩვენის რიგითა ხომ არ არის ცოლქმართ გაშვება, მაგრამე ვინ იცის, რომე გაძნელებულია ქირთაგან მოკდეს და ერთმანერთის შენდობითა. და ამისთვის დავწერეთ ზემოთ სამართლები გაყრისა.

ქ. თავი ასორმოცდათურამეტო.

რნც

- ქ. თუ თავისის ქრმის სახლში დატყუვდეს დედაკაცი, თავის-
 25 მან ქმარმან უნდა დაიხსნას. და თუ შემამწყრალი იყოს და მამის სახლში იყოს და დატყუვდეს, მამამ და ქმარმან ორთავ უნდა დაიხსნან. როსცა რომ დატყუვდეს, უნდა სძებნოს შვიდ წლამდინ და სადა იყოს, იპოოს და დაიხსნას ქმარმა. და თუ ვერ იპოოს და არც დაახსნევიონ, მასუკან თავის სიმამრისა და სიდედრის დასტურით შეირთოს ცოლი. და თუ რამ იყოს მის დატყუვებულის დედაკაცის, მამისა და დედის კელით უნდა მისის სულისათვის გაყონ.

რნთ

ქ. თავი ასორმოცდაცხრამეტი.

160 ქ. რასაც დროს ეშმაკის საქმით ცოლქმართ შუა სიმძულვარე ჩამოვარდეს და შეიძულონ ერთმანერთი უბოზურად, თუ გვირგვინის კურთხევამდი სძულდეს და გაშვება უნდოდეს ქმარსა, ებისკოპოზმან უნდა ბევრის გზით დაარიგოს. და თუ არ იქნას, მისისა ბძანებით გაიყარნონ. და თუ ქორწილნაქმარია, როგორც რომ ვითა და ბნედიანთ გაყარის სამართალი სწერია, ისე უნდა ქნან. ჩვენის კანონითა და რიგის სამართლით არა აქუს შეძლება ქმარსა მის დედაკაცისასა, რომ სხვა ცოლიდა შეირთოს. დედაკაცსა მართებს ქრმის შერთვა თუ უნდოდეს და მზითევი მისი შეუშლელად მისცენ, ჯარიმა მას კაცს წაართვან რაც რომ ცოლსა მისსა ზითევი მოჰყოლოდეს იმთენი. იმგვარად, თუ დედაკაცმან მოინდომოს გაშვება და გაეყაროს, წაართვან ჯარიმად მზითევი მისი და ველარც შეირთოს სხვა ქმარი. და თუ შვილი ყუანდესთ და გაიყარონ, რაც რამ ქონდესთ, ყუელა შვილს დარჩეს. თავიანთ სიცოცხლეში ველარც შეირთოს ქმარმან ცოლი და ველარც ცოლმა ქმარი.

რნი

ქ. თავი ასსამოცი.

ქ. თუ ცოლი ვისმე გაუბოზდეს, გაუშვას ქმარმა. დადგეს კაცი იგი ერთს წელიწადს უცოლოდ და მასუკან შეირთოს. თუ დასჯერდეს და არ გაეყაროს და ის საქმეც ამოაკუთეთინოს, კარგი იქნების. ამისი სამართალი და ჯარიმა როგორც რომ ცხრა თავში სწერია, ისე უნდა გარდაახდევინონ.

160v

რნია

ქ. თავი ასსამოცდაერთი.

ქ. უშვილოს დედაკაცს ნუ გაუშვებს ქმარი მისი, ამისთვის რომ შვილი არ მიმეცაო. შვილის მიმცემი ღთია. გასინჯვა მისის საქმისა მართებს. თუ ჭირისაგან იყოს, უნდა აქიმით უღონოს და მოუაროს. და თუ არც იმით იქნას და დაღონდენ კაცი და ამას ტიროდეს და ჩიოდეს, ვაიმე უშვილოსაო, რომე ჩემი ქონება უპატრონოდ დარჩებაო, და თუ ცოლსა მისსა შეეებრალოს ქმარი დებულობით, როგორც რომ სარამ აბრაამს მისცა დასტური სხვა ცოლის შერთვისა და ისრე მან დედაკაცმან მისცეს, შეუძლია შერთვა ცოლისა, მაგრამე ორივე ერთგან აღარ უნდა შეინახოს უშვილო და შვილიანი. და იმგვარად

თუ კაცი იყოს უშვილო და გარიგებული, დრო შვიდ წლამდინ უნდა მოიჭირვოს, და იყუნენ ერთმანერთთან გაუყრელად. მასუკან თუ ქალი ქორწილის დღეს თხუთმეტის წლისა ყოფილიყოს და ვაჟი თურამეტი-სა, და თუ ქალს სხვა ქრმის შერთვა აღარ უნდოდეს, ასრე უნდა მის-
 5 მა ქმარმა ერთს სახლში დასევას ტანთა, ფეხთა, სასმელ-საჰმელი ყუფ-
 ლა უნდა მისცეს და სიკუდილამდის შეინახოს და მზითევი მისი და მისი რაც რამ ყუფელა გათავებით უნდა მისცეს, და მისის დასტურით
 10 ქმარმან მისმან ცოლი შეირთოს, და კაცმან თუ უწინვე იცოდა, რომ უშვილო იყო და დასჯერდა და ითხოვა სილამაზისათვის, ამგვარად ცოლქმართ აღარ შეუძლიათ გაყრა. ||

161 r

ქ. თავი ასსამოცდარი.

რნიბ

ქ. რასაც დროს რომ ნახოს ცოლმან ქმარი მისი ბიჭთან ური-
 გოთ მქცეველი ან პირუტყუთან და ან თათართან და ურჯულოსთან
 15 და ან იყოს კაცისმკულელი, ამ დანაშაულებზე შეუძლია ცოლსა ქრმის
 გაშვება, სხვა ქრმის შერთვა. რასაც ქონების პატრონი იყოს კაცი იმ-
 რიგი, წაართვან ნახევარი და ცოლსა მისსა მისცენ, და ქონების ათის-
 თავი მოსამართლისა არის. და თუ დედაკაცი სჯერიყოს და არ
 გაეყაროს, თვითან იცის.

ქ. თავი ასსამოცდასამი.

რნიგ

20 ქ. ცოლქმარი ვინგინდავინ სიმძულვარით გაყრილიყუნენ და ცოლ-
 მან შეირთოს ქმარი და მოუკუდეს და წინაპირველი რომ გაუშვა ქმა-
 რი, და თუ მას კაცსა ცოლი არ შეერთოს, ისივე უნდა შეირთოს
 ღთის გულისათვის. კურთხევა მეორედ აღარ მიიღების. არათუ ძალად,
 ნებით უნდა მოკდეს.

25

ქ. თავი ასსამოცდაოთხი.

რნიდ

ქ. რასაც დროს წავიდეს კაცი გზასა და დაგვიანდეს, ცოლმან
 მისმან უნდა მოითმინოს. თუ მართლად თუ ტყუილად სიკუდილი უთხ-
 რან, შვიდ წლამდინ ქმარი არ უნდა შეირთოს. და თუ ვინ იცის შვიდს
 წლამდი მას დედაკაცს ქმარი შეერთოს და შვიდ წლამდინ ცოხალი
 30 მოუიღეს წინაპირველი ქმარი, შეუძლია: თავისი ცოლი, ვისაც უნდა

161 v ყუნდეს, მასვე პირველს ქმარს უნდა დარჩეს და აღარ მიიღება მეორედ გუირგუინის კურთხიქვა. და თუ მას დედაკაცსა უკანას ქმართან შეიღები მისცემოდეს და უთხრან, პირველსა ქმარსა დაეხსენო, შეილი ყავსო და აღარ ვარგა გამორთმევაო, გამორთმევაცა და გაშვებაც ორივე პირველის ქრმის კელთ არის, შეუძლია. და თუ შეიდს წელიწადს უკან ვინ იცის სიკუდილის ამბავი მოუიდეს ტყუილი და გაიმჟღავნოს და მასუკან ქმარი შეირთოს, მერმე პირველი ქმარი ისევ ცოცხალი მოუიდეს, თვითან აღარ შეუძლია ძალად გამორთმევა, რადგან შეიდს წელიწადს გაუვლია. და ასრე უნდა დედაკაცს ჰკითხონ. თუ პირველის ქრმისა ირჩია, მას უნდა დარჩეს, და რომელსაც დარჩეს ამ წესით, მახედ გვირგვინის კურთხევა არ მიიღების. და თუ წავიდა კაცი შორს ქუეყანას და იქ ცოლი შეირთოს და ამბავი მოუიდეს ცოლსა, შეიდ წლამდინ, უნდა იყოს სახლსა მისსა და მოუცადოს. და თუ შეიდ წლამდინ მოვიდეს, ისრეც უნდა უცოლოს და კიდევ უნდა მოინანოს. თუ გავიდეს შეიდი წელიწადი და აღარ მოვიდეს, მასუკან თუ ცოლს უნდა ვიდეს, სხვა ქმარი შეირთოს. და შეიდს წელიწადს უკან რომ კიდევ მოვიდეს, აღარა აქუს ცოლს მასთან კელი. ერთი საკანონოც უნდა გარდიკადოს, რომ გვირგვინის ცოლი დაეგდო სახლსა მისსა და სხვას ქუეყანას სხვა შეერთო.

რნიც

ქ. თავი ასსამოცდახუთი.

20

ქ. თუ ქმარი ცოლსა მისსა ავინებდეს და ავად ეპყრობოდეს, 162 r დღე ყოველ დაუწესნარებლად უწყრებოდეს, თუ ცოლი მისი ნაქურივალი იყოს და გერები მოყოლოდეს და გერების გულისათვინ ისრე ეპყრობოდეს, თუ თხოვნაში მას კაცს პირობა დაედვას: მომეცი თო და ობლებსაც მე შევიწახაო და დავზღიო, რადგან პირობა დაუც, პასუხი არა აქუს. უნდა შეინახოს, დასთმოს და ნუღარტარას ურიგოს ცოლსა თავისსა ჰკადრებს. და თუ შენახვის პირობა არ დაუც, გააბრუნონ ცოლის მისის ნათესავთა მათკენ. და თუ ქმარმან უშიშრობითა და ურიგობით დაჰკრას ცოლსა თვისსა რაგინდარა და მოსტეხოს რამე და ანუ თვალი მოსთხაროს ანუ კბილები ჩააყრევინოს, წართვან მას კაცსა ორი ათასი ვერცხლი ჯარიმა. და თუ ამხანაგმა ამხანაგს ანუ მოსტეხოს კელი ანუ მოსთხაროს თვალი და ანუ ჩააყრევინოს კბილები ანუ მოსტეხოს ფეკი, ათასი დრამი ვერცხლი წაქართვან და მისცეს მას ასოწამხდარსა. ეს ოთხი ასო ერთგან არის ჩაგდებული. თუ კაცმან თავისი ამხანაგი კაცი თავის ნებით და ნდომით მოკლას, მნ

- ფასი კაცისა ოთხი ათასი ვერცხლია დრამი. და თუ კიდევ კაცმან ცოლსა მისსა ან მოსთხარონ თვალი ანუ მოსტეხონ კელრ გინა ფეკი ანუ ჩააყრევინოს კბილები, ორი ათასი დრამი ვერცხლი წაართვან ჯარიმად და ცოლსა მისსა დააყენოს აქიმი და აწამლებინოს. ასრე ნუ დაიჭერს როგორც ბოზი. თუ ერთად დგომა უნდათ, ვერ გაიყრებიან. და კაცმან უნდა პირობა დაუდვას, რომ კიდევ ურიგოდ აღარ მიეზყრას. და თუ უშიშრად იყოს და ავერიგად და არასი რკვხენო. 162v
- 10) მოგვით დასტური გაშვებისაო და სხვისა არა“, თქუეს მოქადაგეთა. მთ. XIX, 8; მრკ. X, 2-5.
- 15) უჟალმან მარტო ბოზისათვის ბძანა გაშვება, არათუ სხვა გზითა, მაგრამე გულანჩლობითა და გულქუაობით ბვერი ავა საქმე და სიკუდილი მოკდება და ამისთვის იქნების გაყრა, რომე სიკუდილი ერთმანერთისა არ მოკდეს. და ქრისტემ ისი ბძანა, და საქონლის გაყოფა და გატანა, როგორც რომ რნთ თავში სწერია, ისრე ქნან.

ქ. თავი ასხამოცდაექუსი.

რნივ

- ქ. თუ კაცმან ვინც ცოლი მისი დაუნაშავებლად გაუშვას უცოდინარობით, ცოლმან დასთმოს შვიდ წლამდინ. და ის კაცი ბვერჯელ უნდა დასტუქსონ და დაარიგონ მოსამართლეთა და ცოლის მისის ნათესავთა. თუ არვისი არ გაიგონოს და არ შეირცხვინოს, მასუკან ქმარი და ცოლი ორივე ერთად წააყენონ და ალაპარაკონ და გაშვება და გაუშვებლობა მართლა შეიტყონ. რადგან მართლად მოინდომოს ქმარმან გაყრა და გაიყარნონ, კაცმან ველარ შეირთოს ცოლი სანამდი ის გაშვებული ცოლი ცოცხალი იყოს, და ცოლმან მისმანვი შეირთოს ქმარი და საკანონოც მან გამშვებმა კაცმან ვარდიკადოს. 25

ქ. თავი ასხამოცდაშვიდი.

რნივ

- ქ. ცოლქმართა შუა რომლისამე მოკდეს რჯულის დაგდება და ან რისაც შეჭიქრებისათვის და ან ჯარიმის შევარდნისათვის, თუ ქმარმა ქნა, ცოლი მისი ნუ დადგება მასთანა, და მანცა მისის საქმითა და წახედულობით რჯული არა დაადგოს. და თუ ცოლმან ქნას, ქმარი მისი ნუ დადგება მასთანა, რომე მანცა მისის საქმით და წახედულობით რჯული არ დაადგოს. თუ მონანებაში ჩავარდეს და თქუას: წამამყევე. წავიდეთო სხვას ქუეყანას, ისევე ჩემსავ რჯულს ვიწა- 163r

მებო, უნდა ვაპყუეს ცოლი ქმარსა და ქმარი ცოლსა ქრისტეს მე-
ფუის გულისათვის.

რნიც

ქ. თავი ასსამოცდარვა.

ქ. თუ კაცმან ვინცა თავის ცოლის ჯავრით გმო ქრისტე, დედა-
კაცი შეიქნა იმ ცოდვის მოვალე. თუ იმისის საქმით მამედარა დანა- 5
შაული, მას დედაკაცს ჰქნია. და თუ კაცმან საქმითვე და ნებით გმო,
მან უნდა გასცეს პასუხი ღ-თსა. და თუ ცოლსა ქნია და არ მო-
ინანა დანაშაული და ქმარიც ველარ მიიყუანონ რჯულზე და ისრე და-
რჩა იმისი სისხლი, მას დედაკაცს ეთხოება მონანება, და სამართალი 10
მათი უფლისა იყოს. იმგვარად, თუ ცოლმან ვისამან ქნას ქრმის ჯავ-
რით საქმე ასეთი, რომე გმოს ქრისტე, ისიც ისრე იქნას. და თუ თავი-
სით წავიდეს კაცი თუ დედაკაცი, ჩაირჩოს თავი წყალში ან გარდა-
ვარდეს კლდესა და ან საბლით ჩამოირჩოს თავი, რომლითაც საბაბით
დაკარგული შეიქნას, მისი სისხლის მზღველი ის არის და მერმე 15
ცოლქრმობა აღარ იქნების. |

163v

რნით

ქ. თავი ასსამოცდაცხრა.

ქ. თუ კაცმან ვინცა თავისი ცოლი მოკლას ბოზობისათვის, მი-
სის სისხლის მზღველი იყოს სამართალში. ამიტომ ღ-თნ ბოზობისა-
თვის გაშვება ბძანა, არათუ სიკუდილი. და თუ დედაკაცმან თავისი ქმა-
რი მოკლას სასიკუდინე წამლითა ანუ სხვათ რითაც საქმით, იმრიგაი 20
სამართლით აქაც გარდაახდევინონ და საიქიოსაც გარდაახდეს.

რო

ქ. თავი ასსამოცდაათი.

ქ. თუ თავადთა ანუ სხვათ შიამცნიონ კელმწიფის სახლის ორ-
გულობა რაც, მქნელმან გასცეს თავისის დანაშაულების პასუხი და მას
გარდაცდეს, და შეილთან და ძმასთან კელი ნუ აქუთ. ყუელა თა- 25
ვისის დანაშაულზე განიკითხვის და მოკუდების და მისი შეილი მის
დანაშაულისათვის არ უნდა დაჩაგრონ და საპატრონო მამისა შეილს
უნდა მისცენ. და თუ აზხანაგათ ჰყუანდეს ან ძმა ან სხვა იმ საქმეში
გარეული, მათაც მასთან გარდაახდევინონ და დაჰკარგონ.

ქ. თავი ასხამოცდათერთმეტი.

როა

ქ. აზატი|ა| დამბადებელისაგან კაცთაგანი ბუნება, მაგრამ პატრონ-
 ყმობა ამისა ნდომებითა იქმნა მიწისა და წყლისა. და ვისაც არა აქუს
 მიწა და წყალი, ის კაცი აზატია. სადაც უნდა წაივდეს, არ არის სამა-
 5 რთალი კელმწიფეთაგან და თავადთაგან ძალად დაჭერა და დაყენება
 ერთს ადგილს, გინდა და არა აქ იყავო. ||

1641

ქ. თავი ასხამოცდათორმეტი.

რობ

ქ. სიკუდილი თუ მოკდეს ყმაწვილთა შუა, თუ მომკულელი
 თორმეტის წლისა იყოს, სისხლი გამთაფებით უნდა ჰკითხონ. და თუ
 10 თერთმეტისა იყოს ან ათისა, ნახევარი სისხლი დაედების. და თუ ათის
 წლისაგან ნაკლები იყოს, მესამედი სისხლი დაედების. მაგრამ ესეც
 არის: ცოდვა და მადლი თხუთმეტის წლისას უნდა ეკითხოს. და ჩვენ
 ამისთვის დავადევით თორმეტის წლისას და ანუ მის უმცროსსა, რო-
 მე შიში იქონიონ.

15

ქ. თავი ასხამოცდაცამეტი.

როვ

ქ. რას დროს ყმაწვილთა თამაშობაში ერთმანერთი დააშაონ,
 თუ საქმის მოხდომით თუ ჯავრითა მოსტეხოს რამე, მართებს მას შე-
 მამკურელსა საეჭიმო. მან მისცეს და გაამთელებინოს. და თუ გაუმთე-
 20 ლებელი დარჩეს და დაშავდეს, რაც რომ ასო დაუშაოს, მისი ფასი
 მისცეს. და თუ მოკუდეს, სისხლი მისცეს.

ქ. თავი ასხამოცდათოთხმეტი.

როდ

ქ. წყალში ცურვაში თუ ყმაწვილთა ერთმანერთი დაარჩონ, თუ
 კაის გულით და თამაშობით მოკდა, რომე ერთმანერთის ჯავრი არა
 ქონდათ, უნებურად და უნდომლად დაარჩონ, ნახევარი სისხლი მისცენ.
 25 და თუ მტერობით და ჯავრით დაარჩონ, მთელი სისხლი მისცენ და
 წამყუანი უნდა ნახონ რა დროთ ყმაწვილი არის. |

164v

როვ

ქ. თავი ასსამოცდათხუთმეტი.

ქ. თუ ყმაწვილთა ნაძლევი დასდვან ერთმანერთთან: აქილამ იქამდინ უსვენებელი გააჩბინოო ან ამ კედლიდამ იქამდინ გარდახტეო ან ამ ხეზე გადიო ან ცხენი გაქარბევინოს ან ლოდს ააზიდვინოს, მოკდეს რომ ნაძლევი ან დაშავდეს და ან მოკლდეს, გასინჯონ, რომელმანც რომ ნაძლევი დაუდვა დლით რომელი უფროა, ნახევარი ჯარიმა მისცეს. და [თუ] ვინც დაშავდა, ის უფროსია, ვინც ნაძლევი დაუდვა, იმისგან აბა ნახევრის ნახევარი ჯარიმა მისცენ. და თუ შესულიყუნენ კაცობაში, მათაც ასრე.

როვ

ქ. თავი ასსამოცდათექუსმეტი.

10

ქ. გველი არიან ზოგნი ვაჟკაცნი ნაძლევით ერთმანეთს რასაც ააწვევინებენ ანუ მძიმეს რასაც აჰკიდებენ. თუ ნაძლევის დამდებმა თქუას: მე ამილიაო და ვინძლი შენც აილოო, დაატყუონ და დადვან ნაძლევი, მასუკან ასწიოს და დაშავდეს ნაძლევი მოსული, რაც რომ დაუშავდეს ან დაშავებით და ან სიკუდილით, ნახევარი სისხლი უნდა მისცეს. რისთვინ რაც გაჩენილია, არ მისცენ, ამიტომ რომე ენით დატყუდა. თუ ქუისა თუ რისაც ამწვევი ნაძლევის დამდებისაგან უფრო იყოს, სიკუდილის შორი იყოს და სიკუდილს გარდა საექიმოს მეტს ნურას მისცემს, რაგინდარა დაუშავდეს, ამიტომ რომე სიტყუით უმცროსისაგან რატომ დატყუდა. ||

165r

როვ

ქ. თავი ასსამოცდაჩვიდმეტი.

ქ. კაცთა ვინც ღვინის სმაში ერთმანეთსა უშულონ, მოკდეს რომ მოსტეხოს კელი ან სხვა რამ ასო დაუშაოს, უნდა შემამკურგლმან აქიმი დააყენოს და გაამთელეზინოს. და რასაც ხანს ის კაცი თავის საჭმეს მოსცდეს, მისი საჭმე გასინჯონ. რასაც მამცდარა, ისიც უნდა მისცეს. და თუ მოკლას ერთმანეთი, მთელი სისხლი უნდა მისცეს და იქ დამხუდომთა ამხანაგთა ჯარიმა გარდიკადონ თავთავის შეძლებითა. და თუ თვალი მოსთხარონ და ან კბილები ჩააყრევინონ ან კელი და ფევი მოსტეხონ და დაუშავდეს, ათასი დრამი ვერცხლი ფასი მისცენ.

ქ. თავი ასსამოცდათურამეტი.

როც

ქ. რას ღროს რომ ბოზობა ქნას დედაკაცმან და ქმარა ჰყუანდეს და ნება დედაკაცისა იყოს, კაცმან უპირისწყლობით ქნას, ორნივე სიკუდილის ღირსნი არიან, და სხვათა მოსამართლესთან რომ წავიდნენ, მოსკრან კელი მქნელსა და სასირცხო. და ბიჭთან და პირუტყუთთან ურიგოდ მქციველისა თუ მოსამართლეს მოკსენდეს, ჯარიმია უნდა მორჩნენ, არათუ დარიგებით და დაშინებით. თუ ურჯულომ კაცმან გააწიბილოს ქრისტიანი, დედაკაცი გაშორდეს მას კაცს, ყოველი მიზეზი მოსკრან სასირცხო და დედაკაცსა ცხვირი. და თუ ქრისტიანმა კაცმა ქურივი დედაკაცი მოატყუოს და გააწიბილოს, უნდა შეირთოს ცოლად, თუ სხვა ცოლი არა ყუანდეს. თუ სხვა ყუანდეს, მას დედაკაცს საუბატიო მისცეს და როგორც შეეძლოს ჯარიმაც გარდიკადოს. და თუ დედაკაცი დიდსახლი იყოს, მასაც მასთან ნამეტნავი ჯარიმა გარდაახდევინონ.

ქს

ქ. თავი ასსამოცდაცხრამეტი.

როთ

ქ. ქანწული ქალი რომ იყოს ვინგინდავინ გათხოვილი და ვინც ის ქანწული ქალი ძალად დაიჭიროს და გააწიბილოს, როგორც რომ ნაქორწილვის სამართალია, ის უნდა უყონ. და თუ არ იყოს გათხოვილი ის ქალი, მას ცოლად შერთონ. [ა]რას გზით არ გაეშვებინება, და ასი დრამი ვერცხლი ქალის მამისათვის მიაცემინონ და ასი დრამი ვერცხლი სხვა წაართვან ჯარიმა. და თუ არ ინდომოს და შორევიროს ცოლობა იმ ქალისა, თავისის დანაშაულისა მას კაცს მართებულად გარდახდეს.

ქს

ქ. თავი ასოთხმოცი.

რბ

ქ. ვინგინდავინ ქორწილს უკან შეიძულოს ცოლი თვისი, რყუილად სძრახოს ამაზე: არ იყო ქანწულიო, მისცენ მანდილოსანთა შესატყობლად-გასასინჯავად. თუ გამტყუნდეს ქმარი მის ქალისა, სცენ უწყალოდ, დაარიგონ და წაართვან ასი დრამი ჯარიმა და ცოლი ისევ უნდა მისცენ კელში, და იყოლიოს ცოლად მართებულად. და თუ გამტყუნდეს ქალი, რომ მართლა არ ყოფილიყოს, სიკუდილის ღირსი არის რიგით და ქმარსაც შეუძლია გაშვება. და თუ თავიანთის ნებით დასჯგრდენ ერთმანეთსა, იყუნენ გაუყრელნი. და თუ მართაქლს და-

ნაშაულზე გაიყარონ, ქმარმა მისმა შეირთოს ცოლი სხვა და ქალმან-
ცა შეირთოს ქმარი სხვა. არათუ რიგით ქნეს, არამედ ბოზობისათვის.
და თუ ტყუილად სძრახედედს და არ დასწყნარდეს მისის ძრახვისაგან,
ჯარიმა დაადვან, როგორც რომ სწერია კაცთა და დედაკაცთა სამარ-
თალი.

5

რბა

ქ. თავი ასოთხმოცდაერთი.

ქ. ყოველს ქუეყანას, ქალაქსა და სოფელსა, სადაც ოქროს ქანი
გამოჩნდეს, მისი გამოსავალი კელმწიფისა არის, და სადაც ვერცხლი
გამოჩნდეს, დედოფლისა არის. თუ სათავადოში გამოჩნდეს აგრევე
ოქრო, კელმწიფისა არის და ვერცხლი დედოფლისა. და თუ ნება
იყოს კელმწიფისა, მას თავადსაც ერთი რამ წილი დაუდვას, და თუ
არადა, ბძანება კელმწიფისა გათავდეს. სპილენძი, კალა და რკინა და
სხვა ამისთანა რაგინდარა თავადისა არის, და დიდის წყალობით და
პატივცემით კელმწიფისაგან მათ თავადთაც მაროებთ მადრიელობა დი-
დად. იმგვარად მარილი, შაბი და ბორაკი, ნავთი, კუბრი კიდევ თავადისა
არის და თვალმარგალიტი კელმწიფისა არის. და გოგირდი, საკმელი,
გუნდა, ჯაოზი, ამგვარი რაგინდარა გააეპრონ და იათისთაონ, ისარ-
გებლონ და ყოველი ნაყოფი რომ იპოვნონ მთაში, რომლისაც სოფლის
მთა და სანთი იყოს, იმ სოფლის გლეხისა არის. და ვინც უშეუვლოს
პრეფა უტხომ კაცმა, მას ათისთავი მისცენ მათის ნებითა. ხისა, შეშისა,
თივისა და საძოვრისა, სათიბისა, მიწისა ათისთავი ადგილთა პა-
ტრონისა არის. და წყალი, სიღამაც გამოდის, იმას ქვეით იმ ალაგის
პატრონისა აღარ არის. სადაც გაივლის და მივა, იმათი არის. მათ
ქუეთ ვინც თავის ალაგის სამმლურამდინ ინადირებს, მისი არის. თუ
სხვის ალაგს ინადიროს, ჩვიდმეტადამ ერთი ადგილის პატრონისა
არის. და თუ ვინმე მთაში ინადიროს, ათისთავი იმ მთის პატრონისა
მამასახლისისა არის. იმგვარად ზღვათა მონადირეთა ქნან.

10

15

20

1685

25

რბბ

ქ. თავი ასოთხმოცდაორი.

ქ. ვინგინდავინ აშენებდეს სახლისა ანუ კნევედეს საკნავსა ანუ
სთხრიდეს ორმოსა და იპოვნოს ქუევერით და ანუ სხვით რითმე ქურ-
კლთთა განძი ძველითგან შენახული, კელმწიფისა არის სამართლითა
და ათისთავი მპოვნელისა არის, რომე ადგილი მის კაცისა არა იყოს,
სადაც რომ უპოვნია. და თუ თავისი სახლი იყოს ანუ მიწა ანუ ვენახი

30

და იქ იპოვნოს, ხუთიღამ ერთი მისცენ მპოვნელს. თუ იმავე თავის ადგილში ძველიდგან მისის პაპისა და მამის შენახული იყოს და ანუ მისის ნათესავისა, და მახსოვარი მოწმად ჩნდეს, სრულ იმ მპოვნელის კაცისა არის, რომელმანც რომ იპოვნა თავის მამულში, და ათისთავი კელმწიფეს მიართვან. და თუ მოჯამაგირემ და მუშამ იპოვნოს, მას ათისთავი არ ერგების, წილი რამ უნდა მისცენ.

ქ. თავი ასოთხმოცდასამი.

რპვ

ქ. თუ წაიკიდნონ კაცნი ორნი, ერთი წვერიანი და ერთი უწვე-
რული, პირშქიშველი და მან პირშიშველმან სტაცოს წვერიანს კაცს 167 r
10) კელი და დაგლიჯოს წვერი, ამისი სამართალი იქნას ასე, რომ მო-
იყვანონ ის პირშიშველი, დააწვინონ და მოსპრან ქოჩორი ორჯელ, და-
ჰკრან ორჯელვე შვიდშვიდი ჯოხი ზურგსა. და თუ დანაშაული უფ-
როს კაცს ჰქონდეს, ერთხელ მოსპრან ქოჩორი და ჯოხიც ერთხელ
ჰკრან შვიდი მას პირშიშველსა.

15) ქ. თავი ასოთხმოცდაოთხი.

რპდ

ქ. ვინცა ვინ ორმო მოკადოს პურისა თავისა და ან სხვისა და
მაშიგ სწრაფად ვინცა ვინ ჩასვას აღმოსაღებად პურისა და მოკდეს,
რომე კაცი შიგ მოკუდეს, მართებს ჩამშვებასა, რომე სისხლი მისცეს.
და თუ არ მოკუდეს და ავად გახდეს, საექიმო უნდა მისცეს და
20) რასაც ხანს დასცდეს, მისის საქმით გასინჯვით დაცდენისა რაც წესი
იყოს მისცეს. მაგრამ მართებს დაცლევიება სანამდინ ორმოს ავი სუ-
ლი განქარდებოდეს. და თუ ფასით დაჭერილი იყოს და ესეც
უთხრას მან ჩამშვებმან კაცმან: ჯერ ნუ ჩახვალო, სული ამოვიდესო, და
მან ფასით დაჭერილმან კაცმან არ დაუჯეროს, ჩაიწიოს და ჩავიდეს,
25) ცოდვა და ბრალი მისი მისავ კისერს იყოს. ჩამშვებს ველარას შე-
უვლენ.

ქ. თავი ასოთხმოცდახუთი.

რპე

ქ. თავადთა და ანუ სხვათა ნამეტნავად გასარჯონ გლენნი და
მოკდეს, რომ სარჯელში მოკუდეს, სისხლი უნდა გამოართვან და მი-
30) სცენ შვილსა მისსა. და თუ შვილი არა ყუანდეს, ნათესავსა მისცენ. თუ
კელი მითებონ ანუ ფეკი ანუ თვალი ქწაიხდინონ ან კბილები ჩა- 167 v

იყრვენიონ, მისი ფასი გამოართვან. და თუ საექიმოდ შეიქნას, ექიმი უნდა დააყენონ და აწამლებინონ და რასაც დასცდეს, მისი ფასიც უნდა მისცენ.

რპვ

ქ. თავი ასოთხმოცდაექუსი.

ქ. გაარიგეს მოციქულთა და დაამტკიცეს. თუ ვინმე კაცმან უშიშრობით და უპირისწყლობით, არ იყოს მონათლული და ნაკურთხი მღვდლად, ხუცობა ქნას თავისთავად ტყუებით, რაც მღვდლის რიგი იყოს ყუელას გარდნკლიდეს, და გინა იყოს ნაკურთხი და იყოს იგი ცრუ და ავისმოქმედი, მიმფერებელი, და ფერობით ასეთი საქმე ქნას, რომე რიგში არ იყოს და არც მღვდლისაგან მართებული, ამისთანაებისას მისცემს მოციქულთა კანონი დამტკიცებული ბძანებას ებისკოპოზთა და მოქადაგეთა, რომე მართებულად გარდახდევინონ და ბოროტის ჩვეულობა დაათმობინონ. რაც რომ ერისგანთა საქნელია, მღვდელს არ მართებს. კაცი თუ დედაკაცი ზედმდგომი იყოს საყდრის საქონლისა და თავისთავად დაუწყოს ჭამა, ამათთანას უნდა გააუწყრეს ებისკოპოზი და გააშოროს იმ საქონელსა და დაათმობინოს იმგვარი ავი ჩვეულობა. და უბძანოს ებისკოპოზმა მღვდლებსა კრებულსა მისსა არამთურალობა, ურიგოდ არასჟა, არაჭამა, არ მწყურალობა, არ ავეულობა, არ ურიგოდ საქმის მოქმედება. გაუგონონ ბძანება და სიწმინდით იყუნენ რიგზედა. და თუ არ დადგენენ დარიგებულს რიგზე ქრისტესაზე, მასუკან მართებს ებისკოპოზს იმრიგის მღვდლის რიგიდამ ჩამოგდება და რიგის აღება. ||

1687

რპვ

ქ. თავი ასოთხმოცდაშვიდი.

ქ. გაარიგეს მოციქულთა და დადევს დამტკიცებით, რომე არვინ შიაგინოს მღვდელსა და არცავინ გააჯავროს, არცავინ ურიგოდ და უპატიურად მიეპყრას. თუ ვინმე შიაგინოს მღვდელსა, შეიტყოს, რომ ჯმსკლ. ლ-თისათვის შეუგინებია. მღვდელნი ლ-თის მოსამსახურენი არიან კაი-
 X XI. სა და ლ-თს უნდა მისცენ ანგარიში და პასუხი სულისა თქუენისა-
 ევ; თვის. და სწერია: „უფროსი მრევლსა შენზე არ დაიძრახოს“. და ეს სა-
 სქმ. მართალი წინათაც დავწერეთ ცოტა რამ, მაგრამ აქაც კიდევ მოვი-
 X XII. ნდომით ახლა მოციქულთაგან კანონის გადიდება, გარისხება მღვდელ-
 მცქ. 5. თა შიაგინებელთა ამ ბძანებაზე, რომ უფალმან უბძანა მოციქულთა:
 ლქ. X, 16. „რომელმან თქუენ შემოგაგინოს, ჩემთვის შემოუგინებია“-ო.

X XII.

5.

ლქ. X,

16.

ქ. თავი ასოთხმოცდარვა.

რპც

- ქ. გაარიგეს მოციქულთა და დადევს დამტკიცებით, თუ ვინ რიგისა მღვდლობისად და მოსამართლედ შეუძლიათ ქნა სამართლისა, და სამართალი თუ გაამრუდონ და გაამსუბუქონ, პირფერობით ქნან სამართალსა, და მართალი გამტყუენონ და მტყუანი გაამართლონ, იმათთანა მო. 6,8, 5 სამართლე ჩამოაგდოს კელმწიფემა სამართლის გარიგებიდამ და გაუწყრენ და გალაზონ, და გაიშოროს კარისაგან, ამიტომ რომ ვერ შეიტყო წერილი ღთაებისაგან კელით რიგი რომ მისცა მოსეს: „ნუ გამრუდებთ სამართალსა და ნუ აიღებთ ქრთამსა“. იმ სამართლისა მოსამართლისათა და კანონისა ბძანებითა ვისწავეთ, და საყდროვანთ მოსამართლენი არიან და ზოგზოგ პატრეს დასდებენ სამართალშია. ასეა, ვინც მოვიდეს სამართალში, თუ თავადი თუ გლაზა, ორნივე სწორედ უნდა დააყენონ, და ღთის გზით სამართალი ქნან მათ შუასწორედ, და ნუ აიღებენ ქრთამსა და ნუ გაამრუდებენ სამართალსა ჭეშმარიტსა, რომე ღთი მაგიერის მთხოვნელია და თავისის რიგის გამრუდებისა მოსამართლეთაგან. აბა შეიტყუევით ყოველთა.

ქ. თავი ასოთხმოცდაცხრა.

რპტ

- ქ. ეფისკოპოზი რომ ახალს საეფისკოპოზოს ტახტზე დაჯდეს ქალაქის წიგნით და სიტყუით, იმათ აჩვენოს, რაც მიჰყუეს თავისი, და არა რაც საყდრისა იყოს, ისიც წიგნათ მიიბაროს, ამიტომ რომე ვინ იცის როსცა მიიცივალოს, რაც თავისია, მასზედ აქუს კელი, რომ ვინცა უნდა დააპატრონებს, და საყდრის საქონელთან კელი არა აქუს. ამიტომ სიკუდილთ უკან საყდროვანთ არ აგინონ, და საგინებელი საქმე არ დააგდოს. და თუ დედაკაცი და ყმაწვილი ან ყმა საყდრის საქონლით იყიდოს, დაიხსნას ურჯულთაგან საყდრის უზიანოს საქმითა, ღთისაგან კარგად ჩამოერთმის და კაცმანც უნდა კარგა ჩამოართვას. და თუ ვინმე ებისკოპოზის ნათესავმა კაცმან საყდრის საქონელი წაიღოს ებისკოპოზის სიკუდილს უკან და ებისკოპოზი ავად მოიხსენიონ, რადგან მისის ნათესავის საქმით მოიხსენება, მომხსენებელისა არ არის, ცოდვა მისის ნათესავისა არის. და მათაც ასრე გასინჯონ, ერჩიოს წმინდის ეკლესიისათვის || თავის პირით შეესაგინებინოს. მათის სამართლისა ბძანება აქუს მოსამართლესა, რომე იმგვარად ევთა კაცთა სამართალით გარდაახდევინოს.

სამართალი სომხური.

5

რუ

ქ. თავი ასოთხმოცდაათი.

ქ. ბძანება აქუს ებისკაოზთა, და დასტურსაც ასე მიეცემთ: საყდრისა საქონელზე და საყდროვანზე შეძლება აქუს. და ასე უნდა ქნას: ან მღდელი იყოს და ან მთავარდიაკონი კუჭტი და საპყარი, ებრალებოდეს, ყოვლის ფერით კელს მოუმართევდეს მათა. თუ უქონლობით შეჭირვებულნი იყუნენ ძმანი, მათაც უნდა კელი მოუმართოს კრით. რითაც გზით იყოს რიგი ღთისა ბძანებს: „რომელი იყოს საკურთხევე-
 IX, 13. ლისა მოსამსახურენი, მისგან უნდა სვან და ჭამონ“, როგორც რომ მსახურნი კელმწიფისანი კელმწიფისას სძენ და სკამენ. და საყდროვანი უფროსნი არიან მსახურთა და უფროც ემსახურებიან ეკლესიათა და ებისკაოზთა, და უფრო დიდთაც უნდა მიიჩნიოს კაცმან ქრისტიანემან. ესეც არათუ უქონლობით ვინგინდავინ მათში ავი საქმე მოახდინონ და უმართებულო ქნან.

5
10

რუა

ქ. თავი ასოთხმოცდათერთმეტი.

ქ. ეფისკოპოზთა და მღდელთა სახლისკაცი და ახლოს ნათე-
 სავი რომე დიდად შეჭირვებული იყოს და დაჭირებით და მათ თუ თავიანთ სათავისთაო ქონებით არ შეიბრალონ და მათსა შეჭირვებას არა უღონონ. რა, იმგვარად ჩაივადების, როგორც ძმისმკულელი. და შეიტყონ კანონის სამართალი: მამათა კრებულთა თუ შიავინოს და რივიანი კაცი ურიგოდ დაიჭირონ, კაცისმკულელის რიგში ჩავარდების. ამისთანას სამართალზედ მრავალნი არიან მოწამე.

15
20

რუბ

ქ. თავი ასოთხმოცდათორმეტი.

ქ. თუ ნათესავნი ერთმანერთს წაეკიდნონ და ასეთი შემოჰკრას, რომე მოკდეს ერთის კურით მოკლას, გარდააყენონ რივიდამ თავის ცოდვისაგან. და თუ ერისგან კაცი იყოს, ისიც ჩამოავდონ რივიდამ და სისხლი წაართვეან. ეს არის კანონის რივი და ბძანება. და თუ არ მოკუდეს და ლოვინათ ჩავარდეს და მასუკან ისრევ კარგა შეიქნას, ნათესაობის გულისათვის ფათერაკად კურისათვის ნურას უსაყუედურებენ.

25

ქ. თავი ასოთხმოცდაცამეტი.

რუგ

ქ. ეფისკოპოზმან ანუ მღვდელმან გინა მთავარდიაკონმან ერთხელ ნაკურთხმა მასუკან კიდევ ხელახლა კურთხევა მონიდომოს, კურთხევის მიმღებიცა და ამღებიცა ორივე რიგიდამ ჩამოვარდეს. თუ აჩვენოს, რომე მაკურთხეველი მათი მართლმადიდებელი და მართლმორწმუნე არ ყოფილიყოს და ამ გზით მონიდომონ, მაინც არ უნდა მიიღონ კურთხევა. ამგვარად მონათულა და კურთხევის მიღება არამორწმუნეთაგან და არამეპატრონეთაგან არა ხაშს, რომ იქნას. გამოჩენილია ამ სამართლის კანონი: ვინც აკურხოს || ამათანა, თავის რი- 170
გიდამ ჩამოვარდეს წმინდის კრებისაგან და მისის პატრიარქისაგან და ამღებიცა კურთხევისა, ამიტომ რომ ამპარტავანობით უქნია. და თუ მწვალელობა უქნია და რიგი უგმია და მასუკან მოვა მონანებით რჯულსა მისაზე, მაგრამ მიიღების მირონი და კურთხევა იმრიგზე.

15

ქ. თავი ასოთხმოცდათოთხმეტი.

რუდ

ქ. თუ მღვდელმან და თუ ერისგანმან, მეპატრონემ საყდრისა რისაც, მოიპაროს საყდრის სანთელი და ზეთი, გარდააყენონ იმისთანა კაცი და ერთისათვის ხუთი წაართვან იმეც საწყევთი, რითაც წაუღია. და თუ რვეული და ანუ ვერცხლეული საყდრის იარაღი ვისაც მოეპაროს და შიამცნიონ ის კაცი, რიგიდამაც ჩამოაგდონ და რაც წაუღია, ისიც წა[ა]რთვან და ერთი იმთონი სხვაც, და ნულარც საყდარში შეუშვებენ იმრიგს კაცსა.

20

ქ. თავი ასოთხმოცდათხუთმეტი.

რუე

ქ. ეფისკოპოზისა ვინც თქვას ურიგობა და სძრახოს და ემღუ-
რებოდეს მის ებისკოპოზის კაისმლომელს კაცსა და მის მორწმუნე-
სა, რიგია, რომ დაუძახოს და უბძანოს: ჩემზე ეს დაგიშავებია. თუ
მან კაცმან თქუას: მართალია, მითქუამს და შემცოდე ვარ და შემინ-
დევ, შეუნდოს მან ებისკოპოზმან. დაარიგოს და გზა უჩვენოს, რომ
კულავე კიდევ არავისი ავი და ურიგო აღარ თქუას. და თუ დაუძახოს
და არ მოვიდეს, მეორედ კიდევ დაუძახოს, და მესამეთაც | ერთი 170
ლ თის კაცი გაუგზავნოს, დაუძახოს. თუ მესამეთაც უარი თქუას და
მოციქულსაც ავით მიეპყრას და ურიგობა არ შეირცხვინოს და არც.

30

შეიშინოს კრებისაგან, იმ კრებითა, რისაც ღირსი იყოს იმრიგი კაცი, მისის დანაშაულის მაგიერი დაადვან. ქეშმარიტი სამართალია, რომ გარდაქსდევინონ.

რქვ

ქ. თავი ასოთხმოცდათექუსმეტი.

ქ. ეფისკოპოზთან ვინც მივიდეს მოწმად რჯულნაკლები კაცი, 5
ნუ დაუჯერებს. არც არის მოწმობა მისი მართებული და ნურცა
ერთითა მართალმადიდებელის პირითა. ორისა და სამის მოწმის პი-
რათ დამტკიცდეს ყოველი საქმე.

რქვ

ქ. თავი ასოთხმოცდაჩვიდმეტი.

ქ. არა მართებს ებისკოპოზსა, რომე საეპისკოპოზო საქმე გა- 10
უშვან და საქუეყნიეროს საქმეში გაერიოს და ნალულობდეს ვერ შე-
უძლია ორის პატრონის სამსახური უფლის ბძანებით.

რქვ

ქ. თავი ასოთხმოცდათურამეტი.

ქ. არა მართებს ებისკოპოზსა ან ძმას ან ძმისწულს ან სხვას 15
თავის გვარსა და ნათესავს მისცეს პატივი ებისკოპოზობისა, როგორც
თვითან უნდოდეს. კურთხევა და დაპატრონება საეპისკოპოზოსა მისსა
ზედა არა ღირსა ამგვარის ქნასა, რომე კაცის სიყუარულობით ქნას,
და არც არის მართებული ქრისტეს საყდრის დაპატრონება. დასდვას
17) თუ ვინმე ამისთანა საქმის კურთხევა, || იმრიგად დაუმტკიცებელი
არის, ნამეტნავად უფრო თუ საყდროვანთ და კრებულთაც არ უნდო- 20
დეს, და ის ებისკოპოზიც გარდააყენონ, ამიტომ რომე ამისთანა საქმე
სხვამ აღარა ქნას.

რქვ

ქ. თავი ასოთხმოცდაცხრამეტი.

ქ. ყმისას მღღლად კურთხევას პატრონისა მისის უბძანებლად 25
არა მიეცემთ ბძანებასა გაჯავრებით და მოწყენით მისის მსყიდველისა,
რომე ამისთანა საქმე სახლში ავს მოახდენს. და თუ ღირსად გამოჩნდეს
და ღირსი იყოს, ყმა იგი აკურთხონ, როგორც რომ ონისიმე გამოჩნდა,
და გაუშვან პატრონთა და უყონ აზატი, იქნას კანონის რიგზე და
სამართალზე, დადგეს საყდარსა და შეინახოს და უშიშრად იყოს
ლთვისა საქმეზედ. და ამ კაის საქმეზე ნულარას დაშავებას იქმონენ. 30

ქ. თავი ორასი.

ს

ქ. თუ ვინმე კელმწიფე და ანუ დიდებული ავად ახსენოს, მათი ორგული ურიგოსმოქმელი ვინცავე იყუნენ, უსამართლო რისხვა აიღონ მათ მტრობისა. და თუ ნათესავი იყოს, მისის ნათესაობისაგან
 5 ჩამოავდონ. და თუ სხვა ვინმე იყოს, გარდააყენონ. ამ სამართლისა ქნა ებისკოპოზთა, მოქადაგეთა და მართალ მოსამართლეთაგან არიან საქმელნი. კელმწიფენი ღთისა სახენი არიან. მოქადაგეთა და დიდებულით, თუ შემაგინებელი ნათესავია მისა, ჩამოავდონ, და თუ სხვა ვინმე არის, გარდააყენონ სანამდის მოინანებდეს. |

10

ქ. თავი ორასდაერთი.

171v

სა

ქ. თუ ვინც დედაცაჲმან ბოზობით თუ რითაც ნაყოფი მუცლისა მისისა ან წამლით წაიკდინოს და ანუ მიცემის ღროს დაარჩოს, მის მაგიერად ის უნდა მოკუდეს. და თუ ბებამ ვისიც ყმაწვილი წაახდინოს და დაარჩოს, რომ უნებურად მოუკდეს, მან დიდი საკანონო
 15 უნდა გარდიკადოს, ამიტომ რომ მისი ანაბარია. რადგან საკანონო დაადვან და არ გარდიკადოს, საიქიოს სამართალში სისხლის პასუხი უნდა გასცეს.

ქ. თავი ორასდაორი.

სბ

ქ. ყაზახნი და ქურდნი საყდრის ნებადართვით სიკუდილის და-
 20 ბეზღების ღირსნი არიან. ძველთაგან ავაზაკნი და მათთან მსმელნი და მჭამელნი, ყოველთვინ სიკუდილი მათ სამართლისა მართებით. რომ მიიყუანონ მოსამართლეთა წინაშე კაცთა მპარავი და ავაზაკი, რიგის ბძანებით სასიკუდილო არის, ჰკითხონ საყდრის რიგსა და კანონსა და სხვა სამართალშია არის გაჩენილი და ნახონ.

25

ქ. თავი ორასდასამი.

სგ

ქ. კაცს რომ თვალი ეჭიროს ქალზე და მის მამასა და დედას მისთვის არ უნდოდეს და არც იმ ქალსა და ისრე კაცმა მოიტაცოს, როგორც რომ ავმან ნადირმან წაიყუანოს, გუიარგინი იკურთხოს
 30 თუ არა? თუ კელი მიუწუდეს და კელში ჩაივდონ, იქილამ შეუბრალებლად გამოაბრუნონ და ნებით დააქორწილონ და საკანონო გარ-

დააკდევინონ და მასუჟან რითაც გზით გაშვება მოინდოჰოს, ამისი სამართალი სხვის თავში სწერია. ამრიგი სამართალი საყდრისა არის. თუ სხვის ნათხოვნი ყოფილიყოს, უფროსი გარჯა მიიღონ მაზე და პასუხი ქალის მამასაც გასცეს და მთხოვნელსაც. ||

172 r

სდ

ქ. თავი ორასდაოთხი.

5

ქ. ქრისტიანმა რომ ქრისტიანი ტყუე დაიხსნას, ასე მართებთ: შვიდს წელიწადს უნდა იმსახუროს და შვიდს წელიწადს უკან აზატი უნდა უყოს. თუ მარტო ეყიდოს, მარტო უნდა გავიდეს. და თუ ცოლი მიჰყოლოდეს, ცოლით უნდა გავიდეს. და თუ მსყიდველის კელში დაცოლშვილიანებულა, ცოლშვილი პატრონს დარჩეს და თვითან როგორც მარტო მოსულა, ისევე მარტო უნდა გავიდეს. მაგრამ თუ მან კაცმან ეს პასუხი თქუას: მიყუარს პატრონი ჩემიო და ვერ ველევიო ჩემს ცოლშვილსაო და არც გავალ აზატადაო, წაიყუანოს პატრონმა საყდარსა ლთისასა და მლდელთა და ერთა მოწმობითა და წიგნით დაიჭიროს ყმად, და აღარ უნდა ჰქონდეს აზატობის ფიქრი. მოციქულთაგან არის პატრონობის დაძახება, ყმისა აზატობა ლთისაგან.

სე

ქ. თავი ორასდახუთი.

ქ. თუ ვინმე რასაც დაჭირებისათვის გაყიდოს თავისი ქალი, მიყიდოს ქრისტიანსა, ასრე ნუ მიყიდის, როგორც რომ სხვა ტყუე იაფად, მუახლედ. მისცეს, და ვისაც მისცეს, მან თუ აღარ მოიწონოს და შესცოდოს რამე, დაახსნეინოს. მამას მისას ვერ შეუძლია სხვათა მისყიდვა. და თუ შვილისათვის და ან თავისთვის საცოლოდ იყიდოს და აღარ ინდომოს, მასუჟან დაყოს ამდენი ხანი, რაც ფასის ზომა იყოს, ემსახუროს და მასუჟან აზატი შეიქნების. და თუ მამასავე შეეძლოს დახსნა, მაშინვე დაიხსნას. და თუ მაშინვე თქუას ქალისათვის: სა-მზითოდ მინდაო, მასუჟან ერთმანერთთან კელი აღარა აქუთ. |

172 v

სე

ქ. თავი ორასდაექუსი.

ქ. თუ იყიდოს ვინმე სხვაგვარი უსჯულო მსახური თუ მოახლე, თუ თვითანც თავიანთ ნებით ნათლისლება მოინდომონ და ქეშმარტიად მოინათლონ, მათი დახსნა მართებულა და კიდევ ნათელს

30

აღებინოს. თუ არ ინდომოს, ვისაც უნდა მიეცდოს, უცოდვოდ იყოს, ამიტომ რომე არ ინდომა ნათელი. და ვინც მართლა იწამოს ქრისტე, ჭეშმარიტად მოინათლოს და აზატი იყოს.

ქ. თავი ორასდაშვიდი.

სზ

5 ქ. თუ ვინ დედასა და მამას თვისსა დაჰკრას რამე, სიკუ-
დლით მოკუდეს. ეს არის ბძანება რიგისა. და თუ ვინმე უცოდინა-
რობით და ყმაწვილობით ქნან, დაუთმონ მშობელთა. და უპირისწყლო-
ბით, უშიშრობით და შულლით დაჰკრან, უნდა წაყვინდნენ მშობელნი
10 მისნი მღდელთან და მოხუცებულთან და მათ წინაშე გაიშოროხ მა-
თის საპატრონოსაგან. და თუ მოინანოს და შენდობა ითხოვოს, მარ-
თებულია დედმამისაგან, რომ ინდომონ და შეუნდონ.

ქ. თავი ორასდარვა.

სც

ქ. რომელმან მოიპაროს შვილი ქრისტიანისა და გაყიდოს,
სიკუდილით გარდიცვალოს. თუ ქრისტიანმა ქრისტიანი გაყიდოს
15 და გამოჩნდეს მისი ბოროტის ნაქმარობა, რომე ურჯულსათვის
მიეყიდოს, საკანონოს გულისათვის ნუ მოკუდენ, და საბყრობილენი
ჩააგდონ და თავდები გამოართვან და მისიგან გასყიდული დაახს- 173
ნევიონ. და თუ ვერ დაიხსნას, რაც ფასი აუღია, მის ტყუის პატრო-
ნისათვის მიაცემინონ და გაშსყიდველის თვალების დათხრა ითხოვოს
20 ტყუის პატრონმა, და ან ერთი რამ სხვა ნიშანი დასდგან მის ტანსა.

ქ. თავი ორასდაცხრა.

სთ

ქ. ვინც დასძრახოს მამა და დედა თვისი, სიკუდილითა გარ-
დაიცვალოს. ვინცა ცოდვა მამისა, ანუ დედისა ცოდვა გაამტკაფნოს,
სიკუდილითა მოკულა თქუან. და თუ ვინმე დედასა და ან მამასა მისსა,
25 სცენ, კელი მოსჭრან მას შვილსა იბრიგსა.

ქ. თავი ორასდაათი.

სი

ქ. თუ ვინმე მასხარობით ამხანავთ ერთმანერთსა ჰკრან რამე,
სიკუდილითი არ მოკუდეს და ავად გაზდეს და მასუკან კარგად
შეიქნას და იარებოდეს თავისთვის და არა ევნოს რა, სხვას ვერას შე-

უ[ი]დეს ამის მეტსა, საეჭიშო მისცეს და რასაც დასცდეს მისი წესი. და თუ მოკუდეს, სისხლი მთელი უნდა მისცეს.

სია

ქ. თავი ორასდათერთმეტი.

ქ. თუ ვინმე მსახურსა და მზღებელს მისას შემოჰკრას ჯოხი ასრე, რომ მისის კელით მოკუდეს, სამართლით მაგიერი მის მკულე-
ლის პატრონისაგან ითხოვბის თუ ჯოხითა თუ კლმით, რითაც მო- 5
კლას. ეს არის სამართალი. თუ უნდა ურჯულო იყოს თუ უნდა ქრი-
სტიანი, მათი სისხლი აზღვევინონ. და თუ ერთი-ორი დღე დარჩეს,
ნულარ სთხოვენ მათსა სისხლსა მაგიერსა, ამიტომ რომ თერთით ნა-
სყილია მისი და საკანონო დიდი დაადვან და გარდააკდევინონ. | 10

173v

სიბ

ქ. თავი ორასდათორმეტი.

ქ. თუ იშულღონ ორმა კაცმა და ორსულს დედაკაცს კრან რა-
მე და ნაყოფი წაუხდინონ, თუ მართლა სახით არ იყოს, ნახევარი
უნდა მისცენ. რაც რომ დაადვან, წავიდეს და შეხვეწინთ ქმარსა
მას დედაკაცისას უნდა მისცეს. და თუ მართალი სახით იყოს სრულ, 15
ძან დამნაშავემ კაცმან თავისი ტანი მისის ტანის მაგიერ უნდა მისცეს.
სამართალი ღთისა გამოჩენილია რა. ცოლი ვისიც დაორსულდება,
იმედი აქუს ასრე, რომე გინდა კელთ ყუანდეს. ამიტომ უნდა მიეცეს
დამშავებელის ტანი მისის ტანის მაგიერად. ამ სამართლითა თავისი
ტანი ჯარიმითა და საკანონოთი უნდა დაიხსნას. და ეს სამართალი 20
კელმწიფის სამართალშიაც სწერია გამოჩენილად.

სიგ

ქ. თავი ორასდაცამეტი.

ქ. ვინ ვის კრას და დაშაოს, თვალისათვინ თვალი, კბილისათვინ
კბილი, კელისათვინ კელი, ფეკისათვინ ფეკი, დაქრისათვინ დაქრა,
დაქურისათვის დაქურა. ეს სამართალი ღთის შნოთი, სახარების ბჟა- 25
ნებითა აღარ იქნას და ჯარიმით გარდასწყდეს. კაცის ფასი სისხლს
შიაფარდონ. საქმეს ცოტასა და ბევრს გასინჯვა უნდა, განყოფილო.
ბაც არის: სხვადასხვა ასოთა ოცდაექუსი ფლური და ნახევარი, ერთ
ქერ ნაკლები.

ქ. თავი ორასდათოთხმეტი.

სიდ

ქ. ვინ თავის მსახურსა და მსლბელს გამოსთხაროს თვალი და დააბრმავოს, აზატი || უნდა უყოს დაბრმავების გულისათვის. და თუ კბილები ჩაყრევენოს, კიდევ აზატი უნდა უყოს კბილის გულისათვის. კბილ[ი] ნაკლებად ჩასაგდებია თვალთან, მაგრამ ლ^ათის რიგითა თვალთან და კელთან ჩაგდებულია და ამიტომ უნდა უყოს აზატი. ეს სამართალი შეუშლელად იყოს. და თუ სხვაგვარი ურჯულო იყოს მოსამსახური და უარშიო იყოს, გაყიდონ.

174r

ქ. თავი ორასდათხუთმეტი.

სივ

ქ. თუ კაცსა თუ დედაკაცსა კარმან თუ ფურმან ასე ურქინოს და ამოკრას, რომ კაცი ან დედაკაცი მოკლას, ის ძროხა უნდა ჩაქოლონ და არ იქმება კორცი მისი, და პატრონი უბრალოა. ეს სამართალი რიგით მკუთიდრად იყოს. თუ არ ჩაქოლონ, სხვათა გვართა მიყიდონ კორცი მისი, და ფასი გლახათ გაუყონ. კიდევ ვიტყუი, რომე მისი პატრონი უბრალო იყოს. მაგრამ კულავეც მრჩოლელი იყო და უთხრეს პატრონსა მისას: ნუ შეინახავ მაგასაო, ან მოკალ ან დაკარგეო, დღეს არის თუ ხვალ, კაცს დააშავებსო, ბევრჯელ უთხრეს და მან კაცმან თილაფული კრას და არასუკან იყოს, და მასუკან მოკლას ან კაცი და ან დედაკაცი, ის ძროხა ჩაქოლონ და ის ძროხის პატრონიც მოკუდეს, ან არადა მისცეს მოსარჩენი თავის ტანისა. ეს რიგით გარიგდეს, არათუ სიკუდილით, წყალობით აჩვენეს მორჩენა თავის ტანისა და მიცემა სისხლის ფასისა სამართლითა | კელმწიფითა. თუ ვისმე მსახურსა და მსლბელს ჰკრას ძროხამ იმრიგმა და მოკლას, როგორც უყიღია პატრონის მისას, ფასი ერთი ორად მისცეს ძროხის პატრონმა, და ძროხა ჩაქოლონ. თუ თვალი გამოსთხაროს ანუ მოსტეხოს რამე ვისმან ვისაც ძროხამ და პატრონმა მისი რჩოლა არ იცოდეს, უბრალოა პატრონი. ვერას შეუვლენ. და თუ იცოდა პატრონმა, ექიმიც მან უნდა დააყენოს, და რასაც დასცდეს, ზისი წესიც უნდა მისცეს.

174v

ქ. ორასდათექუსმეტი.

სივ

ქ. თუ ვის ვისმა რჩომამ ერთმანეთს ამოკრას და ერთმა მეორე მოკლას, რომელსაც ამოუკრავს, ის გაყიდონ და ფასი გაიყონ პატრონ-

თა და მკუდარის ძროხის ლეშიც შუა გაიყონ. თუ იცოდა პატრონმა, რომ მრჩოლელი იყო, არც გაყიდა, არც დაკარგა, მკუდრის ლეში თვითან დაიჭიროს და პატრონს მთელი უზღოს. ეს სამართალი დამტკიცებით იყოს.

სიბ

ქ. თავი ორასდაჩვიდმეტი.

5

ქ. ვინც მოხადოს ორმო და ან გახსნას წყლის ორმო და თავი არ დახუროს, და შიგ ან ჩავარდეს ძროხა ან ცხვარი ან საკედარი და წახდეს რამე, მისი ფასი თეთრად ორმოს პატრონმა რჩომის პატრონს უნდა მისცეს. და წამხდარი რაც იყოს, ორმოს პატრონს მისცენ.

სივ

ქ. თავი ორასდათურამეტი.

10

ქ. თუ ვინ კაცი თუ ქალი ვისასაც წყლის ორმოში თუ რისაც 175 ორმოში || ჩავარდეს და მოკუდეს, თუ დღისით ჩავარდეს, ორმოს პატრონმა ნახევარი სისხლი მისცეს, და თუ ღამით ჩავარდეს, მთელი სისხლი მისცეს. თუ ყმა იყოს თუ მხლებელი, შეიტყონ, სამართალი იქნას: ქრისტიანია, ურჯულაა, ბრმა ყოფილა, მთურალი ყოფილა თუ ყმაწვილი. 15

სით

ქ. თავი ორასდაცხრამეტი.

ქ. თუ კარმა ვისაც ფურს ან ცხვარსა ანუ სხვას პირუტყუს ჰკრას სასიკუდიინედ და მოკლას, თუ არ იციან პატრონთ, რომელმან ჰკრა ვისაც სახლში, ვისაც რჩომაში ქნილა, ნახევარი უნდა უზღონ 20 და ლეში შუა გაიყონ. თუ იცოდა პატრონმა, რომ მრჩოლელი იყო და არ მოაშორვა, მისი კარი მოკლული გათავებებით უნდა უზღოს, წმიდა იყოს თუ უწმიდური.

სკ

ქ. თავი ორასოცი.

ქ. თუ ცხენმა ანუ ჯორმა ან საკედარმა ვისამ ვისიც ან მოარ- 25 ჩოს ან წიხლი კრას და მოკლას ან დააშაოს, თუ პატრონმა მისმა იცოდა, რომ მრჩოლელი იყო და არ დააბა და გაფთხილებით არ შეინახა, გამთავებებით უნდა უზღოს: და თუ არ იცოდა, ნახევარი უნდა უზღოს.

ქ. თავი ორასოცდაერთი.

სკა

- ქ. თუ ცხენმა ან ჯორმა ან სახედარმა ვისმა ვისაც კაცს კრას და დააშაოს და ან მოკლას, თუ პატრონმა იცოდა, რომ მაწყინარი იყო და არ უთხრა და შორ არ დააყენა უნაღულელობით, მთელი 175
- 5) სისხლი უნდა მისცეს. და თუ არ იცოდა, დაშავებისაჯ ნახევარი უნდა მისცეს და სიკუდილისაჯ და თუ არ მოკუდეს და არც დაშავდეს, საექიმო უნდა მისცეს, და რასაც დასცდეს, მისი წესიცა. და საკანონო ყოვლის მოქადაგეთ გასინჯონ და ნახონ. ესე მარტო სამართლისა დავასწრაფეთ მაგიერი საქმისა, ყუელა თავთავის მაგიერი
- 10) მისცეს წიგნმა სამართლისამა.

ქ. თავი ორასოცდაორი.

სკბ

- ქ. თუ ვინ მოიპაროს ძროხა ან ცხვარი ან სახედარი, ამისთანა რაგინდარა ან გაყიდოს და ან დასაკლავი დაკლას და შიამცნიოს, ძროხისათვის ერთისათვის ხუთი წაართვან, ცხურისათვის ერთისა 15) თვის ოთხი წაართვან, საკედრისათვის ერთისათვის სამი და ნახევარი წაართვან. თუ არა ქონდეს მას ქურდს საზღაური, თავი გააყიდვინონ და აზღვევინონ. შორ გამოსაჩენია ეს სამართალი. ვინც რა მოიპაროს, ერთისათვის ოთხი და ხუთი უნდა მისცეს.

ქ. თავი ორასოცდასამი.

სკვ

- 20) ქ. ვინ გატეხოს სახლი ვისიც ლამით და სახლის პატრონმა დაქრას და მოკლას მის სახლში ქურდი, ის მოკულა სიკუდილის ანგარისშია. და თუ მზემ უსწრას და გათენდეს, დღისით მზისით თუ უკელმწიფოდ მოკლას, მის მაგიერად ის უნდა მოკუდეს. და თუ ლამით მოკლას უცოდინარობით, || ის ცოდვად არ დაედება წმინდის 176
- 25) რიგით, და მოსაკლავია მოსამართლესა მათის სამართლით. კაცთა მპარავის მისცა ბძანება მოკულვისა. სხვათა ქურდთა მოპარული მათგან ერთი ოთხად მისცენ, და საკანონო დავდევით დამტკიცებით. და რაც კიდევ მოსაპარავად ნდომია და ველარ დასცალეგია ვატანა, ის ერთი ორად მისცეს.

სკდ

ქ. თავი ორასოცდამათხი.

ქ. თუ ვინც საყდრის რაგინდარა მოიპაროს, გაყიდოს და ან დაკარგოს და ან მასუკან შიანდეს ადგილს აღარ ქონდეს, რომ მისცეს, რომელიც ადგილს აღარა აქუს, ერთი ხუთად არის დამტკიცებული. და რომელიც აქუს აღაგს, ერთი ორად წაართვან.

5

სკე

ქ. თავი ორასოცდახუთი.

ქ. ვინცა ვის გაუძოოს ყანა ან ვენახი, გაუშვას თავისი პირუტყუა და გაუძოოს, რაც წაუხდინოს, წაართვას მას პირუტყუის პატრონს და მაგიერი მისის ყანიდამ მიაცემინონ. და თუ სრულ წაუხდინოს, სრულს უკლებლივ მაგიერი მის პირუტყუის პატრონს, რომელიც უკეთესი ნაშრომი ქონდეს, იმისგან წაუერთვან.

10

სკვ

ქ. თავი ორასოცდაექუსი.

ქ. თუ ვინ ვისის სახლიდამ ცეცხლი გაიტანოს და გამტანმა დაფანტოს, წაეყიდოს ეკლსა, ეკლიდამ კალოსა და ბრჯას მდგომარეს, თუ მოჭირლოს მინდორში ყანასა, ვისგანცა ცეცხლი წაეკიდა, მან უნდა უხლოს პატრონსა ჭირნახულისას. ეს სამართალი ღთის სამართლით კარგად გასინჯონ: შორედამ სცემია ცეცხლი თუ ახლოდამ, მოყურიდამ გამოუტანია ცეცხლი თუ მტრიდამ, ყმაწვილი ყოფილა თუ კაცი, ნებით მამხდარა თუ უნებურად. იმაზე გამოჩნდების გზა ზღვევინებისა. თუ ნებით უქნია, ერთი ორად უნდა უხლოს. თუ ახლოდამ სცემია, თავნი უნდა უხლოს. თუ შორედამ მინდურიდამ მინდორს სცემია, ნახევარი უხლოს. ამის მგზავსად, თუ დაიწვას კაცი ან პირუტყუი ან სახლი ან სხვა რაგინდარა, ისიებიც ამ სამართლით გარდასწყუიტონ.

15

20

სკზ

ქ. თავი ორასოცდაშვიდი.

ქ. თუ ვინც თავის ამხანაგს მიაბაროს ვერცხლი ანუ სხვა რაგინდარა და მოპარონ მას კაცს სახლიდამ, თუ ქურდი იპოვნონ, ერთი ოთხად აზღვევინონ. და თუ ქურდი არა ჩნდეს და ვერ იპოვნონ, მან სახლის პატრონმან ღთის სახელზე ასრე შეფიცოს: არც იცოდეს ვის მოეპაროს და არც ქურდის ამხანაგი იყოს, არც დიდიდამ ცოტამდინ თვითან დაემალოსთ რამე. რადგან ასრე შეფიცოს, საქონლის პა-

25

30

ტრონმაც კელი აიღოს. და თუ ტყუილად დაეფიცნოსთ და ფიცმან და-
იჭიროს ესე, ასრე ჩნდეს: ერთი ორად უზლოს თავის პატრონსა || სა- 177 r
ქონლისასა. ამხანავსა თუ მარჯლს დაეფიცნოს და ქურდიც ეპოვნოს,
საქონლის პატრონმა ქურდს თავისი საქონელი მისის საზღაურით
5 სთხოოს. სახლის პატრონმა დაფიცების საუპატიო სთხოოს ქურდსა და
საქონლის პატრონმან საზღაურიდამ სამი წილი სახლის პატრონს მისცეს.

ქ. თავი ორასოცდარვა..

სკვ

ქ. თუ მიბაროს კაცმან თავის ამხანავს კარი, ცხვარი ან სახე-
დარი ანუ სხვა რამ პირუტყუი, მოიტეხოს რამე და მოკუდეს ან მო-
10 იტაცონ, და არ იცოდნენ, თუ როგორ მოკდა, მათ შუაში ჯერი მოხდეს.
თუ პირუტყუის პატრონმა ჯერი არ აქნევინა და თქუა: ჩაუგლია, არც
ავი და არც კარგიო, ის არის. და თუ არადა, მომტაცებელი იპოონ,
აზღვევინონ სამართლითა. და თუ ნადირს წაეხდინოს, ლეში უნდა აჩვე-
ნოს პატრონსა, და აღარ ეზღვევინება. და თუ არ უჩვენა, ეზღვევინება.
15 ამასაც ვიტყუით, თუ ფასით ინახედეს, უნდა რომ უზლოს. და თუ
უფასოდ ებაროს, ვერას შეუიდეს.

ქ. თავი ორასოცდაცხრა.

სკო

ქ. თუ ვინ ვისიც რა ითხოოს ულაყი თავის ამხანავისაგან ან
მოიტეხოს რამე ან მოკუდეს ან მოიტაცონ და პატრონი მისი თან
20 არ ახლდეს, უზლოს. და თუ პატრონი თან ახლდეს, ვეღარ აზღვევინებს.
თუ რამ ქირა აეღოს, ქირა იყოს საზღაური მისი. კემშარიტი გასინ-
ჯვა უნდა.

ქ. თავი ორასოცდაათი.

177 v
სლ

ქ. ვინც ვისი ქურჭელი ითხოოს, რაცა დაუკარგოს ან მოაპარ-
25 ვინოს, უზლოს პატრონსა. თუ პატრონი თავის საქონელს თან ახლდეს
და არც ქირა აეღოს. აგრევე თუ გაუტეხონ, გატეხილიც უზლონ. თუ
ქირა მიეცესთ და პატრონიც თან ახლდეს თავის საქონელს, არცეთი
უზლონ.

სლა

ქ. თავი ორასოცდათერთმეტი.

ქ. თუ ვინ ქალი ქანწული გათხოვილი დაატყუოს და გააწბილოს, მას კაცს წაართვან სისხლი მართებული და ვისიც ნათხოვნი ყოფილა, იმას მისცენ, და ის ქალი მას გამწბილებელს ცოლად მისცენ, თუ ცოლი არა ყუანდეს. თუ ცოლი ყუანდეს და შერთვა არ მოკდეს, იმ ქალისა საკანონო მიინც მართებულად გარდაახდევინონ.

5

სლბ

ქ. თავი ორასოცდათორმეტი.

ქ. თუ თეთრი ასესხო ძმასა შენსა და ღარიბად იყოს, ნუ ში-აწუხებ და სარგებელს ნუ სთხოვ. ძველისა და ახლის რიგის ბძანებით, ორისაც სიტყუის ბძანებით, არ აძლევს სარგებლის აღებასა გლახათაგან. თავნი რომ აქ მისცენ, სარგებლის მაგვიერს ღთი საიჭიოს მისცემს. და თუ თავნიც შეეჭამოს ამლებსა და თქუას: აღარა მაქუს მიცემის ალაგო, სამართალში ჩაცვიდნენ. თავნის პასუხი არა აქუს, უნდა მისცეს და სარგებელი აპატიოს თეთრის პატრონმა. ||

10

1781

სლგ

ქ. თავი ორასოცდაცამეტი.

15

ქ. თუ ვინ ვისგან გირაოდ დაიჭიროს ვისიც სახლი ანუ ვენახი ანუ მიწაწყალი ანუ სხვა რამ და მოხდეს, რომ დიდი ხანი დაყოს, მართებულს სარგებელზე მეტი ეჭამოს მოსავლიდამ, ის ნამეტნავი თავნში ჩაუგდონ. თუ ამდონი იყოს, რომ თავნს შორეოდეს, გირაოები გამოართვან მისგან და პატრონს მისცენ, და თუ დააკლდეს კიდევ: შეუთაონ. თუ გირაოებისაგან გაეყიდოს რამე თავნში, უანგარიშონ. თუ ტანისამოსი იყოს და გაეცვითოს, ისიც თავნში უნდა ჩაუგდონ. და ოქროული და ვერცხლეული თუ მისთვის მოეპაროს ვისმე, თეთრის პატრონმა ჯერით უნდა დაამტკიცოს და დაკარგული უნდა ჩაიგდოს დამდებმან. და თუ მას თეთრის პატრონს შიანდეს, რომ ტყუილად დაეფიცნოს, ერთი ოთხად უნდა მისცეს გირაოს პატრონსა. და თუ ან უფიცრად თქუას სიტყუითა და ძალზე დადგეს, კელთ ეჭიროს, ამბობდეს: დამეკარგაო, ერთი ორად უნდა სთხოოს. და თუ ლაშქართა დამსახმელთა წაეღოს, გირაოს პატრონმა უნდა ჩაიგდოს. თუ გირაოები წახდეს რამე, ან ხე მოსჭრან ან ღობე დასწვან ან კედელი დააქციონ ვინც, თუ გირაოების დამდების თავზე უქნიათ, მან უნდა ჩაიგდოს, და თუ გირაოს დამპყერის თავზე უქნიათ, მან უნდა ზღოს. თუ პირ-

20

25

30

უტყუი რამე იყოს გირაო და ავად იკმაროს, მოსტეხოს რამე ან მოკლას, თავნი უნდა დააყენოს ისევ. და თუ თავის დღით მოკუდეს, გირაოს დამდებმა უნდა ჩაიგდოს. |

178v

ქ. თავი ორასოცდაოთხმეტე.

სლდ

- 5 ქ. თუ ვინ ვისაც სახლს თავის ნებით ცეცხლი წაუყიდონ, ნაზონ მართლა, რომ კაცი თავის ნებით უყიდებდეს, წაეკიდოს და გარდიწვას სახლი და ზედ დაიჭირონ ისიც, იგი ცეცხლში დაწვან, რომ სიკუდილის ღირსია. და თუ შეიბრალონ დასაწვავად, რომლისაც კელით წაეკიდებინოს, ის კელი მოსჭრან, და რაც რომ დამწვარიყოს
- 10) იმ სახლში, ნახევარი აზღვევინონ. და თუ კელის მოსაჭრელათაც შეიბრალონ და არ მოსჭრან, წანახელი ერობირ აზღვევინონ, სრულად თამბა უყონ და ჯარიმაც ახდევინონ. თუ პირუტყუი ოთხჯეხი შიგ ჩაიწვას, ერთი ოთხად აზღვევინონ. თუ ბჯა და თივა დაიწვას, ერთი ორად. იმგვარად ტანისამოსი და იმრივი რაგინდარა აზღვევინონ. და
- 15) შეძლებაც იმ კაცისა მართებულად გაშინჯვა უნდა.

ქ. თავი ორასოცდაოთხმეტე.

სლე

- ქ. დაიძრას ვინცა ეშმაკის ნაჭმარობით და მოსჭრას ხე სადაც ვისიც და შიანდეს მომჭრელსა, სამართალი იქნას ასრე: ვისაც მოუჭრია რარვიც ხე, იმრივი ნორჩი მის ალაგს დაარგვევინონ. და
- 20) ნამდი ის ნორჩი ხე შეიქნებოდეს და ნაყოფს მისცემდეს, მანამდის ყოველს წელიწადს რაც იმ მოჭრილის ხის გამოსავალი ყოფილიყოს, მისცემდეს რაც რომ მართებული იყოს. თუ თვითან არა ქონდეს, სხვისაგან უყიდდეს და ნაყოფს მისცემდენ. ეს ყუელამ შეიტყვევით, რომ ვინც ვის ხე მოუჭრას, ერთი დიდი მტერობა ისიც არის. ||

ქ. თავი ორასოცდათექუსმეტე.

170 r

25

სლე

- ქ. გამოელაპარაკა ლთო მოსეს და უბძანა: „შენმა ტანმა თუ სკოლედოს შეუნახველობით და გინებით ბძანებასა ლთისასა და მოატყუოს თავისი ამხანაგი, თუ იპოენა დაკარგული რამე, გაჯავრდეს იმაზე და დაიფიცოს ტყუილად, მოკედეს, რა დროსაც გამოჩნდეს, იკითხონ პატრონთა, მისცენ. რომელსაც ეკილებოდეს, მისცეს პასუხი დანაშაული-
- 30) სა, რომ დააშავა, მიბარებული რომ მიბარა მას ანუ დაკარგული რომ

გიტ. VI, 2-4.

იპოვა, ყოვლის რისაც რომ დაიფიცა ტყუილად, აზღვევინონ თავნი და ხუთი წილი სხვა, და რომლისაც იყოს, მიაბაროს მას, რომელსაც საღ შემოეყაროს“.

სლზ

ქ. თავი ორასოცდაჩვიდმეტი.

ქ. თუ ვინმე უცოდინარობით ნაწილი და წმინდა შესავალი სკამოს საყდრისა, დამეტღეს მახე, ხუთი იმდენერთა უნდა მისცეს მღდელსა. ნუ შიავინებს სიწმინდესა. და რიგსა ისრაელთასა და ნუ დაიყრიან მათის ნაქმარობით ავსა და ცოდვასა. ნუ სკამენ და ნურც დაიჭერენ ბძანებას: „მე ვარ უფალი, რომ გავსწმედ ღთის სამართალსა“. ეს ნიშანი სამართლის შეუშლელად დარჩეს.

ლგ-
30ტ.
XXII,
9.

10

სლზ

ქ. თავი ორასოცდათურამეტი.

ქ. იყოს შვილი დედაკაცთა ისრაელთაგან და კაცთა ეგვიპტელთაგან. იყო შვილთა ისრაელთა შუა შუღლი, სადაც მათი ყრილობა იყო, და კაცი იყო | ისრაელი და დათქმული დედაკაცი ისრაელთაგან. და სახელი დასწყევლა და წაიყუანეს მოსეს წინ. სახელი დედისა მისისა საღამით და ჰურიისა გვარისაგან რენისა მისცეს შესანახავად სამართლისა ბძანებაზე ღთისაგან. გამოელაპარაკა ღთი მოსეს და უბძანა: „გამოიყუანეთ დამწყვეელი, რომელსაც გაუგონია მისის პირისაგან. მან დაიბანოს კელი და დაადვას თავზე. აბა მასუჟან ჩაქოლონ მრევლთა, და შვილთა ისრაილთა ელაპარაკე და უთხარა, რამანც კაცმან დასწყევლოს ღთი, ცოდვა დაიკიდოს. სახელდობ ღთის დამწყველი სიკუდილით მოკუდეს, ქუთი ჩაქოლონ ყოველთა მრევლთა, მდიდარი იყოს თუ მცირე, სახელსა ღთისაზე მოკუდეს“. ელაპარაკა მოსე შვილთა ისრაილთა და გამოიყუანეს დამწყველი ჯარში და ჩაქოლეს ქუთითა ყოველთა მრევლთა შვილთა ისრაილთა. და ქნეს, როგორც უბძანა უფალმან მოსეს მართალი სამართალი. და ესე ასე უნდა იქნას: თუ ვინ ეშმაკმან დასძრას სახელი ქრისტესი, აგინოს ანუ ჯვარ-ხატი ან საყდარი ან მღდელი ან ნათლისღება, თავიანთ შუღლში ან ერთი თუ სხვაგვარი იყოს, როგორც რომ იქ მოკდა, თუ ჩაქოლონ თუ რითაც სხვის სარჯლით და სიკუდილით მოკლან, ღირსია. და თუ ქრისტეანები იყუნენ, მათზე უფრო სიკუდილის სამართალი იქნას, და მოკლდნა იმრიგის საქმისა. და სიტყუა გასინჯონ.

179v
ლგ-
30ტ.
XXIV,
14-16

15

20

25

30

ქ. თავი ორასოცდაცხრამეტი.

ქ. ვინც ვისას პირუტყუს დაჰკრას და მოკლას, უნდა უზღოს ისრევე ერთი, როგორიც რომ ყოფილა. ჩუენთვის დაადგეს ეს სამართალი ღმრთისაგან. ამას სამართალი ქუიან. მართალი შეიტყონ: მტერობით უკრავს თუ ფათერაკათ, მართალი გასინჯონ.

ქ. თავი ორასორმოცი.

სმა

ქ. თუ დაგლახადეს ძმა შენი და შენთან იყოს და გაყიდოს რაც კელთ, ქონდეს, და მოვიდეს მეზობელ ტომ და დაიხსნას და მორჩინოს გაყიდვას და მისცეს იმდენი, რომ თავისი ფიქრი ნახოს, მან კაცმან ადგილი და სახლი რაც არის გირაოდ დაიჭიროს და შვიდ წლამდინ უნდა დააცალოს. და თუ უშოვნა და გარდუწყუიტა, თავისი თვითანვე დარჩეს. და თუ არა ქონდეს იმდენი, რომ გარდუწყუიტოს ის, რაც მეზობელს მისას დაუხსნია, მას უნდა დარჩეს, და ნულარავინ ეცილება. თუ იმავ პატრონმა შვიდს წელიწადს უკან ერთ წლამდინ უშოვნოს, კიდევ დარჩეს და დანებდეს მასვე და მან მეზობელმაც შეუნდოს. და თუ ვერც იმ მერვეს წელიწადს უშოვნოს, თეთრის გამღებს დარჩეს, სახარების ზძანებითა გამდიდრებულა. უფლისაგან ზძანა ყოველთათვის და ისრე საქმე სამართლისა არა უღთოდ გამდიდრება და დამცირება. ახლა ყუელია სწორედ ვერ წავალთ, გუმართებს, რომ მოძრჩენი და დამხსნელი ვიყოთ. თუ ვინ სიგლახაკისათვის ყიდდეს თავის მამულსა, დახსნა იყოს მისის ნათესავისაგან მისის ვიდრე შვიდ წლამდინ. რიგი დავდევით: თუ მეტს გაუშვებს, შეუძლია, რომ დაახსნეინოს მავული მისი. თუ ვერ დაიხსნას შვიდიდამ მერვეს წლამდინ, მასუკან დაუმტკიცდეს ნასყიდობით. და თუ სხვას დანაშაულის რისათვინც ყიდდეს, იმავ წელიწადსავე დაუმტკიცდეს.

ქ. თავი ორასორმოცდაერთი.

სმა

ქ. თუ ვინ გაყიდოს სახლი, სადგური მისი გალავანს შიგნით შუა ქალაქში, იქნას დახსნა მისი წლამდინ იმ დლიდამ, რასაც დღეს მიუყიდიათ. და თუ ვერ დაიხსნას წლამდინ, მასუკან დარჩეს მკუიდრად მსყიდველსა. გალავნიანს ქალაქში ასრე დამტკიცდეს. გავიდეს შენდობისაგან, თუ მდიდარს კაცსა თუ რომელსაც გლახას მიყიდოს. გარისამართალი სომხური.

გებისა, რომელი დამტკიცდა, შებრუნების წყალობა იქნას. თუ სახლი და თუ ბალი გალავანს გარეთ გაყიდონ, როგორც რომ მინდორი, ისრე ჩაადგონ. ყოველთვინ დაეხსნევიანება სამს წლამდინ.

სმბ

ქ. თავი ორასორმოცდარი.

ქ. მღდელთაგან რომელიც იყოს სამკუიდროდ დაპყრობილი სახლი და კარი ქალაქთა შუა და გაყიდონ, ისრეე უნდა მღდელთა მიყიდონ. და თუ ქალაქთა გარეთ აგარაკი ქონდესთ, ნუ გაყიდიან. ის დაპყრობილია ძველთაგან მათი. რადგან მღდელნი ყიდდენ სახლ-კარსა, მღდელთაგან უნდა იქნას დახსნა. ||

181 r

სმგ

ქ. თავი ორასორმოცდასამი.

10

ქ. თუ ვინც გაყიდოს სივლახაკისათვის წისქული, ერთ წლამდინ დაეხსნევიანება თავთავის ნათესავისაგან, და სხვათა კაცთა იმავე წელიწადს დაუმტკიცდეს სყიდვა.

სმდ

ქ. თავი ორასორმოცდაოთხი.

ქ. თუ პირუტყუი რაც ოთხთეხი გაყიდონ სამის მოწმით, ასრე რომ არც იყოს ნაპარევი, არც ძველთაგან დაშავებული და კოჭლი, არც ნაფაზიანი, არც ღამით ბრმა, არც კიდზე მორიდალი, არც მწიხლავი და არც პირით მრჩოლელი და ყოვლის საქმის შემძლე და კარგი ამებში, თუ გამტყუნდეს და ან ქრთი სიავე გამოაჩნდეს წლამდის; სიავებისათვის შეებრუნება, და ნაქურდალი თუ არის, ყოველთვინ. და თუ ვინ იცის პატრონი მოეჭიდოს და იცნას, რომ ნაპარევი იყოს, უნდა დაანებოს და თავისი ფასი მას კაცს სთხოოს, ვისგანაც ჟყიდა. და თუ ესეები არცეთი სჭირდეს და კარგი იყოს და შვიდ დღემდინ კელთა ყუანდეს, მასუკან რომ შეებრუნება უნდოდეს, ველარ შეებრუნონ.

25

სმე

ქ. თავი ორასორმოცდახუთი.

ქ. მოწმით ეს დაამტკიცონ: ვინც გაყიდონ კარი, გამოსცადონ ურემში და კალოში, არც იყოს ძველთაგან კოჭლი, არც ნაფაზიანი. არც ღამით ბრმა, არც მრჩოლალი, არც ნაქურდალი, ნაქურდალს

გარდა წლამდი თუ ესეებით არ გამოჩნდეს და წელიწადს უკან გამო-
ჩნდეს, ველარ შეუბრუნოს. | და თუ ნაქურდალი იყოს, ყოველთენ 181v
შეუბრუნებს. და თუ კარგი იყოს და ესეებით არცეთი სჭირდეს, შეიღს
დღეს რომ კელთა ყუანდეს და მასუკან რომ უნდოდეს შებრუნება,
ი რადგან კარგია, აღარ შეიბრუნება.

ქ. თავი ორასორმოცდაექუსი.

სმვ

ქ. ამგვარად მათ, ვინც ფური გზყიდონ, როგორც რომ კარისა,
ისრე ფურისა, მოწმით დაუმტკიცოს, და ესეც რომე ყოველს წელი-
წადს კბოს მისცემდეს. ერთს წელიწადს უკან თუ გამოაჩნდეს, რომე
180 არც კბოს მიმცემი იყოს და ავიც იყოს, შეუბრუნოს მსყიდველმა
მომსყიდველსა.

ქ. თავი ორასორმოცდაშვიდი.

სმზ

ქ. ფუტკარიანის თაფლის მსყიდველმა იყიდოს შემოდგომას
ვისგანაც ის თაფლი, რაცა დამტკიცოს ადგილსა, რომ ის რაც უნ-
185 დთ აუწონლად გაყიდონ და ანუ აწონით მისის ფიტითა და სხვითა
აიღონ და გაიტანონ და გარ ნაკლებად იპოვნონ, იქნას აწონა
გამსყიდველთაგან. თუ აკლდეს, შეუთაოს, და თუ ნამეტნავიც იპოვ-
ნოს, არც ძალითა და არც მოტყუებით ნუ შეუბრუნებს. იმედითა
თავისით იყიდოს გაზაფხულზე საშენებლად, მსყიდველთა დადვან თაფ-
20 ლი სვიანი, ვიდრე ათს დღემდი ანუ ოცამდი გამოსცადოს მსყიდველ-
მა, მოწმებით დამტკიცდეს როგორც შესულა, ისრე გასულა, სწორედ
გაშინჯონ და დამტკიცდეს ყიდვა. მაგრამ თუ მსუბუქად გაყიდონ,
იფიქროს იყოს ნაპაქრევი ანუ უწინვე დაკოცილი იყოს, გამსყიდ- 182r
ველსა შეუბრუნდეს წინ და იმ წლის მოსავალი მსყიდველმა იზიანოს
25 და ფასი გამსყიდველმა.

ქ. თავი ორასორმოცდარვა.

სმც

ქ. ქვევრის გამსყიდველთა და მსყიდველთაგან დამტკიცდეს,
რომე რა დროსაც ჩაასხან წლის წლანდინ საესედ და კარგად შეინა-
ხოს. და თუ ფიქრი გატეხისა გამოწვისაგან ქიანდეს და მან ქუევერ-
30 მან ღვინო დაჰკარგოს, არათუ მარტო ქუევერი ეზღვევინება, ღვინის
ნახევარი და ქუევერი ორივე უნდა ზღოს. თუ ფიქრი გატეხისა ჩასხმით-

საგან იყოს, ჩასხმავზე დამართებოდეს, გამსყიდველს არა ეზღვევენება რა. თუ საცილებლად გაუხდეს და თქუან: არა გამოწვაში გატეხილია, არა ჩასხმავზე გატეხილია, რადგან სწორედ ვერ შეიტყონ, გამსყიდველმან მართო ქუევერი უზლოს. პატარისაც და დიდისაც ასრე იქნას.

სმთ

ქ. თავი ორასორმოცდაცხრა.

5

ქ. გამყიდველი და მსყიდველი ბევრი იქნებიან, რომე წლის მოსავალს იყიდიან ვენახისას, ბაღისას თუ ბოსტნისას და აქუთ იმედი სარგებლისა. თუ მოხდეს, რომ ზარარი იქნას, მართებს პატრონსა, რომ თავნი შეუთაოს მთლად არათუ ამისთვის, რომ ბევრი იმედი ქონდა სარგებლისა, ამისთვის რომე უმუშაენია და ბევრს გარჯილა. და თუ სარგებელი ქნას, რომე მოტყუებით არ იყოს მოსავლის გამსყიდველი, ნუ დაინანებს, რადგან მუშაობენ | და კარგად უნახვენ. არიან მრავალნი და იქმონენ ასეთს აღებ-მიცემასა, რომ ღთით ბევრს სარგებელს იქმონენ. და წლის მოსავლის ამღებთა სამის მოწმით გაშინჯონ ათს დღემდინ, ვენახია თუ ბაღია თუ ბოსტანი, და ათს დღეს უკან მისი შეიქნების მოსავალი.

სნ

ქ. თავი ორასორმოცდაათი.

ქ. თუ ვინ ვის წისქვილი მისცეს ქირითა, ამისთანა საქმე მოწმით უნდა აიღონ თავსა მათსა, და თუ რამ სარგებელი ქნან, ნუ ინანებს მიმცემი. სადაც რომ იყოს მზასა და გაკეთებული, გამართული, და წანახედი იქნას მისის მომართულობისა მოუფლევლობით და გაუმართობით, ვისაც ქირით დაუჭერია, იმან უნდა უყოს ქუა-ბორობალი, მისი რკინეული, იარაღი, ღარი, ამრიგი ყუელა. და თუ ვისმე მოაპარეინოს კიდევ, იმან უნდა უყოს. და თუ დაიწვას და პატრონის ბარობაზე მოკდეს, პატრონმა უნდა გააკეთოს. და თუ ქირით ამღების ბარობაზე მოხდეს, მან უნდა გააკეთოს. ასე უნდა გარიგდეს ყუელა.

სნა

ქ. თავი ორასორმოცდათერთმეტი.

ქ. აღდგენ ქალნი საღბაღდოსი, შვილნი კობერისა, შვილნი გაადისა, შვილნი მაქირისა გვართა მან-სესთა, შვილნი იოსებისა. ესენი იყო სახელი მათი: მალა, ნუა, იეგლ, მეხქა, იევეთერა. აღდგენ მოსეს და ელიაზარის მღდლისა წინაშე და უფროსთა ყოველთა || მრევლთა

- წინაშე უფლისა მრევლნი [და თქუეს]: „კორხა რომ თავის ცოდვით მო-
კულა, შვილნი არ დარჩნენ, და ახლანე მოშლი სახელსა მამისა ჩვენისასა
შუა ნათესაეთ ნათესაეში. კორხა რომ თავის ცოდვით მოკულა, არ
დარჩნენ ვაჟნი. მოგვეციო ჩვენისა შუა ძმათა მამის ჩვენისათა“. წადგა
5) მ-ის წინაშე მათის სამართლისათვის მოსე. გამოელაპარაკა უფალი
მოსეს და უბძანა: „სწორედ ილაპარაკეს ქალებმა საღბაღდოსამ. მაცე-
მით მიეც დაპყრობილი მამისა მათისა საპატრონო მამისა ძმათა, შუა
დადვან წილი მამისა თავიანთისა. და შვილთა ისრაელთა ის ელაპა-
რაკე და უთხარ: კაცი თუ მიიცვალოს და შვილი არა ჰყუანდეს,
10) მისცენ პატრონობა ქალთა მისთა. და თუ არც ყუანდეს ქალი. მიეციო
ძმათა, და თუ არა ყუანდეს ძმა, მიეციო მამის ძმათა, და თუ არც
მამის ძმა ყუანდეს, მიეციო მის სახლისკაცს, რომელი ახლო ნათესა-
ვი იყოს, და ის უნდა დაპატრონდეს და იყოს მისი და მისის
შვილისა“. და იყოს შვილთა ისრაელთა შუა რიგი და სამართალი ესე,
15) როგორც რომ უბძანა მოსეს. ეს რიგი გაუშორებელი იყოს ყოველთა
მორწმუნეთაგან. ეს დააგდეს დამტკიცებით. ვინც იცის ეს, უნდა
იცოდეს რიგი: შვილთა წართვებს დაპატრონება, თუ ყუანდეს, მაგრამ
თუ არა ყუანდეს, ქალი დაპატრონდეს ის, რომ სახლში იყოს და-
უქორწინებელი, და იმ დაქორწილებულთა ორმა დამ ერთი ძმის წილი
20) უნდა გაიტანონ, და დაპატრონება | დაქორწილებულთ არ შეუძლიათ
ეს ჩანს საღბაღდოს ქალებზე, რომ არ დანებდეს სხვათა მამის მათი
საპატრონო. და თუ არც ქალი დარჩეს, დაპატრონდეს ძმა. და თუ
ასეთი ქალი დარჩეს, რომ დაქორწინებული იყოს და ქმარშვილიანი
და მოინდომოს მამის საპატრონო და წავიდეს ქრმითა-შვილითა და
25) მამის საპატრონოს დაჯდეს, მისი შეიქნას, და უარი ვერ უთხრას მა-
მის ძმავა. და თუ მისულა არ ინდომოს, აილოს თავისი წილი, და სხვა
დარჩეს მამის ძმასა, მას ქალის ბიძას. და თუ არ დარჩეს მას კაცს
ძმა, მის კაცის მამის ძმა დაპატრონდეს. და თუ არც იყოს მამის ძმა,
სხვა რომელიც ახლო ნათესავი იყოს მამეული, ის დაპატრონდეს,
30) არათუ დედეული ქალისა. მართა პატრონობა არათუ ქალის
ნათესაობით, მამის ძმის ნათესაობა რომ უბძანა რიგმა. თუ ძმა
ცოცხალი ყავს, უწინ ძმისა მართებული, თუ არადა დედა-და ყუან-
დეს და ანუ ცოლი დარჩეს, ვერ დაპატრონდეს, და თავთავის წილის
წესი აიღონ: ცოლსა ერთი დანგი და დასა-დანგი და ნახევარი და
35) დედასა სამი თასუ, და სხვა სახლში ნათესავი ვინც იყოს, რიგით
დასთვალონ ოთხ ჭიპამდი, იმათ გარდაკუეთით წილი არ დაედვასთ.
გამოჩენით ვინც საპატრონოს დაპატრონდეს, მან უნდა შეინახოს. და

რიცხვ.
XXVII
3-4რიცხვ.
XXVII
7-11.

183v

თუ ოთხ ჰიპამედი საპატრონო არა ჩნდეს, მასუკან მოსამართლემ წილი
 184r ყაროს მათზე, როგორც რომ სწერია მოსამართლისა სამართალში.
 და თუ დედით ერთი ძმა არ იყოს, მას ნახევარდანგ ნაკლები მი-
 სკენ. და თუ დედით და მამით ერთი იყოს ძმა, მას მთელი მისცენ. ეს
 ამგვარად, როგორც რომ მამათმთავარმან აბრაჰამ გვაჩვენა: თუ რამ 5
 ქონდა, მისი საპატრონო ყუელა შვილს მისსა ისაკს მისცა და ხასის
 შვილს მისცა ცოტა რამ წყალობა და გააშორა საპატრონოს. თუ
 თქუას ვინმე: აქ გვირგუინის ნაკურთხისა და იქ კეტორა ვინ უგვირ-
 გვინო ცოლისა მეორედ მათიც მაცემა და დაპატრონება იქნასო, აქ
 გამრჩენს ცოტა ნაკლებს მათთვის და რიგმა პირველს მისცეს 10
 უფროსობის პატივი. ესეც კიდევ იმის მგზავსად მამანი და ძმანი
 ვინც იყუნენ გარდამდგომი ღმრის რიგისა, სამართალია მაჰმადიან-
 თაგან, რომ სამართალში ქალს არ დაჰპატრონებენ მამის საპატრო-
 ნოსა, იქ მათ სახლში დაუდებენ წილსა, რომელი არა არის მისაყო-
 ლელი, საქმე არის უსამართლო. ღმრის რიგით სამართალი: საკანონოს 15
 აღებისა არის მიმყოლა: ხუთი წელიწადი გარეთ და ორი წელი-
 წადი შიგნით. და თუ არ მიიქცეს მას მართლის ცოლისაკენ სიცო-
 ცხლე, მისის სახლისა გაყოს, ნახევარი ცოლსა მისსა მისცეს და ჯარი-
 მა საყდარსა, გვირგვინნაკურთხი რომ აიყუანა. და მისის ავკორცო-
 184v ბის მისით შიაგინა და გარდაადლო. მას მის დღე | სიცოცხლეში მისში 20
 ბოზი დაეძახება, და ნუ შვეა საყდარსა ღმრისასა, კარზე ილოცედე
 კელის გაცემითა და მიცემით გლახაკთა და დავროდომითა, კელ-
 აპყრობით და გულმკურვალეთ ცრემლით ილოცედე. მასუკან მო-
 კუდავს აელებინება ზიარება. და თუ ცოლი მოკუდეს და ქმარმან
 ცოლი აღარ შეირთოს, საკანონოზე მივიდეს, ხუთი წელიწადი გარეთ 25
 ილოცოს კელის გაცემით, მოინანოს ცოდვა მისი და მასუკან ზიარე-
 ბა აილოს ისი. და ესე დავდევით წინათვე დადებული. როგორც ჩვე-
 ნი სამართალი ამას წინათ თავში დავსწერეთ და ვაჩვენეთ, ერთმანე-
 თის ნებით ცოლქმობა ვთქუით, და აქ კანონისა არ ვიფიქრეთ, რომ
 დავდევით შეუტყობრად. კანონსაც ჰკითხონ. საქმე იმისთანა უფიქ- 30
 რონ, სამართალი ქნან ერთის წიგნსა სამართლისასა, რომელი მაზიგ
 წერილია, ფიქრით ნახონ ბძანებითა წერილთა, საქნელად დაუძრახა-
 ვად ჩვენ გაგვიშვან. რომ არა ვართ აკარაკი ღმრისა და მისის
 ბძანებისა, შეეტყობა. და ყურის დაგდება ქეშმარიტად დავდევით.
 თავდაბლობით საქმე უქანებისა. უარი თქუას მჯერავთა და ანუ არ 35
 დამთმოთა. თქუენ სიყუარულითა ჩვენზე იყავით და ნუ ავს ჩვენსას
 სთულით უკან ნაქნართ.

ქ. თავი ორასორმოცდათორმეტი.

156b

ქ. უწინაც ეს ვთქუთ. ორთა დაქორწილებულთ დათა ერთის
 ძმის || წილი აიღონ. და ეს დამოწმილია კანონთა და რიგთაგან. გა-
 მოელაპარაკა უვალი მოსეს და უბძანა: „ელაპარაკე შეილთა ისრაელ-
 5 თა და ეტყოდე მათ: ვინც აღუთქუას აღთქმა მიცემა ფასისა ტანისა
 თვისისა უფალს, იქნას ფასი კაცისა ოცის წლიდამ ვიდრე სამოც წლა-
 მდი, იყოს ფასი მისი ორმოცდა თორმეტი დრამი ვერცხლი მის სი-
 წმინდისათვის და ფასი იქნეს ოცდათორმეტი ვერცხლი დრამიანი, მა-
 გრამ თუ ხუთის წლისა ვიდრე ოცს წლამდინ იქნეს, ფასი ოცდარორი
 10 დრამი და მას ქუეით ნახონ ადგილი, და იქნების ფასი თორმეტი
 დრამი“. დედაკაცთა აიღონ ნაკლები. გვერდი და სახელზედაც ნიშანი
 სძეს, კინ დედაკაცის სახელი ასრე დათქმულია: ნახევარ ტანი. და რა-
 მეთუ ფასი ერთმანეთზე ნამეტნავია აგებულობისათვინ, ერთი აჩვენა
 ვაჟკაცსა და მეორე მამათაგან დამტკიცდა. ორი ქალი ერთის ვაჟის
 15 ალაგს უნდა დაპატრონდენ. ეს შესატყობია. ორს დაქორწილებულს
 ქალს ერთს შეილთან ქონდეს წილი, მაგრამ რომელიც გაუთხოვარია
 ქალი სახლში, ის მეპატრონედ შეიქნას, ამიტომ რომ ვაჟის მაგიერ
 აქუს პატრონობა. რადგან გაუთხოვარია, ეს იმაზე დაიდვას. რომელსა არ
 დარჩეს ვაჟი, ბძანებითა ღ თისათა ქალნი დაპატრონდენ. ორს ქალს
 20 ერთს ძმად გვიჩვენებს უფლის ბძანება, და პატრონობა შინ მყოფის
 ქალისა | არის, რომელი მამის სიკუჟილის დღეს იჯდა მამის სახლში
 გაუთხოვარი. მამის ნება იქნეს და ესევე აქ გუნებითა მოწონებული და
 გამორჩეული, რომე ყოველმა ქალებმა, ორმა ერთი აიღოს, რომელიც სა-
 ხლიდამ გასული იყოს მზითვითა და ქმარი შეირთოს. რომელიც შინ
 25 ქალი არის, სწორე არის ძმებთან, დაპატრონოს მამამ, დამტკიცდეს ეს
 ვაჟსა და ქალზე, სწორედ იყუნენ, მამის საპატრონოზე დამტკიცდეს.
 როგორც რომ ღ თნ შემკობით მისცა ვისაც სამოთხე კაცსაცა და ქალ-
 საც, და ეკლესიის მიბარება და გაძლოლა მარტო კაცს მისცა და
 დაურია და არა ქალსა, იმგვარად, რამეთუ გამყრელი ძმებთა არა
 30 არიან შემნახვი საპატრონოსი. რომელსაც რომ ყავს ძმა, ვერ დაპა-
 ტრონდეს ქალის შეილნი და ვერც წილი წაიღოს. და თუ სიცოცხლე-
 ში პაპამ წიგნით და[ა]პატრონოს, შეუძლია, და იმგვარად გერისაც შე-
 უძლია თავის სიცოცხლეში დაპატრონება გინდა სხვისა ამათი თავის
 სახლში. და თუ არ უნდა მას კაცსა დაპატრონება მათი, თუ რამ გერს
 35 და ქალიშვილს მის სახლში სარჯელი მიუძღოდეს, ჯამაგირსავითა მ-
 საც წილი რამ მისცენ. რომ მოციქული არ ჩაადგებს შეილად, მათ

185 r
ლე-
XXVII,
2-5.

185v

გბრ. უბძანა: „გერნი იყავით, არა შვილნი“. და თუ კანონს გარდუდგეს
 XII. 8. ეინც, როგორც შვილის მისგან ნაყოფსა, მათთვის გაუშვას შებრაღე-
 1861 ბით საპატრონო, თვიჲან იცის. და თუ ვისაც არც დარჩეს ვაჟი
 და არც ქალი, არც ქნას ანდერძი ოთხ ჭიპამდი, მიეცეს პატრონობა
 მამეულს ნათესავსა და არა დედეულსა.

5

სნგ

ქ. თავი ორასორმოცდაცამეტი.

ქ. დედაკაცთა მიცვალებულთა იმგვარად იქნას სამართაღე, რო-
 გორც რომ კაცის სიკუდილს უკან. და თუ არ დარჩეს ქალი და ვაჟი,
 თუ ალალი შვილი მისცემოდეს და დახუცოდეს, ან თავიღამ უშვილო
 ყოფილიყოს ან შეყრას უკან ქმარი მალ მოუკუდეს და ქანწული და- 10
 რჩომილიყოს, ამრიგთა მათ სხვადასხვა დიდის გასინჯვით სამართა-
 ლი იქნას. მაგრამ, მსგავსად კაცთა [თუ] შვილი დარჩეს, ის დაპა-
 ტრონდეს დედისა. და თუ ვაჟი არ დარჩეს, ქალი დაპატრონდეს. თუ
 არც ქალი და არც ვაჟი დარჩეს, ძმა, და თუ არც ძმა იყოს, მამის ძმა-
 და თუ არც ის იყოს, მამეული ნათესავი ოთხ ჭიპამდი დაპატრონდეს. 15
 და თუ ძმა ან მამა ცოცხალი ყუანდეს და მისი ნაშენი დარჩეს რამ,
 ყუელა რამ იმათია. თუ თავიღამ უშვილო იყოს, მისის ქონების და-
 პატრონება ძმისა არის და უნდა მის სულს მოაკმაროს და გაუცეს.

სნდ

ქ. თავი ორასორმოცდათოხმეტი.

ქ. დაპატრონებელთა და ძმათ მამის დანარჩომი ფარჩა თუ რა- 20
 გინდარა სწორედ გაყოფდენ. თუ ერთი ვაჟი იყოს და ერთი ქალი სა-
 ხლში, ორ წილად გაყონ როგორც ძმას, ისე დას, ერთი დანგი დე-
 1861 დას მათსა. და თუ | გათხოვილი დები ყუანდეს, ორთ ერთის ძმის წი-
 ლი წაიღონ. და თუ ერთი ძმა იყოს და ერთი და ყუანდეს და გა-
 თხოვილი იყოს, ორი წილი და ნახევარი ძმამ აიღოს და ერთის წილი 25
 და ნახევრის ნახევარი იმ დას მისცენ და ერთი დანგი დედასა.

სნე

ქ. თავი ორასორმოცდათხუთმეტი.

ქ. თუ ეინ გულცეცხლობით და აშპარტუნობით არ გაუგონოს
 მდღელს, რომ იდგეს მლოცავად ყოველთვის სახელითა ღთისათა, ანუ
 მოსამართლესა, რომ იყოს იმ დღესა მოსამართლედა, მოკუდეს. კაცი 30
 იგი იმრიგი, რომ გაუგონარიც იყოს და მაგინებელი და ავის მოქმე-

ლი მათი, ნახეთ და შეიტყვევით. მღღლისა და მოსამართლისა ვინცა ავის მთქმელი იყოს და მათის სიტყუის გაუგონარი, უნდა მოკუდეს. კაცი იმრიგი მათის სიტყუის გაუგონარი ღთის სიტყუის გაუგონარი იქმნენ. ეს არის მათი სამართალი, რომ სიკუდილის ღირსია.

5

ქ. თავი ორასორმოცდათექუსმეტი.

ს66

ქ. აბა ეს არის წესი და სამართალი მღღლისა და სამწყემსოსი. ვინც დაკლას საკლავი ძროხა თუ ცხვარი, მისცეს მღღელსა მარჯვენა მხარი, ტყავი და თეძო, ნაყოფი პურისა, ღვინისა, ერბოსი და სხვისა ყოვლის ნაყოფისა მას, რომ ისინი დაარჩია ღთნ ყოველთა ნათესავთა თქუენში, რომ იდგეს ღთის წინაშე, ილოცოს და ადიდოს სახელი მისი, მათ და შეილთა მათთა. ამრიგად ახლა არ || ინახვენ მორწმუნენი, რომე ეს ნამეტნავი პატივი სცემია. სხვათა დარაგებათა გან ეს დავდევით, და ამ სამართალზე უნდა იყუენენ ყოველნი ქრისტიანენი ამრიგით პატივისცემით მღღლისა.

10

ქ87 r

15

ქ. თავი ორასორმოცდაჩვიდმეტი.

ს68

ქ. რომ გამოსცვალო სამანი და სამძღვარი შენის ამხანაგისა, რომ დამტკიცდეს ძმათა თქუენთა საპატრონო თქუენი, რომ ღთნ მოგცათ. პატრონობა ალაგისა, მინდურისა და სხვის. ბძანება არა სხვისა და არა გვარისა, რომე მამისაგან აქუთ პატრონობა სამძღურითა, არვის გმართებთ შეცილება და გამოცულა სამძღურისა ამხანაგისა თქუენისა. ჭემმარიტად მამისაგან ნაქნარს საპატრონოს უნდა დააპატრონოს და მისცეს, არა ხანს მამის სიკუდილს უკან განოცულა სხვათა მეპატრონეთა.

20

25

ქ. თავი ორასორმოცდათურამეტი.

ს69

ქ. არ დამტკიცდეს ერთის მოწმით მოწმობა რაც საქმე. პირითა ორითა და სამის მართლის მოწმით დამტკიცდეს ყოველი საქმე. თუ ტყუილად მოწმობა ქნას ვინმე, წაიყუანონ მოწამე იგი და მოდავენი ერთმანეთისა მღღელთა და მოსამართლეთა წინაშე, გაშინჯონ ჭემმარიტად. ვისაც ის ერთი ავი მოწამე ჰყავს, ის გააგდონ, და ვისაც ორი და სამი ყავს, ის დაამტკიცონ, და იმ ტყუილს მოწამეს ჯაზა უყონ, რომ კულავ აღარ ქნას.

30

187v

სწი

ქ. თავი ორასორმოცდაცხრამეტი.

ქ. თუ იპოვნო დაქორილი მკუდარი ქუეყანასა შენსა, რომ ლთს მოუცია მისთვის დაპატრონება შენი, გდია მინდორში, არ იციან თუ ვის მოუკლავს, ადგეს მოხუცებული შენი და მოსამართლე, გაზომონ მკუდართა ნაგდები გარშემო ალაგი, რომელზედაც დიად ახლო იყოს, მის ქალაქის მოხუცებულნიც მოვიდნენ და ნახონ. არა ხაზს მათზე ჯარიმა და არც სამართალი სისხლისა. და უნდა ქნან მათ ახლო ქალაქთა წირვა-ლოცვა და საკანონო გარდინხდონ. ამისთანას გამოკიდება არის მართებული, მოსამართლისაგან მოკითხულ იქნას და იპოვნოს მამკულელი და ჯარიმა და სისხლი მას წაართვას.

10

სწი

ქ. თავი ორასამოცი.

ქ. თუ წახვიდე ლაშქრად, შენს მტერზე დააბეზლოს ისინი ლთს კელსა შენსა და წახდინო წახდენით მათით და მათს წახდენაში რომ ნახო დედაკაცი ლამაზი და აიყუანო შენთვის ცოლად და წაიყუანო შენსა სახლსა, მოპარსე თმა მის უცხოს გვარობისა და განწმიდე ნათლისღებითა და გახადე ტყუეობის ტანისამოსი, დასევი სახლსა შენსა, და თუ ტირიდეს დედამამისათვის, ატირე და დააცალე ერთს თვემდინ, და აბა მასუკან მიდი მასთან და გაუშვი აზატად, არამთუ გაყილო ვერცხლზე. ნუ გარდაადებ და ნუ გაუპატივებ, ამიტომ რომ ინდომე ცოლად და უნდა გაყუანდეს რიგით. და ვისაც მოგიკდეს იმრიგად, ჯერ უნდა მოანათუღინოთ და მასუკან ცოლად ინდომოთ, არამცთუ როდისაც გინდოდეს, გაუშვათ. თუ ბოზობა არა ქნას, არ შეგიძლიათ გაშვება, რადგან მოანათუღინებთ და გვირგვინს იკურთხავთ მასთან.

188r

20

სწია

ქ. თავი ორასამოცდაერთი.

25.

ქ. თუ ვინ იცის ვისიმე მოხდეს ორის ცოლის ყოლა და ყუანდეს ცოლი ორი, ერთი სძულდეს და ერთი უყუარდეს, თუ წინაპირველი ცოლი სძულდეს და შვილი პირველი მასთან მიეცეს, მერმე როშელიც უყუარდეს, იმასთან მიეცეს, არ შეუძლია, რომ ცოლის სიყუარულის გულისათვის, რომე რომელიც უყუარდეს, იმისი შვილი დააყენოს უფროსად. პირველის შვილისა არის, რომელი პირველს ცოლთან მიეცა. არ არის ხომ მართებული და არც მისცემს ჩუენი რიგი

30

ბძანებასა ორის ცოლის ყოლისასა, ვინ იცის მოუკდეს თავის თავის ქნით. ისრე იქნას შვილის სამართალი.

ქ. თავი ორასსამოცდამოცდარი.

სნიბ

- ქ. თუ ვისიმე იყოს შვილი გიჟი და უარშიო, არ გაუგონოს სი-
 5 ტყუა მამასა და დედასა, დაარიგონ და მან არ გაიგონოს, დაიჭირონ
 და წაიყუანონ მოქადაგეთა წინაშე და ეს მოახსენონ: ეს ჩვენი შვილი
 გიჟი და გაუგონარია და არ იჯერებს სიტყუასა ჩვენსა. მოქადაგემ
 უნდა უქადაგოს და დაარიგოს. თუ არ გაუგონოს, უნდა დაგროვდენ
 კაცნი ქალაქისანი და ჩაქოლონ, და მოკუდეს და გამგონეთა შეეშინდეს
 10 და აღარავინ ქნას გაუგონლობა. უჩიობა და უარშიობა. | შეკაზმულია 188v
 ეს სამართალი მისთვის, ვინც რომ დედამამის მაგინებელი იყოს, და
 გარდამგდებელი უნდა სიკუდილით მოკუდეს. ორი სიკუდილი აქუთ
 იმრიგთა, ერთი სააქაოსი და ერთი საიქიოსი.

ქ. თავი ორასსამოცდასამი.

სნიგ

- ქ. თუ მოკდეს ვისიმე სიკუდილის ღირსის სიკუდილი, ხეზე არ
 უნდა შეჰკიდონ და არც ზეზე უნდა დააგდონ, იმავ დღეს მიწას უნ-
 და მიიღონ. დაწყევლილია შემკიდებელი. ძველთა ისრაილთა ეთქუა
 გაშვება კორცისა ზეზე. ჩვენს კელმწიფეს არ ებძანა მოკულვა, და
 უნდა შიშით დაარიგონ. და სხვათა. გვართავან იყოს სიკუდილის ღირ-
 20 სი, მოკუდეს და არ უნდა შეინახონ ზეზე. მართებულია, რომ მიწას
 მიაღებინონ იმავ დღეს.

ქ. თავი ორასსამოცდამოცხი.

სნიდ

- ქ. თუ შეეყარო ნახვით ძროხასა, ცხვარსა ძმისა შენისასა გზა-
 ზე დაკარგულსა, ნუ გაუშვებ იმავს და დაბრუნვებით დააბრუნვე და
 25 მიუსხი ძმასა შენსა. და თუ არ იყოს ძმისა, და ახლოს მეზობლისა
 შენისა, მოაგროე და დაიყენე სახლსა შენსა და იყუნენ შენთან ვიდ-
 რე სძებნოს ძმამან შენმან და მიეც მას. სადაც იმგვართ ნახო საკე-
 დარი თუ ტანისამოსი და ყოველი დაკარგული ძმისა შენისა, რაც
 დაუკარგავს იპონო, ნუ გაუშვებ უნახავსა და ნურც არას დაუმალავთ
 30 თავისასა და ნურც გამოართმევთ ფასსა პოვნისათვის. ||

189 r

სნიე

ქ. თავი ორასსამოცდახუთი.

ქ. თუ წახვიდე და ნახო ჯორი, თუ საკედარი, თუ კარი, თუ ფუ-
რი დაეარდნილი მინდორსა და გზასა, ნუ დაადგებ და ნუ გაუშვებ
ისრე. თუ ნახო და შეეყარო ცხენსა, ჯორსა, სახედარსა, კარსა და რასაც
ძმისა შენისასა ჩამოყრილსა შეეყარო, მოეკმარე უფასოდ აკიდებასა 5
და ისე ნუ გაუშვებ, რამეთუ რიგის ბძანებით უკან მოსამართლეთაგან
არის საცოდნელი. ეს დარიგება მათით წაელენ სამართალში წინ.

სნიე

ქ. თავი ორასსამოცდაექუსი.

ქ. იქნა გარჩევით კაცის ტანისამოსი, და დედაკაცისა ხომ სხვა
არის. არვისგან არის მართებული კაცისაგან დედაკაცის ტანისამოსის 10
ჩაცბა. ვინც ქნას და ჩაიცვას, პილწია ღთის წინაშე. ბევრი ავი და
ბოროტი იქნების ამრიგის საქმით. ეს საქადაგებელია მოქადაგეთა-
გან და მოსამართლეთაგან.

სნიზ

ქ. თავი ორასსამოცდაშვიდი.

ქ. ვინცა შეხვიდეთ ბუდესა ფრინველისასა, ხეზე ნახოთ თუ მინ- 15
დორში კუერცი ანუ ბარტყი ანუ აიყუან დედასა თავის შვილებითა,
გაუშვი დედა და ბარტყი ამოუსხი; შენთვის კარგი იქნების და დღე-
გძელი იქნები. ბარტყისაგანაც თუ დაუგდებ, ბძანება დედის გაშვებისა
გამრავლებისათვის რომ კიდევ გვარგებს. გამგონემ ამისმა დიდი
მადლი აიღოს, გაუგონელმან პასუხი გასცეს. | 20

189 v

სნიც

ქ. თავი ორასსამოცდარვა.

ქ. თუ აშენებდე სახლსა ახალსა, დასდგემდე ოთხკუთხივ საძირ-
კუელსა, გაუფთხილდი მართებულად, რომე არვინ არ ჩავარდეს და
არვინ დაშავდეს, არვინ მოკუდეს. ჩასავარდნიელს ალაგს სახლის
პატრონთა ვაფთხილება მართებთ. თუ მოკუდეს გარდავარდნით და 25
ჩავარდნით მოკუდეს ან მოიტეხოს რამე, არ მართებთ, რომ სამარ-
თალში წასწიონ ანუ სისხლი სთხოონ. იმისთანას საქმისათვის წირ-
ვა უნდა. და საკანონო ამით უნდა გარდიკადოს და გათავების დროს
ოთხკუთხივ სახლი აკუროთებიინონ მღდელთა.

ქ. თავი ორასსამოცდაცხრა.

სნით

- ქ. ნუ დააბეზღებ ყმასა პატრონსა მისსა. რომე შენთან და-
აყენე, დადგეს. სადაც ალაგი უნდოდეს, მიეც. ნუ შიაწუხებ. არათუ
მარტო სხვა გვართას ვიტყუით ძველთა ისრაელთაგანაც. თუ რვას
5 წლამდინ შენთან იყოს ურჯულო და მოქრისტიანდეს და მისმან პა-
ტრონმან არ უყოს აზატი, არ უნდა ცუდად კელში მისცეთ. გაუშვი,
სადაც უნდა წავიდეს.

ქ. თავი ორასსამოცდაათა.

სო

- ქ. თუ შეხვიდე ყანასა ამხანაგისა შენისასა და თავთავს კელით
10 კრეფდე თუ ნამგლითა სჭრიდე ნებითა შენითა, შემამცილემ პა-
ტრონმა ქურდელულებ გაზღვევინოს სამართალში. ||

190 r

ქ. თავი ორასსამოცდათერთმეტი.

სოა

- ქ. თუ შეხვიდე ვენახში ამხანაგისა შენისასა, სჭამო ვიდრემდის
გასდღე, ქურკლით ნულარ გაიტან, და [თუ] გაიტანო და წაგართან
15 კელიდამე, დანაშაული გაზღვევინოს სამართლით.

ქ. თავი ორასსამოცდათორმეტი.

სობ

- ქ. თუ ვინ შეირთოს ცოლი, მიუდგეს და იპოვნოს შნო ავის
საქმისა მაში, მისი შეგინებისა და გარდაგდებისა დასწეროს წიგნი და
აბა მასუკან მისცეს მას კელთა და გაუშვას თავისის სახლიდამ. და
20 გასულმან შეირთოს სხვა ქმარი და შეიძულოს, მან უკანამ ქმარმაც
მისცეს წიგნი გაშვებისა, მანც გაუშვას და მასუკან მოუკუდეს უკანა
ქმარი და მერმე კიდევ უწინდელმან ცოლქმარმან ერთმანეთი მოინ-
დომონ, აღარ იქნების. მათი ცოლქმარობა ბილწი საქმეა ღთის წინა-
შე. ეს საქმე ძველთა ისრაელთ მოახსენეს ქრისტესა ღთსა, რომე
25 „ჩუენ მოსემ გუიბძანაო წიგნის დაწერა შეყრისა და გაყრისა“. ქრისტემ
უბძანა მათ ბოზობისათეინ გაუშვან და არა შეძულეებისათეინ. თუ სა-
კანონოც გარდიკადოს ცოლმან ვისმანც ბოზობისათეინ გაშვებულმან,
მანც ველარ შეირთოს გამშვებმან გაშვებული.

მთ.
მრკ.
X, 4.

NIX, 7,

სოგ

ქ. თავი ორასსამოცდაცამეტი.

ქ. ვინც იყოს ახალ ნაქორწილვე, ნუ წავა მაშინვე ლაშქარს 190^ა
და ნურც სხვაგან. დადგეს სახლსა მისსა და გაახარონ, ერთმანეთი.
რომ წავიდეს ლაშქარში, ღ თნ ნუ ქნას, ვინ იცის რომ მოკლან, ცო-
ლი მისი ახალ ნაქორწილვე გაუხარებელი დარჩება და ცოდვა არის. 5
ეს საქმე შესანახავია ყოველთაგან.

სოდ

ქ. თავი ორასსამოცდათოთხმეტი.

ქ. თუ დააგირაონ ვინც კელის წისქული, ან ზეითი ან ქუეითი, 10
ასრე რომ, როგორც კაცმან სული დააგირაოს, ამისთანებს სრულ არ
უბძანებს რიგი. არ უნდა ერთმანეთს მოაშორონ, როგორც სული და
კორცი. მოსახმარებელია ყოველთაგან ამისთანა საქმე. ვალა მოსა-
მართლებე, რომ უნდა იკითხოს.

სოგ

ქ. თავი ორასსამოცდათხუთმეტი.

ქ. თუ მართებით მართებდეს აშხანაგსა შენსა რაც რამ იყოს, 15
ნუ შეხვალ სახლსა მისასა გირაოს გამოსატანლად, მაგრამ უნდა გა-
მოიხმო მოვალე შენი და კარზე უნდა ელაპარაკო და სთხოო. თუ
თავის კელით გამოიტანოს და მოგცეს გირაო, წაიღე. და თუ გლახა
იყოს მოვალე შენი, ნუ გამოართმევ გირაოს, ისევ მიუბრუნე გირაო
მისი, რომ მზის ჩასულას უკან დაიბუროს საბურავი და საგები მისი
და დაგლოცოს შენ. დიდი წყალობა გექნების ღ თისაგან შენ და მად- 20
ლი დიდი ღ თის წინაშე. არამცთუ შეხვიდე შენთავად და გამოგქონ-
დეს გირაო და არ განებდდეს, უნდა რომ თავის ნებით გაძლეგდეს.
191^ა და თუ გლახა იყოს, ნურც ნებით || მოცეხულს გამოართმევ. კაცი
უნდა მოწყალე იყოს. მოწყალეს კაცს ღ თიც სწყალობს.

სოგ

ქ. თავი ორასსამოცდათექუსმეტი.

ქ. თუ ვინ იქირაოს საბრალოსა და დარიზისაგან და დავრდო- 30
მილისაგან ანუ მოსულის კაცისაგან, უნდა მისცეთ ქირა იმავე დღეს
მზის ჩასულამდინ. ამიტომ გა[ა]ქირავა, რომ ეჭირებოდა, ცხენი თუ
ჯორი, ანუ საკედარი ანუ სხვა რამე, ხომ ჩანს და გამოჩნდების, რომ
იმავე დღეს ყოფილა დამქიროდ. თუ არ მისცემთ იმავე დღეს, სამარ-
თალში ნამეტანი გამოგერთვასთ და მიეცეს მას.

ქ. თავი ორასსამოცდაჩვიდმეტი.

სოზ

ქ. არ მოიკულის მამა შვილის მაგიერ და არცა შვილი მამის მაგიერ, თავთავის ცოდვისათვის თვითან მოკუდენ: ეს იმათთვის ითქუა, რომ მოკედეს ვისიცი სიკუდილის მართებით იქნას რიგისა და სამართლის წიგნისაგან. თუ მამამ მოინდომოს შვილის მორჩენა და თავის თავის მაგიერად სასიკუდილოდ მიცემა, არ მოკუდეს მამა. შვილია სიკუდილის ღირსი. ნუ წაახდენთ და ნუ გაამრუდებთ სამართალსა. აგრევე თუ მამა ვისიმე იყოს სასიკუდილო, არ მოკუდეს შვილი მის მაგიერ. მოსამართლემ თუ დამნაშავე სიკუდილის ღირსი შვილი ვისიცი ვერ დაიჭიროს, არ მართებთ გარჯა მამისა მის მაგიერად. ესე დამტკიცდეს ჩვენთვის.

ქ. თავი ორასსამოცდათურამეტი.

სოც

ქ. ნუ გაამრუდებთ სამართალსა ქურივზე და ობოლზე, მოსამართლენო. ნურც ქრთამითა და ნურც მოტყუებით, როგორც სხვა-განც გაჩვენათ. და ვინცა ქნათ, ჩანოვარდეთ თქუენის სიმდიდრიდამ რიგის სამართლითა.

ქ. თავი ორასსამოცდაცხრამეტი.

სოთ

ქ. ნუ გამოიტანთ ქურივის ღედაკაციდამ სახლის გირაოდ ტანისამოსსა ანუ ქვეშაგებსა. სამართლითა დააცალეთ და შეიბრალეთ. ნუ იქთ, როგორც ეგვიბტეს იქმოდენ. ვინცა ქნათ, სამართლის ქუემ დარჩეთ.

ქ. თავი ორასოთხმოცი.

სბ

ქ. გინა სამართალში რომელიც იყოს ღირსი ცემისა, გაილახოს, თუ არის რიგისა, ორმოცი უკან. დაუშავებლად რომ არ დაშავედეს. შეუძლია საქმის წაყუანა მოსამართლეთა ჯოხის კურით და ვალახეთა, დაშინება-დარიგებით.

სბა

ქ. თავი ორასოთხმოცდერთი.

ქ. თუ წაიკიდნონ ორნი კაცნი და ერთმანეთს სცემდენ და შეუღობდენ და დედაკაცი შუამავლად ჩაუარდეს და მას შუამავალს დედაკაცს დაჰკრან, რაც დააშაონ, დამკურელს კელი მოსჭრან. და თუ დედაკაცმან ასეთი შუამავლობა ქნას, რომე ერთს ეხმარებოდეს და მეორეს აცემინებდეს და მისმან ცემამ დააშაოს და იგ მეორე კაცი მას მეორეს მოქერიოს, იმრიგს დედაკაცსაც კელი მოსჭრან, და ან კელი ფასით და ჯარიმით იყიდოს, როგორც რომ გავვიჩენია ყოველს ადგილსა თავთავის აგებულობით. ||

192 r

სპბ

ქ. თავი ორასოთხმოცდაორი.

10

ქ. გეტყუით, თუ ვინც მღვდელმან თუ ერისგანმან გაცარცოს საფლავი და მკუდარი ასრე, რომ საფლავზე რაგინდარა იყოს თუ კაცი გზასა თუ სადაც მოკუდეს და მისი რაგინდარა წაიღოს თავის ნებით უ-იმ კაცის ანდერძოთ თუ თავის ნებით, მან წამლებმან არა თქუას და არ გაენდოს, და მასუკან შიამცნიონ, მოკუდეს ის კაცი. და თუ გაენდოს და თქუას, არ მოკუდეს და იკითხონ წმინდას ეკლესიაში, გარდააყენონ, სიკუდილამდინ აღარა აქუს საკანონოთ გარდახდის ადგილი. გამოჩენილია ეს თქმა, რომ სიკუდილამდინ უნდა იყოს გარდაყენებული და ინანოს და სინანულში გასარჯოს ტანი მისი, და იმ დანაშაულის ჯარიმა და სისხლი მისი იყოს ფასად.

15

20

სპგ

ქ. თავი ორასოთხმოცდასამი.

ქ. თუ ვინ უბრალოდ წავიდეს უნდომლად და არვისი ქონდეს წინაპირველი მტერობა, მოხდეს და სხვად ყოველთა ქურთთა და ავახაკთა მგზავსად მას შეეყაროს და მოკლას იმან ისინი, არა როგორც მკულელნი გასარჯონ და გაბატონონ წმინდამ ეკლესიამ. მაგრამ შემსინებელის წმინდის ტრაპეზით განიწმიდოს ტანი მისი, ზომიერს ხანსა იფიქროს და მოინანოს და თქუას: რატომ ვქენ ამისთანა საქმე, უნდომლად დამემართაო. თუ უნდა ღმრთის დაბეზღებულნი ყოფილიყოს მისა ხელსა, მაინც უნდა მონანება მღვდლის ქართულით, და სხვას მოსამართლეს ამასთან კელი არა აქუს. ეკლესიისა არის ეს სამართალი. ყუელამ თავთავის სამართალი უნდა ქნას. |

25

30

192
სპდ

ქ. თავი ორასოთხმოცდაოთხი.

- ქ. დადგინება საძირკულისა წმინდისა ეკლესიისა მთავარები-
სკოპოზთაგან არის მართებული და მან უნდა კურთხევით დაამტკიცოს.
და ქორებისკოპოზსა და სხვას იმას ქუებით ბერსა და უფროს მღვდლებსა,
5) თუ მთავარებისკოპოზმა უბძანოს და ბძანება მისცეს, შეუძლიათ
მათაც მისის ბძანებით, და თუ არც ბძანდებოდეს იქ მთავარები-
სკოპოზნი და არც მისი ბძანება ქონდესთ, ვერ შეუძლიათ. თუ ქნან,
მთავარებისკოპოზისაგან დაქცევა უნდა, და ხელახლა კურთხევა და
დამტკიცება უნდა საძირკუელსა. შესატყობია, ქორებისკოპოზნი ორნი
10) არიან: ერთი მიიღებს კურთხევასა და ერთი კი ვერა; ბერეტუტია.
თუ იმ ებისკოპოზთ, რომელთაც უმთავარეფისკოპოზთთ საყდარი
აკურთხეს, მონაწილეთ შენდობა ითხოონ მთავარებისკოპოზისაგან და
მან, საყდრის ამშენებელმანც, ინანოს, ამათ რატომ ვაკურთხებინეთ,
შენდობა მოსთხოოს. რადგან შენდობას მოითხოვენ, უნდა შეუწოდოს
15) და აღარ დაუქციოს და მეორედ მან მთავარებისკოპოზმან აკურთხოს
და დამტკიცდების.

ქ. თავი ორასოთხმოცდახუთი.

სპე

- ქ. ებისკოპოზთ შეუძლიათ, და ღირსნი არიან, რომელნი ქუეყნი-
სა და თემის ებისკოპოზნი იყუნენ, ისითი დასვან ტახტსა. ეგების თუ
20) სიჩქარით და სიშორით ამხანაგთა, სამი ებისკოპოზნი, ნებით მათით,
რომ შორ არიან, წიგნითა-მოწმობითა დასვან. მაგრამ პატრივი და შნო
უფროსისა მართლებულია მცემა კათალიკოზისაგან და ანუ დიდის
კრებისაგან. რივიანად აკურთხოს, ბძანებს რივი სამართლისა და კა-
ნონისა: ჯერ უნდა გამოარჩიოს ყოველის მოწონებით და მასუკან
25) აკურთხოს კათალიკოზმა და ანუ ბძანებით მისით ორთა და სამთა
მთავარეფისკოპოზთა. სახელით კათალიკოზით აქ გამოჩნდა, რომე
თავი იყოს სხვათა. მასუკან აღარ იქნების სხვა თეთრით.

ქ. თავი ორასოთხმოცდაექუსი.

სპე

- ქ. თუ ვინც რივიდამ და ან ლოცვიდამ გამოსულიყოს და გა-
30) უშვას საყდროვანი და ანუ მრევლნი წასულიყონ სადმე და რიგს
შურებოდენ, ნუ აქნევიანებენ და ნურც დაუჯერებენ. ერთს მოქადა-
გეს რომ შეეჩვენებინოს მეორე მოქადაგე, ნუ მისცემს შენდობას. მა-
სამართალი სომხურთ.

გრამ თუ დამტკიცებული მოკითხულობა ქნან კაის მოქადაგობითა, მთავარმან მართალმან მოქადაგემ უნდა მოარჩინოს მისგან. და თუ დამნაშავე იყოს და ღირსი ყოფილიყოს შეჩვენებისა და წმიდას ეკლესიას გამოარეგებია, წამალი მისი: საკანონო უნდა გარდინხადონ და დიდის სინანულით შენდობა მოითხოონ. ვინც ესევეები ქნან, არათუ უცოდინართ კაცთაგან მიეცემის წამალი მორჩენისა და ანუ დაუჯერონ უცოდინართა. უნდა გაბრუნდეს და ისწავლოს სიბრძნე და რიგი და ცოდნა ქეშმარიტი მოქადაგებისა მართლა.

სპზ

ქ. თავი ორასოთხმოცდაშვიდი.

ქ. წინა ჩვეულება დადგეს ჩვეულება ეგვიპტეს. ალექსანდრიის 10
 193v ებისკოპოზნი | ყუელაზე მიმცემი მერმე ჰორომისა ებისკოპოზისა.
 ეს ჩვეულება არის იმგვარად ანტიოქისა, და სხვა შეძლება და პატი-
 ვი, დიდობა დიდობის შენახვისა ეკლესიას და ყოველნი მის მზგა-
 სად გამოჩენილი იყოს. თუ არ ბძანება-ნებით კათალიკოზით იყოს,
 ებისკოპოზი იმისთანა დიდის კრებისაგან გამოვარდეს, ნულარ იყოს 15
 ებისკოპოზთ. მაგრამ თუ კრებულთა გამორჩევით ქეშმარიტის რიგით
 ეკლესიათა ღირსად აიღონ, ორი და ან სამი თავისთავად უპირის-
 წყლობით და ქიშპობით წინ უდგენენ, ბევრთაგან გამორჩეული და-
 მტკიცდეს. ჩვეულება დაიჭირე და რიგი წინათი. ელუსარიმის ები-
 სკოპოზნი დაამზადოს პატივი დედაქალაქთა. ღირსი დარიგება თა- 20
 ვიანთი შეინახონ. წინ რომ ვახსენეთ სახელი კათალიკოზისა, აქ გამო-
 აჩენს რომ: აქ წინა ჩვეულობას თავიანთვინ დადგენასა და იქ ოთხთ
 მახარებელთასა ისინი ნიშნად, და სხვანიც შეძლებულობითა იმრიგი-
 თა, თუ რომ იყუნენ მოციქულთ ტახტზე. თუ არ იყუნენ, ბძანებს კა-
 თალიკოზი: იყოს აბა ტახტი წინა ეფესოს სიხსლოვეს. და იქილამ 25
 გააპარეს ბიზანტიას მას პატივისცემისათვის, სხვა რა კათალიკოზო-
 ბის მიზეზით. ჩამოაგდოს, რომელნი ვინც ნებით კათალიკოზით არ
 ეკურთხოს, რომელი ჩანს ბძანებითა მისით ეკურთხონ. თუ მოცდეს
 ყოველთაგან გამორჩევა რომლისამე ქეშმარიტად, კურთხევის მიღება
 კათალიკოზისა არის. || 30

194r
სპზ

ქ. თავი ორასოთხმოცდარვა.

ქ. ბევრის ნდომითა და ღრდთა მოკმარებითა და მიყენებითა
 რომელიც ებისკოპოზი იყოს და სხვის თემის შეცილებას და წართმე-

- ვას ეცადოს ანუ მღდელმან ქალაქში სხვის სამწყსოს დაუწყოს ცი-
ლება, ნება იქმნა დიდის კრებისაგან: იმრიგნი უნდა დააწყნარონ და
დააჯერონ თავიანთ წილსა. მაგრამ თუ, ანუ ძალით და ანუ ქრთამით,
იმრიგს შეცილებას და საქმის წინ წაყუანას აპირებდენ, წინ და-
5 უდგეს მოციქულთა კანონი ნებადართვით დიდის კრებისაგან. ჩა-
მოავდონ თავიანთის ტახტისაგან და მღდლობის რიგისაგან გარდა-
აყენონ, იყოს თქუენ წინა როგორც რომ ერთი უპირისწყლო და ავი
კაცი. რომლისაც მიცემული იყოს, მიეცეს და მიემატოს, და რომელ-
მაც არ იცოდეს ქნა, რაცა აქუს, ისიც წაერთვას. მაშ არა არის რა
10 გამოუჩენელი ამ სასულიერო საკანონე სამართალში და ბევრთაგან
გასასულიელია იმრიგის ებისკოპოზისაგან და მღდლისაგან. მაგრამ
კათალიკოსთაგან იმრიგთა მოსაკითხავია.

ქ. თავი ორასოთხმოცდაცხრა.

სპო

- ქ. არიან ზოგნი საყდროვანნი, რომე თავიანთ რიგზე არიან და
15 კანონით ირჯებიან. ნეტაი მათ, რომელრც თავიანთ რიგის სამართ-
ლით იყუნენ. და თუ ხარბობა ქნან და ვერცხლი ვასცენ სარგებ-
ლითა და სარგებელი აიღონ და დაივიწყონ საქმე საღმრთოს წერი-
ლისა რომ უბძანებს: „ვერცხლი | სარგებლით მან არ ვასცეს უჯგე-
თავსად“, რომ იყოს დამზარე და არ მდომი ლოცვისა, გამშვები გუნე-
20 ბიდამ ლოცვისა, შიშველი დარჩეს რჯულისაგან. იმისთანას ეტყუის:
„ვაი იმას, ვინც გაუშვას სწავლა კეთილი ყმაწვილობისა და დაივი-
წყოს“, ნება დართო დიდმან კრებამ იმისთანასა განშორება რიგიდამ,
და ანუ მართალს გზაზედ დააყენონ, შეიტყონ მღდელთა გაკუთეი-
ლობა კანონისა, სამართლის შიში იქონიონ. აბა თუ არა, ბოლოს უმო-
25 წყალო სამართლით გარდახდების.

ქ. თავი ორასოთხმოცდაათი.

სე

- ქ. თუ გათხოვილი ერთხელ ნალაპარაკევი ქალი შეკამზული
ნახოს ვინმე და მოიტაცოს და ამისთანა საქმე მოხდეს, ეცადონ, რომ
დაიჭირონ ის კაცი და წაართვან ქალი კელიდაზე. თუ გვერთ არ მი-
30 სდგომოდეს, მოტაცების საუპატიო გარდახდევინონ და ქალი მასვე
მისცენ, ვისთვისაც პირველ ნათხოვნი ყოფილიყოს. და თუ ვერ ჩაივ-
დონ კელში და გუირგუინი იკურთხოს მას ქალთან, გუირგუინის მკურ-
თხველს მღდელს ებისკოპოზმა გარდახდევინოს, ამიტომ რომ ძალად

მოტაცებული რატომ აკურთხა, და მას კაცს მოსამართლემ გარდაქმნა-
დედინოს რამე. თუ მართლა სხვის ნათხოვნი ყოფილიყოს, სიკუდილის
ლირსია, მაგრამ ჯარიმითა და სისხლის მიცემით მორჩეს ტანი მისი.

სუბ

ქ. თავი ორასოთხმოცდათერთმეტი.

ქ. თუ აღუთქუა უფალსა ბერმან ანუ მღვდელმან ანუ მთავარ- || 5
1951 დიაკონმან, უნდა შეინახოს და შორ დადგეს კორცის ჭამისაგან. თუ
აღუთქმელათაც შეინახოს, კარგია. და თუ თავისის ნებით ვერ შე-
იძლონ შენახვა, აშკარად უნდა სჭამონ, და თუ უნდათ, შეინახონ.
თუ ვინ ჩააგდოს ფარისეველობით პილწად: პურსა და ან სამარხოსა
კორცი სცემიაო, ამისთანაებს არ ინდომებს რიგი. ეკლესიის აღმთქმელი 10
ჩანს. და ანუ ვინც კოლნაყოლი და ანუ ვინცა კოლიანი ერთხელ
რომ ეკლესიის სახელი დაეთქმის; საყდროვანი შეიქნების უჯგესთა-
ესად, ბერნი წმინდა და უმანკონი. მაგრამ ბურძენნი და ურიგონი და
ცუდგვარნი სომეხნი რომ ერთმანეთს დასძრახვენ, ორივე დასაჯერე-
ბელია. კანონთაგან კარგია უქმელობა კორცისა ჭამისაგან, მაგრამ ნუ 15
დასძრახვენ. სომეხშიაც მრავალი იპოების შემნახავი სამართლისა,
გარე რომ ვინც უთხრას ერთმანეთსა: შენ სჭამ და მე არაო.

სუბ

ქ. თავი ორასოთხმოცდათორმეტი.

ქ. მისთვის საქონელი, რომელიც იყოს, სახელითა ეკლესიათა 5
რაც რომ იყოს: თუ სოფელი თუ მიწაწყალი თუ სხვა რამ, თუ ები- 20
სკობოზი ადგილს არ ბძანდებოდეს და მღვდლებმა გაყიდოს რაც რამ,
შეუძლია, რომ მათვე სთხოოს ებისკობოზმან. და უნდა იკოდეს ეფი-
სკობოზმა ღირსი სამართალი: რაც რომ გაუყიდიათ, ფასი უნდა გამო-
1951 ართვას და გასყიდული დაიხსნან. კანონის ბძანებით გაუსყიდლად
უნდა იყოს ეკლესიისა რაგინდარა. შემძლეა და ებისკობოზთ და მო- 25
ქადაგეთ კელთ უნდა იყოს ეკლესია და მისი საქონელი, არათუ ხუცესთა
კელთა. აღება და შებრუნება ებისკობოზთა უნდა ნახონ და ებისკო-
პოზ-მოქადაგეთა. მაგრამ თუ მონასყიდეს ბევრს ხანს ქონია და ამ-
თონი უჭამია მოსავალი, რომე მისის მინაცემისოდენი შექნილა, აღარ
უნდა. რაც გამორთნეგია, ისლა უნდა მისცენ უთეთროდ და უნდა გა- 30
მოიბრუნონ, ამიტომ რომ თავის ფასს გაუყვლია. ესეც რომ არას რჯულ-
ში არ არის მართებული საყდრის საქონლის გაყიდვა.

ქ. თავი ორასოთხმოცდაცამეტი.

სუგ

ქ. თუ ვინც კაცობაში შესულმა თქუას და აღუთქუას უფალსა, ქალწულება თქუან და გამტყუვდენ აღთქმაში, შეძლება მიხუდეს და ვერა ქნას ის, ასრე ჩაიდგების, როგორც რომ ორის ცოლის შემრთველი. გარიგებით მათით აიღონ საკანონო და მოინანონ, ორი წელიწადი კარზე ილოცოს კელის გაცემითა და ერთი წელიწადი. შიგნით საყდარში მონაწილეებთან იყოს და სანანულით მოინანოს, და მასუქან ეზიაროს რიგით. კურთხევას მღდელობისას ველარ მიუდგეს ახლოს. ეს გამოჩენით ნიკიის კრების თავმან მეოცდაათემ თქუას. ახლა აქ რომ ითხოოს ცოლი, ბოზობის საკანონო გარდიკადოს. ისრე არის როგორც რომ ორცოლიანმა, და ამიტომ || არ ერგების მასლა მღდელობა. და ისიც უნდა გასინჯონ, რას დროსას აღუთქუამს და ისრე გარდა[ა]ხდევინონ. და ეს იპოვონ გრიგოლ პართაველის კანონში სამას-მეოცდაათე თავში.

15

ქ. თავი ორასოთხმოცდაათხმეტი.

სუდ

ქ. ორსული დედაკაცი ღირსია როდისაც უნდა მოინათლოს, არათუ ნაყოფი მუცლისა მისისა მასთან სწორედ მონათლული შეიქნების. როდისაც მიეცეს, ისიც უნდა მონათლონ. და დედაკაცი რადგან უნათლაგია. ჯერ უნდა თავის ნებით გაანდონ და მერმე მონათლონ და მასუქან აზიარონ. არ უნდა სანამდინ დედაკაცს შეილი არ გაეყაროს, მანამდინ მონათლონ. მაგრამ თუ სიკუდილის შიშისათვის მონათლონ, ნათლის ამღებიც უბრალოა და ნათლის მიმღებიცა მაზე. და ეს არ ეგონოსთ: თუ ცოცხალი გაიყარონ, შეილიც მასთან მონათლული იყოს. შეილს სხვა მონათულა უნდა. ეს სამართალი საყდრისა არის.

25

ქ. თავი ორასოთხმოცდათხუთმეტი.

სუე

ქ. თუ ვინმე გაუშვას ცალი მისი ბოზობისა და ანუ სხვის ბოროტის საქმისათვის, არათუ მარტო მისის ქრმის თქმითა, თუ სრულის ქუეყანა მოწმობდეს მისის ავის საქმის ქნისათვის, გაუშვას, დაუჯერებს მას კანონი. მაგრამ ერთს წელიწადს მონანებაში კელის გაცემით იყოს და გარდინხადოს საკანონო და განიწმიდოს რიგით. და თუ მონინდომოს დედაკაცმან, ქმარი ვერ შეიერთოს, სანამდის გამშვები

30

196

ქმარი ცოცხალი იყოს და ქმარმან შეირთოს ცოლი ერთს წელიწადს უკან, რადგან დაედევით სამართალი, რომ ქმარმან ცოლი შეირთოს. ასრე რომ, თუ ცოლი ვისიც მართლა ბოზი ყოფილიყოს და ბოზობისათვის გაეშვას, მან შეირთოს კიდევ ცოლი, და თუ კუდიანობაზე და მწამლობაზე გაეშვას ცოლი, მან ველარ შეირთოს სხვა ცოლი. და თუ ერთმანეთს ნება დართონ, დასტურით შეირთონ.

სეე

ქ. თავი ორასოთხმოდათექუსმეტი.

ქ. თუ ვინ მოინდომოს გაშვება ცოლისა არა ბოზობისა და არა ავის საქმისათვის, არამედ თავის ავის აგებულობისათვის, რომე სხვაზე თვალი ეჭიროს და იმის გულისათვის უშვებდეს, ამისთანას საქმეს არ ინდომებს კანონი და ნურცავინ იქს, ვიდრე არ მიბრუნდეს თავის მართლის ცოლისაკენ. და მქნელხ უნდა შვიდს წელიწადს მონანებით იყოს და საკანონო ვარდიხადოს.

[სეხ]

ქ. თავი ორასოთხმოდაჩვიდმეტი.

ქ. თუ ვინც მთავარდიაკონი დამზადებულიყოს სამღდელოდ, ყუანდეს ცოლი და კურთხევამდინ ცოლი გაუბოზდეს, თუ ქმარმან იცოდეს და კურთხევა მოინდომოს, ველარ ეკურთხოს. არ უნდა იმრიგი ეკლესიას. და თუ არ იცოდეს და მღღლად ეკურთხოს, უბრალოა. მღღელი უცოდინარობისათვის ვასინჯონ მოქადაგეთ და მონამართლეთ მართლად კანონითა.

სეც

ქ. თავი ორასოთხმოდათურამეტი.

ქ. თუ მღღელში ბოზობა გამოჩნდეს და მისი ნაქმარობა ვაცხადდეს, არათუ ვანდობით ვაცხადდეს და არც გამოჩენით, დატუქსვა და ავად მიპყრობა შეუძლია ვისმე ებისკოპოზსა, და მთავარსაც იმგვარად. და მართლის ებისკოპოზისაგან არის მოკითხვა და დარიგება კანონითა მართებული. კელმწიფემ და მოსამართლემ ებისკოპოზს უნდა კითხონ და მიაგონ მათზე და ებისკოპოზმა მღღელთა, მთავართა და საყდროვანთა ყოველთა. ებისკოპოზია მოსამართლე. ვასინჯონ მართებულად მათი საქმე ავი და კარგი ყოველი.

ქ. თავი ორასოთხმოდაცხრამეტი.

სკთ

- ქ. არის ჩვენში დიდის კრებისაგან გარიგებული: ვიდრე ოცდაათ წლამდე ნუვინ იკურთხვის და მოინათულის მღვდლად. უნდა გამო-
 სკადონ და გამოარჩიონ ბილწი წმინდისაგან და სხვათა გაარკუიონ
 5 და გამოარჩიონ კაცი ქეშმარიტი და წმინდა, და წლისა ოცდაათისა
 აკურთხონ და მონათლონ მღვდლად, როგორც რომ უფალი ჩვენი იესო
 ქრისტე ოცდაათის წლისა იყო რომ მოინათლა და იმრიგით ჩვენ გვა-
 სწავლა ყოველთა. რვა დღისა უნდა მონათლონ ყმაწვილი და ოცდა-
 ათის წლისა უნდა აკურთხონ და მონათლონ მღვდლად. ეს დამტკიცდა
 10 ჩვენთვის რიგად მამათმთავართაგან. |

ქ. თავი სამასი.

197v

ტ

- ქ. თუ ვინ გაჭირებაში ჩავარდეს ან ავად იყოს ანუ დაიჭი-
 როს დამჭერმა და გაჭირებაში ყოფნისათვის მოინათლოს და კაც-
 თა წინა შურებოდეს ქრისტიანობას და საქმითა ავი იყოს და შე-
 15 კირვების გულისათვის რჯულზე იდგეს, იმგვარად ინდომებს წმინდა
 ეკლესია: არა მართლად უნებურად არის მისთვის ის რჯული. კაცი
 ვინც თავის ნებით და წმინდის გულით უნდა მოინათლოს, რომ
 შეიქნას მართალი ქრისტიანი და წმინდას რჯულზე მტკიცე.

ქ. თავი სამასერთი.

ტა

- ქ. სხვას ქუეყნის მღვდელი რომ ქალაქს ალაგს საყდარში მივი-
 დეს და იქ იყოს ებისკოპოზი, და მღვდლები ქალაქისა რომ იყუნენ, არ
 არის მართებული, რომ თავიანთი გარდავადონ და იმათი პატივი
 და საწესო მოსულს მისცენ და ანუ საყდრის კერძი მისცენ და გა-
 20 უყონ. თუ მათთვის მეტი იყოს წესი და მისავალი, რაც მეტი იყოს, სა-
 ყდრისა არის. საყდარს უნდა მოახმაროს აგრევე, თუ ალაგს არ
 ბძანდებოდენ ებისკოპოზი, მღვდლები და სხვას ქუეყანას იყუნენ.
 რაც ქალაქთა მამათა და უფროსთაგან მათთვის პატივი და საწესო
 გარიგებული იყოს, ისიები საყდარს უნდა მიართვან. და თუ სხვას
 ქუეყნიდამ ებისკოპოზი, მოქადაგე და ანუ მღვდელი მოვიდნენ ქალაქ-
 30 სა და ალაგსა თქუენსა, მათ დიდი პატივი უნდა სცეთ და თქუენით
 უნდა დასჯდეთ, და მართებულად გაისტუმროთ თქუენის ქალაქისა ||
 ებისკოპოზნი და მღვდლები, გინდა ალაგს იყუნენ გინდა სხვაგან. მო-

198r

სულს პატივი უნდა და ბართებულად მიპყრობა. საყდროვანმა თავიანთის ნებით უნდა პატივი სცენ და ერისგანმან თავიანთით უნდა. თუ სხვას სხვის სარგოთარ გაისტუმრებთ, ერთმანეთში მტერობა ჩამოვარდების და სიმძულვარე და ავი იქნების.

ტბ

ქ. თავი სამასორი.

5

ქ. ქორებისკობოზნი არიან მგზავსობით და რიგით სამეოცდათორმეტთა მეფულეთ და მოსაქმეთა მათ შორჩენისათვის, რომელი სულიერს საქმეზედ გლახად ზღებოდეს. ქუეყნის ნახვითა და დახედვით იქადაგოს და ითარგმანოს. ქორებისკობოზნი არიან მიმცენი მდაბალ-მდაბალის რიგისა უფროსთა მთავარეფისკობოზთა მორჩილობითა, და თუ ქნას მღდლის რიგი, მტერია კანონისა და სამართლის წიგნისა. ებისკობოზისაგან და სხვის ერისკაცისაგან ქორებისკობოზთა შექნა ანუ უცოდინარის მღდლის, მგლეჯელი გლახისა, არ არის მნახველი, და ებისკობოზი მნახველად ითარგმანება და ისინი მოსაქმენი.

10

ტბ

ქ. თავი სამასსამი.

15

ქ. კაცთ თუ მოინდომონ შესავალი ეკლესიისა გარეთ ანუ აიღონ და ანუ მისცენ ებისკობოზის უბძანებლად, ამისთანა საქმე თუ მისის ბძანებით | არა ქნან და თავისთავად ქნან, დაწყველილი შეიქნან. გაიგონონ საყდროვანთა და მათ ანუ სხვის მიმცემმან და შეშინდენ, რომე ებისკობოზის უნებურად მქნელთა წყევლა აქუთ, მათ უფრო კიდევ ნამეტნავად, ვინც იყოს მცირე და მამტაცებელი ეკლესიის შესავლისა. ერთმანეთზე სამართლით აქუს წყევლა და შეჩვენება. რომელმანცა ეკლესიის შესავალი სხვისა შექნას, მისიც სხვისა შეიქნას. რომელმაც რომ მოიძულოს შესავალი ეკლესიისა, ისიც მოძულვებული შეიქნას ეკლესიისაგან.

20

25

ტღ

ქ. თავი სამასოთხი.

ქ. მამათ თუ გაუშვან შვილი თავიანთი, არ გაზარდონ ვიდრე მათ კელთ იყოს და არც დაარვიონ ღთის რიგზედ და სწავლაზედ, სხნილი და მარხვა მართლა არ ასწავლოს, მონასტრისა და სასულიეროს საქმის პატივისცემა, და გაუშვან უნაღულებლობით, და წახდეს და დაწყველილი შეიქნას, ეს არის დამკუთხდრებით კანონთაგან, რამე

30

თუ მისთვის საქმეს ვეკობთ. ეშმაკთაგან იქნეს, რომე თავიანთ თავისას სიწმინდეს ქადაგობდეს და ბევრნი მათ მიმგზავსებას იქმოდენ, როგორც შესავალთა საყდრისათა და სხვათა. საღმთო წერილი უბ-
 5 ძანებს: „დამკუიდრებული შვილის გზა ღთის ნებაზე და რიგზე“, ნუ^{ეფს.} გააშორებენ ღთის რიგზე, რამეთუ ისინი ფიქრობენ მიახლოებას^{VI, 4.} ღთისას, სამართლით ჩამოვარდნენ საბაზნი, შეიქნენ ნაყოფთა მათ-
 თა გაშორებისა ღთისაგან. ||

ქ. თავი სამახსუთი.

L99r

ტე

ქ. თუ ვისაც შვილმან რომ მშობელთა ნამეტნავად მორწმუნე
 11 იყოს და მისული რიგზე ღთისაზე, მოშორდეს ამ საბაბითა ღთის
 თაყუანისცემასათვის, რომე ავად ეპყრობოდეს, და რისაც ღირსი იყოს,
 პატივი მშობელთა არა სცეს და დაწყევლილი შეიქნას. და ეს კიდევ
 ძლიერი დარიგება წერილთა, რამეთუ ამ ნათქუამის საქმისა ნამეტ-
 15 ნავად გაფთხილება უნდა. რომელსა უნდა გულწმიდად შესაწირავი,
 თაყუანისცემა ღთისა, არ უნდა მშობელთა ურიგო კადრონ. მართებს
 ყოველთა მორწმუნეთა დედმამსა ღირსად, პატივი სცენ, და მშობელ-
 თა გამშვებისა ურიგოთ მიპყრობით დაწყევლა დადევს.

ქ. თავი სამახექუსი.

ტვ

ქ. თუ ვინც ორმოცი დღე შეინახოს და აღდგომის დიდს ხუთ-
 21 შაბათს წმინდის ზიარების ალების მეტი თუ სჭამოს მარხვა, რაც რომ
 მანამდის უმარხავს, ის სრულ ცუდია და დიდის კრებისაგან დაწყევ-
 ლილია, და იმგვარად ნიკიის კრებისაგანაც. რადგან იმ დღემდის
 შეუნახავს, იმ დღეს უფრო შენახვა უნდა და მართებსთ იმგვარად:
 კმელი პური უნდა ჭამონ. შეიტყონ ყოველმან ქრისტიანმა სამართა-
 25 ლი მჭამელის დღისა დიდისა აღდგომისა.

ქ. თავი სამახშვიდი.

ტზ

ქ. მორჩილობა კათალიკოზისა ებიზკოპოზთაგან, რომელსაც თავ-
 თავის რიგი და შეძლება აქუსთ, ებისკოპოზთა შეიტყონ. დედაქალაქ-
 თა ებისკოპოზნი | ზურგნი არიან მათნი და ყოვლის წინ გამძლოლნი,
 30 და ყოველს კაცს რაც სიტყუა და საქმე ქონდეს, მასთან უნდა მივიდ-
 ნენ. თუ ვისმე კელმწიფისა ანუ თავადისა ანუ საყდროვანისა ვარი-

გებისა ყოვლისა, მასთან უნდა მივიდეს წიგნი. ამისთვის იქნა, რომ პატივით წინ იყოს, უმისოდ ნუ იქმონენ ქნასა საქმისასა წინათ ჩვე-
 ულობასა მამათა ჩვენთასა, რომ გარიგებულა კანონი. მაგრამ ეს ქნან
 თავიანთ შეძლებით თუ სოფელსა თუ სხვას თემსა კურთხევა მღვდლო-
 ბისა, ანუ სხვას ნაქმარობას ნუ იქმონენ: სხვა სხვის თემში დედაქა-
 ლაქის ებისკოპოზის მისის კათალიკოზის უბძანებლად შესწორებით
 სხვის ებისკოპოზთაგან ქნა რისაც. გამოჩენილია ამ სულეგრეს სამარ-
 თალში და საქმით მისითა ახლა გაშვება. ერთის ჩვენი თქუეს, რომე
 ეფისკოპოზთა არ იკითხონ ღირსეულობა და აკურთხონ, არიან და
 დარჩნენ, ტანი თავისი დასძრეს ჳირით და მათ ჳირიანთა თემთა
 ფეშქაშითა და წიგნით დამდგომთ მოწმებით წამსულელთა. რამეთუ
 კათალიკოზს წინ გამოჩენილია. მისის ნებით უნდა იქნას, მართებსთ,
 და იმგვარად რიგის თხოვნისა საბაზია მტრობისა მათი წინ კათალი-
 კოზთა, რომ ვერც ღთისაგან აიღებენ შნოსა და არც სწორედ ების-
 კოპოზად იკურთხვიან.

ტვ

ქ. თავი სამასრვა.

ქ. თუ ვინც რომლისაც ებისკოპოზისა და მოქადაგისაგან ეკურ-
 200: თხა მღვდლად და ანუ მთავარდიაკუნად, მათ სამართლით რაც და-
 არიგეს და დასდევს და არა ქნას, და თავისთავად ირგებოდეს და
 მრევლთა სრულ შეიტყონ მისი ურიგობა, თუ რაც ნაქნარობა აქუს
 წინათ მრავალთა ებისკოპოზთა, იქ ნახონ და იმათგან მართლის სა-
 მართლის აღებას მოელოდეს. თუ რომ ეგების მათის სამართლისაგან
 გული შეეწუხდეს, იწყინოს და მოინდომოს კელმწიფის წინ მისულა
 და მათის ურიგოს თქმა, ებისკოპოზნი შენდობას ნულარ მისცემენ.
 მაგრამ უნდა დამტკიცდეს კელმწიფეთაგან გაბრუნება იმავე ალაგს.
 მართალია ეს სამართალი: ერთისა და ორის ავის თქმისათვის მოინ-
 დომა თავისის ებისკოპოზის მტერობა და ინადობა და ბევრთან მო-
 ნანება თქუა და გამტყუენდა.

ტთ

ქ. თავი სამასცხრა.

ქ. ნურვინ ებისკოპოზნი სხვა სხვის თემში ნურც აკურთხებებს სა-
 300: უდარსა და ნურც მღვდელსა და არც სხვას ბევრს საქმეში შეესულება
 და არც შეძლება აქუთ. და თუ დედაქალაქის ებისკოპოზის წიგნი
 და დასტური ქონდესთ, შეუძლიათ შესულა იმ საქმეებში, მაგრამ თუ

ქნას და მოინდომოს თავის ნებით უდასტუროდ კურთხევა საყდრისა და მღვდლისა, არც სრულ არა ხაშს, და დაუმტკიცებელია იმათგან ნაქმარი და მოშორდეს წმინდას კრებასა და სხვასა კანონსა. და დასწერონ, რომ ყოვლისათვის ნუვინ ჰყოფს | უ-თავის-ებისკოპოზოდ სხვა ებიჯკო- 200 პოზი კურთხევის. და თუ ნაკურთხნი მათნი მივიდნენ თავისის ებისკოპოზის წინ და შენდობა მოითხოოს და სჯერიყოს სხვის კურთხევას, რადგან ნაკურთხია, აღარას უშველის, მანც უნდა დალოცოს და დადვას შეძლებით მონანება.

ქ. თავი სამასათი.

ტი

10 ქ. თუ ვინც ებისკოპოზი დასძრახოს და დაემდურონ და მისთვის ავი უნდოდესთ და დანაშაული არა ქონდეს რა და წინ უდგნენ უ-მის-კრებულად შემძლებელთა, ზოგნი მათ შიგან მის სიწმინდესა და კაის ამბობდენ და ზოგნი აძაგებდენ, გარდაიცვალონ ყოვლის საქმით მტერნი ყოვლის მტრობით ნებითა წმინდის კრებითა. დედა- 15 ქალაქთ და სიახლოვეთ ებისკოპოზთ შეძლებითა დაუძახონ მათ, რომელთაც ფარისევლობით ებისკოპოზთ მტრობა ქონდა და რჯიდენ, გააშორონ და რაც იმათ შეძლებით გაარიგონ, დამტკიცდეს და კათალიკოზმან უნდა გაშინჯოს სამართლის სიმრუდე და სიმართლე, და არ უნდა იყოს ვერცხლთა მოყუარე და სამართლისა გამბრუნდებელი.

ქ. თავი სამასთერთმეტი.

ტი

20 ქ. არ არის მართებული ძველი ჩვეულება მონასტრისა თემისაგან გამოცულა და ახალის მოგონება ტახტისა და მრევლისა. თქუას თუ: გამოვცვალო, მთქმელმა უნდა პატრიაქების ბძანებით ქნას. 201 თუ მათ კრებით უბძანონ, იმათის ბძანებით მქნელს ბრალი არა აქუს 25 რა ამ წიგნის სამართლითა.

ქ. თავი სამასთორმეტი.

ტი

30 ქ. არ არის მართებული წმინდის ნაწილის კურთხევისა და გადიდებისა რიგი: რამ შეწირული რომ სხვისა სხვის საყდარს მისცეს და დააბნელოს ერთი. თუ ვინ ამ საბაბს უდევს, ავია. მართალის სამართლით და კანონით ფთხილად იყუნენ ყოველნი.

ტიგ

ქ. თავი სამასცამეტი.

ქ. არ არის მართებული რომელი ეკლესიისა არიან სხვადა-
სხვა დააქორწილონ და სხვაგვარნი მიიხსლოონ ვაჟთა და ქალთა
თავიანთან ანუ მისცენ ცოლად ანუ შერთონ ცოლი. სამართალი ნე-
ბითა კანონითა იქნას. უცხო თესლნი რომ სხვას გვარს მისცემენ, ნა- 5
ხეთ, რომ ისინიც გასულს ეტყუიან რიგიდამ და მოიძულეებენ მი-
მცემსა. აბა თუ მწვალებელს ვისმე მისცენ, რომ ჩვენ არ გავირევთ,
სამართლის პასუხი მათ მშობელთ უნდა გარდიხადონ, რომ იმგვარად
ცოლქმარად შეჰყარა.

ტიღ

ქ. თავი სამასთოხმეტი.

10

ქ. ებისკოპოზი ვინც იყოს ბევრის თემის უფროსი და მწყრო-
ბელი, არა ხამს მისგან, რომე მის თემში სხვას საყდარიდამ შესამოსე-
2011 ლი და შეკახსმულობა აიღოს ძალით და თავის საყდარში შეკახმოს.
ამისთანას საქმით თავის თავს დასდევს სამართალი. თუ არ მო-
იწონოს ეს დარიგება, არ მიბრუნდეს სამართალზე, შორ გააშორონ, 15
და ვისაც რომ წაართვას ისინი, მას თავიანთს ებისკოპოზს ნულარ
დაუძახებენ.

ტიიე

ქ. თავი სამასთხუთმეტი.

ქ. კითხვა: რომე კაცი ჰკუაზე არ იყო და წავიდეს სადმე და
თავის უჭკუობით ან კლდიდამ გარდაეარდეს ან სხვაგვარათ, მოკუდეს, 20
მართებსთ მისთვის წირვა თუ არა? მიგება სიტყუისა: მართებს მის
ქუეყნის. ებისკოპოზსა გასინჯვა საქმისა მისისა. თუ უჭკუობით მო-
უკლავს თავის თავი, ჰკითხონ მართლა მის მოყურებსა. თუ იმოწმონ,
რომ უჭკუობით და გიჟობით დაემართა და არ იყო ჰკუაზედაო,
უყონ წირვა. მაგრამ მართლა გასინჯვა მართებთ არამცთუ ვისაც 25
ან იასული და ან ერთი რამ თავისის საქმისათვის იკერდენ, დაჭი-
რება ჰქონდეს და ჯავრით ქნას თავის თავის სიკუდილი. მას ჟამი
არ უნდა უწირვიონ. მართლა უნდა გასინჯონ, რომ მღდელსაც არ
დაედევას ბრალი, რამეთუ ცხადად ჩანს კითხვა და პასუხის მიგება. ზედა-
მღგომეღნი მოვალენი შეიქნენ. უნდა რომ საკანონო გარდიხადონ. ეს 30
სამართალი ებისკოპოზთა მოქადაგეთაგან უნდა იქნას და არა მო-
სამართლეთა ერისკაცთაგან. ||

ქ. თავი სამასთექუსმეტი.

202
ტივ

ქ. თუ ვინც დედაკაცი დიად გივი იყოს და ბორკილსა და რკინაში ჰყუანდესთ და ქმარმან თქუას თუ: ვერ გაუძლებ და სხვას ცოლს შევიერთაო, მართებს თუ არა? მიგება სიტყვისა: ამ შუა საქმეს რა უნდა, არა არ ვიცით. ამ საქმისათვის დაწვერეთ, რომ მოსამართლემ დახედოს საქმეს და სამართალი უყოს როგორც რომ მართებდეს და დაუძრახველად ჩვენ გაგუიშვან.

ქ. თავი სამასჩვიდმეტი.

ტიზ

ქ. თუ კაცს საქმე კაცობისა არა ქონდეს და ცოლი მისი გავი-
10) დეს მისგან, სხვას კაცსა შერთვა მისი მართებს თუ არა, ქმარს რომ არ გაეშვას და დასტური არ მიეცეს და უთხრას: შენ ღვით ბედათ მე მამხულომიხარო, უნდა იყო და დამჯერდე მე. რომ ასრე საქმე მოკლეს, რა სიტყუა უნდა მიუგოთ? მიგება სიტყუისა: არა არის ღირსი გაშვებისა და არც თქუენ გმართებთ, რომ გააშვებინოთ. მათთვის და-
15) დებულია ეს. სამართალი კანონითა იყოს ნებასა ქრმისაზე. ამგვარი სამართალი ეკლესიათა მოსამართლეთა არის.

ქ. თავი სამასთურამეტი.

ტიც

ქ. თუ კაცი ვინც პირუტყუთან ურიგოდ მქცეველი იყოს, ქცევას უკან სინანულში ჩავარდეს და საკანონო გარდიკადოს როგორც
20) რომ უბძანონ მოქადაგეთა, და ცოლი მისი იმრიგის ცოდვისა და ბილწებრისათვის ქმართან დგომას არ ნდომულობდეს? მიგება სიტყუისა: დედაკაცს მიეცეს გაშვება | და კაცმან მონანებას უკან სხვა ცო-
25) ლი შეირთოს. ახლა ეს სამართალი სიწმინდისათვის დავდევით.

ქ. თავი სამასცხრამეტი.

ტიდ

ქ. უნდა იყუნენ ყოველნი კაცნი ფთხილად იმრიგს ცოდვაზე: დიდი ცოდვა და ძნელია პირუტყუთან ურიგოთ ქცევა. თუ ვინ იცის ეშმაკის საქმით მცლარიყოს ვინმე, დასდვას მოძღვარმან მისმან სა-
კანონო მართებული გაშინჯვით, და მათ მართებთ, რომ მართლის მონანებით გარდიკადონ.

ტკ

ქ. თავი სამასოცი.

ქ. თუ ვისაც მღღელს გზას წასულაში დაესხას ყაზახი და შეუტიონ ერთმანეთსა და მოკდეს, რომ მღღელმან ყაზახი მოკლას და თავი თვისი და ამხანაგნი მოარჩინოს, მართებს მას მღღელად ყოფნა თუ არა? მიგება სიტყუისა: თუ ღირსია მღღლობაზე, მისგან არ არის მართებული და არც შეუძლია ვისიმე სიკუდილი, რომ მისგან მოკუდეს და არც სხვა პირუტყუი მათი. ეს სამართალი შეიტყუევით თავისის ტანისათვის: არ მართებს სიკუდილი ვისიც, და თუ თავის ამხანაგთ მოარჩენისათვის ქნას, კაია მოკულა, თუ ყაზახნი ურჯულონი იყუნენ, ისევ მღღელად ანუ არა მოკდენა, რიგი მისი გასინჯონ მოქადაგეთა.

ტკა

ქ. თავი სამასოცდაერთი.

ქ. თუ სადმე გიჟმა კაცმა თავისით კაცი მოკლას უბრალოდ, როდისაც ვაწ მღღეს გიჟობისა და ჭირისაგან, როგორც რომ მართალმა მამკულელმა, ისრე მართებს საკანონოს გარდახდა? მიგება სიტყუისა: ცოტა რამ ეშმაკთაგან იქნას და მისივ იყოს გუნება და დატყუება, მაგრამ სულიერის სამართლით თავისას აწყინონ თუ სხვისას, საკანონო გარდიკადოს, ნუ იქნების გარდუხდელად. აქ კორცთ მოსამართლეთ კელი არა აქუთ.

ტკბ

ქ. თავი სამასოცდაორი.

ქ. თუ ვინმე უშვილობისათვის ცოლი გაუშვას და ითხოოს ცოლი მეშვილე, საკანონო სთხოონ იმავე ცოლით? მიგება სიტყუისა: სწერია, ძებნა და გასინჯვა მოსამართლისა იყოს, წმინდათაგან გადიდება ბძანებისა დაღვან და ჩვენ აზატით გავვიშვან დაძრახვისაგან.

ტკგ

ქ. თავი სამასოცდასამი.

ქ. თუ მღღელნი თავის მიწაწყლიდამ, ვენახიდან ანუ ბალიდამ ქუას აგროებდეს ანუ გარდაღმა ისროდეს და ძრიელ ეცეს კაცსა და მოკუდეს, რა მართებს ან მასა და ანუ რიგსა მისსა მღღლობისასა, ეხუცებინება თუ არა, ანუ თუ ერისგანსა იმგვარად მოუქდეს, როგორ მართებთ საკანონოსი? მიგება სიტყუისა: მკულელია. საკანონო

უნდა გარდიკალოს და მღვდლობიდან გარდაყენონ, ნუღარა იქს. იმ-
გვარად, რომელსაც მოქადაგეს გარიგებაში ეკრას და მამკუდარიყოს
ჩვეულობაზე და იმგვარად მამაშვილთა | და სხვათა მისთანათა, ას- 213v
რე კიდევ გაგზავნილმან მღვდლისაგან ყმამ მისსა მის გაპარულს ყმას
მოეწიოს და კრას რაგინდარა და მოკლას, მასუკან მღვდელთან მოვი-
დეს და თქუას, აქ გარდაყენებს. არ იყო მღვდელი, რომ ამისთანა სა-
ქმე ქნა. იმგვარად ესეც უნდომლად სიკუდილია. რიგი გვასწავლის
ანუ სხვათა ამისთანაებს ისრე ნიხდეს და ჩავარდეს ქალაქსა სა-
დაცა ამისთანა საქმე. თუ ვინ ვის ნადირობაში ესროლოს ნადირსა
ნებიითა თუ უნებურად რაც რომ იყოს და მოხუდეს რომ ეცეს მტერ-
სა, რომ მაზე ვაიხაროს, სამართალი კელმწიფისა არის: თუ სხვაგვარ-
მა ურჯულომ ქრისტიანი მოკლას უნებურად, ნების მოკუღვის ალაგს
დავდევით სამართალი. იმათ გვართ აგებულობითა სჭირთ სიხარუ-
ლი ჩვენის დაკარგვისა, მაგრამ მართებს უნებურად მკუღელს გან-
დობა კანონისა სწორე სამართალზე. და თუ მოსამართლეთა კელთა
ჩავარდეს, მათაც უნდა სწორედ გასინჯონ ნებიითა და უნებურად სი-
კუდილი. ვისიც ვისგან იმ ორთა შუა როგორ მაქედარა, მათ მათრი-
გი სამართალი უყონ. და სხვა მართლა. ჭეშმარიტი სრულად წმინდის
ბასილის კანონისაგან ისწავლით.

20

ქ. თავი სამასოცდაოთხი.

ტკღ

ქ. ვინც რომ ლაშქარში კაცი მოკლას, მამათა ჩვენთა არათ ჩაადგეს
ცოდვით და ჩვენც მოწონებით გაუსინჯეთ ეს რიგი და ამ რიგისა
მიდევნა. მაგრამ || კელის გაწმენდისათვის კარგია, რომე სამი წელი- 204 r
წადი გარეთ ილოცოს ზიარების პატივისცემისათვის და ჩვენის ქრი-
სტიანობის რიგის ვადიდებისათვის, და სხვარიგად არც მოსამარ-
თლეთაგან და არცარა სხვა დაედების.

25

ქ. თავი სამასოცდახუთი.

ტკჟ

ქ. მამათა ვისაც შვილნი მისნი არ მორჩილობდენ, რაც რომ ხუ-
დებოდეს საქონლისა მათგან, მისცეს მათ სიყუარულითა და დაქაყენონ
თავიანთთანვე, ამიტომ რომ ავი საქმე არა მოკდეს რა. და თუ ცო- 205
ლიც შეირთონ, ისრე უყონ. ეს არის ღმრთის საამო საქმე, როგორც
რომ პავლე მოციქული ბძანებს: „ძმანო, გიყუარდეს შვილნი თქუენი“
და სხვათა. ეს გამორჩევი დაიდვა.

30

ეფს.
VI. 4;
კო-
ლოს.
III, 21.

ტკ3

ქ. თავი სამასოცდაექუსი.

ქ. თუ ვინმე დახოჯავებული იყოს ანუ თავისთავად წამხდარი და ცოლი შეირთოს და შეუტყოს საქმე მისი, შეუძლია დგომა და გაშვება ცოლსა. თუ გაუშვას, ვინც უნდა შეირთოს, იმრიგს კაცს ნახევარი ქონებისა გამოართვან და მისცენ მას ქალსა და ჯარიმაც გამოართვან: ფარისევლობით და ტყუილად შეურთავს და გვირგვინის კურთხევა შეუგინებია. და სამს წელიწადს მონანებაში იყოს და საკანონო გარდიკალოს მან კაცმან პილწმან.

ტკზ

ქ. თავი სამასოცდაშვიდი.

ქ. ვინც ვისიც რამ შექამოს ადგილს სადაც, უნდა ერთისათვის 10
204v ოთხი მისცეს. თუ პატრონს ველარ მისცეს, საკანონო გარდიკალოს გლახს მიცემითა, საბრალთ შებრალებითა. თუ ვისაც ამისთანა საქმე მოუხდეს, სამართალი ეს არის.

ტკვ

ქ. თავი სამასოცდარვა.

ქ. თუ ვინ ვის დაუწვას შეკაზმული ჭირნახული, აზღვევინონ 15
მას ერთისათვის სამი. თუ არადა, ათს წლამდინ ინანოს, საკანონო გარდიკალოს და პატრონს თავისი მისცეს. ეს რიგისაგან.

ტკთ

ქ. თავი სამასოცდაცხრა.

ქ. თუ ვინ ვის კელოსანს წაართვან რამე, უნდა მისცენ ერთისათვის ოთხი. თუ არადა, საკანონო გარდიკალონ. ბძანებითა მოქადა- 20
გისათა გამოჩენილია სამართალში: იმგვარად მამკდარი საქმე უნდა უზლონ და შეძლებით საკანონოც გარდიკალონ ჩუმით და შემძლეით უზლონ.

ტლ

ქ. თავი სამასოცდაათი.

ქ. თუ კაცი ვინც მიიცვალოს და დარჩეს ვაჟიცა და ქალიცა, 25
დანარჩობი-მშობელთა აილოს ორმა დამ ერთს ძმასთან და მისცენ სწორედ ასრე წილი რიგით. წინა სამართლებშიაც დავეწერეთ და დავდევით ეს სამართალი. თუ მამის სიკუდილის დღეს ქალი, რომე-

ლიც მამის სახლში იყოს და დაუსახლებელი, მან ძმასთან აიღოს წილი, და რომელიც გათხოვილი, გასული და დასახლებული იყოს, ორმა დამ ერთის ძმის წილი აიღოს. || ავრევე თუ ვაჟს ქალები დარჩეს, ²⁰⁵¹ ვაჟის შვილიშვილთა ორმა დამ ტრ[თ]ის ვაჟის წილი აიღოს პაპისა და მამის საქონელზე რაც იყოს. და თუ გაუთხოვარი ქალი შინ იყოს; ვაჟთან წილი არ უნდა დააკლონ, ამიტომ რომ ვაჟი უფრო ადვილად დარჩება ქალისაგან. ეს ჩვენ გამოჩენით ვქენით და დავდევით და ნება მოსამართლისა არის. და სხვას ჩვენც სხვას სამართალს დავდებთ, მოკლების და ბევრი იქნებიან დასახლებულნი ქალნი და ორისათვის ერთი წილი გვითქუამს ეყოფის მათ. და თუ ორი ცოლი ყოლოდეს მათ მამას და ორისაგანვე დარჩომოდეს ვაჟნიცა და ქალნიცა, არ ვსრუდებინ წინაპირველის ცოლის შვილებთან უკანას ცოლის შვილებს სწორედ წილი. მათ ცოტა რან ნაკლები მიეცეს, როგორც რომ დაგუიწერია. სხვას სამართლებშია მამის სახლის უმცროსის შვილისას ჩვეულ არიან მიცემას. მაგრამ უნდა დახედონ ადგილს, რომ აქუს შეძლება. პირველს უფროსს პატივი სცენ, როგორც რომ შეგვიტყობინებია ზეით სამართლებშია, და სხვა სწორედ გაიყონ. უფროსისა მეტი იყოს უფროსობის პატივის გულისათვის.

ქ. თავი სამასოცდათერთმეტი.

ტლა

ქ. იყუნენ რიგის დადებით და კანონის ბძანებით დაწერილით სოლომონისათ, სამართალი დადევს სისხლისა, და ის რომ უწინ იყო, დაუშვებლად იქნებოდა. მაგრამ პატრონობისა შეიქნა, რამეთუ შაგირდნი მოჰჰადის ტყუილის ბძანებისა სიყუარულითა ნახევდენ, ყმა-²⁰⁵² წვილნი და სხვა ჩვენთვის მდომე პატრონი იყოს. თქმულია, არ იხსოვნოს შეჰჰრებება მისი. სიხარულისათვის დაიბადა კაცი ქუეყანასა. დაბადებული კორცითა კორცია. კორციით დაბადებული კორცთა დამპატრონებელი იყოს, როგორც ლთის დაბადებული ლთისა. მაგრამ თუ ორსულად იყოს დედაკაცი, მოკდეს რომ მოკუდეს ქმარი მისი, უყურონ მოსამართლეთა დაბადებამდი და იმგვარად დააპატრონო[ნ]. თუ დედა მისი იმავ დღეს შვილის ყოლაზე მიიცვალოს, ყმაწვილი დააპატრონონ, და თუ ყმაწვილი იმავ დღეს მოკუდეს და დედა მისი დარჩეს, დაჰპატრონდეს საპატრონოს. და თუ დედაშვილი ორნივე მიიცვალონ, თუ ვაჟი არ დარჩეს, ქალი დააპატრონდეს. და თუ არც ქალი დარჩეს, ქალის შვილი ვაჟი დააპატრონდეს. თუ არც ის იყოს, ვისაც სიკუდილის დღეს ანდერძი უყოს, ის დააპატრონდეს. თუ სიკუდილის სამართალი სომეხობი.

დღეს ქონება და საპატრონო ანდერძით არავის დაუმტკიცოს, სიკუდილის დღეს უკან დაჰპატრონდეს, რომელიც უფრო ახლო ნათესავი იყოს, როგორც რომ რიგში და სამართალში გარიგებულა, არათუ შორეული.

ტლბ

ქ. თავი სამასოცდათორმეტი.

5

ქ. თუ მოუხდეს ასრე შვილნი მიეცეს, რომე არც სულ არ ჰქონდეს გულში შეტყობა, ამრიგი არ არის დამპატრონებელი, რომ ვერას შეიტყობს მამულის საქმისას და გარიგებისას. [თუ] მამისაგან დაბადება ამგვარისა მოკდეს, აბა მას[უკან] მის ჭირს უნაღლონ, ეცადონ 2061
 ღთით მის შველას. და თუ გამოელდეს და გაწმდეს მის ჭირისაგან, 10
 საპატრონო მიიზარონ და დაჰპატრონდეს. და თუ არ გამოელდეს, ვერ დაჰპატრონდეს და შებრალებით შეინახონ სიკუდილამდინ. და თუ სხვაგვარი იყოს: კოჭლი ანუ ბრმა ანუ ბნედიანი, არ იყოს შეუტყობარი ანუ ასრე არ იყოს, რომე თავის თავის რჩოლა არ იცოდეს და 15
 კვლავ არა სჭირდეს რა, ან იყოს კუტი და საბყარი და ჭკუით ბრძენი და სხვანიც ამისთანანი რომე ბევრნი არიან, დაჰპატრონდენ მამულს. ნუ ვარდაადგებენ საპატრონოდაც და რომელი იყოს უჭკუო და უსმინარი, შეინახონ სიკუდილამდის მართებულად შებრალებით, როგორც ზემო გვაჩვენა. და ჭირიანთათვის ესრეთ იცოდით სამართალი. 20
 წინათ კერპთმსახურნი უჭიროთა და კარგადმყოფთა კერპთა მიართმევდენ ფეშქაშად და ჭირიანს იმათ კრებულსა სამღთო. ასრე: უჭირო და უმანკო სულითა და კორციით ღთისათვის იყოს ფეშქაშად 21
 კაცთაგან, და დაჰპატრონება ჭირიანთაგან არის ავი.

ტლგ

ქ. თავი სამასოცდაცამეტი.

ქ. ანდერძი იყოს, როგორც რომ ასწავლის კანონი: სამის დღის ავადმყოფმან დაუძახოს იქ მოდლებს, შეპატრონე[თ] საყდრისა, და 22
 სამის მოწმით ქნას ანდერძი. და ყოველი, რაც სახლსა მისსა ანუ სულისათვის რაც გაუშვან, ანუ ვის რა მისცეს და დაუგდოს, ილაპარაკოს თავის ნებითა. და თუ იმ დღეს მოხდეს სიკუდილი კაცის მის, 2062
 დამტკიცებით იყოს ის ანდერძი. თუ არ იყოს ჭკუილამ წასული, არათუ როგორც მოჰმადიანნი უკან ორმოც დღემდინ რჩეს, დამტკიცდეს 30
 ანდერძი. მაგრამე დამტკიცებული ანდერძი სიმრთელით უნდა, რამეთუ ეს ნათქუამი საძულველი და მოუწონარი არ არის. ნებით უნდა

ქნას, აბა არევით ინახვის. თუ მოხდეს რომ ანდერძი გამოსცვალოს თავის ნებით ავადმყრფმან, შეუძლია, და ანდერძი მის სიკუდილს უკან დამტკიცდეს. მოციქულთა ღთისაგან ქმნილი ანდერძი დამტკიცებით იქმნეს. გაუთავდეს, რაც ილაპარაკეს პირით შეჭირვებაში.

5 ალთქმა დადევით და გაუთავეთ. რაც რომ წინაშე გქონდეს საქნელად გათავებული, გაუთავეთ. რაც რომ სიკუდილს უკან უბრალოა, მასუკან გაუთავეთ. თუ გამოუცვალონ ის ნათქუამი, მომატებისა შეძლება აქუთ და არა დაკლებისა.

ქ. თავი სამახოცდათოთხმეტი.

ტლდ

- 10 ქ. თუ ცოლქმართა ერთად ბევრს ხანს დაეყოს ერთმანეთთან. შვილი მისცემოდეს, მათი ალალი იყოს და სხვადასხვისა არ იყოს, მათს ერთობაში ქონება მკუდრისა იყოს. მაგრამ თუ გამოჩენით დედაკაცისა იყოს ქონება, მეპატრონისა იყოს. თუ კელი შეუიოდეს კაცსა მკუდარსა, დაწილდეს. || თუ არ იყოს მათი, დაპატრონება ნუ. და 207
- 15 თუ უშვილო დედაკაცთან ქმარი მისი ერთად ბევრს ხანს ყოფილიყუნენ, ქრმისა იყოს, არ იყოს სხვისა წილის დაპატრონება რისაც, მისაზე სხვათ კელი არა აქუთ. და თუ ცოტას ხანს ყოფილიყუნენ ცოლქმარი, იმრიგი ერთად ერთმანეთთან არ მისულიყუნენ, ამისთანას ქალისა. რომ მიიცვალოს, მისი რაც ქონდეს სამშობლონი დაპატრონდენ და არა
- 20 ქმარი. და თუ მისცემოდეს მასთან ან ვაჟი და ან ქალი, ყუანდეს თუ კიდევ დახოცოდეს, იმრიგის ცოლის საქონლის დაპატრონება ქრმისა არის და ამ სამართლებით მოხდომაზე ვისაც დარჩეს, მის სულსაც მათ უნდა მოახმარონ მართებულად, წინათ თუ უკანა მეორე ცოლქრომობა ასრე ერთი ისრეე იქნას. მაგრამ მკუდარი კაცისა, რომელიც
- 25 იყოს ნათქუამი, ყოველი მკუდრისა ნაშენი მისი. ვაჟი და ქალი და ცოლიც მასთან მეპატრონე იყოს. და თუ უშვილო იყოს, ვერ დაპატრონდეს. მაგრამ ცოტა რამ ნიშანის წილი მისცენ მას სახლის მოვლისათვის. და თუ მალ მოკუდეს კაცი და დარჩეს ცოლი მისი ისრეე ქალწულად, ის ვერ დაპატრონდეს. თუ ნაშენი ან ოქრო ან რაც ფერი:
- 30 ქალისა ზითევი თვითან გაიტანოს და ტანისამოსი რაც გაცვეთილა, ქორწილის ხარჯი, ყუელა ჩაბელის. მაგრამ თუ ქრმისა ნამალავათ აუღია რამე, ისეე ქრმის სახლისკაცს უნდა მიუბრუნოს. †

207v

ტლე

ქ. თავი სამასოცდათხუთმეტი.

ქ. თუ ვინ თავისი რაც მქონიერობა მისცეს ამხანაგსა თვისასა საბაბითა ყიდვად და მტერობით იბრიყოს, მოატყუოს ტყუილის ფიცით, თვითან მოიწონოს და ტანსა მისსა მოიხმაროს ამხანაგთა მოტყუებისა და სიბრიყუისათვის, შეჩვენებული შეიქნას კაცი იგი და ნურვინ აიღებს შეჩვენებასა იმრიგსა გამსყიდველთაგან. ასრე დაედევით სამართალი ამხანაგისა: უნდა მისცეს დაჟმალავად, სწორედ უთხრას, რაც სინჯი ქონდეს, სულიანი რამ იყოს თუ უსულო უნდა სამართლით ვაყიდოს, რომე შუაზე სასამართლო საქმე აღარა დაავდოს რა. მაგრამ თუ სხვაგვარი რამ იყოს, გაცხადებით თქუას და მოწამე ყუანდეს ამისი, რომ სცოდნოდეს გამსყიდველსა, შეუძლია შებრუნება დატყუებისათვის. და თუ არ სცოდნოდეს და მართლის გულით მიეყიდნოს, ვერ შეუბრუნოს. ვისაც რაც გასასყიდლად უნდოდეს, უნდა თქუას სიავეცა და სიკეთეცა. და თუ თავის საქონლის სიავე იცოდეს და არა თქუას, კანონის შეჩვენების ქუემ არის, რომ დატყუებით და ფიცით მიჰყიდოს ამხანაგსა მისსა. როგორც ქურდმა და ყაზახმა, ისრე უნდა საკანონო გარდიკალოს.

5
10
15

ტლვ

ქ. თავი სამასოცდათექუსმეტი.

ქ. თუ ვინმე წავიდეს ტყუილ მოწმად და ჩაავდოს კაცი მისმა სიტყუამ სიკუდილსა და ანუ სხვას გაჭირებაში, კაცმან იმრიგმან ხუთი წელიწადი ფეხზე დგომით ჰყოს სინანული და საკანონო გარდაიხადოს ერთს წელიწადს გლახის მიცემითა, მერმე ღირსი შეიქნას რიგისა. სამართალი ესე მეორე დავდევით კიდევ: თუ ასე დაბეზლდეს იმისის ტყუილის მოწმობითა, რომ სიკუდილს კი მორჩეს და ჯარიმა და წასართმევი წაერთვას, წაუერთმეველად ვერ მორჩეს. ამისი სამართალი ეს არის: რადგან მართალი შიამცნიონ მას მოწამეს ტყუილი მოწმობა, რაც რომ იმ მოწმის სიტყუით ზიანი სცემოდეს და წართმეოდეს, უნდა მისცეს. და საკანონო, რაც ზეით დავგიდებია, ის უნდა გარდიხადოს კანონის ბძანებით.

20
25

ტლზ

ქ. თავი სამასოცდაჩვიდმეტი.

ქ. თუ ქალი ქანწული იყოს და კაცი ქურივი და ცოლქრმად შეიყარონ და ის ცოლიც მოუკუდეს მას კაცსა, მან სხვა ცოლი ვე-

30

- ლარ შეერთოს, ვინ იცის რომ მოკდეს ავის აგებულობით და გავიდნენ რიგიდამ. ვინც მღღელმან მას კიდევე ჯვარი დასწერონ, გარდა-
 აყენონ მღღლობიდამ, და მან კაცმან სამის ცოლის შერთვის საკა-
 ნონო გარდინხადოს. წმინდის ბასილის კანონიდამ შევიტყვევით და ას-
 5 რე დავარიგეთ სამართალი. არამცთუ მღღელმან ვერცხლის სიყუა-
 რულით ქნას და აილოს რამე და მისთვის ქნას, იმის სამართალი კი-
 დევე სხვა იქნას.

ქ. თავი სამასოცდათურამეტი.

ტლვ

- ქ. თუ ვინც კაცმან ცოლი ითხოოს სიტყუითა მღღლისათა და
 10 ორის-სამის | მოწმითა და ქალსაც ეყაბულეღინოს, იმისი გაშვება და
 სხვის იხოვნა აღარ შეუძლია. და თუ იყოს ბოზი და ან თავისით
 წამხდარი იყოს და გაუშთელეღელი ჭირი სჭირდეს, მართებულია გუ-
 ლის დჯერებისათვის ექიმს აჩვენონ. და თუ არა ეშველებოდეს რა,
 15 რადგან კურთხევა გვირგუინისა არა მისულა, შეუძლია გაშვება და
 სხვის თხოვნა იმრიგი საქმისა ჭირ-იგის გულისათვის. და თუ ისიები
 არა სჭირდეს, ვერ შეუძლია გაშვება.

ქ. თავი ს[ა]მ[ა]სოცდაცხრამეტი.

ტლთ

- ქ. თუ დედაკაცი თუ კაცი ჭირიანი იყოს ანუ ბიჭთან ურიგოდ
 მქცეველი ანუ ავის ჭირის პატრონი, ნუ შეპყრიან ცოლქრმად და ნუ
 20 წაახდენენ გურიგვინის კურთხევასა. და თუ ვინმე ქნას შეყრა ერ-
 თად, იმ ჭირის პატრონთა რაც საქონელი ქონდესთა, იმისი ნანევარი
 საყდარს ჯარიმად მიართვან და სამს წელიწადს სინანულში იყოს და
 საკანონო გარდინხადოს. აბა თუ არ დაიშლიან შეყრას, ასრეა მართე-
 ბული: თუ სულიერი ჭირი სჭირსთ თუ კორციელი, უნდა პირველ
 25 გაწმედეს ჭირისაგან და მასუკან წმინდად გაწმენდილი შეიყარონ.

ქ. თავი სამასორმოცი.

ტლწ

- ქ. ანებისთვინ დავდევით ეს სამართლები: შეყრა ცოლქმართ
 იქნეს კანონთა. თუ არა? მიგება სიტყუისა: ბრმისა დაბადებისა მის
 გვარად || მისი ნაყოფი არ იქნების და ამას აქუს დასტური შეყრისა. 299
 30 მაგრამ რომლისათვინაც არ შეიყრების, მონაობისას იტყუიან შეყრასა
 ექიმები, მაგრამე არ იქნების და მისსა ნაყოფსაც გამოუქუქების. ამისთვის

არ შეიყრების რომელიღაც რომ ჰირო ავი და ძნელი, უმთვლელელი და გარდამდები, და ანუ ნაყოფთა გამოყუყუების. და თუ კოჭლი და დიად დამტურეული არ არის და ანუ შეუძლია რამე, ან სწავლა კელობისა რამ იცის და ანუ შენახვა შეუძლია, იმრიგს დასტური აქუს ცოლის შერთვისა. თუ ორისავ თვალით ბრმა იყოს დედაკაცი, არც შეეძლოს შვილის გაზდა და არც მოვლა სახლისა, თუ კაცს უნდოდეს და დასჯერდეს და იყაბულოს და მას შეეძლოს შვილისაც და სახლისაც მოვლა. კარგია, თვითან იცის, შეიყარნენ. თუ დედაკაცი ან კაცი ყურუ იყოს და სხვაფერად ჰკუიანი და კვლვამამავალი იყოს, შეიყარნონ. თუ მუნჯი იყუნენ ან ქმარი და ან ცოლი, პირუტყუსავით იქნებიან, ვერ შეიყარნონ. 10

ტმა

ქ. თავი სამასორმოცდაერთი.

ქ. თუ ვის დედაკაცს ელაპარაკოს სხვაგვარისათვის, რომ ჯერ არ შეყროდეს ქმარსა მისსა და გამოჩნდეს მისი ავი ნაქნარი, კაცსა შეუძლია გაშვებაცა და თხოვნაცა. თუ საყდარში შესულიყუნენ, ნუ გაუშვებს, და თუ გაუშვას, ქურივი ეთქმის და სამს წელიწადს სინანულით საკანონო გარდიხადოს. და ესეც დავედვით: თუ გვირგვინი უკურთხველი იყოს, დანიშნული გაუშვას ბოზობის გულისათვის. და თუ საყდარში შესული იყუნენ, საყდრის პატივის გულისათვის ვთქუთ, რომ ვერ გაუშვას. და თუ ჩვეულობა ქონდეს ავის საქმისა და გვანდეს რომ ვერ მოითმენდეს, გაუშვას. 20

ტმბ

ქ. თავი სამასორმოცდაორი.

ქ. ემაწვილთა გურიგუინს ნურავინ უკურთხავს სანამდის დრო არ იყოს და მოწონება და ნება თავიანთი, შეიტყონ. თუ ვინც მღვდელთა ქნან და არ გაიგონონ, გარდააყენონ მღვდლობისაგან, ასი დრამი ვერცხლი წაართვან ჯარიმა და საყდარს მისცენ. და ვაჟი როდისაც ჰკუას მოვიდეს, ვინც უნდოდეს, შეირთოს. მაგრამ ამისთვის ერთმანეთის უნახავად და უნდომლად არ შეერთონ ერთმანეთსა. თუ ერთმანეთი არ მოიწონონ, შეტყობა არა ჰქონდესთ, არა არის მართებული, რომ შეყარონ ცოლქრმად ერთმანეთის უნდომლობისა და უნებურობისათვის. ეს სამართალი დავედვით, და საყდრისა არის ეს სამართალი. 30

ქ. თავი სამასორმოცდასამი.

ტმგ

ქ. თუ ქალვაჟნი ორნივ ერთის ძუძუთ ერთის დედაკაცისაგან დაწლილნი იყუნენ უცხო და უცხო, მართებთ ცოლქრმად შეყრა მათ თუ არა? მიგება სიტყუისა: არ არის მართებული და ნურცავინ იქს. მშობელი და ძუძუთ ვაწლილი ერთია. ||

270r

ქ. თავი სამასორმოცდაოთხი.

ტმდ

ქ. ვინც რომ სამანსა და სამძღვარს შეეცილოს ამხანაგსა, როგორ რა ქარის ეს? მიგება სიტყუისა: რომ დასწერა მოსემ რიგი ბძანებითა ლთისა, მივიდეს მაზედ ის წყევლა თავსა მისსა ზედა, შეიქენს შეჩვენებული სიცოცხლით და სიკუდილით, შეიტყონ შემცილებელთა სამძღურისათა და შეშინდენ. სამართალი ლთიულია. თუ რამ იყოს შეცილების სალაპარაკო მინდურისა და მიწაწყლისა, მოწმებით ვააშორონ. მგონია, რომ ასრე სჯობდეს ფიცისა, თუ ფიცი იქნას. მაგრამ არ არის მართებული, არ ვარგა და ავია, რომ ჩნდეს მოწამე და ფიცვედენ. ნუ დაიფიცვენ, არა, ბძანებასა არ მივცემთ ფიცისასა. მაგრამ ვინც გულის უჯგრობით მოახდინოს, როგორც რომ ზევით გუითქუამს, ისრე უნდა გაცხადებით ორითა და სამის მოწმით დამტკიცდეს. ყოველი საქმე და ფიცი მოსარჩენია.

ქ. თავი სამასორმოცდახუთი.

ტმე

ქ. თუ ვინ გაუშვას შვილების დედა, ცოლი თვისი, უბოზზად ანუ კუდიანობისათვის, ანუ სხვა რამ ტანსა მისაში კირი იყოს, თუ კაცი გამშვები მეზოზვარი იყოს და სხვაზე თვალი ქონდეს, ეს იყოს მისი სამართალი: შვილნი, სიცოცხლე-ყოფა, სანლკარი, საქონელი, მიწაწყალი, ყოველი რაც, შუა გაიყონ. თუ ნება იყოს დედაკაცისა, უქრმოდ დადგეს, გაშვებული ნახევარი რაც რომ არის, ყუელას კელი მოჰკიდოს შვილითა. საკელმწიფო ხარჯი რაგინდარა იყოს, და ედვას, უნდა მისცეს. და მან ქმარმან მისმან რომ გაუშვა, მივიდეს მონანებით წელიწადსა და საკანონო გარდინხადოს, საყდარს ჯარიმა მისცეს: თუ აზნაური იყოს, სამასი დრამი, და თუ გლეხი იყოს, ასი დრამი მისცეს საყდარსა გურიგუინის კუროთხრევის შეგინების მაგიერად, გარდაგდებისათვის. თუ დედაკაცმან ვინც ის ცოლის გამშვები კაცი შეირთოს, შეიტყევით, რომ წინაპირველი ცოლი ამან გააშვე-

ბინა, დაიჭირონ ის დედაკაცი, და სადაც მონაობიანი დაშლილი ავი ავადმყოფი გლახანი იყუნენ, ერთს წელიწადს იმათ ამსახურონ და მოავლებინონ. თუ აზნაურშვილის ქალი იყოს და ვერა ქნას მათი სამსახური, ასი დრამი ვერცხლი იმრიგთა ავადმყოფსა მიართვას. ეს დავდევით კიდევ ბძანება კანონისა: თუ მან ცოლის გამშეგებმან კაც-
მან მოინანოს და საკანონო გარდისხალოს, მასუკან გულმართლად
დაბრუნდეს მისის ცოლისაკენ და სხვა ცოლი აღარ შეირთოს, უნდა
მან დედაკაცმან და მან კაცმან ერთმანეთი აღარ გაუშვან ცოლ-
ქრმობით.

ტმგ

ქ. თავი სამახორმოცდაექუსი.

10

ქ. თუ ვინ ცოლი შეირთოს და მოკდეს რომ უშვილო გამო-
დგეს და ქმარმან გაუშვას უშვილობისათვის, ითუ რამ მიჰყოლია მას
დედაკაცსა: მსახური თუ მხლებელი, ანუ პირუტყუი თუ ტანისამოსი,
ოქრო თუ ვერცხლი, გამოართვას და გავიდეს. თუ უშვილობას გარ-
და სხვას სინჯისათვის მოინდომოს გაშეგება, ათასსორასი დრამი
ჯარიმა მისცეს ცოლსა, თუ აზნაურშვილი იყოს. და თუ გლეხი იყოს,
ექუსასი დრამი მისცეს. მაგრამ თუ ამ სამართლის გარდაწყუეტამდი
თუ ვინმე დედაკაცმან ის კაცი ქრმად მოინდომოს, დაიჭირონ ის
დედაკაცი, რომ გამოჩნდა ცხადად, რომე მის კაცის ცოლის გაშეგ-
ების საბაბი ყოფილა. მას დედაკაცს ამსახურებინოს და მოავლებინონ
მონაობიანთა, და დაშლილთა ავადმყოფთა გლახათა ამსახურონ, და
ასი დრამი საყდარს ჯარიმა მისცეს. თუ აზნაურის ქალი იყოს და
ვერ შეიძლოს ავამტყობის მოვლა, ასი დრამი ვერცხლი მათ გლახათ
მისცეს. თუ კაცს უწინვე იმ დედაკაცისათვის პირობა დაედევას: ჩენ-
სას გაუშვებ და შენ შევირთაო, ასი დრამი ჯარიმა მათ გლახათ
მისცეს და საყდარსა, და სამს წელიწადს უნდა ფეკაზე ღვომით მო-
ნანებაში იყოს და საკანონო გარდიკადოს ერთს წელიწადს კელის
გაცემით გლახათა და მერმე შევიდეს საყდარში. თუ ვინ შვილების
დედამ გაუშვას ქმარი, რომ არ იყოს ბოზი ანუ ჭირისათვის, ქრმი-
სა და ცოლის გარიგება და ჯარიმა და საკანონე, რაც ზემო ცოლ-
ქრმის სამართალში დაგვიწერია, ის გარდახდევინონ. რაც ჩვენის
შეძლებით და შეტყობით შევიტყვევით, ეს დავდევით. ახლა შეგატყო-
ბინებთ მოსამართლეთა და ამას მოგახსენებთ: ყოველთა სამართალთა
თავისი საკანონო უნდა. |

ქ. თავი სამასორმოცდაშვიდი.

ქ. თუ ვინ დედაკაცი გავიდეს ქრმისა მისის სახლიდან, და-
 იკირონ და მას დედაკაცის ძმას მიაბარონ მანამდინ ქრმისა მისისა
 დანაშაულს შეიტყობდენ და მის გასულის საბაბს. თუ უყილია, მო-
 5 ახლედ დაუსვამს და მასუკან ცოლად შეურთავს, თუ ისრე ნათხოვ-
 ნია, ქალი იყოს მანამდი ძმასთან. ორისავ საქმე შეიტყონ: რადგან
 გვირგუინი უკურთხავს, არ გაიყრებიან, თუ არ ბოზობისა და რომე-
 ლიც მავისთანა საქმე მოკდეს ძნელი. რომელიც რომ გზას აჩვენებს,
 დაუძახონ მას დედაკაცის ქმარსა. თუ დედაკაცი მის ავნაქნარობას
 10 გამოსცლოდეს, ავისა და ბოროტის მქნელი იყოს, სცენ და, დაარი-
 გონ და ამოაკუეთინონ ავი საქმე ყოველი. თუ მან კაცმან პირობა
 დაუდვას ავის საქმის ამოკუეთისა, მოსამართლეს უნდა შეეყარონ
 ერთგან და დაამორჩილონ, და არ გაიყრებიან ჩვენის კანონის ბძა-
 ნებითა გუიარგუინდაკურთხნი. მაგრამ ამისთვის დავწერეთ, ზოგან გა-
 15 შორგების გზებია: ვინ იცის რომ მოკდეს ასეთი საქმე რომ სიკუ-
 დილი კდებოდეს. ჩნდეს გაცხადებით იმისთანა საქმე, ამისთვის ვთქუ-
 ით, რომე სიკუდილი არ მოკდეს.

ქ. თავი სამასორმოცდარვა.

ქ. თუ ვისაც კაცს ვისიც ქალი უნდოდეს, სთხოვდეს და არ
 20 აძლევდეს, ან ითხოვოს, ან უთხოვნელი ან გათხოვილი მოიტა-
 ცოს ქალი, მისის მამისა და დედის უნებურად წაეყუანოს სადაც,
 წაართვან მას კაცსა და მამას მისცენ თავისი || ქალი, და საუბატიო 2121
 მომტაცებს წაართვან ათასორასი დრამი ჯარიმა, თუ აზნაურშვი-
 ლი იყოს, და თუ გლეხი იყოს, ექუსასი დრამი. და ვინც მას ტყუილს
 25 სიძეს მიჰყოლოდეს თან, მათ ას-ასი დრამი წაართვან და ესეები
 შუა გაყონ: ნახევარი საყდარს მიაართვან და ნახევარი კელმწიფესა.
 და თუ ის ტყუილი სიძე ქალთან მისულიყოს და გაეწბილებინოს
 უგვირგვინოდ, საყდარს ჯარიმა მიაართვას და სამი წელიწადი მო-
 ნანებით საკანონო გარდისხადოს. და თუ მდღელს მისის დედმამის
 30 მალვით და უნებურად მათ გვირგვინი უკურთხოს, მდღლობას ნულარ
 აქნევიანებენ და ასი დრამი ჯარიმა წაართვან და დამჭიროთა გლა-
 ხათა და საბრალთ გაუყონ, და მისგან მიღებული კურთხევა ურგე-
 ბელია. ამეებს უკან თუ ქალმან და ქალის დედმამათაც ინდომონ
 და მისცენ მას კაცს, თუ გვერთ მოსწოლია, როგორც ორ-ცოლნა-

ყოლი, ისრე ჩაიგდების. მართალს გვირგუინს ნულარ მიიღებენ, მათ-
 ზე ტირიფი მოაკრკალონ და ის დაადგან თავსა მათსა, და ისრე
 დასწერონ ჯვარი. და თუ ორნივე წმიდათ ყოფილიყუნენ და არ
 იყუნენ შერეულნი, მართალი გვირგუინის კურთხევა მიიღონ. აზნა-
 ური იყოს თუ გლეხი, სამართალი ეს არის. ამგვარი სამართალი სხვა-
 განც სწერია, მაგრამ აქ უფრო გაკუეტილია ჯარიმა ამისთვის, რომ
 212v მოსამართლე არ დადონდეს ამგვარის | სამართლისათვის, და დრო-
 საც და შეძლებასაც დახედონ. ამრიგი სამართალი უეფისკოპოზოთ
 და უმოქადაგოთ არ იქნას. ამგვარის ბოზობის ჯარიმა, რაც რომ
 ებისკოპოზის კელთ მიეცა ჯარიმა, მისგან ნახევარ[ი] გლახას უნდა
 გაუყონ. თუ მართლა სხვის ნათხოვნი ყოფილიყოს, მას
 უფროსად გარდაკდეს.

ტმთ **ქ. თავი სამასორმოცდაცხრა.**

ქ. მღდელნი დიდობის სიყუარულისათვის ნუ შეიქნებიან ერთ-
 მანეთის მტერი და ინადნი. რომელიც რომ ბძანებითა ღთისათა
 გამოიჩნია წინათვე სამღდლოდ, ის უნდა იყოს უფროსად დეკანო-
 ზად. ეს არის სამართალი. რომელი რომელზე უწინ ნაკურთხი იყოს,
 ის უნდა წინ იყოს, თუ რომ იყოს შემძლე საქმისა და ღირსი
 უფროსობისა. მაგრამ თუ კელიდამ არ გამოუდიდოდეს და არ იყოს
 ღირსი, ებისკოპოზის ბრძანებით გამოიჩიოს კაცი ღირსი და შე-
 მძლე უფროსობისა და მამჭირნე შემატებისა საყდრისა. მას უნდა
 20 მისცენ უფროსობა. ამით უფრო კიდევ მიეცემა, რომ მრავალნი მო-
 წმობდენ მის სიღირსესა და გაძლოლასა საყდრისასა.

ტნ **ქ. თავი სამასორმოცდაათი.**

ქ. მღდელნი ნუ დაიჭერენ ცალცალკე და ნუ გაყოფენ სამწყუ-
 სოსა სიანხოვესა მათსა, რომე სიმშულვარეს ჩამოავდებს წმინდას
 ეკლესიაში. უნდა საწესო და შესავალი ყოველი მათი საყდარში მი-
 213r სცენ, და იმათ, როგორც სამართალია, რიგით გაყონ: უფროსსა მი-
 სცენ ორი წილი და ნახევარი და სხვათა მღდლებთა ოროლი წილი,
 მთავარდიაკონს ერთი წილი, მგალობელს ნახევარი. და ხუცის ცო-
 ლი რომ იყოს ქურივი, კარგი სამსახურის მოქმედი, მორჩილი, მოსა-
 მსახურე საყდრისა, ნახევარ[ი] წილ უმეშურნელობით მისცენ. ვინც
 ასე არა ქნას, შუაში მემშურნობა და სიმშულვარე ჩამოავდოს, პასუხი
 30

გაცეცხ მისა რიგსა, თავს დაიდევს სამართალი. ამხანაგნი მასთან ნულარ დაჯდებიან, ნულარც ადგებიან და ნულარც მრევლნა მასდა იხუცებენ.

ქ. თავი სამასორმოცდათერთმეტი.

ტნა

- 5 ქ. სამლოცველო და საწირავი და სამსახური წმინდის ეკლესიისა უფროსი საყდრის დეკანოზს მისცენ. როგორც სხვას თავშიაც სწერია, არ უნდა დეკანოზმა საყდარი გაუშვას და თავის საქმისათვის გამოვიდეს. ყოველ დღივ-და-ღამ წმინდას ეკლესიაში უნდა იყოს და მის რიგსა და ლოცვას არ დააკლებდეს და ყოველს მის საქმეს 10 ჰქმნარიტად იქმოდეს. გარიგება სამწყსოსი და ჭადაგება არ უნდა დააკლოს.

ქ. თავი სამასორმოცდათორმეტი.

ტნბ

- ქ. ნება იქნა ჩვენი მათი იმათისა ცოტა რამ დაწერისა, არათუ ცოტა რამ მტერობა და მემშურნეობა იქნა ამ ქუეყანას მათ ერის- 15 კაცთა, მღვდელთა და მეუღაბნოეთა უკან. გულში ჩავეგდეთ კანონი დიდის ისაკისა, რარიგად შევნიერად რიგი გაყოფს მონასტერსა და საყდარსა, რომ დღეობას ახლა აირია და წახდა, და ამიტომ ვე- 20 ლარას ვამბობთ და დავჩუმებულვართ. ამისთანას სამართლებიას თუ წმინდანისაგან არ ეშინიათ და არა რცხვენიათ სამართლისა და საქმისაგან, ამა როდის შეირცხვენენ მკუდრის სხვისაგან. თუ ამათი სამართალი უნდათ კაცთა რომ გაასწორონ იმათით, ღირსია, რომ გარიგდეს, არათუ სხვაგვართა რომ თუ გვეგნოს, რომ ამით უნდა 30 ქნათ სამართალი, არ იყო ჩვენი ამის დაგდება. ვიფიქრეთ და თქუნენც იფიქრეთ.

25

ქ. თავი სამასორმოცდაცამეტი.

ტნგ

- ქ. მოხდება მკუდრისა მისის სახლისკაცისაგან, რაც რომ რიგია. ქრისტიანობისა, რომ ბძანებს წმინდა მქაქმანი, გარდინადონ სულის საქმე მიცვალბულისა სიხარულით ორმოცი ანუ პანაშვიდი, ანუ რაქვამს ოდენ ანდერძი ქნან მიცვალბულთა, ნუ მისცემენ სხვათა სა- 30 ყდარსა ანუ მეუღაბნოეთა, უნდა მისცენ თავიანთის საყდრის მღვდელსა, სადაც რომ მონათლონ და დაბადებულსა სულის წმინდით მეორედ

სადაც რომ მიუღიათ გვირგვინის კურთხევა. მიცვალების წესიც იმ საყდრისა არის, რაც რომ წესი არის თავის საყდრისა. და თუ ნამეტ-
 214 რ ნავი და || კაი მოინდომოს, მისცეს მეუღაბნოეთ სხვათა მონასტერთა და გლახათა და ინდომოს საქუეყნოდ, კაია და მართებული, ასრე რომე თავის საყდარს წესი არა დააკლოს რა. და ესეც თუ ხელიდაქმნა არა გამოუილოდეს რა მიწუდენა მისის საყდრისა, სხვაგან სადმე იყოს ანუ იმედი არა ქონდეს თავის მღვდლისაგან ანუ შორ იყოს თავისი მღვდელი და სხვა ხუცესი ინდომოს, სამარხი და შვიდი საწირავი მისთვის გარდასდეს. ანუ კიდევ რაც ემეტებოდეს, როდისაც შეეყაროს, მისცეს და სხვა საწირავი და საფლავის საკურთხი მონასტერს მისცენ. 10
 ანუ კიდევ რაც შეეძლოს და კელით გამოუილოდეს, განშორებულთა მეუღაბნოეთ მისცენ პანაშვილისა, და რაც კელიდამ გამოუილოდეს, მის მიცვალებულისა საწირავი მოძღვარს მისცენ.

ტნდ

ქ. თავი სამასორმოცდათოთხმეტი.

ქ. მრევლთა ვისაც სამწყსომ იმტყუენოს და დააშაოს რაც, შეჩვენებული შეიქნეს ებისკოპოსთა და მოქადაგეთაგან. თუ მოკუდეს შეჩვენებაში. ის კაცი, ნუ დამარხავს მღვდელი. და თუ ყმაწვილი მოსანათლავე დაეჭირებოდეს მონათულა, უნდა მონათლოს, და ანუ თუ მოკუდეს ყმაწვილი მათი, უნდა დამარხოს. და შეჩვენებული თუ მოკუდეს, არ უბძანებს დამარხვასა რომლისაგანც შეჩვენებულია მის უბძანებლად. და თუ ყმაწვილიც შეჩვენებული იყოს, არ უნდა მონათლოს და არც უნდა დამარხოს. | რომელმაც შეჩვენებული ან მონათლოს და ან მკუდარი დამარხოს, წილი და კერძი იუდისა აიღოს. შეჩვენებულს გარდა მის სახლში მკუდარი უნდა დამარხოს, მოსანათლავე უნდა მონათლონ, მოქადაგეთა დარიგება უნდა მისცენ. ებისკოპოპონთა ერთის დანაშაულისათვის ერთიარად მისი სახლი არ უნდა შიაჩვენოს და არც მოქადაგეთ უნდა ქნან, არც მღვდელს აქნევინოს. არ არის არც მისი რიგი ერთისათვის ერთიარად სახლი მისი შიაჩვენოს. და თუ შეჩვენებულმან არ მოინანოს და შემჩვენებლისაგან შენდობა არ ითხოოს, გაიშორონ მათის მრევლობიდან და საყდრიდან, ამიტომ რომ სხვამც არა ქნას რიგის უშორჩილობა. შეჩვენებით და
 214 v
 20
 25
 30
 35
 40
 45
 50. არა ქუეყანა ერთისათვის“.

ქ. თავი სამასორმოცდათხუთმეტი.

ტნე

ქ. ებისკოპოზნი ნუ იქმონენ საყდრის კარის დაკლეთასა და სა-
მლო ლოცვისა და წირვის მოცდენასა თავის გამორჩომისა და ხარ-
ბობისათვის ანუ ერთის დანაშაულისათვინ. მოვალე გამოიჩინა: ვისიც
5 ტანი რომ დამნაშავეა, ის უნდა შიამენოს. არ არის მართებული,
რომ ერთის გულისათვის საყდრის კარი დაუგდონ და მოაციდონ
სამსახური ღთისა. და თუ მოსამსახურეში ურიგობას ხედვედეს, მა-
თის დანაშაულისა შიში დასდგან.

ქ. თავი სამასორმოცდათექუსმეტი.

ტნვ

ქ. რასაც დროს ქუეყანა დატყუევედეს ცოდვის მათისათვის, კაცი
თუ დედაკაცი ვინც დატყუევებულა, მათმა მეუღლემ მოქადგის 215 r
უბძანებლად ვერც ქმარმა ცოლი შეირთოს და ვერც ცოლმა ქმარი
შეირთოს. მათი ასრე დავდევით და დავამტკიცეთ: თუ შვიდ წელა-
წადს უწინ ცოლი შეირთოს მან ტყუის პატრონმან, ბოზობის მგზავ-
15 სა და ბოზობად ჩაიგდება და იმისთანას სცენ და გაურისხდენ, და
საქონლისაგან ჯარიმა წაართვენ. ის ჯარიმა გლახას გაუყონ და
შვიდს წელიწადს მონანებით იყოს და საკანონო გარდიხადოს. აგრე-
ვე დედაკაცთა. თუ შვიდს წლამდი მოვიდეს კაცი თუ დედაკაცი,
ისრევ უნდა გვირგუინაკურთხი ერთმანეთს შეჰყარონ. და თუ შვიდს
20 წელიწადს უკან მოვიდნენ და ერთმანეთი აღარ ინდომონ, ერთმა-
ნეთის ნებით სხვადასხვა შეირთონ კაცმანცა და ქალმანცა. და იმ-
გვარად ორცოლიანთ საკანონო გარდიხადონ. ესრე ნამეტნავია ბო-
ლოს კანონზე ბძანებითა, რომე ზომიერის მგზავსად სხვადასხვა და-
ვდევით. ჩვენ ესეები აქ დავამატეთ, რომ ყუელას გარდამწყუეტე-
25 ლი[ა] აქ სამართალი.

ქ. თავი სამასორმოცდაჩვიდმეტი.

ტნზ

ქ. თუ კაცი ვინმე ანუ დედაკაცი წმინდის საყდრისა უშვილოდ
მიიცვალონ და სიცოცხლეში შეძლება ქონდესთ თავიანთ საქონლის
ქნისა; თვითან რომ მიიცვალონ, მათს ნათესავთ მათს ქონებასთან,
30 მიწაწყალთან, თუ მრევლის პატრონი იყოს, მათ მრევლთან, კელი
არა აქუთ. მისი ნათესავნი თუ ბევრნი იყუნენ თუ ცოტანი, თუ 215 v
უნდოდეს ერთი რომ იშვილოს ანუ თუ უნდოდეს გაყიდოს ანუ თა-

ვისის სულისათვის ვასცეს, თვითანვე თავიანთ საქონელზე შეძლებდა აქუთ. და თუ მათგან ნაშვილევმან მღღღობა ინდომოს, ან მრეველნი უნდა მოწმობდენ და [ან] თვითან უნდა ღირსი ჩნდეს, და აბა ისრე უნდა აკურთხონ და ნახევარი მისცენ უხარჯოთ და უბეგროთ. და მიწაწყალი იმგვარად საყდროვანთ მიცვალეზულთ საყდრისა არის. 5

და თუ მღღღენი და მათნი ცოლნიც მი[ი]ცვალონ და ანდერძი არა ქნან და ანუ არვინ იშვილონ, რაც მათი არის, ყოველი ერთპირად საყდრისა. არის, დაპატრონება რომლისაც რომ მართებული და წესია, არათუ შორეული და უცხო დაპატრონოს. თუ ნებით ანუ მოწონებით იწონებდენ და თქუან თუ: ამას მივეცეთო, მოქადაგე ნუ 10 მისცემს გლეხსა, წმინდის საყდრის შეწირულია. ეს დამტკიცება სამართლისა ერეკლესა და ხოსროვისაგან და იმათ წინ დროსა რაც ქნილა, ნუ დაიძრას, რომე არ იცოდენ დამტკიცება. დამტკიცებით როგორც რომ დაუჭირავეთ, ისრე დაიჭირონ. ვნახოთ: ეს სულიერი სამართალი შეძლებას მისცემს დაპატრონებისასა, ვისთვისაც უნდა 15 მისცემს, მაგრამ საყდარს არ გააშორებს. თუ მოხდეს შორეული ჩამოვარდნილი ანუ უცხო შვილად აიყუანოს და მანც შვილობის წიგნი აიღოს და ხუცობა ქნას, მისუკან და მის სამღღღოზედ დააყენონ, შემძლე იყუნენ მოსამართლენი და წინაპქღვარნი, და ის, ვინც დააყენონ, კიდევ ხუცის სახლისაგან უნდა იყოს, რომ დაპატრონონ, 20 არათუ ერისკაცის სახლისა. ამისი თქმით მოხდეს, რომ აღარავინ იყოს. დამპატრონებელი წმინდა ტახტისა არის. და თუ ჩამოვარდნილი ღირსი იყოს და თუ მღღღელი იყოს თუ არ იყოს, თუ შეუძლია, რომე ღირსებითა ქნას მღღღობა, მღღღად უნდა დააყენონ, და ეს არის კეწმარიტობისაგან. 25

ტნვ

ქ. თავი სამახორმოცდათურამეტი.

ქ. მებატონემ ვინც რასაც დროს თავისი მამული და ყმანი ვაყოს, მრავალნი ავთლობით იქმონენ, ყმაწვილთა ეკლესიასა ნდომით მოინდომებენ, რომე ყმათა გახადონ, დაჩაგურით დაამოჩილონ თავიანთ თავსა, რომ არ არის მართებული მღღღელზე და საყდროვანზე და ქრისტიანზე. სამეზის სანატრელმან წმინდამ გრიგოლ და ეკლმწიფემ თრდათ წმინდასა ეკლესიასა საპატრონო სხვათა ახნაურშვილთა და თარხანთაგან გაერიგებინათ, და ახატნი იყუნენ შვილნი წმინდის ეკლესიისა თავიანთ მიწაწყლითა და ქონებითა, რამეთუ სპარსთა კელმწიფობის დროს ცოტა რამ დასდევს. სახელმწიფოს ხარ- 35

ჯის მიმცემის სახლი, ჩანს ცხადად, თუ ცოტას რასმე სთხოვდენ, ასრე არა სთხოვდენ, რომ გამამღებს გლებთან | აერიათ. ერთს რასმე მისცემდენ წლითი წლამდინ სახელმწიფოდ. მაგრამ თუ ვინმე ხარბის თავლით შეხედოს, აზატნი ყმაწვილნი ეკლესიისა წილში და გაყოფაში ჩაადგოს საყმოდ, იმრიგნი განშორებულნი არიან კურთხევისაგან, განშორებული შეილი შეიქნას, არ იყოს შეძლება კათალიკოზისა და ებისკოპოზთაგან იმათთანის წირვის კურთხევა და სხვანი ისინი ოზინ ეელმწიფის ქირით დაჭირიანდეს. ვინც თავთავის ნებით გაყონ შეწირულობა წმინდის ეკლესიისა და არ დაუჯეროს მოქადაგესა და არ მიუგდოს ყური, ჩვენის ქრისტიანობის კურთხევისაგან შორ იყუნენ იმისთანანი. ვინც მოინდომოს იმრიგის საქმეების ქნა, შეიტყონ დამქცევთა და მამშლელთა ამისთანას სწორეს წინაპირველთა კანონთა ნაბძანებდა.

ქ. თავი სამასორმოცდაცხრამეტი.

ტნთ

15 ქ. ზოგნი მამასახლისნი და აზნაურნი არიან, რომე შეძლებას იქმონენ მონასტერზე. ვისასაც მოინდომებენ, გაადგებენ, და ვისასაც მოინდომებენ, [დასხმენ] თავიანთ ურიგობითა და გამოსარჩომისათვის. და არიან კიდევ ვინმე ასეთნი, რომ დასდებიან მონასტერში იმგვარად, როგორც რომ უსახლკარო [და] არ ქონდეს სახლი, რომ 20 პური სჭამონ. დასდენ მაშვიან და პური სჭამონ და საყდარი ღთისა არათ ჩაადგონ და არ შეირცხვიონ. იმისთანასთან თუ ებისკოპოზნი არ ვაუშვან, რომ გაასწოროს და ნახოს თავისის მონასტრის ურიგობა და დასაკლისი, წმინდათ განათლება, ლოცვა-წირვა და მგალობელთ გალობა და სახლთა გარიგება, ამისთანას გავლილის ცოდვის 25 შენდობა იქნას მრველთა კურთხევეითა, ჟამის-წირვით, შესაწირავის მირთმევეით, ლოცვით. ყოველთა საყდროვანთა, კრებულთა ილოცონ მათთვის, როგორც რომ მართებთ. რა რიგათაც სხვათა მამათ და განშორებულთაგან არის მართებულთ ლოცვა და ამოღება რისაც, ნუ იქმონენ. მაგრამ თუ წმინდათ მამათა ჩვენთა დარიგების ბძანებისა 30 ნეტრი მშლელობისა შეიქნან, ამისთანანი ჩვენის ქრისტიანობის კურთხევიდამ შორ იყუნენ და მაგიერი რისხვა წმინდათა წამებულთაგან აღილონ, როგორც რომ სწერია, თუ ქნან მაგიერი მისი მათ მრველისათვინ ურიგობა.

ტნი

ქ. თავი სამასსამოცი.

ქ. უქონელსა და ღარიბზე ვინცა და რომელმანც შეძლება მი-
იღო ამისი, რომე სათხოვარი სთხოვოს ანუ ძღვენი და სასმელ-
საჭმელი, ძალით და უმოწყალოებით სთხოვდენ და იასულს აყე-
ნებდენ და შუღლით და ცემით შიაწუხონ, შესაბრალებელი ძმა
გასარჯონ, შებრალება და მოკმარება უნდა იმისთანას. ყოველთა
ქრისტიანთა მოწყალე ძმათაგან შეეხვევა ყოვლის მისის სატკივრისა.
მაგრამ თუ ვინმე მოინდომოს იმისთანა ურიგობა საბრალოზედ, შე-
217 უწყალებელი სამართლით სამართალი გარდაეხდევინებთ, რომელმაც
არა კნან შეწყალება. 10

ტნია

ქ. თავი სამასსამოცდაერთი.

ქ. რომელიმე მოლაშქრე და ანუ აზნაურნი მივიდნენ და სო-
ფლად შევიდნენ და ისრე გალახონ და საკრავითა დაუწყონ სმა წმინდა-
სა წირვისა და ლოცვის სახლში, ამისთანა საქმის ქნა გავონებაც
საზარელია ქრისტიანთაგან, არამთუ კნან. აბა ზეით წერილი 15
კანონი უნდა წაუყითონ მღდელთა იმათთანას კაცსა და შიატყობი-
ნოს კანონის ბძანება. თუ გაიგონონ სიტყუა მათი და დასცალონ
საღმთო სახლი და წავიდნენ სოფლად, კარგია. და თუ არ დაიჯე-
რონ და არ გაიგონონ სიტყუა მათი, ჩვენის ქრისტიანობის კურთხე-
ვისაგან განშორებული იყუნენ და წმინდათაგან რისხვა და წყევა აი- 20
ღონ. მონასტერსა წმინდათა განსასვენებელი ეთქმის და სადგომი ები-
სკოპოზთა, მოქადაგეთა, ბერთა, მღდელთა და გლახაკთა, არათუ უსა-
მართლოთა და მოლაშქრეთ ადგილი იყოს.

ტნიბ

ქ. თავი სამასსამოცდაორი.

ქ. როგორც რომ ჩვენი ყოველი ტახტისა სამართალი იქნა და 25
წერა ყუელა თავთავის ქრონიკონითა ისრე ათს წელიწადს პატრო-
ნობაში ხოსროვისაში, აბა თქუნესა სიწმინდის წერას შევიძლებთ, მა-
გრა დაჭერასა დარიგებას სულის წმინდისასა კელითა რიგითა წინას-
წარმეტყუელთა და მოციქულთ კანონითა სიწმინდითა, მართლად და-
218 მტკიცდეს და დაამტკიცეს წმინდათა და მართლმადიდებელთა მოქა- 30
დაგეთა. მაგრამ უჯესთაესად იფთხილონ დასაწყევლელი ახლოს ნა-
თესავთა და გვართა ცოლქრმად შეყრა. ესე ურჯულობა არის და ყო-

ველთა ავთა საქმეთა საძირკუელი, როგორც რომ ბძანა მოციქულმა:
 „უცხო თესლთა რიგი უღმრთობა არის“, როგორც რომ წინასწარმე-^{1 ტმთ.}
 ტყუელთა შეგვატყობინეს და გვამცნეს ღთიულად. მიჰან პირმან და-^{VI, 10.}
 სწყევლოს კაცი, რომელმანც განოსცვალოს ამხანავთა დადებული სა-
 მძღვარი, და დამტკიცება დამბადებელისა ყოვლისა დარიგების და და-
 მტკიცების დადება და ბძანება ფეკქუეშ ჩააგდონ ურიგოდ და არად
 მიიჩნიონ. იმათანას კაცზე მივა რისხვა ღთისა ძველითგანვე რომ
 უბძანა ღთნ: „რიგთა გვართა ეგვიბტელთა და ქანანელთა ნუ წახვალთ. ლმ-
 მე ვარო პატრონი და ღმერთი თქუენი“-ო. ამისთანა ლოგინს შერცხვე-^{წიტი.}
 10 ნილი დაუძახა პატრონმა და გაყარა წინაგვართაგან. აბა ორისაგან ^{XVIII,}
 მივესწრათ. იქ რომ ჩვენ გერს ვეტყუით და იტყუის: ყუელანი დანი შენი ^{2-4.}
 არიან, და მასუკან აღარა ცოტა საქმით გასაკუირებელი თქუა: და შე-
 ნია. და მასუკან შეორედ ასრე, როგორც რომ ცოლი ცოლია, ისრე მის-
 თან მიყოლილი და ქრმისა მისისა შინ დანახდომი შვილი დამძანი
 15 არიან, ისინი ერთმანეთს არ ერგებიან, არც მათი შვილი ერთმანეთ-
 სა. ეს არვინ იფიქროს, თუ მარტო გერისას ვამბობდეთ უზნეთა-
 ესად. როგორც მამიდაშვილი ნათესაჲია, ისრე დედიდაშვილი. იმ-^{218v}
 გვარად ძმისწულის წულის წული, დისწულის წულის წული არ უნდა მი-
 ეცეს ერთმანეთსა და არც მიეცემის, რომ დაკარგულია ნოეს დროს. ნა-
 20 ქნარს ნუ ვააცხადებენ. სული წმინდა ყოველი ამისთანა ცოდვა ბო-
 როტი წუთილად ჩაივდო, მაგრამ ყოველისაგან ეს ცოდვა უფრო მძი-
 მია, რომე სისხლი სისხლს გაერთდება. რომ მოკდეს ნათესავთა ცოლ-
 ქრმობა, ნათესავთა შუა რომ უმხდურობის ცოდვა იქნას, ატირდე-
 25 ზის ქუეყანა. ნაკლულოვანება შეიქნების ყოვლის საქმითა. ნადირნი,
 ფრინველნი, თევზნი მოაკლდების და ღთი რისხვით დახედავს ქუეყანა-
 სა. არ გააერთონ სისხლი და კორცი ნათესაობისა. სანამდი არის, სი-
 წმინდით სძებნეთ წილი. ვინც გარდაუდგეს რიგსა და ქნას უპირის-
 წყლობით, კანონის ბძანებით შეჩვენება აიღოს. რომელი რომ ქრისტემ
 30 ბძანა და ნეტართა მამათა დაამტკიცეს, რომე რიგმან გააშორა ნაშენი
 მამისა და ნაშენი დედისა. თუ მოხდეს, რომ ითხოიოს კაცმან ცოლი, რომ
 ყუანდეს იმას ქალი და კაცსა ვაჟი, არ არის ბძანება კანონისა, რომ
 ის გერი ერთმანეთს მისცენ და არც მათი ნაშენი სამს ჰკიპამდი.
 რომელი რომ დედით ერთნი იყუნენ და მამით თავთავისი, იმრიგთ
 დაძმით შუა ვიდრე ხუთი თაობა აქვთ, არ გამოიცვალოს; და ხუთი
 35 იქით მეექუსემდი არ უნდა იმათმან ნაშენმან ერთმანეთი || ითხოვონ. 219 r
 მამის ძმისა, დედის ძმისა, მამის დისა, დედის დისა ნათესაობა ერ-
 თად ჩაავდო კანონმა და გაშორებითაც სწორედ გააშორებს.

ტნიგ

ქ. თავი სამასსამოცდასამი.

ქ. იქ ერთსა თავშია უხდურობისა ცოტა რამ დაეწერეთ და არა მრავლად. მაგრამ თუ გინდათ შეტყობა უხდურობის გზებისა, კანონშია მრავლად და კარვად გარიგებით ყოვლის გზის უხდურობისა, თუ ნათესაობისა თუ სულიერ ნათესაობისა, რომელია ნათლიობა, თუ მახლობისა თუ მამეული ნათესაობისა თუ დედეულ ნათესაობისა, ყუელა იქ კარვა სწერია. აქ ამიტომ სულყუელა არ დავსწერეთ, რომე უხდურობის ძებნა და მოკითხვა კათალიკოზთა და ებისკოპოზთა მოქადაგეთაგან არის მართებული, და მათ ჩამოის მღდელთაგან უნდა, რომე სძებნოს ქეშმარიტებით, და ფთხილად იყუნენ, რომე უხუდურობა არ მოხდეს. უხუდურობა დიად ძნელია და ქუეყნისათვის ავია. ერისკაცი მაგთონს არას გამოეკიდების და სულიერი მოსამართლენი უნდა იყუნენ გაფთხილებით და ყოველი მათი სამწყუსო დააშინონ და გააფთხილონ. რომელნიც არას გამოეკიდებიან სულიერნი მოსამართლენი, მათთვის ავია და ცოდვა თავს დაედებათ. და თუ სულიერის მოსამართლისა-
219^ა გან არ ეშინოდეს, საკორციელო მოსამართლეთ უნდა მკარი და ზურგი გამობან დამნაშავესა და შეუპოვარზე და გარდახდევინებით სულიერის მოსამართლით უნდა გარდახდეს.

ტნიდ

ქ. თავი სამასსამოცდაოთხი.

ქ. როს გატყდეს ხომალდი ზღვისა შიგან, სიბხლოვესა ქალაქისასა, უნდა რომ კელის მომართვით და მიშველებით მოარჩინონ. რაც შეველა გაეწყობოდეს, მიეშველონ მათ კაცთა ახლო ქალაქისათა. თუ უცხოიან კაცმან შორეულმან უშველოს, ხომ მართებულია, კაი, ვისაც რომ შეუძლია. თუ შორეულთ არა ინაღულონ რა, იმ ახლო ქალაქის კაცთ მართებთ მიშველება და მოკმარება. რა ნავი, ხომალდი, უზიანოდ მის ქალაქთან გავა, ბევრი შესამატია ქალაქისა და შეემატებათ გასულით. აბა იმისთვის უფრო მართებთ მოკმარება. ფასიც უნდა გაიღონ და მის შველას ეცადონ, რომე ვაღია მათზე, რომელსაც შეუძლია მოკმარება და შველა. უცხოის შორეულს არცარა ერგების და არცარა ვაღია მაათზე.

[ტნიე]

ქ. თავი სამასსამოცდახუთი.

ქ. მრავალნი ივლიან მოტყუებით წმინდისა და საუდაბნოს მონასტრისა სახელზე და კიდევ სხვათა მიზეზითა და კიდევ მრავალს

- დაატყუებენ და ანუ იქნებიან წიგნით ტყუილთა და ფარისევლობით. რა დროსაც რომ მოხდეს ამისთანასი მისულა რასაც ალაგსა და სიმტყუენე მართლად || შიამცნიონ, იმრიგს კაცს რაც დაეგროვებინოს, 220 r გამოართვან კელიდამ, და რომლისაც მონასტრის სახელზე დაეგროვებინოს, იმ მონასტერში გაგზავნონ ანუ დამჭიროთა გლახათ მისცენ ანუ საყდრის ასაშენებლად მისცენ ანუ ტყუე დაიხსნან. და იმრიგის კაცის სხვა სამართალი ებისკოპოზთა და მოქადაგეთაგან იქნას. საერო მოსამართლენი სხვარეგად ნურას გარჯიან.

ქ. თავი სამასსამოცდაექუსი.

ტნივ

- 10 ქ. რას დროს უწინ ააშენონ სოფელი, არ არის დამტკიცებით კერძი მიწისა, წყლისა და სხვასა მისთანასი, ვიდრე საყოფი ზომიერი დამდგომნი არ შეგროვდენ, აბა გაყოფა დამტკიცდეს. მაგრამ თუ წამხდარი ააშენონ და არ იყოს ბევრის ხნისა, რომ შესატყობი იყოს და ეტყობოდეს უწინდელი თავთავის სამძღვარი, სამნის დამტკიცება იმავ უწინდლის სამძღურით და სამნით იყოს და იქნეს. და თუ ბევრის ხნის წამხდარი იყოს და არ იცოდენ სამძღვარი და სამანი და არც ეტყობოდეს და სამძღურები გამოკუთლილიყოს, იმრიგის გასაყოფად მიასხან წინ საყდროვანი და სხვანი.

ქ. თავი სამასსამოცდაშვიდი.

ტნიზ

- 20 ქ. აღებ-მიცემა ყოველი დაამტკიცონ, რა დროსაც გაყიდონ, ყუელას უნდა შიატყობინონ, და თავიანთის ნებით და მოწმით. თუ 221 r მამამ გაყიდოს, მის შვილს ვაჟსა და ქალსაც შიატყობინოს და მათის ნებით იქნას, [და] ძმათა, რომელი დაპატრონდეს. და იმგვარად შვილთა მამათა შიატყობინონ და მამის ნებით უზეშთაფესად იქნას. აგრევე დათა, აგრევე ძმათა ნებით უნდა. და თუ არა ქნან ასრე, რასაც დროს მოინდომონ, შეუძლიათ მოშლა, თუ წიგნითაც იყოს დამტკიცებული. და თუ წიგნით, მოწმით ერთობილად გაყიდონ სიგლახაკისათვის და პირობა დადვან, როგორც რომ გაჩვენათ წინათ, შეუძლიათ თავიანთის თხოვნა და ანაღების მიცემა. და თუ შუაზე სი-
- 30 ტყუა აგეთი არა იყოს რა, დამტკიცებული შეიქნას წიგნსა დამტკიცებისასა. ნიშანი რამ უნდა იყოს ებისკოპოზისა და მოქადაგისა ანუ ქრისტეს ჯვარისა ანუ კელმწიფის კარის მოსამართლისა. და ამისთანათი დამტკიცდეს ყოველგან მიუდევრად და შეუშლელად.

ტნიც

ქ. თავი სამასსამოცდარვა.

ქ. რას ღროს რომ მოინდომონ ძმათა გაყრა და გაიყარნონ და მამული და რაგინდარა გაიყონ, ჯერ უწინ უნდა რძლებს ზითვეი, მათჳ კერძი რაც რამ აიღონ, გარდუდვან თავთავისი. თუ რამ დახარჯული იყოს, საერთოდ შუადამ უნდა მისცენ, და მასუკან ძმათ უნდა გაიყონ. დედაკაცის საქონელი არ დაიკარგების. ასრეა საქვეყნიერო საქმე და სამართალი.

5

[ტნით]

ქ. თავი სამასსამოცდაცხრა.

ქ. თუ ხილამ ჩამოვარდნილის კაცისა სიკუდილისა იკითხონ 221 r ანუ ზედ ჩამორჩობისა, პატრონი ხისა და ხეც უბრალოა ორივე ხე უსულლო და უენო არის, არაფერი არის საპაბით მათი სიკუდილისა, რომე ასრე მოხდეს. და თუ ქნან, რიგი მოსესი რომ ბძანა ღ თნ პირუტყუისა, რომ თუ იქნას და მოკდეს მათგან დაშავება, შეიქნენ ჭურჭელი სიბილწისა სულისა და კორცისა. რომელმანც იცოდეს, პირუტყუისა მისისა რძეს ნუ სჭამენ და ის პირუტყუი უნდა ჩაქოლონ და კორცი მისი ძაღლთა აჭამონ. ისრე პირუტყუი რქიანი, რომლისაგანაც რომ კაცი მამკუდარიყოს, უნდა მოკლან და არ უნდა სჭამონ კორცი. მისი. იმრიგის პირუტყუის სიკუდილი ცოდვა არ არის. შეიქნენ ჭურჭელი სიბილწისა. იმგვარად უნდა მოსჭრან ხეცა იგი, რომე მისი ნაყოფი ხილი აღარ იჭმების. და თუ მისმა ძირმა და ფესუმა ისეთქოს და ხე შეიქნას, მისი ნაყოფი უნდა ჭამონ, ასრე რომ იმ ხეთ ის აღარ ითქმის, როგორც რომ პირუტყუის ნაშენი უბრალოა და იჭმების. თუ საყდრიდამ კაცი ჩამოვარდეს ან ქუა ჩამოვარდეს და კაცი მოკლას, საყდარი უბრალოა. ასრე უნდა კათალიკოზმა აიაზმა გარდინადოს და თვითან მაშიგ სწიროს და მრევლთა უნდა იტირონ გულმწუხარედ მას საყდარში, როგორც რომ თავისი მამა, რომ მათის ცრემლით და პატრიაქის ღირსის ცრემლიანის წირვით იმ საყდრისაგან სიკუდილისა ღ თნ შენდობა მიიღოს მათზე. |

10

15

20

25

221 v

ტო

ქ. თავი სამასსამოცდაათი.

ქ. ქურდის ანძის კურისა კითხვა. თუ ქრისტიანი იყოს თუ სხვაგვარი და უბძანონ ქრისტიანსა: შენ უნდა ანძასა კრაო, ჯერ უნდა გარდევაროს. და თუ არ იქნას, ქრთამი გაიღოს. თუ ვერც იმითი

30

- გამოეშვას, კელმწიფის ბძანებას რალა გაეწყობის, უნდა გაათავდეს, მაგრაჲე კრძალვით. და უნდა ებრალებოდეს, არათუ ემეტებოდეს მისთვის ის ტანჯვა, და უნდა გაათავდეს კელმწიფის ბძანება, როგორც რომ იოვანე ნათლისმცემელმან უბძანა: „რაც რომ კელმწიფის ბძანება გაქუთო, ის ათავეთო, არათუ ნამეტნავი“-ო, რომე ლთი გულნება მხილველი არა პირით, როგორც რომ უბძანა უფალმან სამოველს. ლკ. III, 13.

ქ. თავი სამახსამოცდათერთმეტი.

ტოა

- ქ. თუ კაცსა ყუანდეს ჯორი ხუიანი, ანუ ცხენი მწიხლავი ანუ მკბენარი ანუ დამგლეჯი, როგორც რომ ცხურის თავის თავმგზავსი ყუანდა ალექსანდრეს, ანუ ყუანდეს ძროხა მრჩოლალი და მრქენელი, და პატრონმან მისმან იცოდეს, სხვათაც თქუან და აჩვენონ მათი ნაწყენობა, და პატრონმან თავს არ შეიდვას და იმრიგს ერთი რამ არ მოუგონოს, და მასუკან კაცს ან წიხლი კრას ან დაგლიჯოს და მოკლას, პატრონი მისი სიკუდილის ღირსია, რომ უთხრეს და არა ინაღლულა რა. თუ პატრონმა არა იცოდეს რა, უბრალოა. და თუ უკრავს და მოუკლავს რაგინდა რა, პირუტყუი უნდა გაყიდონ და ფასი მისი მკუდრის პატრონს მისცენ. იმრიგის გასყიდვაში უნდა თქუას: ამრიგის საქმის პატრონიაო და ამისთვის ვყიდო, და ასრე უნდა ქნან. ამრიგის სამართალი ასრე გაგვირიგებია. 222 f

20

ქ. თავი სამახსამოცდათორმეტი.

ტობ

- ქ. რომელმანც კაცმან კაცი ვინც გზას გაგზავნოს, კითხვა ბევრს გზას აჩვენებს, მცირე იყოს თუ მდიდარი. არიან ასეთნი, რომე მუშაობაზე დააყენებენ და გაგზავნიან. ზოგნი არიან მებაღეთ დააყენებენ, ზოგნი არიან მსახურათ დააყენებენ, კიდევ სხვანი სხვას საქმეზე დააყენებენ. მოკდეს რომ მოვიდეს სიკუდილი, პატრონი მისნი უბრალონი არიან, უზეშთავსად რომ ყოველთვის ეთქუას: იყავ ჩემი მორჩილი, ამა-და-ამ გზაზე ნუ ივლი, აქა-და-აქ ფთხილად და მამაცადო. და თუ ყმამ უთხრას პატრონსა: ამა-და-ამ ალაგს კაცსა კოცენო და არ გაივლებაო, და პატრონმა არ გაუგონოს და გაგზავნოს და ის კაცი მოკლან, მისის სისხლის მზღველი ის გამგზავნელი შეიქნას.

30

ტოგ

ქ. თავი სამასსამოცდაცამეტი.

ქ. არ მართებს ფასით გასწავლება ყმაწვილთა კანონის ბძანებითა. თუ ოსტატს შეძლება ქონდეს, უნდა ჩააცვას, დაბუროს, ასევე, აქამოს. თუ ოსტატს შეძლება არა ქონდეს, ყმაწვილთა მამამ უნდა და უნაღლოს | შეილთა თვისთა ტანთა, ფეხთა, სმა და ჭამა, და ოსტატს რაც შეძლება ქონდეს ძღვენი უნდა მიართევან. და თუ ყმაწვილთა მამანი გლახანი იყუნენ, ნურც ძღვენი უნდათ. თუ ვინ იცის ამ სამართლის მშლელი იყოს და გავიდეს ამიდამ და დაუწყოს შაგირდს რჯა და თხოვნა საოსტატოსა, რაც მის კელში ყმაწვილობაში შოვეოს, იმითი გაისტუმროს.

ტოდ

ქ. თავი სამასსამოცდათხმეტი.

ქ. სიმთურაღით მრავალნი შეუტყობარნი შეიქნებიან. დამტკიცება წინანდელი საყდრის მოსამსახურეთა: თუ პირს არ ანაღლოს, შევიდნენ კიდევ საყდარში, ქნან სამსახური. და თუ პირს ანაღლოს, ველარ შევიდეს. იმისთანას უნდა დაედევს დარიგება და შიში, მაგრამე ბევრნი აგებულობით იქნებიან და ბევრჯელ მოუხდებათ. მაგრამ დამტკიცება სიმთვრალისა გაძლომა არის და უმთურალობისა უმაძღრობა. არის კიდევ ნიშანი სიმთვრალისა: დასუსტება ტანისა და ენისა არის. ახლა ვინც იყოს ამისთანა, რომ ნიშანი ეს უპოვნონ სიმთვრალისა, შორ დააყენონ სამსახურისაგან, რომლისაც შემძლე იყოს, იმისი საზომიერო. საკანონო დასდევან, გარდისაღოს და მასუკან შევიდეს სამსახურში. რომელმაც უფროსმა არ ინაღლოს და გაუშვას უკანონოდ და რიგდაუდებელად, ისიც მათ მემთვრალესთან აღირაცხვის სამართლის დადებით და დაიდებს თავსა მათსა სამართალსა.

223 r

ტოგ

ქ. თავი სამასსამოცდათხუთმეტი.

ქ. რაც საქმე კაცის ღთის თაყუანისცემისა და რწმუნებისა შევიტყვევით. აბა ღირსია კაცი, რომ გაშინჯოს თავის რჯულისა, რომელი შეიძლოს კაცობით თავის თავი სიწმინდითა ღთის შიშითა და მასუკან შეიძლებს საყდრის სამსახურის რიგსა და კელმწიფისა სამსახურსა, რომელზედაც დადგების. როგორათაც ყოველთანა ჩანს, ორი ნაქნარი იქნენ გუნებიანი და ენიანი: ანგელოზი და კაცი. და მოსემ წინაპირველთ აქეთ არ დასწერა ანგელოზთათვის და კაცისა-

თვის დაარიგა თქმითა, თუ: „დაბადა ღთონ მიწა ქუეყანისა და შთა-
 ბერა პირსა მისსა სული ცხოველი და შეიქმნა კაცი სული ცოცხალი“. 11,7.
 სხვათა გაყუჩებულთა და ყოველთა უცოდინართა ასრე იციან, თუ
 ღთონ პირით და სხვა საქმით გაარიგა, ოთხის ნივთით ერთპირად
 5 შესატყობია, შებერვითა გააცოცხლა და გაასულიანა. იმგვარად
 შეიტყუევით მიწა მარტო ოთხის ნივთით: როგორც რომ ექიმი
 ყმაწვილთა, გაყოფს მიწას სიმშრალობათ, კორცის მორჩილობად წყა-
 ლი, წყლისა ძარღვი და სიმუწურვალე ცეცხლისა აეროს. ყუელაში
 კაცი უნდა იყოს მორჩილი თავის რიგის და შეტყობა ქონდეს რჯუ-
 10 ლისა, შევიდეს საყდარსა და კელმწიფის სამსახურში.

ქ. თავი სამასსამოცდათექუსმეტი.

ტოვ

ქ. თუ ვინ ვინც სადაც გაგზავნოს, რომ არ იყოს მისი მოჯა-
 მაგირე და არც | ყმა, გამგზავნელს მისი გაფთხილება მართებს, რომ 223.
 ავი საქმე არა მოუკდეს რა. თუ ვინ იცის რომ ან მოკლან და ან
 15 დაშავდეს საქმეს მისაზედ, რჯულის კანონი გამგზავნელს სისხლის მი-
 ცემის სამართალს უბძანებს. ეს არის გამოჩენით სამართალი.

ქ. თავი სამასსამოცდაჩვიდმეტი.

ტოზ

ქ. თუ ვინ ვისიმე მოჯამაგირე იყოს და უთხრას სახლის პა-
 ტრონს: ან აქეთ გამგზავნე ან იქით რომ ვიმეუშაო რამე, ან სხვა სა-
 20 ქმეზე დამყენეო, და სახლის პატრონმა უთხრას: როგორ გაგზავნო,
 აქა-და-აქ სიკუდილის ნახეო, მოჯამაგირემ თავისი მუშაობის სი-
 რცხვილისათვის და თავისის ნებით გაიწიოს და წავიდეს ერთს სა-
 ქმეზე და მოხდეს მისი იქ სიკუდილი, დამჭერი მისი უბრალოა. და
 თუ გაუფთხილებლად გაგზავნონ, არა თქუან: ვი თუ ეს კაცი იქ
 25 მოკლან, ეს არ იფიქროს და იცოდეს, რომ იმ გზაზე სიკუდილის
 მახეა, და ძალად გაგზავნონ და მოკლან ის კაცი იქა, სისხლი და-
 ედვას გამგზავნელსა. გამოჩენილია ეს სამართალი ძალად: იმ მოჯა-
 მაგირის გამგზავნელს სისხლი დაედება. და თუ მოჯამაგირე თავის
 ნებით წავიდეს, უბრალოა მისი და მჭერი. მართლის მოწმით გამო-
 30 იკითხონ და ნახონ.

ტოტ

ქ. თავი სამასსამოცდათურამეტი.

ქ. თუ ვინ ქიშპობითა სხვა საყდრის საყდარი ააშენოს, დაწე-
 224 რ რილია: „ვინც მამის ღობე დააქციოს და გარდალახოს, უკბინოს მას
 გველმან და მოკუდეს“. ყუელა ბძანება და რიგი კარგია, რომ და-
 სდევს წინასწარმეტყუელთა და მოციქულთა, მოქადაგეთა საყდრისათა. 5
 [ვინც] ახლა დადებული რიგი მამათა მოწალოს და დააბნელოს
 სხვა საყდარი და სხვის საყდრის ქიშპობით საყდარი ააშენოს, ები-
 სკაობნი იყოს თუ მღდელი, შიაჩვენონ სიცოცხლით და სიკუდილით
 და სამღდლო რიგიდამ გარდააყენონ. და ვინც რომ მათ უდგენ, იმა-
 თაც ისევ რისხვა აიღონ. იმ ქალაქისა ის ახალი ნაშენი საყდარი 10
 ადგილის მეპატრონეს დარჩეს, სწორედ ფასი ნამუშავეებისა იმათ
 მისცენ.

ტოთ

ქ. თავი სამასსამოცდაცხრამეტი.

ქ. ღირსთაგან ექსორობისა ვინც ღირსი იყოს ექსორობისა,
 ღირსი ექსორობა რომ საყდროვანთ გაარიგეს, სწორად მათი იყოს: 15
 მთავარდიაკონნი და მღდელნი ებისკოპოზთაგან, რომე ის არის მათი
 მაკურთხეველი, მონაზონმა და უწირავემა რომ მღდლისაგან, ერის-
 კაცმან აიღოს რიგი და კურთხევა რომლისა მღდლისაგან აულია მის-
 გან, და ებისკოპოზნი თავთავის მაკურთხეველის კათალიკოზისაგან,
 და კათალიკოზი თავის მაკურთხეველის ებისკოპოზთაგან, მოქადაგე 20
 მოქადაგეთაგან, რომლისაგანც ბძანება აულია ქადაგობისა. მოქადა-
 224 გეს | არ მართებს აღება მღდელზე მღდლობის რიგისა, მაგრამე ეს
 შეუძლია, რომე გაადლოს საყდრიდამ, მათზე და ყოვლის თავის რიგ-
 სა პატრონზე დარიგება და სწორე გზაზე დაყენება, გარიგების
 მიღება შეუძლია კათალიკოზსა მისის საღმთოს სიტყუით და ბძა- 25
 ნება-გზით.

ტპ.

ქ. თავი სამასოთხმეტი.

ქ. კელმწიფენი გარიგებულნი ღთისაგან, როგორათაც ისრა-
 ელთაგან, ღთს აიღო და ექსორია უყო. კელმწიფე თუ თავადთა და
 შემძლეთა დასგან ტახტსა და დაადგან გვირგუინი კელმწიფობისა 30
 და ვერა ქნას მართებულად კელმწიფობა, მისისავ შემძლეთა და თა-
 ვადთაგან ექსორია შეიქნეს, რომელთაც დასვეს მათით. და ეს ვერ

შეუძლიათ, რომ შეილიც გააშორონ სახელმწიფოს. კელმწიფობა მკუიდრად იყოს. მამა რომ გარდააყენონ ტახტისაგან, შეილი მისი უნდა დაადგინონ ტახტსა. და კელმწიფემ რომ თავადი დასვას და გაარიგოს, მისაც კელმწიფისაგან ექსორია შეიქნას. იმგვარად აზნაურთაგან მსახურნი და ყოველნი.

ქ. თავი სამასოთხმოდადერთი.

ტპა

ქ. პირუტყუი წმინდა თუ უწმინდური რომ ვისიმე ვისას ორმოში ჩავარდეს ანუ სახლი დაექცეს ზედ ანუ სათივეზე მივიდეს და დაუწყოს ჭამა და სათივის პატრონმა დაკრას და მოკლას ანუ ზედ დაექცეს და მოკუდეს, სა მართალი იქნას ასრე: შეველა უნდა სანამ მდი არ მამკუდარა ორმოთა, სახლთა და სათივეთა პატრონთაგან, რომ ცოცხალი მოარჩინონ. თუ ვერ მოარჩინონ, ორმოს პატრონს რადგან თაველია გაუშვია, არა უნალულია რა, ნახევარი უზლოს. და ვისიც სახლი თავისით თვითან სახლი ზედ დაქცევია, სახლის პატრონს ვერას შეუიღეს შეველისა და მოკმარების მეტსა. და სათივის პატრონმა თუ გაგდებამი შიათთხო და ჩაიჩეხოს სადმე, ნახევარი უზლოს, ამიტომ რომ ცოტას თივისათვის არ უნდოდა წაეხდინა ამხანაგის პირუტყუი. პირუტყუს რა ჭკუა აქუს. და თუ იქავ ასეთი დაკრას, რომ იქავ მოკუდეს, სულ უზლოს თავის პატრონსა. და თუ არც გაეგდოს და არცარა დაეკრას და სათივე თვითან ზედ დაქცეოდეს, მიშველება უნდა. თუ ცოცხალი მოარჩინა, კარგია, თუ არადა მიშველებისა და მოკმარების მეტს ვერას შეუა. თუ ვინ მოჯამაგირემ და ანუ მეზობელმა ვისაც პირუტყუს კრას რამე ანუ გამოსთხაროს თვალი ან ჩაყრევინოს კბილები ან მოსტეხოს რქა ან მოსტეხოს ფეხი და გვერდი, თუ ბევრს ხანს მოსცდეს და გვიან გამთელდეს, რასაც ხანს მოსცდეს, ისიც მისცეს და დაშაგებისათვის ერთი ფეხი. ეს სამართალი ასეთზე უნდა იქნას, რომ ის პირუტყუი კაცის მრჩოლალი არ იყოს.

ქ. თავი სამასოთხმოდადორი.

ტპბ

ქ. თუ გამთავებით კაცი იყოს ბოროტის ნდომით, შეუფთხოს საკედარი თუ |ჯორი და ზედ მჯდომი გარდმოაგდოს და მოკუდეს, და სისხლის სამართალი იქნას; როგორათაც სწერია. და თუ არ გამთელდეს და სიკუდილით არ მოკუდეს და მოეტეხოს რამე, მოეტეხის საეჭიმო მისცენ, როგორც სწერია. და თუ მართლა არ გამთელდეს და

დაუშავდეს რამე, რაც ასო დაუშავდეს მისი, როგორც სწერია, მის რიგათ იმისი ნახევარი მისცენ და საექიმოც. და თუ თამაშობაში იყონ და ყმაწვილმა შეუფუთხოს, არა ეთხოვებოდეს რა. და თუ მართლა კაცი იყოს, ისიც სამართალი დაედევას, ამიტომ რომ თამაშობაში იმგვარი საქმე არ უნდა ქნან. ესეც უნდა მართლა შეიტყონ: ნებით მამკდარა თუ უნებურად. ნებით ნაქნარსა მთლივ დაედევას და უნებურად ნაქნარს ნახევარი, თუ სხვაგვარი იყოს და ქრისტიანი მოკუდეს, თუ დაშავდეს შისის შეფუთხობით. და თუ ქრისტიანისა ქრისტიანით მოკუდეს, ნებით ნახევარი მისცენ და უნებურისა ნახევარს ნახევარი მისცენ.

- 10

ტაგ

ქ. თავი სამასოთხმოდსამი.

ქ. ნებით და უნებურად სიკუდილი მრავალი იქნების. და აქ ნიშანს მივცემთ თავთავის ზომიერათ. მოკდების, რომე კაცი ხესა სჭირდეს, წავარდეს ცული და ეცეს კაცსა და მოკუდეს. ანუ მალის მთიდაჲ ანუ მალის ადგილიდამ ხე ჩამოავდონ ანუ ქუა, ეცეს ვისმე და მოკუდეს. ანუ ვენახიდამ კაცი ქუას ისროდეს ანუ ბალიდამ ის- 15 როდეს და ეცეს ვისმე და მოკუდეს. ანუ ხეს ქუას ესროდეს ანუ ჯოხსა და ეცეს ვისმე და მოკუდეს. ანუ სხვა რამ ამისთანაები, რომლითაც სიკუდილი მოკდეს. და ანუ ოსტატი რომ დაარეგებდეს შავირდსა, კრას რამე, და ანუ მამამ ვაჟსა და ანუ დედამ ქალსა ანუ დედამთილმა რძალსა ანუ ძმამ ძმსა ანუ პატრონმა ყმასა ანუ მანდილოსანმა მხლებელსა თვისსა, ამისთანა საქმეებით სიკუდილი მოხდეს. ანუ ცხენის გაჭენებაში მოკუდეს. ანუ ურემქია გარდიაროს და მოკუდეს. ან კაცი ქუას სხვას რასმე ესროდეს და კაცს ეცეს და მოკუდეს. ან ყაზახთ შუა შევარდეს, შემოკრან და მოკუდეს. ანუ ურჯუ- 25 ლო რომ ქრისტიანს კლევდეს და მოკლას და ქრისტიანმა ქრისტიანის გულსათვის დაჰკრას რამე და მოკუდეს. ესეები ასრე რომ მოუხდეს ვისმე, უნებურია. შულღში და ავს დიდს ჩხუბში ანუ ლაშქარში რომ კაცმან კაცი მოკლას, ნებაა, მაგრამ უნებური სიკუდილია. და თუ ვინმე ვისაც კრას ჯოხი და მოკლას, ეს ნებით სიკუდილია. 30 ანუ ვისმე ვისაც ჯოხი კრას და მოკლას, აქნევინოს რაც არ შეეძლოს და მოკუდეს, ნებით სიკუდილია. ანუ ვინმე ვის ჯოხი შემოსტყორკოს ანუ რკინეული რაგინდარა ეცეს და მოკუდეს, ნებით სიკუდილია. მეზობელმა მეზობელს წამალი ასვას მტერობით და მოკუდეს, უზეშთავსად ნებით სიკუდილი ეს არის. ამისთანაები ნებით სიკუდი- 35

- ლია. და ამავების სამართალი, ნებიერისაც და უნებურისაც სისხლი, კელმწიფეთ სამართალსა და გარიგებას | ფებს ქუეშ სწერია. თუ ურჯუ- 226v
ლომა ქრისტიანი უნებურად მოკლას, ნებით სიკუდილის სამართალი დაედვას. ფასი სისხლისა სწორედ გამოართვან. და თუ ქრისტი-
5 ანმა ქრისტიანი მოკლას ნებით ანუ მისის ცოლის ქიშპობით ანუ მის კაცის ქონებისა და სიდიდის მემშურნეობით და ქიშპობით ანუ სხვაფერ სიკუდილი მოახდინოს და ქნას, დაადვან სამართალი, გასინჯონ და გარდაახდევინონ, როგორც რომ სწერია. და თუ უნებურად და მტრობით მოხდეს სიკუდილი, მისგან ითხოონ, როგორც რომ ნე-
10 ბით სიკუდილისა, თუ ზედ ვაიციონოს და გაიხაროს სიკუდილი. და თუ არ გაეხარდეს, ნახევარი, როგორც რომ სამართალს. კელმწიფი-საში დავწერეთ ისრე.

ქ. თავი სამასოთხმოდლოთხი.

ტპდ

- ქ. თუ ვინც წაიყუანოს რუ წყლისა ვენახისა და ბაღის მოსა-
15 რწყავად ანუ ყანისა და ბოსტნის მოსარწყავად, ანუ სხვაიგიად თავისი მორწყოს და გაუშვას და მასუკან შიატყოზინოს ამხანაგს და წაუხდინოს რაც რამ ფერი ჭირნახული, ეს ნებით წანახედი არ არის, ნახევარი წანახედი, მაგრამ კიდევ ეზღვევინება. და თუ არ შიატყო-
20 ბინოს ამხანაგსა და ისრე გაუშვას და წაუხდინოს ამხანაგსა წყლით ჭირნახული, რაც წაეხდინოს, ერთპირ მთლიე უზღოს. და თუ მტრობით ექნას ან ბატონსა ან ყმასა, ან დიდსა ანუ მცირესა, ან ყმაწვილსა ან მოჯამაგირესა ვისაც, მტრობით თუ უმტრობით, გასინჯვა უნ- 227r
და, და როგორც მამხდარა, იმგზით სამართალი უყონ.

ქ. თავი სამასოთხმოდახუთი.

ტპე

- ქ. მრავალნი ექიმნი მრავალს დაუშავებენ წამლით ანუ წამლის გამოკლდითა, ანუ ავის ნდომითა მოკულენ წამლით, ანუ მკოდნიერო-
ბითა ავს წამალს მისცემენ და დაუშავებენ რასმე, და ანუ ჭირს ვერ იცნობენ, ანუ ქიშპობითა არ ასწავლიან თავიანთ შავირდს მართლსა,
ანუ საექიმოს არ მისცემენ და იმისთვის, და ანუ უკოდინქარობითა
30 ბევრს დაუშავებენ და ჭირზედ სხვას ჭირს დაუმატებენ, ნებიერობის მგზავსად ვიციით. რომე ვინც უნებურად ექიმთა წაიყუანს, ვიციით, რომ არ უზამს მართალს წამალსა, ანუ იკოდეს ეს წამალი მოკლავს ან დაარჩენსო, მისცეს და სიკუდილის საბაბი შეიქნას, იმისთანის

მიმცემს ნებით მკულელის სისხლის სამართალი დაედევას. და თუ თავის პირით გაენდოს ნებით, სიკუდილის საკანონო უნდა გარდინადოს. და თუ უნებურად და უნდომლად მოუკდეს, უბრალო იყოს. თუ არ შეხუდეს ექიმისაგან წამალი და ვერ მორჩეს მისის ექიმობით და ექიმი მართლის გულით სწამლობდეს და არა უშველოს რა, ექიმიც უბრალოა და წამყუანიცა. 5

ტპვ

ქ. თავი სამასოთხმოდეკუსი.

ქ. თუ ვინმე ვინც ძალად თავის საქმეზე გაგზავნოს და დაშავება სიკუდილით მოხდეს ამისთანაზე, თუ ხეზე აგზავნოს დასაბერტყად ძალით ანუ დიდს წყალში შეგზავნოს ანუ ანჩხლსა და ავს ცხენზე შესვას ანუ ამისთანა სხვა საქმით, ანუ მოჯამაგირე ან მუშა ძალად გაგზავნოს სადმე და მოუხდეს იქ სიკუდილი, ანუ ხილამ ჩამოვარდეს ან წყალში დაირჩოს, ამისთანაებზე სისხლის სამართალი იქნას. თუ მოჯამაგირე, თუ თავისი ყმა, თუ მუშა ჩვეულებასა და მართებულს გარდა თუ რამ სხვა უმართებულოს საქმეზე გაგზავნოს, შიაბას და ძალა დაატანოს და იმით მოკუდეს, ნება არის, მაგრამ სიკუდილი უნებურია და იმისი სამართალი იქნას. 10 15

ტპზ

ქ. თავი სამასოთხმოდეშვიდი.

ქ. მოვიდეთ ვნახოთ მებალის საქმე და ნაქმარობა. თუ ბაღსა სცევდენ თუ ვენახთა და სხვათა ქეშმარიტობა მგზავსად არ შეგიძლია სხვადასხვა ჩვეულობა, რომე აქავ დავამტკიცო, მაგრამ ცოტას რასმე მიეცემთ სამართლითა ჩვეულებად გასყიდვად რისას მათისას დამტკიცებით, რაც მათი სამართალი იყოს. ნურვინ იქს უსამართლობით მათ ზედა, და სამართლით გაუყონ მათ ამხანაგთა მათი ნაჭირნახულევი. და თუ რომელსამე ამხანაგს შიაჩნდეს ქურდობა თავიანთში, რომე შუადან მოეპაროს, ერთი ორად აზღვევინოს, არათუ სხვათა ქურდსავით ერთი ოთხად, ანუ მეტად ანუ ნაკლებად, ამიტომ რომ თავისი ნაჭირნახულევიც არის. ამხანაგთა სწორედ უნდა გაიყონ. მუშისა და მოჯამაგირისა დროზედ კილია: ზოგჯერ ძვირად დაიჭერენ და ზოგჯერ იაფად. და რასაც შეპირდენ, უნდა მისცენ, და მიმგზავსებით ადგილისათ იქნას ყოველი. 20 25 30

ქ. თავი სამასოთხმოდარვა.

ტპც

- ქ. მეცხვარეთა და მეველეთა ჩვეულობით ქუეყნისა სხვადასხვი-
თა ფასითა ჭეშმარიტად, როგორათაც გარიგებულან, ისრე უნდა შე-
ინახონ სწორედ და გაფთხილებით. თუ მოკდეს, რომე ნადირმა წა-
5 ახდინოს რამე, რომ არ იყოს მის მეცხვარის უღონობით და არც
უნაღლელობით და ანუ სხვარიგად, თუ შეუნახავს სიფთხილით, არ
მოხდებოდა ის წანახდენი, სამართალითა უნდა აზღვევინონ. თუ ან
არ უფთხილია და ან არ უნაღულია, სულ უნდა აზღვევინოს წანახე-
10 ანუ თუ თავის უღონობით მოუპარვინებია რამე, სამართალია, რომ
უნდა უზღონ. და თუ თვითან მოუპარავს და შიანდეს მეცხვარეს თუ
მეველეს, ერთისათვის ოთხი და ხუთი უნდა აზღვევინოს სამართლით
და რიგითა. თუ დაეკრას და მოკლას, უნდა უზღოს. ანუ ქუის და-
გროვებით ან ნადირისაგან იმგვარად წამხდარი უნდა უზღოს. და თუ
15 შენებაზე მოკუდეს, რომე მან. მყურებელმან მეცხვარემ არა ინაღლოს
რა და წახდეს და მოკუდეს, უნდა უზღონ. თუ ვინმე შეინახოს ცხე-
ნი თუ ჯორი ანუ სახედარი და ერთმანეთი დააშაოს, იმგვარად შე-
მნახველთა სამართლით აზღვევინონ. |

ქ. თავი სამასოთხმოდაცხრა.

228v

ტპთ

- ქ. თუ ვინ შესწიროს საყდარსა მიწაწყალი, სახნავი, ვენახი,
ბალი, ბოსტანი ანუ სხვა რაგინდარა, მოხდეს რომ საყდარი წახდეს
და დაიქცეს, თუ მონასტერი იყოს თუ სოფლის საყდარი და მისი
შეწირულობა ერისკაცს ვისმე ეჭიროს და სჭამდეს, შეუძლია ვისგანც
შეწირულია მას გამორთმევა, და უნდა შეინახოს სანამდის აშენ-
25 დებოდეს. თუ ამისი ეჭვი ქონდესთ, რომ აღარ აშენდებოდეს, აბა მას-
უკან სხვას საყდარს უნდა შესწიროს, თავიანთივინ ველარ დაიჭირონ,
რომე ღ თის შეწირული არის, და ვერცავინ შეწირული გამოსწიროს.
და [თუ] იმ დაქცეულისა და აუშენებელის საყდრის მრევლნი რომე
სხვას საყდარს მისცენ და მასუკან კიდევ ისრევე აშენდეს, იმისი მრე-
30 ვლი ისრევე იმას უნდა მისცენ მოუშლელად, ულაპარაკოდ. და თუ
სხვას საყდრის მრევლსა იმ საყდრის აშენება აღარ უნდოდეს და
ისევე წამხდარი უნდოდეს და იმის დასაკარგავად სხვა საყდარი ააშე-
ნოს, ნუ გაუშვებს ებისკოპოზი. და თუ ძალით და ურიგობით მოახ-
დინონ, იმ ქუეყნის ბატონის ნება დაირთონ, აღარას უშველის. ები-

სკოპოხს, და მოქადაგეს თქმა და დაშლა მართებს, რადგან ქიშპობით ააშენებენ. და თუ არ დაიშლიან, თვითან იციან ცოდვა და მადლი ორივ.

ტყ

ქ. თავი სამასოთხმოდდაათი.

ქ. ვაჭარნი კელმწიფის ბძანებით გარიგდენ ანუ ქალაქისა მო- 5
ხელეებით || ბძანებითა კელმწიფისა. თუ ქალაქისა თუ სოფლისა რა-
საც ადგილის უწინდელი ნახვით უნახონ საწყაო, სასწორი, ადლი
და ლიტრა და მათით დასდვან, ნახონ ძალი აღებ-მიცემისა და ისრე
გაარიგონ და დააყენონ კაცი თავსა. ერთმანეთს ძალი არ უყონ
და ერთმანეთი არ იბრიყონ და ქიშპობა და ინადობა არა ქნან. და 10
ვინც რვედეს, სცენ, დაარიგონ ბძანებითა შემძლითა და მოხელითა.
ვინც იქურდოს ნაკლებს საწყეთით, ადლითა და სასწორითა, ერ-
თისათვინ ოთხი წაართვან და ავის კაცის ნიშანი დასდვან, რომ სხვამ
ნახოს და აღარა ქნას. და ვინც უკელმწიფოდ მალვით თეთრი მო-
სკრას, კელი უნდა მოსჭრან კაცსა იმრიგსა ბძანებითა კელმწიფისათა. 15
და ვაჭართა სწორედ მართებულად უნდა ისარგებლონ, არათუ გზი-
დაშა გასულით და უმართებულოდ. აღებ-მიცემაში ვინც დაატყუოს
უცოდინარო და საბრალო, როგორც ქურდსა ისრე ერთისათყინ ოთხი
უნდა წაართვან.

ტქა

ქ. თავი სამასოთხმოდდათერთმეტი.

20

ქ. მოხელეთა ყოველთა ვინცავინ იყოს, რაც ხელოსანრ რას
დროს იხელოსნონ, როგორც რომ შერიგდენ ნარდათ თუ ღლით,
როგორც რომ პატრონს უნდოდეს, ისრე უნდა გაუკეთონ და ისე
უმუშაონ. ფასშიაც არ უნდა დაატყუონ და არც უნდა რიგი კელოს-
ნობისა წახდინონ. რაც კელოსანი იყოს, ყოველმა ხელოსანმა თუ 25
ვისაც რასმე უკეთებდენ და წახდინონ, როგორც ღირდეს, ისე ფასი
უნდა მისცეს. თუ მოიპაროს რამე მის სამუშაოში, როგორც ქურდს
ისრე ეზღვევინება სამართლით. და თუ დაუკარგოს, უნდა უზლოს.
და თუ დასაჭრელი იყოს და თავის დაჭრით დაშავდეს ანუ სხვა
რამ სხვას წახდენით წახდინოს, სამართლით უნდა უზლოს, რომე 30
ბევრი ხანი დაეგვიანებინოს და ამიტომაც რომ მიუციათ გასაკეთე-
ბლად, არათუ წახხდენათ. თუ მოიპაროს მისგან და კელფასი კელთ
ეჭიროს, ნახევარი უნდა უზლოს. და თუ კელფასი კელთ არ ეჭიროს

და მას კელოსანსაც მასთან დაკარგოდეს რამე და გაფთხილები-
 თაც გაფთხილებოდეს, ვერას შეუიღდეს, და იმ პატრონმა დაკარგუ-
 ლისამ მასთან უნდა ეძებოს. და თუ არ გაფთხილებოდეს და ავად
 და აეს ალაგს შეენახოს, სრულ უზღოს. თუ მიხდომილისა ლაშქრისა
 5 და თარეშისაგან წამხდარაიყოს და დაკარგულიყოს, ვერას შეუიღდეს
 კელოსანსა. და თუ გირაოდ დადევან ის სახელოსნო და ანუ იქ და-
 იკარგოს ანუ თვითან დაკარგოს, უნდა უზღოს. და თუ ცეცხლით
 დაიწვას, რომ მასთან სხვაც ბევრი წახდეს, რომ იმ ხელოსნის უნა-
 დულუღელობით არ იყოს და მტრისაგან მამკდარაიყოს, არ უნდა უზღოს,
 10 ვერც აზღვევინონ. თუ მარტო ის დამწვარა ანუ მოუღვეღელობით ანუ
 უნადულუღელობით, უნდა უზღოს პატრონსა. სამართალი ეს არის.

ქ. თავი სამასოთხმოდათორმეტი.

230 r
ტქბ

ქ. მოჯამაგირენი და მუშანი რასაც დროს მუშაობდენ, თავი-
 ანთ მუშათ პატრონის დარიგებით ჩვეულობაზე და მართებულად
 15 იჩუებოდენ, მოხდეს რომ პირუტყუმა ფეკი მოიტეხოს ან სხვა რამ
 იწყინოს, გინდა სხვა რამ მოსტყდეს, უბრალონი იყუნენ, რადგან
 პატრონის დარიგებაზე და მართებულს მუშაობაში მამკდარა. და თუ
 თავიანთ ნებით ემუშავნოს უმართებულოთ ანუ თავიანთ სამუშაოზე
 წაეხდინოს რამე, უნდა უზღონ. ეს არის სამართალი, და კარგვევა-
 20 რად გასინჯეთ მოხდენა საქმისა.

ქ. თავი სამასოთხმოდცამეტი.

ტქგ

ქ. მოსამართლესა სამართალში მართებს შეტყობა. რას დროს
 მკულელი და სხვასა ავის ბოროტის მოქმედისას გვაჩვენებს ორზომას
 მათს გარჯა, გარდახდევინებას გაშინჯვა ღირსია. რას ფასი სისხლი-
 25 სა აიღონ მათგან, მონანება იქნას და საკანონოს გარდახდა, რამეთუ
 სისხლის ფასითა მორჩნენ, ნუ იქმნენ საკანონოს დაუდებლობას, ამი-
 ტომ რომ არ იქნების კაცის ფასი მის მეტი, რომე თუ არ მოკუდეს
 მის მაგიერად სისხლს რომ მისცემენ. და გაგვიჩენია იმ თავის ტანის
 სიკუდილის ფასი მკულელისაგან, მაგრამე უნდა გარდიხადოს საკანო-
 30 ნო. კაცისმკულელობისა ფასი შეძლებით დაიდვა. არათუ ღირსია,
 მაგრამ ზომიერი იქნას, ამიტომ რომ არ იქნეს ბოროტის ჩვეულება
 და ნება კიდევ. რაც რომ დაეშავებინოსთ, იმისი დარიგება და გარ- 230 v
 დახდევინება უნდა. თუ გლახა იყოს, ეყოს ცემა და დარიგება და

დადება შიშისა, და ჯარიმა დიდად მქონიერესათვის დაედევით. იმ დღეს მაგიერი ჯარიმის სისხლის ფასი გლახისა თავისი იყოს. სამართალი იქნას მოსულის საქმისა ყოვლისა, რომლისაც არ გამოჩნდეს. მაგრამ მან მქნელმან უნდა გაუცხადოს მოძღვარსა მისსა და გაენდოს გულმართლად, და მან მოძღვარმან დასდევას, რაც მისი რიგი და მისგან მართებულია. ყოველი სამართალი ნაქნარობისა გასინჯეთ. მაგრამ უნდა იყოს მოძღვარი ყოვლის საქმისა და სამართლის მცოდნე. გარჯა და გარდახდევინება საკანონოთი მის ნაქმარის ცოდვისა მაგიერი საზღაური იყოს, როგორათაც დასდებენ ყოველის ბოროტის მოქმედს. როგორათაც რომ საერო მოსამართლენი დანაშაულსა დახედვითა მოსჭრიან ხელსა ანუ ფეცქსა ანუ დაუშვავებენ სხვასა ასოსა რასაც, იმგვარად და უზეშთაესაცა სულიერთა მოსამართლეთა ღთის სამართალში უნდა დასდგან დანაშაულის გარდასაკადი. და ამისთვის უწოდეთ ამ ერთს თავსა სამართლისა სამართალი, რომე უნდა კიდევ კარგად გასინჯვა და დახედვა სამართალთა სამართალზე.

ტუღ

ქ. თავი სამასოთხმოდათოთხმეტი.

ქ. მეწისქეთილის კელოსნობას გამოცდა და გასინჯვა უნდა. უნდა და რომ იცოდეს გამართვა და მოვლა მართლა და კარგად. თუ ბევრის გაუმართაობით და გაურჯელობით წახდეს საფქუავი წისქუილსა მისაში მისის მოუვლელობით და უშიშრობით, მისთანას დამნაშავეზე იქნეს სამართალი: არც უნდა მისცეს მიზდი და რაც წახდენია, ისიც უნდა უხლოს პატრონს საფქუავისასა. და თუ საბაბი პურის ნედლობისაგან ყოფილიყოს, უბრალო იყოს მეწისქეთილე, და წყლის წანაღები უხლოს. და თუ მოეპაროს და შიამცინიონ მართლა, ერთი ოთხად აზღვევინონ. და თუ მეწისქეთილის უნებურად მოეპაროს, მეწისქეთილე უბრალო იყოს.

ტუფ

ქ. თავი სამასოთხმოდათხუთმეტი.

ქ. ბევრჯელ მოხდება საქმე ამისთანა, რომე მისცენ ცხენი ანუ ჯორი და საკედარი კელთ ვისმე, შესეან ზედა და გაგზავნონ ან წყალზე ან საძოვარზე ან საქმეს რაზედმე, მაგრამ თუ ყმაწვილია, და არ დაარიგა და ან არ გაქაფთხილა, და ძალით შესეა და გაგზავნა, და გარდმოავდოს ან მოკუდეს, ან წყალში დაირჩოს, უნდა პატრონსა

მისსა სისხლის ფასი მისცეს. და თუ არც ყოფილიყოს ყმაწვილი და არც გაევგზავნოს ძალით, არც ყოფილიყოს მისი და არც მოჯამაგირე მისი, და ფასით და მისის ნებით წასულიყოს, და ცხენ-ჯორის პატრონს დაერიგებინოს და გაეფთხილებინოს, უბრალო იყოს პატრონი ცხენ-ჯორისა, რომე ფასისა გულისათვის შეხვეწნოდეს და წაეყვანოს. |

231.

ტჟ

ქ. თავი სამასოთხმოცდათექუსმეტი.

ქ. საფლავის მიწის ფასი არ არის კანონით, მაგრამ გამორთმევა და შეწუხებით თხოვნა ხარბისა და მგლეჯელის მღღლისაგან მოკლების და შეიქნენ ანგარიშის მიმცემი ღთისა, და უნდა მისცენ ანგარიში დიდსა დღესა განკითხვისასა. რაც რომ ვისაც კელიდამ გამოუდიოდეს, იმას უნდა დასჯერდეს სამარხსა გარჯისას. სულის კერძი და გარდასაბურავი მონასტერს უნდა მისცენ მოქადაგეთა და მეუდაბნოეთა. თუ ქუეყნიერი მღღელი მიიტყალოს და არა ყუანდეს დამპატრონებელი, იმრიგის მღღლის ქონების დაპატრონება ებისკოპოზისა არის. უნდა იმან გაურიგოს, სულის საქმე. და ტანისამოსი და ქუეშაგები ებისკოპოზისა არის, რომე .ის არის მისი მაკურთხეველი. და მრევლმან რაც თავიანთის ნებით მისცეს მღღელს, იმას უნდა დასჯერდეს. და თუ მღღელს ყუანდეს მღღელი და დამპატრონებელი ღირსი, მისი მრევლი იმას უნდა დაანებონ. და თუ ღირსი არ იყოს, სხვას ღირს კაცს მისცენ, და მღღლის სახლი ებისკოპოზისა არის და საწესო მისის სახლისა. და კანონის ბძანება არ არის, რომ მღღლის ძმამ ერისკაცობით სამწყუსო მღღლისა ჭამოს. თუ შეილი დარჩეს და შეიქნეს მღღელი და იყოს ღირსი, მამის სამწყუსო შეილსავ დაანებონ. კათალიკოზს მრავალნი აკურთხებენ და მრავალნიც ეკურთხვიან მისგან. მისი სახლი მრავლის სიდიდის ღირსია, როგორც რომ სწერია, და მრავლისაც უნდა იყოს. მაგრამ თუ არ ინდომოს კათალიკოზმა, მიისივე იყოს. ებისკოპოზი რომ მიიქცეა- 232
ლოს, მისი მიცემული ჯვარი, წიგნი და შესამოსელი ისრევე მიერთ-
ვას. და თუ ებისკოპოზს თავისით გაეკეთებინოს და თვითან თავის
საებისკოპოზოში ვისაც უანდერძოს, მისი იყოს.

ქ. თავი სამასოთხმოცდაჩვიდმეტი.

ტჟ

ქ. სამანი და სამძღვარი ქუეყნისა მითია, წყლითა და კლდითა ანუ დიდის ქუის დადგინებითა დაამტკიცონ. იმგვარად სოფელსა სამართალი სომხური.

და სოფელს შუა, მიწათა და მიწათ შუა, მინდორთა და მინდორთ შუა გაარიგონ გაყოფით და გასაძნონ მოწმებითა, და დიდის ქუის დადგინებით დაამტკიცონ. იმგვარად ვენახთა და ვენახს შუა ხითა და კედლითაც იქნების, მაგრამ კაცთა შეყრით და მრავალთა დამოწმებით, რომე დიდი ქუა სამნათ დაადგინონ. ისი სჯობს იმგვარად სახლთა ალაკიც. ასრეა მართებული. 5

ტყვ

ქ. თავი სამასოთხმოდლათურამეტო.

ქ. გაგიჟება პირუტყუსა არ იქნების მათით, რომე არასია შემცოდე, მაგრამ ჩვენთა მოსანახავად მოხლების, როგორათაც ღორის ჯოგი გერგესელთაში, ამიტომ რომ დაედვათ პირობა: არ ენახთ იესო ქრისტეო. ახლა გამოჩენით ჩანს, პირუტყუში არ შევა ქაჯი, მაგრამ აუშვებს პატრონთა შესაშინებლად. ახლა მართებს პატრონსა, რომე გაფთხილდეს. და თუ არათ ინაღულოს და გაუშვას, ისრე იქნების. რომე ის პირუტყუი გაუშვან და პატრონს მისაში შევიდნენ, მართებთ პატრონთა განდობა თავის ცოდვისა და მონანება ლოცვით და მარხვით სამს წელიწადს, უნდა ორმოც-ორმოცი დღე იმარხოს [და] ჯვართა, სახარებითა, ჯვარგამოსახვით იყოს. იქნას, რომე მოინდომოს და მოიწონოს ღთნ მონანება და განაქაროს, კაია: და თუ არადა, დაკლან და ურჯულოთ მიყიდონ. და თუ ეყიდოს ვისგანმე და მოწმები ყუანდეს, რომე მისავ გამყიდველისა სახლში ყოფილიყოს გიჟი, შეუბრუნოს, და თუ არ ყოფილიყოს, ნუ შეუბრუნებს. თუ უწმინდური იყოს, ისიც ურჯულოსა და სხვაგვარს მიყიდოს. 10
15
20

ტყთ

ქ. თავი სამასოთხმოდლაცხრამეტო.

ქ. კანონის ბძანებითა ყმაწვილს გუირგუინს ნუ უკურთხვენ ვიდრე არ შეიტყოს თავიანთ ნებით თავიანთ აგებულობა და ცოლქრძობის გზა და გაძლოლა. მაგრამ თუ მოხდეს ქალი პატარა შეტყობარი იყოს აგებულობისა და კაცი იყოს მართალი კაცი და კაცობაში შესული, ორზომად ავია და ბოროტი, რომ ისინი დაწუნენ ერთმანეთთან. რომე მოკდეს სიპატარით მოკუდეს ქალი, ვაჟის მამასაც და ქალის მამასაც ორსავე, როგორც ნებით კაცთა მკულელს, ისრე მათ საკანონო უნდა დაადვან და მღდელი მღდლობიდან ჩამოაგდონ და გარდააყენონ, რომელსაც რომ გუირგუინი უკურთხავს. და მძახლები ებისკოპოზმან შიაჩვენოს და შიში დასდვას. 25
30

ქ. თავი ოთხასი.

ქ. სასწაულის საყდარი თუ მოწამისა იყოს თუ შნოთა ღთისა-
 თა სადაც ადგილი ანუ ნაწილი ძელი ჭეშმარიტასა იყოს სადაც და-
 მტკიცებით და მივიდოდნენ კარსა მისსა მლოცავნი, რომლისაც
 5 ებისკოპოზის თემში იყოს, იმან უნდა რასაც ადვილს და რასაც სო-
 ფელში იყოს, იმ სოფლის მღვდელს უნდა მიიბაროს, რომე გაფთხი-
 ლებით მსახურონ. თუ მოხდეს, რომ შორს იყოს მას მღვდელზე, ვინც
 ანლო იყოს, ის ემსახუროს, და შეინახონ კარგკვარად საყდარი და
 ნაშენობა მძსი, არათუ მარტო მოსავლისათვის მსახურონ: ღთის
 10 სახლობისა და წმინდათ ნაწილთ გულისათვის მართებთ გაფთხილება
 და კარგად სამსახური. რომელმან რომ მიართვას რამე სასწაულს
 თავის ტანის განწმედისათვის, არ უნდა რომ იმაზე წაიკიდონ. სა-
 ებისკოპოზო მონასტრის მეტოქია, ებისკოპოზია მისი მკვატრონე და
 მან უნდა მოაკებაროს საყდარსა და საყდრის გარიგებასა. არა: ხამს,
 15 რომ იმისთანა წმინდა სასწაული სადაც იყოს, საბატონო გამოსაღე-
 ბი რამ დასდვან. თუ ებისკოპოზსა და მოქადაგეს არ დაუჯერონ,
 შეჩვენებული შეიქნენ და ცარიელი უფლისა შნონი და მოვალობით
 პასუხის გამკვემნი შეიქნენ, რომ მომშლელნი არიან კაცთამოყუარის
 მღთის საამოს საქმისა. იმისთანაები უნდა უქადაგოს ებისკოპოზმა
 20 და მოქადაგემ, რომ არცინ წაიღოს ფეშქაში სასწაულისა თავიანთ
 სახლში. უნდა რომ გლახათ გაუყონ და საყდრის შენობას მოახმა-
 233v
 რონ, არათუ შნო სასწაულისა სხვაგვარზე მიიღებოდეს. ფეშქაში
 სასწაულისა თავთავის საიდუმლოთია ყოველი, რომე ფლური მოჭრე-
 ველი ბუნების საიდუმლოა მღთეებისა და სახე მომრჩენელისა ჩვენი
 25 სახე, რომ აილო თავისი ნაბოძები სახე, როგორც ბძანა: „მიეცი
 კეისრისა კეისარსა და ღთისა ღთისა“. აბა დანგი საიდუმლოა ქრი-
 სტეს მოსულისა, და ოთხი თასუ ოთხის ნივთის ნიშანია. ოთხსა რომ
 ეთქმის ერთი რუბი და იმ ოთხისა ერთი კიდევ საიდუმლოა, ერთი
 მახარებელისა, როგორც ერთი ერთისა, ისრევ ოთხი ოთხის მახარებე-
 30 ლისა. და თორმეტი ქერი დანგისა თორმეტის მოციქულის ნიშანია.
 და თორმეტი ქერი ფლურისა სამოცდათორმეტ მოციქულთ ნიშანია.
 და დრამი მგზავსობით ჩვენთა ბუნებათა ნიშანია. და სხვა ნიშანი
 ნივთისაგან, რომელსა რომე საყდარსა და ტაძარს მიართმენ შეწირ-
 ვით, რომელი რომ საიდუმლო იყოს, ნუ მისცემენ სხვათა გვართა,
 35 რომ არა აქუთ მათ საიდუმლო რიგები. და თუ ვინმე შეუპოვრობა
 ქნას და არ გაიგონოს, გააშორონ იმგვარნი თავიანთ საყდრისა და

მთ.
 XXII,
 21;
 მრტ.
 XII,
 47;
 ლკ.
 XX,
 25.

რიგისაგან, და მატყუარი ბუნებისანი გააქარონ. რომელი იდგეს მას ალაგსა, ბევრს არეულობას აქნევინებენ სწორეს გუნებთანთა და გუნებას წაუხდენენ. დაკარგულნი მსუცლისაგან და სხვა დაჭირებისაგან ტყუილად უამბობენ ტყუილს სიზმარს და მრავალთა გზიდამ გა-
 234 მოიყუანენ. რომე მართლა შეიტყონ ტყუილ მოსიზმრენი და მოამ-
 ბენი იყუნენ, ამისთანანი მართლა გასინჯვით არ უნდა კათალიკოზთა და ებისკოპოზთა დააყენონ იმრიგნი სასწაულის კარსა, რომე ბევრს საქმეს აურევენ და მართალს გზაზე დააცდენენ.

უა

ქ. თავი ოთხასერთი.

ქ. გაყიდვა და ყიდვა ამრიგებისა, რომე ერთი ქუეყანა წა-
 ეხდინოს ლაშქარსა და საშოვარი ეშოვნოსთ, ვისთვანც მიეყიდნოს და მსყიდველის კელში იცნან, არ არის მართებული, რომ როგორც
 ქურდს გამოართვან და შიაბრუნებიონ, ამიტომ რომე იმგვარი წა-
 ხდენა ეკლმწიფეთაგან მოხდება. რასაც ქუეყნის ნაშოვრისა მონასყი-
 დე ყოფილა, ესეც რომე მისცემს კანონი დასტურსა, რომე ეკლმწი-
 ფემან ერთს ქუეყანას გაილაშქროს და იშოვნოს საშოვარი, საშოვ-
 რისაგან საყდარს შეეწირება და შესამოსლათაც იქნების, და ნაქურ-
 დალი და მოტაცებული არცეთი არ იქნების და არც შეიწირავს, რო-
 მე ორიგ ურგებელია:

უბ

ქ. თავი ოთხასორი.

ქ. დიდის უფლისა და მეუფის გარიგებასა და ბძანებასა ვნა-
 ხავთ დალახულსა კაცთაგან, რომ არა გვაქუს ბძანება ქრისტესა-
 გან დაფიცებისა. სახელი ღთისა არა საქმისათვის კაცთა არ უნდა
 234v დაიფიცონ დი არც შეფიცონ | ღთის სახელზე არას ადგილს ერთმა-
 ნეთსა. და თუ მოხდეს ერთმანეთს აღებდენ, მოსამართლესთან სი-
 მართლის გულისათვის დაიფიცონ, ვინც იქ დახუდენ, და ნახოს ბერ-
 236. მა თუ მღღელმა ბერაკაცი თუ ვაჟკაცი დიდი თუ ცოტა, უნდა იქ-
 XXII ნენ დამშლელნი და უთხრას: ქრისტემ აგრე როდის ბძანა, ქრისტე
 16; ღთნ ასრე ბძანა, რომ სულ ნუ დაიფიცავთო. თუ ვინჲ თქუას:
 ეს. არც სულ არ უნდა ფიცო და ზოგან ხომ ჩანს, რომ აბრამს უბ-
 XCV, ძანა ანგელოზის პირით ღთნ: „ჩემი თავი დამიფიცავსო, ღთს ეთ-
 23; ვბრ. ქმის“. ღთნ აბრაჰამისამან აბრაჰამს თავის ყმას შეფიცა, კიდე
 VI. 13. შეფიცა უფალმან დაეთოს ქეშმარიტებით და ეკლმწიფეებზე შეფიცვენ

ეს.

XCV,

23;

VI. 13.

- ერთმანეთსა, და მშვიდობას მოახდენენ მათის ფიცით იმგვარად შე-
მძღენი და თავადნი. თუ მათ დაიფიცონ ქუეყნის მშვიდობისათვის,
მართებთ და ასრე უნდა დაფიცება, დასდევან კელი სახარებაზე და
თქუან: „ჯვართაც იცის ღ-თნ, ჯვარი და სახარება მოწამე არიან,
5 გულსა ამას, რასაც ვამბობ, არ გაგიმტყუნდე. და ამისთანა თქმა ვა-
ნდობა არის, ნუ თქუას ამათმა ძალმა და დიდებამ. ჭეშმარიტია რასაც
ვამბობ და არ გაემტყუნდე“. ღ-თი გულთა მხილავია ყოველთა, ჯვარი
ქრისტეს ნიშანია და სახარება სიტყუა ღ-თისა არის, და ს[ა]ყდარი ღ-თის
სახლია. თუ მოხდეს წინაშე ავისა და ურიგოს თქმა სხვაგვარის მო-
10 სამართლისას, თუ გმევით ჯვარ-ხატი და სახარება, || არამცადაარამც 235 r
გიქნიათ, ფთხილად იყავით. თუ სიკუდილიც მოკლეს, მიეცით ტანი
თქუენი და ნუ გმობთ ქრისტეს ჯვარსა, ხატსა და სახარებასა. და
მაგრამ ესეც შეიტყონ მოსამართლეთა, რომე არ უნდა დაადვენ მა-
ლე ფიცი, და ცოტა საქმისათვის უნდა ეცადოს: თუ რამ სადაო იყოს,
15 ნახევარი დაადვენ და ნახევარი გააშვებინონ, რომე ფიცი არ მო-
ხდეს. და ესეც მოგახსენოთ: ფიცის რიგი სწერია კანონში, თუ რა-
ერთს ხანს უნდა საკანონო გარდინხადოს და მონანებებაში იყოს. თუ
ბერი-მეუღაბანოე იყოს ანუ მღდელი და მასზედ სდებოდეს ფიცი, არც
სულ არ უნდა დაიფიცონ. თუ გინდოდეს შეტყუება, რომე დაფიცება
20 რომელს უნდა, ყუელას, ვისაც არა ყუანდეს მოწამე ან წიგნი დაწერი-
ლი მოწმით, იმათთანაზე მოკლების, არაუთუ მოწმიანზე. მაგრამ თუ ვინ-
მე ვინც დაიჭიროს და წაიყუანოს მოსამართლის წინაშე, არა ყავთ
მოწამე, არა ხამს, რომე დამჭერნი დააფიცონ. და თუ ფიცი დასდევან,
მას დაჭერილს უნდა დასდევან. და არც ეს უნდა ქნან, რომ ტყუილს
25 მოლაპარაკეს ფიცი დასდევან და დააფიცონ. ფიცი მართალს მოლა-
პარაკეს უნდა დასდევან და დააფიცონ, რომ ფიცი ძნელია და გაუძ-
ნელდეს და არ დაიფიცოს. თუ ვინმე დაიჭირონ ქურდობაზე და ან
ბოზობაზედ და დამჭერს მოწამე არა ყუანდეს, ისევე იმ დამჭერს
დასდევან ფიცი და ის დააფიცონ, ამიტომ რომ ქურდი და ბოზი,
30 რადგან ქურდობას იქს | და ბოზობასა იქს, ის კაცი ტყუილათც 235 v
მალ დაიფიცავს და გაიადვილებს ფიცსა, და არ ვარგა მათი დაუვი-
ცება, იცოდეთ. მაგრამ თუ იცოდეს მოსამართლემ და შიატყოს, რო-
მე ტყუილად იყოს დაჭერილნი, იმათთანას დაედება ფიცი. არა ხამს,
რომე ყუელა, რასაც ხნისა იყოს, დააფიცოს. ასეთი უნდა იყოს
35 ოცდახუთის წლის გარდა. არცა ხამს, რომ ავამტყოფნი და[ა]ფიცონ,
ამიტომ რომ სიკუდილის შიში აქუთ, ვაი თუ საკანონო გარდუხდე-
ლი მოკუდეს, და ავია. და არც ყმაწვილი უნდა დააფიცონ, რომე

მკუახება ხილსავით. ვინც საკანონოს გარდახდაში იყოს, არ დაედვას ფიცი, ამიტომ რომ ცოდვა ცოდვაზე არ დაედვას. არცა მებაჟეთა და ცოდვილთა დაედვას ფიცი. ამიტომ დავწერეთ წიგნი ფიცისა, რომე ავის დროსა და ჟამისათვის უსჯულონი განმრავლდა ჩვენ ზედა და ისინი მალ დაიფიცვენ და ამის გულისათვის გასწავებთ თქუნენ, თუ როგორ ხამს ფიცის რიგი. აბა ასრე: როგორაც ამ თავში დაგუიწერია, არათუ სხვარიგად, დაიფიცოთ და შესცოდოთ ღ'თსა.

უბ

ქ. თავი ოთხასსამი.

ქ. თუ ხელმწიფემან ააშენოს ციხე-ქალაქი და ან ასწეროს, ქუეყანა ან მოაქრევინოს ფლური და ან თეთრი, უნდა უფროსთა და თავადთა ვეზირობით და კითხვით ქნას რიგის სამართლითა.

236 r

უღ

ქ. თავი ოთხასოთხი.

ქ. უფროსთა და თავადთა არა მართებთ თავისთავად ფლურისა და თეთრის მოჭრა, და თუ მოსჭრან, მოჭრილიცა და ალაგიც კელმწიფისა შეიქნას.

15

უი

ქ. თავი ოთხასხუთი.

ქ. ისრე, რასაც დიდსა წყალზე ხადის გადება კელმწიფისა არის მართებული, თავადთა არ მართებთ. და ნურც ჩაიცმენ საკელმწიფოს შესამოსელსა. ვიდრემდის ან არ უბოძოს და ან არ უბძანოს.

უპ

ქ. თავი ოთხასექუსი.

20

ქ. კელმწიფეს წინ უბძანებლად ნუ დასხდებიან უფროს უფროსნი თავადნი სუფრასა კელმწიფისასა. პატრიაქის მეტი არვინ უნდა დაჯდეს უბძანებლად და არცა ხელმწიფისა ტახტსა და სუზანზე უნდა დაჯდენ პატრიაქის მეტი.

უზ

ქ. თავი ოთხასშვიდი.

25

ქ. კელმწიფე პატრიაქის სახლსა ვერ დაჯდეს ერუის ბძანებითა.

ქ. თავი ოთხასრვა.

უტ

ქ. ნუ იქნების ქრისტიანი კელმწიფე ხასით როგორც რომ ურ-
ჯულო კელმწიფენი არიან. ქრისტიანს კელმწიფეს შეძლება აქუს მი-
შეზავებით პატრიაქთა ტრაპეზე ასულისა და სამართლითა გაკუე-
5 თოს და გაარიგოს ყოველი საქმე სახელმწიფო.

ქ. თავი ოთხასცხრა.

უთ

ქ. თუ მოხდეს გალაშქრება სხვათა გვარზე, რომე ემართლებო-
დეს და გაამაღლოს კმალი მისი, გაიმარჯოს და დაინარჩუნოს, დანარ- 236
ჩუნებას უკან ნუღარ მოკულენ კაცთა. და თუ სხვათა გვართა ქალაქი
10 დაინარჩუნოს, ადგეს გარ, პირველ მშვიდობა უწოდოს ერთხელ, ორ-
ჯელ და სამჯერ. და თუ არ ინდომონ მოსულა, აილოს ძალით ქალაქი,
მტერნი კლმით დახოცოს და სხვანი ძალად მოიყუანოს. და თუ კი-
დევ გულმართლად ისინიც არ მოვიდნენ, დახოცოს თავნი, რომელნი
იყუნენ საქმისა მშლენნი.

15

ქ. თავი ოთხასათი.

უი

ქ. [დ]ანარჩუნებულის ქალაქისა არა მართებს კელმწიფესა ნა-
ყოფის მიმცემის მოჭრა.

ქ. თავი ოთხასთერთმეტი.

უია

ქ. ქალაქისა და ციხის გამცემნი, თუ წინათ ბოროტობის ქნის
20 თავნი ისინი იყუნენ და გამოჩნდენ, ისინი სიკუდილს დაბეზლდენ და
ფასით დახსნით დაიხსნან სიკუდილი, თვალნი მოსთხარონ და ცოლი
და შვილი მისი ტახტს დაამორჩილონ და ამსახურონ და ის თვალ-
დათხარლი კაცი სხვას ქუეყანას დაკარგონ უთვალო და შიშველი.

ქ. თავი ოთხასთორმეტი.

უიბ

25 ქ. თუ ქრისტიანი იყოს ქალაქთა და ციხეთა დამბეზლებელი
ხელთა ურჯულოთასა და ანუ გინდა ქრისტიანთასა, ისრევ ქნან, ნუ
მოკულენ. კაცთამოყუარის ღთის გულისათვის წაართვან ცოლი და
შვილი და საქონელი და ტა||ხტსა მოართვან და მას კაცსა თვალი 237
დასთხარონ და უთვალო და შიშველი უცხოს ქუეყანას დაკარგონ.

უიგ

ქ. თავი ოთხასცამეტი.

ქ. ვინც წავიდეს პატრონთა საქონელთა საქურდლად და დაიჭირონ გინდა შიამცნიონ მართლად, თუ ურჯულო იყოს, თვალი მოსთხარონ და ანუ ხელი მოსჭრან და ცოლი და შვილი მისი და საქონელი საკელმწიფოთ გამოართვან, და ის ქურდი კაცი სხვას ქუეყანას დაკარგონ. და თუ ქრისტიანი იყოს ქურდი, გამოართვან იგი, რაც მოუპარავს, და სახლი-კარი და ანუ რაცა აქუს, და თავიც გააყიდვინონ, სახელმწიფოდ გამოართვან. და ცოლშვილი მისი აზატი იყოს და ხელი ნუ აქუთ.

5

უიღ

ქ. თავი ოთხასოთხმეტი.

ქ. თუ მოკლას ურჯულომა ნდომითა ქრისტიანი, მოკლან იგიცა მაგიერად მისად, და თუ უნდომლად მოკლას, მოსჭრან კეოლი მარჯვენა და კაცის ფასიც გამოართვან მას. და კაის კაცს ფასი არა სძეს და არც დაედება, ამიტომ რომ ღთისაგან ქმნულია და სახე მისი აღმადგინებელი მკუდრისა ერთი მარტოა ღთა შემძღვე, და ვინმე ნუ იტყუის იოსებისა და ანუ ფასი ქრისტესი ქვემარტო ოცი და ოცდაათი იყო. მათი გამსყიდველი ქურდნი იყუნენ. და სხვა ფასი არის კაცისა თვალითა დღეთა | წელიწადთა სამასსამოცდახუთი დაეკანი, რომელია ფლური ოქრო, და ერთი დაეკანი ფლური ცამეტი დრამი ვერცხლია. ეს არის ფასი კაცისა და ქრისტიანთა რიგითა და პატრონთა, რიგითა მეორედ მოუმატონ, მოემატოს. და უოჯულოთ სამის წილისაგან ერთი მიეცეს ასი ოცდაორი დაეკანი ფლური და ორი ქარტეზი, რომელია ქალაღი, რომ არა აქუს შნო მიღება წმინდის ემბაზისა. და ვისაც მიცემა არ შეეძლოს, მიყიდონ ქრისტიანსა მკულელი და ფასი მისი მისცენ სისხლთა პატრონთა და სახლკარი ჯარიმთ ბატონისათვის გამოართვან.

10

15

237v

20

25

უიგ

ქ. თავი ოთხასოთხმეტი.

ქ. თუ ქრისტიანმა ურჯულო მოკლას ნდომით, გამოართვან სისხლის ფასი ასოცდაორი დაეკან[ი] ფლური, და თუ უნებურად მოკლას, სამოცდაერთი სისხლის ფასი გამოართვან საკელმწიფოდ და სამ წილად ქნან და ერთი წილი სისხლის პატრონს მისცენ.

30

ქ. თავი ოთხასთექუსმეტი.

უივ

ქ. თუ ქრისტიანმა ქრისტიანი მოკლას, სისხლის ფასი გამთავებებით სისხლის პატრონს მისცენ, კელმწიფისათვის წაართვან, რაც შეეძლოს ჯარიმა. მართებით რიგით სიკუდილის ღირსია, მაგრამე კელის მოჭრით მონანებაში ჩავარდების. და თუ გლახა იყოს, გაყიდონ თავისის ქონებით და მისცენ ფასი მის სისხლის პატრონსა სისხლის ფასად, და თუ უნდომლად მოკლას, ნახევარი სისხლი გამოართვან და სისხლის პატრონს მისცენ და მისგან მართებულად ჯარიმაც გამოართვან სახელმწიფოდ და კელს ნულარ მოსჭრიან.

10

ქ. თავი ოთხასჩვიდმეტი.

უიზ

ქ. სისხლის სამართალი კელმწიფისა არის და მან უნდა ქნას, სხვას მოსამართლეს არ შეუძლია. სხვა რაგინდარა სამართალი / მოსამართლით უნდა გარიგდეს, სასირცხვილო ცოდვა და სამალავი ებისკოპოზითა და წინამძღურით უნდა გარიგდეს, და მათია იმრიგის საქმის გარიგება, და თავადთავან არ იქნას მკულელთა მოკულა უბანებლად კელმწიფისა. ქურდთა დაშინება და დარიგება თავადთავან იქნებოდეს, და აზნაურშვილთა უმოსამართლოდ და უთავადოთ არ შეუძლიათ ქურდის რისაც გარდახდევინება.

20

ქ. თავი ოთხასთურამეტი.

უიძ

ქ. თუ მოხდეს, კელმწიფემ გაილაშქროს და ერთს ადგილს ჯარით მიუხდეს და წაახდინონ ის ადგილი და დაინარჩუნონ ყოველი და ნაშოვარი იყოს ოქრო, სრულ კელმწიფისა არის და უნდა მიართვან, არათუ ფიცით სძებნონ, კაცი დააძახონ და ეს აძახონ: ვისაც ოქრო გიშოვნიათ, მორთვით კელმწიფესა, და ვინც არ მორთმევთ და შეგამცნევთ, ერთისათვის შეიდს წაგართმევთ. და რაც ოქრო კელმწიფეს მოერთვას, ათისთავი კათალიკოზს მიართვან კელმწიფემან. სხვა ნაშოვარი და ტყუე შუა უნდა გაყონ, ნახევარი კელმწიფეს მიართვან და ნახევარი თავადთა ჯართა თავთავის ლაშქრის გორათ გაიყონ და მათაც ათისთავი ეკლესიას მიართვან. და თუ არ იყოს კელმწიფე შიგ ლაშქარში და ლაშქარი გაეგზავნოს და მათაც გამარჯვებოდესთ, საშოვარი ეშოვნოსთ, ოქრო, რაც ეშოვნოსთ, კელმწიფისა არის და სხვას ნაშოვრისა და ტყუისა ათისთავი კიდევ ხელმწიფეს.

მიართვან და ორმოცდაათისაგან ერთი ეკლესიას მიართვან, როგორც რიგი არის.

უი

ქ. თავი ოთხასცხრამეტი.

ქ. ქურდისა და ავაზაკის შენახვა არა მართებთ კელმწიფეთა, თავადთა, და არც არის მართებული მათგან, მარტო უნდა შეინახონ ჯაშუში და ყარაული.

უკ

ქ. თავი ოთხასოცი.

ქ. ლაშქარნი და თავადნი კელმწიფის ბძანებით წავიდნენ. რასაც ალაგს დასაბეველად. რაც იქ იშოვნონ, ნახევარი კელმწიფისა არის, ნახევარი თავადთა და ჯართა.

10

უკა

ქ. თავი ოთხასოცდაერთი.

ქ. თუ თავისთავად წასულიყუნენ, ორი წილი ნაშოვრისა თავადთა და ჯართა და ერთი წილი კელმწიფეს მიართვან, ამიტომ რომ თავეთს სიკუდილს თვითან შესძლევიან.

უკბ

ქ. თავი ოთხასოცდაორი.

15

ქ. თუ ლაშქარში მოკუდეს ვინმე, უბრალოა პატრონი და გამგზავნელი.

უკგ

ქ. თავი ოთხასოცდასამი.

ქ. თუ საქურდლათ გაგზავნოს ვინმე კაცი და მოკლან, მისი სისხლის მზღველი || გამგზავნელია. და თუ თავის ნებით წავიდეს საქურდლად და მოკლან, სისხლი მისი მისავ კისერს.

20

უკდ

ქ. თავი ოთხასოცდაოთხი.

ქ. თუ კელმწიფემა და ანუ თავადმა გაგზავნოს ვინმე საქურდლად და მოხდეს, რომ დაიჭირონ, ვისაც გაუგზავნია, მან უნდა დაიხსნას. და თუ თვითან თავის ნებით წასულიყოს და დაიჭირონ, თავის თავი თვითან უნდა დაიხსნას.

25

ქ. თავი ოთხასოცდახუთი.

შკე

ქ. მოლაშქრე კაცმან ომში ვინც დაინარჩუნოს კაცი, დარჩომილის კაცის იარაღი, ტანისამოსი, ცხენი ვინც დაინარჩუნოს, მისი იყოს, და კაცი, ჯაჭვი და მუზარადი კელმწიფეს მიართვან.

5

ქ. თავი ოთხასოცდაექუსი.

შკვ

ქ. მას ომში ნაშოენი ოქრო, თვალი, მძიმე ხარბაბი ვინც იშოვნოს, კელმწიფის წილია. მარგალიტი და ვერცხლი თავადებისა არის, და სხვა რაგინდარა ნაშოვარი ჯარისა არის.

ქ. თავი ოთხასოცდაშვიდი.

შკზ

10

ქ. ესეც ასრე: რაც რომ გამოსაღები ქუყენისა საკელმწიფო და ანუ სათავადო უწინვე სდებოდესთ და მართებული იყოს, ის უნდა გამოართვან. და თუ უდიერად ნამეტნავი დებულობაზე მოინდომონ, არ არის მართებული. და თუ გაპოართვას, საიქიოს ყუელას ანგარიში ღთს უნდა მისცეს. ღთს ამაზე გაარიგა კელმწიფე, რომე შეინახოს ქვეყანა და მოარჩინოს, არათუ წაახდინოს და დაკარგოს. |

239v

ქ. თავი ოთხასოცდარვა.

შკც

20

ქ. ასრე უნდა იყოს მინდურის ნახნავ-ნათესისაგან: ხუთი წილი. მოჭირნახულესა და ერთი წილი სახელმწიფოდ აიღონ ღალა, და თუ სარწყავი იყოს, მეხუთედი გამოართვან, როგორც რომ გარიგებულა ეგვიბტეს, რარიგადაც დღესაც ეთქმის. მეხუთედი იმ დროს დასდევს, რომ ფარაოზის ქუყენა დაიჭირა. ვერცხლით ნასყიდს მიწასა და ვენახს არ ეთხოვება ღალა, ბეგარა. და იმგვარად წისქვილსა, სახლსა, დუქანსა დაჯდეს ვინც, სამართლით აიღონ ქირა. არ არის სამართალი ქრისტიანთა, რომე თავის თავის ხარჯი გამოაღებინონ, თუ არ ურჯულოთ. ბოსტინდამ ათისთავი მისცენ კელმწიფესა, პატრონსა ალაგისა და მიწისასა, არათუ წყლისასა: და იმგვარად ვენახისა და ბაღის ათისთავი მისცენ. ხარს არა სძეს რა, ამიტომ რომ მხუენელი და მთესველია. მის ნამუშავებისაგან აიღებენ ღალას, ფურზე ასი დრამი ერბო მისცენ, ცხვარზე ბატონის ათისთავი მისცენ, ცხენზე, ჯორზე, სახედარზე არა ეთხოვება რა, ამიტომ რომ იმით მსახურებს ბატონსა მისსა.

უკო

ქ. თავი ოთხასოცდაცხრა.

ქ. საბედნიეროს დღის ძღვენს ქრისტიანნი ბევრს ნუ დასდებენ, რაც ხელიდამ გამოუიდესთ, ის უნდა შიართვან. ძალქას ნუ უზმენ. ეს საბედნიერო დღის ძღვენი მეტი არის დადებული, და ძალად ნუ წაართმევენ და ნურც ცოტას მიმრთმევენ გაუწყრებიან.

5

ულ

ქ. თავი ოთხასოცდაათი.

ქ. კელმწიფის მიცემული ქვეყანა თავადმა თუ გააკეთოს, მან თავადმან კელმწიფის ბძანებით გააკეთოს ციხე და ანუ სოფელი და აგარაკი ან სულის სახლი ან სხვა რამ. ათი ათასი შესამატია მისთვის და მისის გვარის გვარისათვის. ამგვარად კელთავან თავადი აზატი იყოს. ხელთა აზატობა ასრეცა: გლენთა გააკეთონ სახლი და შენობა და მიწა გასტეხონ მათში და შეიქნას მათი ნაჭირნახულენი, შეუშლელად მათთა შეილოთა იყოს სიკუდილთ უკან.

ულა

ქ. თავი ოთხასოცდათერთმეტი.

ქ. თუ ანხანაგმა ამხანაგს ან მოსტეხოს ხელი ან მოსთხაროს თვალი ან ჩააყრევინოს კბილები ან მოსტეხოს ფეკი, ათასი დრამი ვერცხლი წაართვან და მისცენ მას ასოწამხდარსა. ეს ოთხი ასო ერთგან არის ჩაგდებული. და თუ კაცმან თავისი ამხანაგი თავისის ნდომით მოკლას, ფასი კაცისა ოთხი ათასი ვერცხლია დრამი.

15

ს ქ ო ლ ი ე ბ ი

- 3: 14 შევიძელით; 14 მოგასხენებთ; 17 ცოდნა + და.
 5: 6 დაპატრონოს; 21 დაპატრონდეს; 28 ტიათიკი.
 8: 12 ნიშნისა + და თუ ან ვაქსა და ან ქალს გამოერთვას
 ნიშანი (124 r).
 9: 7—8 ნათესავიძმან; 33 განსული.
 22: 12 რომელა არს.
 24: 13 ცოლისისა მისისა.
 35: 9 იყოს + იქნეს.
 39: 2—3 დასთევან; 9 ითხოონ + და.
 42: 16 რომელინი (sic).
 43: 27 კათოლიკოზის.
 45: 18 მისცეს + მისცეს; 20 ვაჟი + ვა (sic).
 46: 16 გალაშკრება; 22 მოვიდნენ + და.
 48: 31 მიართვას + მას.
 50: 21 უნდა + უნდა.
 54: 5 იქნას + და; 15 თავიანთ.
 55: 28 და თუ ვინ იცის + შეიღს წელიწადს უკან ქმარი
 მოუიღეს და.
 57: 29 ქნა | ქნანა (sic).
 60: 6 უფროა + და.
 64: 6 მღღლად + და; 30 გადედება.
 66: 17 თავიანთ.
 70: 10 და + და.
 71: 5 რამე + და.
 75: 5 იცოდა + და.
 76: 23 რავინდა არა.
 78: 14 ალაგო + და; 13 თავინის (sic).
 80: 28 თავიანთ.
 81: 2 პირუტყუის; 23 გაუშვებს + და; 25 ყიდდეს + და.
 82: 9 უნდა + დახსნა.
 86: 3 მას | მისი.
 92: 9 გარჩევის.
 93: 2 ნუ | თუ თუ (sic); 6 ცუცად (sic); 15 კელიდაზე + და.
 98: 20—21 თავიანთი.
 99: 4 შეცილებას და + და; 6 თავიანთის; 15 თავიანთ.

- 100: 8 თუ უნდათ + და.
 102: 6 დართონ + და.
 103: 22 თავიანთი.
 104: 27 თავიანთი.
 105: 1 თავიანთ.
 106: 4 თავიანთ.
 108: 4 თავიანთთან; 16 თავიანთს.
 111: 30 თავიანთთანვე.
 112: 4 შეერთოს + და; 25 და ქალიცა + და.
 118: 24 თავიანთი.
 120: 8 აღარ | აღარ (sic).
 123: 10 გადაგება; 20 თუ + თუ.
 124: 3 და + და (214 r).
 125: 28 თავიანთ.
 126: 1 თავიანთ; 30 თავიანთ; 34 თავიანთ.
 127: 17 თავიანთ.
 129: 29 მამათა + და.
 131: 14 სამძღვარი + და.
 133: 16 პირუტყუია.
 136: 20 კათალიკოზი | კათალიკოზთა გან და.
 142: 14 თეთრი + თეთრი; 24 დაათყუნ.
 143: 13—14 თავიანთ; 18 თავიანთ; 18 თავიანთ.
 144: 24 იყოფილიყოს (sic).
 145: 14 მღვდელი (sic); 21 იყოს + და.
 146: 3 იმგვარად + და; 25 თავიანთ ნებით.
 147: 20 თავიანთ.
 148: 3 დაქირებისაგან + და.
 149: 9 სახლია + საყდარი; 35 წლის გარდა + უნდა იყოს.
 151: 7 გალაშკრება.
 152: 24 მიცემა | მიეცემა.
 155: 2 მოლაშკრე.
-

შ ე მ ო ვ ე ე ბ ა

დაბადებიდან ნასმს ადგილთა

(verso-ზე დაბადებისა და სმართლთა სომსური ტექსტით, სილო recto-ზე „სომსური სმართლისა“ და დაბადების ქართული ტექსტით).

დაბადების
სომეზური ტექსტით

სამართალთა
სომეზური ტექსტით

A

ე. წ. სირიულ-რომაული სამარ-
თლით

ბუნებრივ III, 3.

ჩაყე ი ათოიე ბათიენ, ირ ზ
ი მქუ ექსათინ, თათე მათი-
თბ, მი ილახეკრ ი ნამანე, ხ მი
ზილე ქსიხეკრ:

¹⁷⁻⁹
სო მათილად ირენი მარცენ^ა
ი ბათიენ, ირ ზე ი მქუ ექსათ-
ინ, იჯ ილთქ ი ბათიე ექსათ-
ქსან რარეკ ხ ჯარე:

ბუნებრივ III, 17, 19.

ფიქსანთს ექ ილთარ ბოქნი
ლნიჟე რეკ ხ ჯერარ ი ბათიე
ანთი, კორმე ექსათქრეხეკრ ეხე
ანთი მჩიენ ჯილთხე, ხ ჯერარ
ი ნამანე, ანქიბსოქ ქეხე სეკქრ
ი ეორბი რ... ექ ზიე ჯერ ხ ი
ზიე ეარბეხე:

¹¹²⁻¹⁴
ფიქსანთს ექ ჯერარ ი ბა-
თიენ, კორმე ექსათქრეხეკრ ჯი-
თხე, ანქიბსოქ ქეხე სეკქრ ი
ეორბი რ ხ ი ზიე ეარბეხე,
თათი არარ:

B

მხითარ გომის სამართლის წი-
ბით

შ.ს.ბ.ბ. XIX, 8 (ნ.ბ. შ.ს.ბ.ბ. X, 2--5).

შოქსე ქან ქათართო-
ქსან ჰხრეკ ზრამთეხეკრ ჰეკ
არბაქსეკ ექსანთი ჰხრე:

¹¹¹⁻¹⁷
შოქსე ქან ქათართო-
ქსან ჰხრეკ თათე ქიდიე ექს-
ანთი ჰხრე:

„სომხური სამართლის“
ქართული ტექსტით

დაბადების
ქართული ტექსტით

შეჯამება III, 3.

შ²²⁻²³

და მისცა ღმერთმან ადამს იმ
ხისა, რომ იყო სამოთხეში, მის
ხილისა არაჭამა.

ხოლო ნაყოფისა-გან ხისა, რო-
მელ არს შუა სამოთხისა, თქუა
ღმერთმან: არა შუამოთ მისგანი,
არცა შეეხნეთ მას.

შეჯამება III, 17, 19.

შ²⁵⁻²⁶

მაგიერად რომ სჭამე ხისა, რომ-
ლისა დაგარიგე უკმელობა, წყე-
ულმცაა ქუეყანაზე ნაქმარი შენი.
მიწა იყავ და მიწადამც იქცევი.

რამეთუ ისმინე კმაჲ ცოლისა
შენისაჲ და შჭამე ხისა-გან, რომ-
ლისა გამცენ შენ მისი ხოლო არა-
ჭამაჲ, მის-გან შჭამე, წყეულ იყავ
ქუეყანაჲ საქმეთა შინა შენთა...
რამეთუ მიწა ხარ და მიწადცა
მიიქცე.

მათესი XIX, 8 (შდრ. მარკოზის X, 2—5).

შ⁷⁹⁻¹⁰

მოსემ თქვენ ის მოგცათ და-
სტური გაშვებისა და სხვისა არა.

მოსე გულფიცხელობისა თქუე-
ნისა-თჳს გიბრძანა თქუენ განტე-
ვებაჲ ცოლთა თქუენთაჲ.

ԵԼԻՅ XXII, 28 = ԳՈՐԾԻ ԱՌԱՔԵԼՈՅ XXIII, 5.

331₈

Զիշխան ժողովրդեան քոյ մի
հայնոյեացես:

Զիշխան ժողովրդեան քո մի
բամբասեսցես:

Զիշխան ժողովրդեան քո նշ
հայնոյեացես:

ՂՈՒԿԱՍՈՒ X, 16.

331₁₄

Որ զձեզ անարգէ, զիս անարգէ:

Որ զձեզ անարգէ, զիս անարգէ:

ԵԼԻՅ XXIII, 6, 8 (ՂԵԻՏԱԿԱՆ XIX, 15; ԵՐԿՐՈՐԴ ՕՐԻՆԱՅ
XVI, 19).

332₉₋₁₀

Մի խոտորիցես զիրաւունս
անանկին ի դատաստանի իւ-
րում... և կաշառ մի տոնուցրու:

Մի խոտորեցուցես զիրա-
ւունս ի դատաստանի և կաշառ
ի վերայ իրաւանց մի տոնու-
ցրու:

(Անիրաւութիւնս ի գատաստա-
նի մի տոնիցես:

Մի ոչաւիցեն երեսաց, և մի
տանուցան կաշառս:)

ԱՌ ԿՈՐՆԹԱՅԻՍ ԱՌԱՋԻՆ IX, 13.

122₁₂₋₁₃

Որ սեղանայն պաշտօնեայք
են, ի սեղանոյ անախ վայելեն:

Որք սեղանոյն պաշտօնեայքն
են՝ ի սեղանոյ անախ կերակրել:

ՂԵԻՏԱԿԱՆ VI, 1—5.

360₁₀—361₄

Անձն որ եթէ մեղիցի և ար-
համարհելով արհամարհեսց զպա-
տուիրանս Տեառն, և ստեսցէ ըն-

Անձն որ եթէ մեղիցէ և ար-
համարհելով արհամարհիցէ զպա-
տուիրանս Տեառն, և ստիցէ ըն-

გამოსვლათა XXII, 28 = საჩემ მოციქულთა XXIII, 5.

64₂₈
 უფროსნი მრევლსა შენზე არ მთავრისა-თვს ერისა შენისა არა
 დაიდრახოს. იტყოდი ძვრსა.
 მთავარსა ერისა შენისასა არა
 ჰრქუა ბოროტი.

ლუკასი X, 16.

64₃₂
 რომელმან თქუენ შემოგაგინოს, რომელმან თქუენ შეურაცხ-
 ჩემთვის შემოუგინებია. -გაკენეს, მე შეურაცხ-მყოფს.

გამოსვლათა XXIII, 6,8 (ლავიტელთა XIX, 15; მთარგმნელთა
 ლისა XVI, 19).

65₈₋₁₁
 ნუ გაამრუდებთ სანართალსა არა გარდააქციო მის თანა სა-
 და ნუ აიღებთ ქრთამსა. შჯეელსა, ვლახაკისასა საშჯეელსა.
 შინა მისსა... და ქრთამი არა
 მიიღო.
 (არა ჰქმნეთ ცრუჲ საშჯეელსა
 შინა.
 ნუ განსდრეკ საშჯეელსა, ნუ შჯი-
 დენ თუალ კმით, ნუცა მიიღებდენ
 ქრთამსა.)

პირველი კორინთელთა IX, 13.

66₇₋₈
 რომელი იყოს საკურთხეველისა რომელი საკურთხეველსა წინაშე
 მოსამსახურენი, მისგან უნდა სვან დგანედ, საკურთხეველისა-გან ნა-
 და ჰკამონ. წილი განიღიან.

ლავიტელთა VI, 2-4.

79₂₆-80₂
 შენმა ტანმა თუ სცოდოს შე- სულმან უკეთუ ცოდოს უგულე-
 უნახველობით და გინებით ბძანე- ბელებითა, უგულებელს ყენეს
 ბასა ღმრთისასა და მოატყუოს თა- მცნებანი უფლისანი დაუტყუოს

կերի իւրում՝ եթէ յաւանդի, եթէ ի զօրօգութեան, և եթէ ի յափշտակութեան, և եթէ վնասուցէ ինչ ընկերի իւրում: Եւ եթէ եղիա կորուսա ինչ և ժխտիցէ ի վերայ նորա և երդնուցու սուա վասն միոյ իրի՝ յամենայնէ զոր և աւնիցէ մարդ սա ի մեղանշեւոյ նորա նոքօք: Եւ եղիցի յորժամ մեղանշիցէ և յանցանիցէ, հատուցէ զյափշտակութիւնն զոր յափշտակեաց, կամ զվնասն զոր վնասեաց, կամ զաւանդն զոր աւանդեցաւ նմա, կամ զկորուստըն զոր եղիա յամենայն իրաց, վասն որոյ երբուստ սուա: Տւա՛ ժեպի զգլուխն և զճինկերորդ մասն յաւելցէ ի նոյն, և սյր իցէ՝ հոտուցէ նմա յաւուր յորում յանդիմանեցի:

կերի իւրում՝ եթէ յաւանդի, եթէ ի զրկողութեան, եթէ յափշտակութեան, և եթէ վնասուցէ ինչ ընկերի իւրում, և եթէ եղիա կորուսա ինչ և ժխտիցէ ի վերայ նորա, և երդնուցու սուա վասն միոյ իրիք յամենայնէ զոր և աւնիցէ մարդ սա ի մեղանշեւոյ նորա նոքօք: Եւ եղիցի յորժամ մեղանշիցէ և յանցանիցէ, հատուցէ զյափշտակեաց և զվնասն զոր վնասեաց, կամ զաւանդն որ աւանդեցաւ նմա, կամ զկորուստն զոր եղիա, յամենայն իրաց զոր երբուստ սուա, սուրկանեցի զգլուխն և զճինկերորդ մասն յաւելցէ ի նոյն: Եւ սյր իցէ՝ հոտուցէ նմին յաւուր յորում յանդիմանեցի:

ՂԵԻՏԱԿԱՆ XXII, 9.

131₁₉

Ես եմ Տէր, որ սրբեմ գնասա:

Ես եմ Տէր, որ սրբեմ գնասա:

ՂԵԻՏԱԿԱՆ XXIV, 14—16.

132₁₂₋₂₀

Հանէ՛ք զոյրն որ անէ՛ծս՝ արտաքոյ բանակին, և զիցին որք բւան՝ դձևա իւրեանց ի վերայ գլխոյ նորա, և քարկոծեցին զնա ամենայն ժողովուրդն: Եւ ընդ որդիան Իսրայէլի խօսեցիս և աստցիս ցնտա. Այր որ որ անիժմանիցէ զՍտաւած, մեղս ինկալցի. զի անուանեաց զա-

Հանէ՛ք զոյրն որ անէ՛ծ արտաքոյ բանակին, և զիցին որք բւանն՝ դձևան իւրեանց ի վերայ գլխոյ նորա և քարկոծեցին զնա ամենայն ժողովուրդն: Եւ ընդ որդիան Իսրայէլի խօսեցիս և աստցիս ցնտա՝ այր որ որ անիժմանէ զՍտաւած՝ մեղս ընկալցի. զի անուանեաց զա-

ვისი ამხანაგი, თუ იპოვნა დაკარგული რამე, გაჯავრდეს იმაზე და დაიფიცოს ტყუილად, მოკდეს, რა დროსაც გამოჩნდეს, იკითხონ პატრონთა, მისცენ. რომელსაც ეცილებოდეს, მისცეს პასუხი და ნაშაულისა, რომ დააშავა, მიბარებული რომ მიაბარა მას ანუ დაკარგული რომ იპოვა, ყოვლის რისაც რომ დაიფიცა ტყუილად, აზღვევინონ თავნი და ხუთი წილი სხვა, და რომლისაც იყოს, მიაბაროს მას, რომელსაც სად შემოეყაროს.

მოყვასა ვედრისა-თვს, გინა ზიარებისა-თვს, გინა ტაცებისა-თვს, გინა თუ ანოს რაჟმე მოყვასსა. ანუ თუ პოვა წარწყმედული და ტყუა მის-თვს და ჰფუცა ნაცილად ერთისა ამათგანისა, რომელი ყვის კაცმან, და ცოდა ამათ შინა. და იყოს რაჟამს ცოდა და ბრალი ქმნა, მისცა მონატაცები იგი, რომელ მოსტაცა, გინა ვნებისა, მის-თვს რომელ ავნო, გინა ვედრისა მის-თვს რომელ ვედრად აქუნდა მას, გინა წარწყმედულისა მის-თვს რომელი პოვა ყოვლისა-თვს საქმისა, რომლისა-თვს ჰფუცა ნაცილად, და მისცეს მას თავადი იგი და მეხუთე იგი შესძინოს მას ზედა, ვისიცა იყოს მასვე. მისცეს რომელსაცა დღესა ემხილა.

ლავიბაღთა XXII, 9.

80.

მე ვარ უფალი, რომ გავსწმედ ღმრთის სამართალსა.

მე ვარ უფალი ღმერთი, რომელი განვსწმედ მათ.

ლავიბაღთა XXIV, 14—16.

80₁₈₋₂₃

გამოიყუანეთ დამწყვეელი, რომელსაც გაუგონია მისის პირისა-გან. მან დაიბანოს კელი და დაადვას თავზე. აბა მასუკან ჩაქოლონ მრევლისა, და შეილთა ისრაილთა ელაპარაკე და უთხარ: რამანც კაცმან დასწყველოს ღმერთი, ცოდვა დაიკიდოს. სახელდობ ღმრთის დამწყვეელი სი-

გამოიყვანე. რომელმან იგი სწყვეა, გარეშე ბანაკსა მას და დაასხნენ ყოველთა, რომელთა ესმა, კელნი მათნი თავსა ზედა მისსა. და ქუა დაჰკრიბენ მას ყოველმან კრებულმან. და ძეთა ისრაელისათა ეტყოდე და არქუ: კაცმან, რომელმან სწყევოს ღმერთსა თვსსა, ცოდვა მიიღოს

նուն Տեառն՝ մահու մեռցի. քար-
ընկէցութեամբ քարկոծ արաս-
ցեն զնա ամենայն ժողովուրդն.
Եթէ պանդուխտ իցէ և եթէ
բնակ, յանուանել նորա զանուն
Տեառն, աստակեցի:

նուն Տեառն՝ մահու մեռցի, քար-
ընկէցութեամբ քարկոծեցեն
զնա ամենայն ժողովուրդն. եթէ
պանդուխտ իցէ և եթէ՛ բնակ,
յանուանել նորա զանուն Տեառն.
աստակեցի:

ԹՈՒՌՅ XXVI, 3—4.

Հայր մեր մեռաւ յանապատի
անդ. և նա ոչ էր ի մէջ ժողովրդ-
դեանն զուժարեցոյ սառջի Տեա-
ռն ի ժողովրդեանն Կորնաոյ,
որ վասն մեղաց իւրոց մեռաւ, և
որդիք ոչ են նորա: Եւ արդ՝ մի
ջնջեացի անուն ճոր մերոց ի մի-
ջոյ ցեղի իւրոյ՝ վասն զի ոչ գոյր
նորա որդի. առք մեղ ժառանգու-
թիւն ի մէջ եղբարց ճոր մերոյ:

370¹⁵⁻²⁰
Հայր մեր մեռաւ յանապատի
և նա ոչ էր ի մէջ ժողովրդեանն
զուժարեցոյն սառջի Տեառնն ի
ժողովրդեանն Կորնաոյ, որ վասն
մեղաց իւրոց մեռաւ. և որդիք
ոչ եղեն նորա: Եւ արդ մի ջըն-
ջեացի անուն ճոր մերոց ի միջոյ
ցեղի իւրոյ: Վասն զի ոչ գոյր
նորա որդի. առք մեղ ժառանգու-
թիւն ի մէջ եղբարց ճոր մերոյ:

ԹՈՒՌՅ XXVII, 7—11.

Ուղիւ խօսեցան զստերքն
Սաղպատու. ապով սացես նո-
ցա կալուածս ժառանգութեան ի
մէջ եղբարց ճոր իւրեանց, և
զիցես զվիճակ ճորն իւրեանց
զնորք: Եւ ընդ որդիան Իսրայ-
էլի խօսեացիս և ասացես. ոչ ոք
ոք եթէ մեռանիցի և ուսար
ոչ գուցէ նորա, տացէ զժառան-
գութիւն իւր զստեր իւրում. և
եթէ ոչ գուցէ նորա զուսար,
սաջիք զժառանգութիւն նորա
եղբոր իւրում: Եւ եթէ ոչ գու-

371¹⁻¹¹
Ուղիւ խօսեցան զստերքն
Սաղպատու. ապով սացես նո-
ցա կալուածս ժառանգութեան
ի մէջ եղբարց ճոր իւրեանց և
զիցես զվիճակ ճորն իւրեանց
զնորք: Եւ ընդ որդիան Իսրայ-
էլի խօսեացիս և ասացես. ոչ ոք
ոք եթէ մեռանիցի և որդի ոչ
գուցէ նորա, տացէ զժառանգու-
թիւն իւր զստեր իւրում: Եւ
եթէ ոչ գուցէ նորա զուսար,
սաջիք զժառանգութիւն նորա
եղբոր իւրում: Եւ եթէ ոչ գու-

კუდილით მოკუდეს, ქუით ჩაქო-
ლონ ყოველთა მრევლთა, მდიდა-
რი იყოს თუ მცირე, სახელსა
ღმრთისაზე მოკუდეს.

მან. რომელმან სახელ-სდევას სა-
ხელსა უფლისასა, ეგრევე სიკუ-
დილითა მოკუედინ, ქვითა განი-
ტვნენ. ყოველმან კრებულმან, გი-
ნა თუ მწირმან, გინა თუ მკვდრმან,
რომელმან სახელ-სდევას სახელსა
უფლისასა, ეგრევე მოკუედინ.

რ ი ტ ხ მ თ ა XXVII, 3-4.

ს 5₁₋₂

კორხა რომ თავის ცოდვით მო-
კუდა, შეიღინ არ დარჩნენ, და
ახლა ნუ მოშლი სახელსა მამისა
ჩვენისასა შუა ნათესავთ ნათესავ-
ში. კორხა რომ თავის ცოდვით
მოკუდა, არ დარჩნენ ვაჟნი. მო-
გვეცით ჩვენისა შუა ძმათა მამის
ჩვენისათა.

მამაჲ ჩუენი მოკუდა უღაბნოსა
ზედა და იგი არა თანა იყო კრე-
ბულსა მას, აღდგომილსა წინაშე
უფლისა შორის კრებულსა მას
კორესა, რამეთუ იგი ცოდვი-
სა-თვს მოკუდა და ძენი არა ეს-
ხნეს მას. ნუ აღიკოცებინ სახლი
მამისა ჩუენისა შორის კრებულსა
მას, რამეთუ არა არს ძუ მისა.
მომეცით ჩუენ მემკვდრობაჲ შო-
რის ძმათა მამისა ჩუენისათა.

რ ი ტ ხ მ თ ა XXVII, 7-11.

ს 5₆₋₁₀

სწორედ ილაპარაკეს ქალებმა
საღბაღდოსამ. მიცემით მიეც და-
პყრობილი მამისა მათისა საპა-
ტრონო მამისა ძმათა, შუა დადვან
წილი მამისა თავიანთისა. და
შვილთა ისრაელთა ის ელაპარა-
კე და უთხარ: კაცი თუ მიიცვა-
ლოს და შვილი არა ჰყუანდეს,
მისცენ პატრონობა ქალთა მის-
თა. და თუ არც ყუანდეს ქალი,
მიეცით ძმათა, და თუ არა ყუან-
დეს ძმა, მიეცით მამის ძმათა,
და თუ არც მამის ძმა ყუანდეს,

მართალ იტყვიან ასულნი სალ-
პადისნი. ცემით სცე მათ საპყრო-
ბელი სამკვდრებელისა შორის ძმა-
თა მამისა მათისათა, და მივსცე
ნაწილი მამისა მათისა მათ. და
ძეთა ისრაელისათა ეტყოდე და
არქუ: კაცი თუ მოკუდეს და ძუ
არა ესუას მას, მისცეს სამკვდრე-
ბელი მისი ასულსა მისსა. უკეთუ
არა ესუას ასული, მისცეს სა-
მკვდრებელი მისი ძმასა მისსა.
უკეთუ არა ესხნეს მას ძმანი, მი-
სცეს სამკვდრო იგი მამისა ძმასა

ցին նորա եղբարք, ասջիք զժառանգութիւն նորա հօրեղբօր իւրոյ. և եթէ ոչ գուցեն եղբարք հօր նորա, ասջիք զժառանգութիւն ընտանեոյ մերձաւորի նորա. ի ցեղէն նորա ժառանգեացէ զնորայն:

ցին նորա եղբարք, ասջիք զժառանգութիւն նորա հօրեղբօր իւրում: Եւ եթէ ոչ գուցին եղբարք հօր նորա, ասջիք զժառանգութիւնն ընտանեոյ ազգականի նորա. ի ցեղէն նորա ժառանգեացէ զնորայն:

ՂԵԻՏԱԿԱՆ XXVII, 2--5.

Աստեաց ընդ սրբինն Իսրայէլի՝ և ասասցես ցնտա: Որ որ աւխտեացէ աւխտ, ասլ զգինս անձին իւրոյ Տեառն. եղիցին գինք արուի ի քսանամենից մինչև ցլաթնամեանս. եղիցի գինք նորա յիսուն երկղբամեան արծաթոյ ըստ սրբութեան սկիզբն. և իգին լիցին գինք երեսուն երկղբամեան: Ապա թէ ի հինգամենից մինչև ցքսան ամսն լինիցին՝ գինք արուին քսան երկղբամեան, և իգին ասան երկղբամեան:

374₇₋₁₃

Աստեաց ընդ սրբինն Իսրայէլի և ասասցես ցնտա. որ որ աւխտիցէ աւխտ ասլ զգինս անձին իւրոյ Տեառն, եղիցին գինք արուին ի քսանամենից մինչև ցլաթնամեանս. եղիցին գինք նորա յիսուն երկղբամեան արծաթոյ ըստ սրբութեան սկիզբն. և իգին լիցին գինք երեսուն երկղբամեան: Ապա թէ ի հինգամենից մինչև ցքսանամեանս՝ լինիցին գինք արուին քսան երկղբամեան և իգին ասան երկղբամեան:

ԱՌ ԵՐԲԱՅԵՅՈՒՄ XII, 8.

Խորթք իցէք և ոչ սրգիր:

376₁₀

Խորթք էիք և ոչ սրգիր:

ՄԱՏԹԷՈՍԻ XIX, 7; ՄԱՐԿՈՍԻ X, 4.

Մովսէս ընդէ՞ր պատուիրեաց մեզ ասլ թուղթ մեկնելոյ և արձակել:

139₇

Մովսէս հրաման ետ գիր գրիլ մեկնելոյ կանանց:

Մովսէս հրաման ետ գիր մեկնելոյ գրիլ և արձակել:

მიეცით მას სახლისკაცს, რომელი ახლო ნათესავი იყოს, და ის უნდა დაპატრონდეს და იყოს მისი და მისის შვილისა.

მისსა. უკუეთუ არა ესუას მამის ძმაჲ, მისცეს სამკვდრებელი იგი სახლეულსა მახლობელსა მისსა და ნათესავისა მისისაგანმან დაიმკვდროს იგი.

ლევითელთა XXVII, 2—5.

87₄₋₁₁

ელაპარაკე შვილთა ისრაელთა და ეტყოდე მათ: ვინც აღუთქუას აღთქმა მიცემა ფასისა ტანისა თვისისა უფალს, იქნას ფასი კაცისა ოცის წლიდამ ვიდრე სამოც წლამდი, იყოს ფასი მისი ორმოცდათორმეტი დრამი ვერცხლი მის სიწმინდისათვის და ფასი იქნეს ოცდათორმეტი ვერცხლი დრამიანი, მაგრამ თუ ხუთის წლისა ვიდრე ოც წლამდინ იქნეს, ფასი ოცდაორი დრამი და მას ქუეით ნახონ ადგილი, და იქნების ფასი თორმეტი დრამი.

ეტყოდე ძეთა ისრაელისათა და არქუ: რომელმან აღთქუას აღთქმა მიცემად სასყიდელი სულისა თვისისა უფლისა, და იყოს სასყიდელი იგი წულისა: ოცის წლით-გან სამოც წლამდე იყოს სასყიდელი მისი ერგასის დიდრაქმა ვერცხლისა სასწორითა წმიდითა. ხოლო ქალისა იყოს სასყიდელი ოცდაათი დიდრაქმა. უკუეთუ ხუთისა წლით-გან ვიდრე ოც წლამდე იყოს, სასყიდელი წულისა ოცი დიდრაქმა, ხოლო ქალისა ათი დიდრაქმა.

მაგაელთა XII, 8.

88₁

გერნი იყავით, არა შვილნი.

მწირნი ვიდრე ხართ და არა შვილნი.

მათემსი XIX, 7; მარკოზისა X, 4.

93₂₅

ჩუენ მოსემ გუიბძანა წიგნის დაწერა შეყრისა და გაყრისა.

მოსე ამცნო წიგნი განტევებისა მიცემად და განტევებად.

მოსე ბრძანა წიგნი განტევებისა მიცემად და განტევებად.

ՍԱՂՈՍ XIV, 5.

	150 ₉₋₁₀	
Զարծաթ իւր ի վարձու ոչ տալ:		Զարծաթ իւր ի վարձու նա ոչ տայէ:

ԱՌԱԿԻ ՍՈՂՈՍՈՆԻ II, 17.

	150 ₁₂₋₁₃	
Որոց թոյեալ իցէ զուսուսն մանկութեան և մտայեալ զուս- տըն աստուածկէն:		Վնայ որոց թոյեալ իցէ զու- սուսն մանկութեան և մտա- յեալ զուսան աստուածկէն:

ԱՌ ԵՓԵՍԱՅԻՍ VI, 4.

	400 ₀	
Հարք՝ մի զայրացուցանէք զորդիս ձեր, այլ սնուցանիջիք զնոսա խրատու և սւամամբ ճեա- սըն:		Ըստ կամոց Աստուծոյ սնու- ցանել զորդիս:

ԱՌ ԵՓԵՍԱՅԻՍ VI, 4 = ԱՌ ԿՈՂՈՍՍՅԻՍ III, 21.

	402 ₁₀	
Հարք՝ մի զայրացուցանէք զորդիս ձեր:		Հարք, սիրեցէք զորդիս ձեր:
Հարք՝ մի զայրացուցանէք զորդիս ձեր:		

ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ XI, 50.

	208 ₂₋₃	
Հու է մեզ, զի այլ մի մե- տանիցի ի վերայ ժողովրդեանս, և մի ամենայն ողզս կրիցէ:		Մի այլքն ընդ բանի կացցեն յոպոզս միայ մեզուցիս:

ԱՌ ՏԻՄՈՒԷՈՍ ԱՌԱՋԻՆ VI, 10.

	219 ₁₁₋₁₅	
Արմատ ամենայն չորեայ՝ ար- ծաթսիրութիւն է:		Արմատ ամենայն չորեայ... զնեթանոս օրէնս սնասու- ածս լինել:

ფსალმუნი XIV, 5.

99₁₈₋₁₉
ვერცხლი სარგებლით მან არ ვეცხლი მისი არა მისცა აღ-
ვასცეს უჯესთაესად. ნადგინებად.

იგავნი სოლომონისნი II, 17.

99₂₁₋₂₂
ვაი იმას, ვინც გაუშვას სწავლა რომელმან დაუტევის მოძღურე-
კეთილი ყმაწვილობისა და და- ბაჲ სიკაბუჯისაჲ და მცნებაჲ სა-
ღვიწყოს. ღმერთოჲ დაივიწყის.

ივანეალთა VI, 4.

105₃
დამკუიდრებული შვილის გზა მამანი ნუ განარისხებთ შვილ-
ღმრთის ნებაზე და რიგზე. თა თქუენთა, არამედ განჰზარდე-
ნით იგინი სწავლითა და მოძღურე-
ბითა უფლისა თქუენისაჲ.

ივანეალთა VI, 4 = სოლასეალთა III, 21.

111₃₂
მმანო, გიყუარდეს შვილნი მამანი ნუ განარისხებთ შვილ-
თქუენი. თა თქუენთა.
მამანი ნუ განარისხებთ შვილ-
თა თქუენთა.

იოანესი XI, 50.

124₃₂₋₃₃
კარგია, რომ ერთი წახდეს უმჯობესს არს ჩუენდა, რათა ერ-
და არა ქუეყანა ერთისათვის. თი კაცი მოკუდეს ერისა-თჳს და
არა ყოველი ნათესავი წარწყმდეს.

ტიმოთეს მიმართ პირველი VI, 10.

129₂
უცხო თესლთა რიგი უღმრთო- ძირი არს ყოველთა ბოროტთა
ბა არის. ვეცხლის მოყუარებაჲ.

ՂԵՆՏԱԿԱՆ XVIII, 2—4.

220₇₋₉

Ես եմ Տէր Աստուած ձեր. ըստ
ամենայն գնացից երկրին, եզի-
պրասցայ այ յարամ պանդխտեցա-
րաք՝ մի՛ ամնիցեք. ըստ գնացից
երկրին Քանանացւոց յոր ես
տարայց զձեզ՝ մի՛ ամնիցեք.
Ե ըստ օրինացնոցս մի՛ գնայցեք:
Զիրաւան իմ ամնիջիք, և զհրա-
մանս իմ պահեսիք, գնալ ի նս-
տա: Ես եմ Տէր Աստուած ձեր:

Ըստ կրօնից տղայց եզիպ-
տացւոց և Քանանացւոցն մի՛
երթայցեք, ես եմ Տէր Աստու-
ած ձեր:

ՂՈՒԿԱՍՈՒՆ III, 13.

418₇₋₄

Մի՛ ինչ աւելի քան զհրամայ-
եալն ձեզ ամնիցեք:

Մի՛ աւելի քան զհրամայեալն
ձեզ ամնիցեք:

ԾՆՆԴՈՅ II, 7.

235₇₋₉

Ստեղծ Տէր Աստուած զմարդն
հոգ յերկրէ. և փշեաց յերեսս
նորս շունչ կենդանի, և եզև
մարդն յազի կենդանի:

Ստեղծ Աստուած զմարդն հոգ
յերկրէ և փշեաց յերեսս նորս
շունչ կենդանի և եզև մարդն
հոգի կենդանի:

ԲԱՆԲ ԺՈՂՈՎՈՂԻՆ X, 8.

273₄-274₄

Որ քակէ զցանոյ՝ հարցէ
զնա օծ:

Որ քակէ զցանիկ հայրենի,
հարցէ զնա օծն և սպանցէ:

ლავიტელთა XVIII, 2—4.

129_{გ-ბ}

რიგთა გვართა ეგვიპტელთა და ქანანელთა ნუ წახვალთ. მე ვარ პატრონი და ღმერთი თქუენი.

მე ვარ უფალი ღმერთი თქუენი. მსგავსად სლვათა მათ ქუეყანას ეგვიპტელთასა, რომელთა შორის დამკვდრებულ იყვენით თქუენ, ეგრე არა ჰყოთ და მსგავსად სლვისა მის ქუეყანასა ქანანელთასა, ვიდრე იგი შეგიყვანნე თქუენ მუნ, არა ჰყოთ, და შჯულსა მათსა არა ხვდოდით. სამართალთა ჩემთა ჰყოფდეთ და ბრძანებათა ჩემთა იმარხვედეთ, და ვიდოდეთ მათ შინა. მე ვარ უფალი ღმერთი თქუენი.

ლუკასი III, 13.

133_{დ-ვ}

რაც რომ კელმწიფის ბძანება გაქუთ, ის ათავეთ, არათუ ნამეტნავი.

ნურარას უფროჲს განწესებულისა თქუენისა იქმთ.

შეჰნათა II, 7.

135_{რ-ვ}

დაბადა ღმერთმა მიწა ქუეყანისა და შთაბერა პირსა მისსა სული ცხოველი და შეიქმნა კაცი სული ცოცხალი.

შექმნა ღმერთმან კაცი, მტუერისა მიმღებელმან ქუეყანისა-გან, და შთაბერა პირსა მისსა სული სიცოცხლისაჲ, და იქმნა კაცი სულად ცხოველად.

წიგნი ეკლესიასტა X, 8.

136_{გ-დ}

ვინც მანის ღობე დააქციოს და გარდალახოს, უკბინოს მას გველმან და მოკუდეს.

დამარღვეველსა ღობისასა უკბინოს მას გუელმან.

ՄԱՏԹԷՈՍԻ XXII, 21 = ՄԱՐԿՈՍԻ XII, 17 = ԴՈՒԿԱՍՈՒ XX, 25.

287₁₆₋₁₇

Երթալք անք զկայսեր՝ կայս- Տուք զկայսերն կայսեր և
սեր, և զԱստուծոյ՝ Աստուծոյ: զԱստուծոյն՝ Աստուծոյ:

Երթալք անք զկայսեր՝ կայ-
սեր, և զԱստուծոյ՝ Աստուծոյ:

Երթալք անք զկայսերն՝ կայ-
սեր, և զԱստուծոյն՝ Աստուծոյ:

ԾՆՆՆՈՅ XXII, 16 (ԵՍՍՅԻ XCV, 23: ԱՌ ԵՔՐԱՅՆՅԻՍ VI, 13).

48₄

Յանձն իմ երգուայ՝ ասէ Տէր: Յանձն իմ երգուայ, ասէ Տէր:

(Յանձն իմ երգնում:

Յանձն իւր երգուաւ:)

მათჳსი XXII, 21 = მარკოზისა XII, 17 = ლუკასი XX, 25.

147₂₅₋₂₆

მიეციტ კეისრისა კეისარსა და
ღმრთისა ღმერთსა.

მიეციტ კეისრისა კეისარსა და
ღმრთისა ღმერთსა.

მიეციტ კეისრისა კეისარსა და
ღმრთისა ღმერთსა.

მიეციტ კეისრისა კეისარსა და
ღმრთისა ღმერთსა.

აჲჲმნათა XXII, 16 (ესაიასი XCV, 23; მგრაელთა VI, 13).

148₃₁₋₃₂

ჩემი თავი დამიფიცავს,
ღმერთს ეტქმის.

თავსა ჩემსა ვფუცავ, იტყუს
უფალი.

(თავისა მიმართ ჩემისა ვფუცავ.
ფუცა თავის თვისსა.)

დ ა ნ ა რ თ ი

ს ი ნ ო კ ტ ი კ უ რ ი ნ უ ს ხ ა

„სომხური სამართლის“ და ვახტანგისეულ კანონთა კრებულის დანარჩენი კოდექსებისა

(ამონაკრები).

ნუსხას ზევიდან (2r) აწერია:

„ქრისტე | ადიდე | ორთავე | შინა | ცხოვრებათა საქართველოს
გამგებელი | ბატონი | შვილი ბატონი | ვახტანგ. ამინ |

დემიდედი	სამდეფიცი	სამდეფიცი	სამდეფიცი	სამდეფიცი	სამდეფიცი	სამდეფიცი	სამდეფიცი	სამდეფიცი	სამდეფიცი
ა. სწავლანი მოსამართლეთანი, თუ ვითარ. ჟეს სამართლის ქნა, ანუ განაჩენსა როგორ უნდა დაუწერდენ, აქ გამცემბსთ.	ა	ა, ბ	რნა ტმბ რთ	ა	ა	ა	ა, ბ, გ, დ, ე, სე	ა, ბ, გ, დ, ე, სე	ა, ბ, გ, დ, ე, სე
ბ. მართლმსაჯულობა.	ბ		ტმბ						
გ. მოსამართლემ თუ უსამართლო ქნას.		ბ	რკვ სოც						
თ. კუროსა და უქმეს და ბედნიერს დღეს მოსამართლემ სამართალს ნუ იქს.		რკვ	ნდ						
პ. ი. ორისაგან ერთ-ერთი ურწმუნო იყოს, მოაშლებადანიშენა თუ არა?		ტმ	ტნიზ						
ი. კაცი რომ ქირიანი იყოს ანუ მამათმევალი ანუ ქალი ქირიანი იყოს, ესენი გერ შეუდლდენ.			ტლი						
კ. ნუ შეყრიან საცოლქმროდ ორისავე ერთის ძუძუთ განზოდლსა.			ტმბ						

<p>კა. ყმაწვილთან ნუ უკუთხებენ გუორგუინსა.</p> <p>კვ. ქალი თუ დედამხით ობოლი იყოს, შეუძლია თა-ვისთავად ქრის შერთვა თუ არა?</p>	<p>ტმბ ტქთ ნი</p>	<p>ს ვ მ ბ ც ვ ა</p>
<p>კდ. ცოლის თხოვნისათვის: ვინ ვისიე ქალი ითხოვოს ცოლად, რა მართლა ითხოვენ, აღარ შეუძლია დაგდება მისი.</p>	<p>ტლმ</p>	<p>ოგ</p>
<p>კე. ცოლის შერთვა და მიზეზობა და ზრახვა, რომე კაცი ამას ამბობდეს: არა არს ქალწულიო ანუ თუ ბოზიო, ამას იტყოდეს.</p>	<p>კთ</p>	<p>რპ ნიზ</p>
<p>კვ. ქერიესა ქალწულსა ნუ შერთევენ და ანუ თუ შერ-თონ.</p>	<p>სპვ</p>	<p>ტლზ</p>
<p>კზ. კაცსა კაცობაში შესულს ცოლი თუ პატარა შერ-თონ.</p> <p>კძ. ვინ შეირითოს ცოლი ორი უშითეო და ზითიანი, აქვე ზითიისა დაპატრონება მამის ანდეკით შეილთა.</p>	<p>ტქთ იბ ოლ</p>	<p>181</p>

ლ. ამგვარებზე მოკლება ანუ შეიყრება ცოლქმრად, რომ ექვეში სკირდეს: ანუ იყუნენ ბრმანი და ანუყრუნი ანუ მუჯნი ანუ მონაობიანი და კირიანი.	ტმ
ლა. ამას ვიტყვით ახალ ნაქორწილევთა კაცთათვის: რომელთა ბორწინონ, ნუ განემორებინან, ნურცა ლაშქარს წავლენ.	სოგ
ლბ. დედაცმა კინც ვისი ყმა ქმრად შეირთოს.	ოე
ლგ. კინგინდვინ დედაცვი ამატი იყოს და უაბტო ყმა ვისიც შეირთოს.	ოვ
ლდ. ნათესავთა შუა უხდურობისათვის და შეგვანებისათვის.	ნე
ლე. ნათესავთა შუა უხდურობით შეუღლება ვისმე მოუკდეს.	კბ
ლვ. კიდევ ნათესავთა უხდურობა.	ნე
	ტნობ

ტნიგ	სოთ	ს	ო	მ	ხ	უ	რ	ი
ნდ	სპ							
ტმგ								
მე								
ნბ								
ნთ								
ტლ								
ტი								
ტი	სი							სილ

- ლზ. კიდევ უხდურობისათვის.
- ლტ. მრუშება და შეგმანება ძმის ნაცოლართან, ცოლის დასთან, ანუ მართლა შეუღლდენ.
- ლთ. ქალაქი სხედასხვის შვილი ირნივ რომ ერთის ძუსთა გაზრდილიყუნენ და შეუღლდენ.
- მ. ნიშნისა და ზითვისათვის.
- მა. ვისაც ნიშნისა და ზითვის წიგნი არა ქონდეს.
- მბ. რასაც მზითვეს ხუთი წელიწადი დაგვიანებოდეს, რომ მიცემს დაპირებოდეს.
- მე. ქალის ზითვისათვის მამამ რომ ზითვეს გარდა სხვაზე კელი აღებინოს.
- მე. კიდევ იმვე ზითვისათვის.
- ნბ. როგორც სჯული, ისრე ქალაქთა წესი და რიგი შეინახოს.

<p>ნე. მეტატონემ ვინც თავისი ყმა სადაც სასამართლოდ დასწავლავდა, გაგზავნოს სადაც, მართებს პატრონის მსგავსად სამართლის ქნა თუ არა?</p>	<p>კმ</p>	
<p>4v ავ. კათალიკოზთათვის: მათის კურთხევისა და მოციულებისათვის, აქვ მისის კრებულთ მიცვალება.</p>	<p>რნა</p>	<p>რნა</p>
<p>ავ. კათალიკოზის კურთხევითა და ბრძანებით უნდა დასდებოდნენ საეპისკოპოსოსა სადაცა, აქვე პირველითგანვე გზებსა გაჩვენებს და მოგახსენებთ.</p>	<p>სპზ</p>	
<p>აზ. ეპისკოპოზთ კურთხევა თუ სიჭკარისათვის ეპისკოპოზთაგანვე მოკლდინონ, ამაზე მოკლდების, რომე კათალიკოზზე შორს სადმე იყუნენ.</p>	<p>სპე</p>	
<p>აბ. ეპისკოპოზთ თვის სახლისკაცი აკურთხონ.</p>	<p>რყც</p>	
<p>ათ. ეპისკოპოსთა და მღვდელთაგან ნიციმა რისაც სახლისკაცთათვის.</p>	<p>რყა</p>	
<p>ო. ეპისკოპოზთ არა მართებს საქუყნოს საქმეში გარევა.</p>	<p>რყზ</p>	<p>ც</p>

ი. სამართალი ეპისკოპოსთა საყდროებანთა და მღვდელთაზე.	რე	
იბ. ეპისკოპოსთა წინაშე მიწმობა ერთით არ ირწმუნება.	რევ	
იგ. ეპისკოპოსთა და მღვდელთა თუ მეორედ კურთხევა მიინდომონ ანუ აიღონ.	რეზ	
იდ. ეპისკოპოსი რომელი ახალი დაჯდეს საეპისკოპოსოსა ტახტსა, ასე უნდა ქნას.	რპი	ს
იე. ეპისკოპოსთა და მღვდელთაგან ვისიმე სამწყსოს ცილება.	სპვ	ვ
ივ. არ უნდა ეპისკოპოსთ სხვას საყდარს წაართვან და თავისას შეუმატონ შესამოსელი თუ რაც რამე.	ტიდ	ვ
იზ. კელმწიფის ბრძანებით მოსარბევლად თუ რასაც ალავს ლაშქარი წავიდეს.	შპ	ვ
ით. თავადნი და ლაშქარნი თუ თავისთავად წავიდნენ დასარბევლად.	შპა	ვ
კ. ომში ნაშოვნის საქონლისათვის.	შპვ	ვ
		როზ
		სნი
		183

<p>პბ. ოპში დანარჩუნბულის კაცის იარაღისათვის ასე იქნას, აქვე მას დანარჩუნბულს მკუდარს კაცს ნუ ვააშიშულებენ.</p>	<p>შკმ</p>	<p>რნიდ რომ</p>	<p>186</p>
<p>ჟბ. შკელმწიფით არვის ძილუცს ყმისა მისისა სიკვდილი, რაგინდ დამნაშავე იყოს, და თუ მოკლან, მის გარდახდევინებისათვის.</p>	<p>ქც</p>	<p>ჟმ</p>	
<p>ჟგ. ვინ მალვით თეთრი მოსკურას, მისი გარდაკდევინება.</p>	<p>ტოზ უდ სოზ</p>		<p>ს ს ს ვ ვ ვ ვ</p>
<p>ჟდ. დანაშაული შვილისა მამას არ ეკითხვის და მამისა შვილსა, არც მამა მოიკულის შვილისა წილ და არც შვილი მამისა წილ.</p>	<p>შე ტოე კ</p>		
<p>ჟე. დიდებული მოსაქმე და თფადი ვინგინდავინ კელმწიფის რისხვით გარდაიცივალოს, მის შვილსა და ძმას ნურას ერჩიან.</p>	<p>რო</p>		
<p>ჟთ. ვინ ღირსი იყოს გალაკუისა, მაშინვე გაილაკოს თუ არა?</p>	<p>სვ</p>		
<p>რ. დანიშნისათვის: ვინ ნიშანი გაგზავნოს და ცოლი დაინიშნოს, მასუკან თუ ერთმანეთი აღარ ინდომონ და მოეშალოს.</p>	<p>ნვ ტე</p>		
<p>რბ. ვინ დაინიშნოს, ცოლი [შეირთოს] და მოუკუდეს ანუ ზერად შედგეს იგი კაცა.</p>	<p>თი ტშა</p>	<p>სკგ</p>	

5v

<p>რბ. დანიშნულთ ერთმანეთისათვის ეკოცნოს და მოკუდეეს, ის ნიშანი ეთხოვბის თუ არა?</p> <p>რღ. მისთვის, თუ რამდენის საქმისაგან გაიკრებთან და-ნიშნულნი.</p>	<p>ტყბ ნზ</p> <p>ტყზ ტლტ</p> <p>ტყდ ტლთ</p> <p>ტყმბ ტმბ</p> <p>ტია ტია</p> <p>რნგ რნგ</p> <p>ტბ ტბ</p> <p>სკვ სკვ</p> <p>ტწთ ტწთ</p> <p>ტწია ტწია</p> <p>ტყვ ტყვ</p>	<p>სკვ</p> <p>სიწ</p>
<p>ჩ.რ არ უნდა სკვლონ ძველი წესი და რიგი მონასტრისა.</p> <p>ჩ.ზ. აქაე: თუ როგორ გაყოფს მონასტერთა მკუდობნიეთა და საუდროვანთა საწესოსა.</p> <p>ჩ.ი. ეკლესიის მამულში ვინ ააშენოს რამე ძალად ან ქიით.</p>		<p>ს ვ მ ხ უ რ ი</p>
<p>ჩ.კ. ეკლესიაზე უროგოდ ქცევა საყდროვანთა და აზნაურთაგან და მამასახლისთაგან, რომელსა იქმინენ, რომ არ არის მათგან საქნელი.</p> <p>ჩ.გ. მონასტერთა და ეკლესიათა შინა ძალად დადგომა და სმა მოლაშქრეთა და აზნაურთაგან.</p> <p>ჩ.დ. საფლავის მიწის ფასის და სამარხის თხოვნისა და გამორთმევისათვის ძალად თუ ნებით.</p>		<p>187</p>

	მგ	რკყ. საყდროვანთა აზატობა და გათარხნებისათვის.
	მდ	რკყ. კუფირა-უქმის დაცვისათვის.
	რნმ	რკზ. კელმწიფეთ თუ რა არის ანუ როგორ უნდა მივიჩნიდეს და ანუ რა დიდება აქუს, აქვე გამცნებთ, და აქვე კელმწიფეთა მიცვალება, აქვე გაკელმწიფება.
	უვ	რკთ. კელმწიფეთა წინა ვერავინ დაჯდეს უბძანებლად პატრიარქის მეტი.
	უე	რლ. კელმწიფეთაგან არის მართებული კიდას გადება და უბრძანებლად არა თავადთაგან, აგრევე საკელმწიფო შესამოსელი ვერ შეიმოსონ, თუ არ უბძანოს ან არ უბოძოს თავადთა.
	უზ	რლა. კელმწიფეთა თუ ენების ციხე-ქალაქთა აშენება ანუ თეთრი მოაჭრევიონონ.
	უდ	7 რ რლბ. უკელმწიფოთ თავადთა თეთრი ვერ მოჰსკრან, თუ ვინ იცის მოსკრან.
	უტ	რლე. ქრისტინათა კელმწიფე მიმსგესებით პატრიარქთა ნუ იქნების ხასითა ვითარცა უსჯულღონი.
	უზ	რლმ. კელმწიფე პატრიარქის ხარისხს ვერ დაჯდეს ერთის ბრძანებით.

რმე. მეფეთა და თავალთა ავის გამოძრეველთათვის და ორგულთა.	ნია	ს რო	იზ	რობ	კე	ს
7 v რმზ. რომელიმე ციხილამ წაუქვიდეს და ციხის მტერს მიუვიდეს და ციხე-ქალაქი გასცეს.	ლა	უია, უიბ			სკა	ს
რმძ. ვინც ქუეყანასა და სჯულსა უორგულოს და ქრისტიანეთა ზე ლაშქარი მიუყუანოს და ქრისტიანენი გასცეს.	ლზ	უიბ			სკბ	ს
რნა. მეფეთა გინებისათვის.	ნთ	ს	იზ			ზ
რნზ. კიდევ მეფეთა გინებისათვის.	ნი	ს	იზ			ა
რნთ. ყმამ თუ თავის პატრონი სიკუდილს მოარჩინოს, მას მაგიერი რა უნდა მიეზლოს.	რნიც	რკბ				ბ
რნა. კელმწიფეთაგან გალაშქრება სხვათა გეარსა ზე თუ როსაც მოკლეს, მისთვის.		უთ				ვ
რნა. თუ მოკლეს კელმწიფემ ერთს ალაგს გაილაშქროს.		უივ				გ
რნბ. რა ქალაქი დაინარჩუნონ, ნუ მოკუთენ ნაყოფის განმომღებელთა.		უი				დ
რნგ. ეპისკოპოსმან სხვის სამწყსოს მორღელი თუ აკურობხოს ანუ სხვის შეჩვენებულს შენლობა მისცეს, არ არის მართებელი, ნურცა ემზინენ.		ტთ	ია			ე

რად. ეპისკოპოსთაგან შექმენებულიათვის: ერთი ეინმე რომ რიგიდამ გასულიყოს და შექმენებული იყოს, მას სხვამ შენდობა ვერ მისცეს.	ია	ტდ სპე	ია	190
რაე. ვინ ემღუროს ეპისკოპოსს და მისი ურიგო თქვას.	იბ	რჟე	იბ	
რაგ. ვინ ძრახვით ემღურებოდეს ეპისკოპოსს და წინა აღუდგებოდეს ეპისკოპოსს და მის ქორეპოსკოპოსს .	იე	ტი	იე	
რაზ. ვინც კათალიკოზს და ეპისკოპოს-მღდელთა ურიგო კაღროს და აგონოს.	ივ	რპზ	ივ	რკგ რკდ რთ
რატ. ვინც მღდელს ურიგოდ მიეპყრას ანუ აგინოს ანუ ვაცარკოს, მისთუის.	ივ	რპზ	ივ	რკგ რკდ რთ
რათ. ვინც მღდელსა და მოსამართლეს ავი უთხრას და არა გაუგონოს რა და შექმენებული მათნი იყუნენ.	ივ	სნე რპზ	ივ	რპ რპ
რბ. ვინცა დიდსა ხუთშაბათსა წმიდისა ზიარებისა და იმის გარდა კმელის პურის მეტი კუმონ რაგე, მისთვიის.	ივ	ტე	ივ	რპ რპ
რპ. საყდრივანთა ურიგობა და თეთრის სარგებლით ვაცემა მათგან.	ივ	სპთ	ივ	

- რპტ. მღვდელთათვის იყოს დაპატრონება მკუიდრად და დაჩემება მღვდელთაგან სამწყსოსი.
- რბთ. მღვდელთაგან სამწყსოს გაუყოფლობისათვის.
- რუ. მღვდლის შვსავალი სამწყსოღამე ესე და ეს უნდა შეუიღოდეს და მიეცემოდეს.
- რუა. სხვაგნით მოსულის მღვდლისათვის.
- რუბ. უფროსი დეკანოზობისათვის.
- რუგ. სამღვდლო როგორ ღირსი უნდა იყოს რომე მღვლათ აკურთხონ.
- რუდ. ვინ ვისი ყმა მღვლათ აკურთხოს.
- რუზ. კათალიკოზის მორჩილნი უნდა იყუნენ ეპისკოპოსნი, და თუ ვინმე უმორჩილობა ქნას.
- რუტ. ქორეპისკოპოსი უნდა იარებოდეს და მწყსიდეს ქუყანასა რასმე, უზვედრობა და უქმის გატება არაივის აქვეინოს.
- რუთ. ეპისკოპოსთა და მოქადაგთაგან რომელნი იკურთხნენ, ვისგანც რომ მსურთხნენ მღვლად, მათის დარიგებით არ ირჯებოდენ.

რნი			
ტნ			
სნვ	ღ		
ტა	ნა		
ტმთ	ი		
სუთ			
რუთ	რნი		ივ
ტზ	რნია		ივ
ტბ			
ტტ			

ს. ცრუთა მღვდელთა და ავის მოქმედათუის, ანუ თუ ტყუილად ხუცობას შერებოდეს ანუ თუ ზუცესი იყოს და მიმფერებელი და რაც სჯულში არ იყოს, იმას იქმოდეს.	რაკ	192
სა. ტყუილად მთარულთა ბერთა და ცრუ წინასწარ-მეტყუელობისათუის.	ტნიე უ	
სბ. საუღაბნოთა და მეუღაბნოთა მამათაივის.	რნგ	
სგ. მოქადაგე-მოძღვართათუის, ანუ თუ მოქადაგე და მოძღვარი როგორი კაცი უნდა იყოს.	რნდ	
სდ. საყდროვანთა და მეუღაბნოეთა განყოფილება.	ტნბ	
სე. ბერთაგან კორცის ჭმისა და უქმელობისათუის.	სეა	
სე. ბერთა და მღვდელთა ტანისამოსისათუის, თუ რა როგი ჩიცვან.	სეთ	
სჰ. კიდევ სამღვდელთა კაცთა ტანისამოსისათუის, თუ რა როგი ჩიცვან და რა როგი არა.	სლ	
სტ. ეპისკოპოსთა მიცვალბულთათუის: რომელი მიიცი-ვალოს, მისი საკონელი და მისის მონასტრისა არვისაგან წაიღების.	სლტ სლთ	როე
სთ. ეპისკოპოსთაგან საყდრის კარის დაკლუტისათუის.	ტნე	

ს
ს
ბ
ს
ჰ
ს
ს
ს
ბ

სი.	სამღვდელთაგანი რომელი იყოს შემთვალე და მონასტრის სამსახურში მთვრალსა ჰპოვებდენ.	ტოდ
სიდ.	რომელთა შესწირონ თავი თვისი უფალსა საბეროდ და ქალწულებს აღუთქვან და აღთქმასა მას შე- და გამტყუნდენ.	სყვ
სიე.	გაპირებაში და კაცთა სათნოთი რომელი მოინათ- ლოს ქრისტიანად, ირწმუნება მისი ქრისტიანო- ბა თუ არა?	ტ
სივ.	ამებისათვის წირვა ეღირსება თუ არა, ვინც თა- ვისის ნებით თავი მოიკლას?	ტიე
9v სივ	გულისყურ ნაკლებსათვის ანუ თუ ასე გიყი იყოს ან გაღვარდეს საღმე ანუ ყელი გამოიჭრას, მას წირვა და რიგი ეღირსება თუ არა?	ნიბ
სით.	ხილამ ანუ საუღრიდამ კაცი ჩამოვარდეს და ანუ თუ მოკუდეს ანუ პირუტყუთაგან ვინმე მოკუდეს, ამებისათვის როგორ უნდა იქნას.	ეთ
სკ.	უნათლავი დედაკაცი რომ რჩსულად იყოს და მო- ნათლვა მოინდომოს, მისთვის, თუ როგორ უნ- და მისი მონათვლა ან ზიარება მისი.	ეთ
სკა.	მონასტრის საძირკულის დადგენება.	სლა

სკვ. ეინ ინადობითა და კიშობით სხვის ეკლესიისათვის სხვა ეკლესია აღაშენოს.	ტომ		
სკდ. მონასტრის შეწირვა და მირთმევა შესწირავისა პირველთაგანვე ასე.	მე		
სკე. რასაც სასწაულისა შესავლისა და გარიგებისათვის.	შ		
სკვ. ეკლესიის სამსახური, რაც რა საწირავი თუ სა-მლოცველო რაგინდარა ასრე უნდა უფროსის დე-კანოზის კელთა მიეცემოდეს.	ტან		
სკს. ეინგინდვინ შესავალი მონასტრისა დაიჭიროს და შეწირული წაართვას.	სლზ	კა	
სკტ. ეკლესიის შეწირულობას სხვა სხვისას სკამდეს.	ტგ		
სლ. არ მიეცემა რაც რა სხვის სხვის მონასტრისა.	ტპთ		
სლა. ცოლქმრობის საქმე და გზები რომელიმე.	ტიბ		
სლბ. ცოლის გაშვებისათვის.	რნვ		
სლგ. ცოლქმართ ერთმანეთის დაუნაშავებლად გაყრისათვის.	მე	კა	ობ
სლდ. ცოლქმართ გაყრა დანაშაულით.	მე	კა	კე
სლე. ცოლქმარნი რომელნიმე დანაშაულით გაიყარნენ.	მზ		
	პდ		

ს	ვ	მ	ხ	უ	ტ	ი
						195
სლგ.	რომელმან გაავდოს კოლი მისი დანაშაულსე, რას გჯით მაროებს.	ვს	რნიბ	რნიბ	რნიბ	ნიზ
სლშ.	კოლქმარნი რას მიზექსე გეყარენ ერთმანერთსა, აქე მამათმეგლობისა.	ვბ	რნიბ	რნიბ	რნიბ	სვე
სლშ.	კოლქმართა ერთი მეორის სამტელგართი გაყრილთა.		რნიბ	რნიბ	რნიბ	სობ
სლი.	კოლქმართა შუა სიმტლვარე, აქე თუ სხვაზე თვლი ექოროს რომელსამე და ამისი გაშეება მოინდომოს.		რნიბ	რნიბ	რნიბ	კბ
სმ.	კოლქმარობისავ საქმე კაცს რომ არა შეეძლოს რა, ამაზე თუ გაყარენ ანუ თუ ქმარი მართლა არ გაყროდეს და იმ ქალს სხვა კაცი ირთევდეს.		რნიბ	რნიბ	რნიბ	ტვი
სმა.	კოლქმართი უცოდინრობით ერთმანეთის დაგდება დაუნაშავებლად.		რნიბ	რნიბ	რნიბ	კდ
სმბ.	შევიანის დედაკაცის დაგდება უბოზურად ანუ თუ დიად ავით ეპყრობოდეს.		რნიბ	რნიბ	რნიბ	ნიზ
სმე.	კოლქმართა შუა რომლისამე ბოზობა და ბოზობისათვის გაშეება.	მა	რნიბ	რნიბ	რნიბ	რმა
სმე.	რომელსა შეხედეს კოლი გივი და ბნელიანი, შეუძლია გაშეება ქმარსა თუ არა?	ჟბ	რნიბ	რნიბ	რნიბ	სვე

10v	სმზ.	რომელიმე დედაკაცი იყოს მონაობიანი, შეუძლია ქმარს გაშვება თუ არა?	ტყუთ	პე	რმა	196
	[სმშ.]	კოლქმართა რომელთა სხედასხვა ჰიარი სკირდეს ანუ სიგეფე.		რნზ	რმა	
	[სმთ.]	კოლქმართა უშელობისათვის ერთმანერთი ვერ გაუშვან, თუ არ გაფონონ და გაუშვას ვინმე.		რნია ტკტ ტმე	რნია	
	[სნ.]	თუ ვისაც გამოუდგეს ცოლი უშეილო და გა- უშვას.		ტმე რნია	რნია	ს ა მ ა ჯ მ ა მ
	[სნა.]	დედაკაცი ვინ გვიდეს ქმრისა მისისა სახლი- დამე.		ობ		
	[სნზ.]	არ შეუძლია დედაკაცსა ზრახვა ქმრისა ჯარში.		პც	ლგ	
	[სნგ.]	დედაკაცსა შეუძლია გაშვება ქმრისა თუ არა?		პე ტრზ		
	[სნდ.]	კაცსა ვისაც თავის ცოლის დაუნაშავებლად ზრახ- ვა შეუძლია თუ არა?		ნიე		
	[სნე.]	თუ მოკლეს კოლქმართა გაყო ან სიკოცლითა ან სიკუდილითა, დედაკაცის მის ზითვისათვის.		პე		

<p>[სწ.] ქმარი რომ ცოლსა მისსა გაეყაროს, რას ცხით მართებს გაყოფა რისაც.</p>	<p>პა</p>	
<p>[სწ.] ვისიც ქმარი წავიდეს შორს ქუეყანას, ცოლმა მისმა მოითმინოს, და თუ მოკდეს, ან ამან ქმარი შეერთოს ან იმან ცოლი, ანუ თუ ლაშქარში დასტყუებოდეს ქმარი.</p>	<p>ბბ პგ</p>	<p>რნიდ</p>
<p>[სწ.] ხაღუმთათვის: თუ ვინმე იყოს საჭურისი ანუ თავისით წამკლარი და მან თუ ცოლი შეერთოს, მისთვის.</p>	<p>ტკვ</p>	<p>ტკვ</p>
<p>[სწ.] მთავარდიაკონთაგან ბოზობისათვის ცოლის გაშვება და გაუშვებლობა.</p>	<p>სყზ</p>	<p>სყზ</p>
<p>[სა.] კაცთა და დედაკეთა ტანისმოსისათვის: ნუ შეიმოსოს მამაკაცი დედაკაცისა, ნურც დედაკაცი მამაკაცისა.</p>	<p>კდ ლგ</p>	<p>სნივ ნიბ</p>
<p>[სა.] ბოზობა, ქალწულთა ქალთა განსრწნა.</p>	<p>ლა კა ოც ოთ</p>	<p>კა ოც ოთ</p>
<p>[საბ.] ქალწულთან სიძე გათხოვილთან.</p>	<p>ლა კა ოც ოთ</p>	<p>როთ სლა ოთ</p>

ლბ	კა ოც ოთ	როთ სლა			198
[საგ.] კიდევ ქალწულიან სიძისა უდაბურში გათხო- ვილთან.	მთ	სე ტმც პე	კბ კვ	მ	პდ პე
[საგ.] თუ ვისმე ვისიც ქალი მოუნდეს და უნდოდეს მამა ქალისა არ აძლევდეს და ძალად მიიტაცოს ვინცა ან ნათხოვენი იყოს ანუ სხვის ნათხოვენი ანუ ქვრივი.	ნ	ტმც			ოშ
[საზ.] გამოჩენილად მოწმით ნათხოვენი ქალი ან მამამ გაუთხოვის ან სხვამ წაართვას, აქვ თუ ქალის მოტაცება ყმამ იცოდეს და პატრონს არ მო- ახსენოს.		სე	კბ კვ ლ	კზ კც კვ	პდ პე
[სო.] კიდევ: თუ კაცმა კაცს ცოლი მოსტაცოს.		სე			
[სოა.] ვინ ვესი ცოლი წავგაროს და ანუ ის ცოლწა- გვრილი რასაც ემტეროს.		როს	კდ კვ		პდ პე
[სობ.] ვინ ქმარიანი დედაკაცი შეიყუაროს და გააწბი- ლოს, აქვ თუ ნება დედაკაცისა ყოფილიყოს.		სე			
[სოგ.] ბოზობა მიღველთავან.					
[სოზ.] კაცი ვინც იყოს პირუტყვიან ჯიად მქცივილი.		სეც			
		ტიც			

[სოლ.] კიდევ: ვინც იყოს, კაცი აგეთი, რომე პირუტყუ- თან დაეცეს.	ტი						
[სოთ.] მამათმავალთათვის.	ნი						
[სპ.] აღმინათა და პირუტყუთთან. დაცემისათვის.	ნი						
[სპა.] დედაკაცისაგან ნდომით ბოზობა.	ტი						
[სპგ.] ქრმიანს დედაკაცს რომ უსჯულოსათვის და ანუ (ხვათათვის საეკაცოდ ელაპარაკოს.	რომ						
[სპვ.] დედაკაცმან თუ ბოზობით ანუ სხვა რითაც წა- იკდინოს ნაკოფი მისის გუცლისა.	ტი						
[სპზ.] ერთი დედაკაცი რომ ბოზობისათვის დააგდონ და მას ბოზობის შვილი ყუანდეს.	რომ						
[სპს.] დატყუება ცოლისა ანუ ქმრისა.	ნი						
[სპთ.] თუ კოლი თუ ქმარი ლაშქრისაგან დატყუედეს, ერთს მეორისათვის რა მართებს.	ნი						
[სყ.] ვინ უყიდოს ცოლსა მისსა სოფელი თუ ანუ სხვა რაჲ.	ნი						

ს ვ მ ხ ც ჯ ი

		რბდ	ნიგ	200	
[სყა.] კოლქმართ ერთმანერთის ჩუქება და მიცემა რისაც შეუძლია თუ არა?					ს ნ მ ა ვ ვ ა მ ი
[სკბ.] ყუანდეს რომელსამე ცოლი უშვილო, შეეძლია მიცემა რისაც თუ არა?	ოზ				
[სყგ.] კაცსა მართებს ცოლის მისის ზითვის გამრავლება თუ არა?	ნიგ				
[სყვ.] თუ მოკდეს კოლქმართა შუა შუღლი ანუ სიკუდილი ან თვალისა ან კელისა ან ფეკისა დამაკება.	რნიე				ნიგ ნიდ
[სყზ.] კოლქმართაგან ერთმანერთის სიკუდილი.	რნით				ნიბ ნიე
[სყტ.] კოლქმართა შუა რომ მოკდეს ზუღლი და სჯულის დავდება.	რნიზ				
[სყთ.] კოლქმართა შუა რომ მოკდეს შუღლი და ჯავრით ქრისტე გმონ.	რნიძ				
[ტბ.] გინებისათვის: ვინ ვის აგინოს შუღლში სახელი ღთისა.	სლდ				
[ტს.] ვინ ვინც გაქაჯავროს დასძრაზოს.	რიდ				სკზ
[ტთ.] ვინ ვისიც ბოროტი და ავი თქუას ან გრძნეულობა შეევილოს.	რზ				რმზ
12v					
13r					

			რითა							
[ტა.] მოსამართლესთან კინც კისი აჭი თქუს.			რაგ							
[ტბ.] ვინ ვის უშუღლოს და წვერი დააგლიჯოს უშუღ- ში ანუ მოსკრას.	ნიზ	სიგ ულა		ლე ლთ გ	რმე თ რკმ რმგ რმდ	რმე მე მე მზ				
[ტოვ.] თვლის გამობრისათვის და კილის ჩაგდებ- ნებისათვის.	ნიძ	სიგ ულა		ლგ ლდ ლზ გ	რკე რკვ რკზ	მე				
[ტბ.] კელისა და ფეკის დაჭრისა და დაშეგებისათვის.	იბ	სებ ტკმ ტაგ	ფ			შბ რაბ				ს ვ მ ნ ტ ვ ო
[ტა.] ფაურაკად კაცის მკულელთათვის ნადირობაში თუ რასაც საჭეში ფაურაკად მოკლას ვინ ეინც.	იზ	უიღ უიე უივ	გ							
[ტბ.] შუროთ ჭაქის მკულელთათვის.		როზ								
[ტლზ.] ღვინსში ერთმან მეორეს უშუღლოს და დაჭრას ან მოკლას.		ტბ				შგ				
[ტლ.] ვინ ვის უეფროხოს ცხენი და ზედ მჯდომი გარდმოვარდეს და მოკედეს.										201

[ტა.] მოსამართლესთან კინც კისი აჭი თქუს.

[ტბ.] ვინ ვის უშუღლოს და წვერი დააგლიჯოს უშუღ-
ში ანუ მოსკრას.

[ტოვ.] თვლის გამობრისათვის და კილის ჩაგდებ-
ნებისათვის.

[ტბ.] კელისა და ფეკის დაჭრისა და დაშეგებისათვის.

13v [ტა.] ფაურაკად კაცის მკულელთათვის ნადირობაში
თუ რასაც საჭეში ფაურაკად მოკლას ვინ ეინც.

[ტბ.] შუროთ ჭაქის მკულელთათვის.

14r [ტლზ.] ღვინსში ერთმან მეორეს უშუღლოს და დაჭრას
ან მოკლას.

[ტლ.] ვინ ვის უეფროხოს ცხენი და ზედ მჯდომი
გარდმოვარდეს და მოკედეს.

სი	სი	202
რობ	რობ	რბზ
როგ	როგ	რედ
რიდ	რიდ	რედ
რიე	რიე	რეზ
როე	როე	რეზ
ტოვ	ტოვ	სეთ
ტბვ	ტბვ	სეთ
ტობ	ტობ	სეთ
ტონ	ტონ	სეთ
ტყე	ტყე	სეთ
უკვ	უკვ	სეთ
სია	სია	სეთ
სიცი	სიცი	სეთ

[ტლთ.] ვინ მასხარობით მოკლას ან დაქაშაოს.

[ტბ.] სიკვდილი ყმარწვილთა, რასა ხნისა იყოს მკლელი ან მოკლული.

[ტმა.] სიკვდილი ყმარწვილთა თამაშობაში.

[ტმბ.] ყმარწვილთა თუ ერთმანერთი დაქაჩიონ.

[ტმგ.] ყმარწვილთა ნაძღვეში ერთმანერთს აწყინოს რამე სიკუდილით ან დაშავებით.

[ტმდ.] ვაჟკაცთა ნაძღვეში თუ ერთმანერთი დააშაონ.

[ტმე.] ვინ ვინც ძალად გავზავნოს საღმე და მოკდეს მისი იქ სიკუდილი.

[ტმვ.] ვინ ვინც გზასა სადაც გავზავნოს, მოჯამაგირე იყოს თუ სხვა, და მოკდეს მისი იქ სიკუდილი.

[ტმზ.] ვინ ვინც უსესა ცხენსა თვისსა და გავზავნოს წყალზე ანუ საძოვარზე და წამყუანს რამ დაუშავდეს სიკუდილით თუ დაშავებით.

[ტმთ.] ბატონმა ყმა თუ საქურდილად გავზავნოს და მოკლან ის იქ, ამისის სისხლისათვის.

14V [ტნ.] ვინ მოკლას მსახური და მსლგელი თუისი ანუ დააშაოს.

სიბ	რქე	ს
რპდ	პ	ვ
სიბ		მ
ტა		ბ
რქბ		ვ
ტქდ		ო
უქბ		
ტქ		
სპა	იხ	
სიე ტოა	რქე	

[ტა.] ვინ ვისაც ორმოში ჩაგარდეს კაცი თუ დედა-
კაცი და მში რამ დაუშევედეს სიკუდილით თუ
ღამეებით.

[ტბ.] ვინ ვინც ორმოში ჩასვას და მში რამ დაუშე-
ვდეს და მოკუდეს.

[ტნდ.] ვინ ჩხუბში ორსულს დედაკაცს დაკრას რამე და
შვილი მოსწყუდეს.

[ტნე.] გოჭოვან კაცის სიკვდილი: გიჟმა ვინმე თუ კაცი
მოკლას.

[ტნს.] ნათესავეთაგან ერთმანერთის სიკვდილი.

[ტნთ.] ლაშქარში კაცის კვლისათვის.

[ტა.] ლაშქარში ვინ მოკვდეს.

[ტაა.] მღვდელთაგან ყაზახის სიკვდილი ანუ თუ ლაშ-
ქარში მოკლას აგარიანი ანუ სხვა ურჯულთ.

[ტაბ.] შუამავალი თუ მოკლას ვინმე ბერი თუ მონაზან
ქალი თუ კაცი, მისთვის.

1. რ [ტად.] ვისკინდა ცხენმან ანუ ჯორმან ანუ საკედარმან ვი-
სამაც ვისმე აწყინოს და დააშაოს და ანუ მი-
კლას.

[ტაე.] ვინ მოკუდეს პირუტყუთაგან და ანუ დაშავდეს.	ნიდ	სკა	204
[ტაგ.] ვის კუანდეს კაცთა მზოლოლი პირუტყუი და მი- საგან დაშავდეს ვინმე და მოიკლას.	ნიე	ტოა	
15v [ტოთ.] ზედ დასხმაში თუ დედაკაცს შვილი მოსწყედეს.	სიბ	ნა	
[ტბზ.] ვინც ვინ მოკლას, არ ძალუც სისხლის თხოვნა შკელმწიფოდ, მეფე და კათალიკოზნი ნურც არბევიბეგენ.	რე უიხ	კდ როგ	
[ტპც.] სისხლის სამართალი კელმწიფისა არის და მან უნ- და ქნას და სხვათა არვის უფუძლია.	უიხ რე	კდ როგ	ს ც ძ ც
16v [უგ.] კაცი ვინც მიიცვალოს და შვილი დედისერთი დარჩეს ვაჟი თუ ქალი, მისთვის.	ჟ		3- 3
[უზ.] ვინცა ვინ მიიცვალოს და შვილი დარჩეს და მბ- სუკან შვილიც მოკედეს და დედა ცოცხალი და- რჩეს.	რგგ		ც ჩ
[უც.] მიცვალბულს ვისაც ვაჟი დარჩეს და ქალიცა და ქალი მზითვიანი იყოს ანუ უზიითი.	ტლ		
[უთ.] ვინ მიიცვალოს ასე, რომ არ დარჩეს ვაჟი და ქა- ლი და ქალის შვილი დარჩეს.	იგ		
[უი.] ვინ მიიცვალოს ასრე, რომ ცოლი ორსული და- რჩეს.	რკა	ტლა	ც

უა	
უმ	
რნიდ	უზ
ნივ	უვ
ნივ	
ტლდ	უვ
ნივ	უვ
ოა	
ოთ	
მთ	

[უი.] კაცი ვინ მიიქცვალს უშვილოდ და ცოლი ცოცხალი დარჩეს.

[უიბ.] დედაკაცი რომელი დაქვრივდეს და შვილი არ დარჩეს ანუ თუ დარჩეს.

[უიგ.] დედაკაცი ვინგინდავინ დაქვრივდეს, რა უნდა ქნას, ქმარი რომ შორ მოკდომოდეს.

[უიდ.] დედაკაცი რომ დაქვრივდეს, სარამდის უნდა რომ სხვა ქმარი არ შეერთოს, მარამდის ნუ შეერთავს რასაც; აქაც არ უწესებს, და თუ უმაღ შეერთოს.

[უიე.] დედაკაცი ვინც დაქვრივდეს ასეთი, რომ მას ქმარი კიდევ უნდიოდეს, სარამდის არ უნდა შეერთოს.

[უიზ.] დედაკაცი რომელი დაქვრივდეს ასრე, რომე ქორწინაქმარი იყოს და განუსტრწნელი.

[უით.] დედაკაცს ქვრივსა ობლის პატრონსა შეუა მზითევსა მისაზე ხელი თუ არა?

171 [უი] რომელი დაქვრივდეს, შეუძლია მის შითევზე სხვის დაპატრონება თუ არა?

[უიკ.] დედაკაცი რომელი მიიქცვალს და ქმარშვილი ცოცხალი დარჩეს.

	ნა	ნა	სკდ	206	ს	ა	ა	ა	ა	ა	ა	ა
[უკვ.] ვინ მიიცვალის დედაკაცი ასეთი, რომ იქ მრავლად მისცემოდეს.	ნა	ოგ	ნ	კვ	ს	ა	ა	ა	ა	ა	ა	ა
[უკვ.] ვინცა ვინ დედაკაცი მიიცვალის კმარისა უწინ და უვილი დარჩეს.	ნა	ოგ	ნ	კვ	ს	ა	ა	ა	ა	ა	ა	ა
[უკვ.] ვინ მიიცვალის დედაკაცი უშვილო და კმარი ცოცხალი დარჩეს, მისი მზითვისათვის.	ნა	ოგ	ნ	კვ	ს	ა	ა	ა	ა	ა	ა	ა
[უკვ.] საყდროვანი დედაკაცი ვინ უშვილოდ მიიცვალის.	ნა	ოგ	ნ	კვ	ს	ა	ა	ა	ა	ა	ა	ა
[უკვ.] ქალი ვინც მიიცვალის და უვილი არ დარჩეს, ზითვე მისი მიეცეს მამასა და მამის მამასა და არა სხვასა.	ნა	ოგ	ნ	კვ	ს	ა	ა	ა	ა	ა	ა	ა
[ულ.] სიძე ვისიც მიიცვალის უსახლისკაცი და უვილი და ცოლი ცოცხალი დარჩეს.	ნა	ოგ	ნ	კვ	ს	ა	ა	ა	ა	ა	ა	ა
[ულა.] უშვილოთათვის: კაცი თუ დედაკაცი მიიცვალის უშვილოდ, მათის საქონლისათვის.	ნა	ოგ	ნ	კვ	ს	ა	ა	ა	ა	ა	ა	ა
[ულგ.] მიცვლებულის სულის საქმის გარდაკადამის სახლისკაცთა როგორ მართებდნენ ანუ ვის რა უნდა მიუცნენ.	ნა	ოგ	ნ	კვ	ს	ა	ა	ა	ა	ა	ა	ა
17v [ულდ.] მამისა და დედის საქონელზე და სამკუდრებელზე და პატრიონება ქალთა თუ ვაჟთა, აქცენი თუ მქონე ქალი დარჩეს.	ნა	ოგ	ნ	კვ	ს	ა	ა	ა	ა	ა	ა	ა

რეკა	ტლა	რნი	ს ვ მ ნ უ რ ი
სპდ	სნა	რი	
სპა	ტლბ		
სპე	ქც რბ რ რმზ	რნც რნთ	
	იგ		
	ბ		
	ღ		
სპბ	ნიე		

[ულფ.] შუღლია დანარჩომის ყმაწვილის დაპატრონებისათვის.

[ულფ.] მართალის შვილის და ხსის შვილის დაპატრონებისა და სამკუთხედებისათვის, აქვე ქალთა დაპატრონება.

[ულზ.] ყრუსა და მუწვის, კოკლისა და ბრმის ანუ სხვა ჭირიანთა დაპატრონებისა და სამკუთხედებისათვის.

[ულს.] შვილობილის დაპატრონებისა და სამკუთხედებისათვის.

[ულთ.] ცინც დაპატრონოს შვილი მისი პაპისა და მამის მამულზე, ესე ანდერძით უნდა დაუმტკიცდეს.

[უმ.] ქალის შვილთა დაპატრონება სამკუთხედებსა პაპისასა.

[უმბ.] ეისგინდა სამკუთხედობის დაპატრონება მამის მისთა იმთავან.

[უმგ.] ეისგინდავის სამკუთხედობის ახლოს ნათესავთაგან დაპატრონებისათვის.

[უმდ.] სიკუდილს უკან დაპატრონდეს ქმარი ცოლის სამკუთხედებსა და ცოლი ქმრისასა.

[უფ.] როგორ უნდა დაპატრონდეს ღვინა შევითა მისთა მიცვლულებას უკან, ღვინაკაცს მას რომ შევილის შეილი ენახოს.	ო		
18r [უნა.] ეისგნდავის მიზაბროს კაცმა სიკუდილის დღეს შევილი და ქონება.	რა		ნც
[უნბ.] ვინ ვის მიზაბროს შეილი და საქონელი, შესანახავის მიცემა მართებს თუ არა?	რმა		
18v [უნზ.] ანდერძი მამაკუდავისა.	ქდ	რც	
[უნძ.] კიდევ ანდერძისათვის, რომე კუანდეს მოწამე.	ტღგ	რთ	
[უო.] აგადმუოვის ანდერძისათვის.	იე	რქე	
[უოკ.] ანდერძი რას ხნისას ეთქმის და რას ხნისას არა.	ბ		
19r [უოდ.] მამამ რომ შევილს ანდერძი უყოს და გაუყოს რაც.	რმზ	სპგ	
[უოე.] ანდერძით ვინც თავის ქონება ეხსაც მისცეს.	ია		
[უოვ.] ანდერძით ვინ დააპატრონის ქონებასა მისსა სხვა კაცი ვინცა.	ეთ		
[უოზ.] ანდერძის გაუტეხლობისათვის.	რ		
[უოძ.] უანდერძით ვინც მიიცვალოს ანაზღათ, რომ ანდერძი ვერა თქუას.	ზ		ნც
	ბ.		

[უბა.] ცოლქმარნი ენ მიიცვალონ უანდერძოთ.	პთ	სლდ
[უბბ.] ეინც მიიცვალოს უანდერძოთ, მასუკან შეილი მისიცი მიიცვალოს, დედაკაცი როგორ დაბატრონდეს.	რმბ	სლდ
[უბგ.] აზატის ქნა: ყმასა მისსა ეინც უყოს აზატი ორისა და სამის მოწვით.	იზ	სლდ
[უბდ.] ეინც უყოს აზატი ყმასა მისსა პაენწით.	ლ	სლდ
[უბე.] პაემწით აზატნაქნარს რა დროს მიეცეს წიგნი აზატობისა.	ლა	სლდ
[უბვ.] ეინც უყოს ყმასა აზატი და ისეც მასთანვე იყოს და მუახლე მისივე შეირთოს და დაშეილიანდეს.	ლზ	სლდ
[უბზ.] აზატი ყმისა ქონებითა და რითაც საქონლით აზატი უყოს, ისიც სახელდობრივ უნდა დაუწეროს აზატობის წიგნში.	იც	სლდ
14V [უბძ.] აზატი ყმისა სახლკარიანათ და მამულთ.	კ	სლდ
[უბთ.] ეის ენებოს აზატი ყმისა ანდერძით, აქე თუ სათვისთაო იყოს ანუ სამმო.	ივ	სლდ
[უფა.] რას გზით შეიქნას მხლებელი აზატი.	სდ	სლდ
[უფბ.] აზატნაქნარი კაცი რომ არ უმადლიდეს, მოიწოდეს თუ არა?	ით	სლდ

[ფ.] ვინ სძრაბას დედამა მისი ანუ საცემრად კელი შეახოს ან მთიი ავი რამ გააშყლაფნოს.	სთ								
[ფ.] რომელმან შეიღმან გაუშვას მამა გინა კეთილ-მორწმუნოებისათვის და მამას პატივი არასცეს.	ტე								
[ფ.] მამის უჩი შვილი რომ მამას სიკოცლემოვ გა-ეყაროს.	ვ	ივ							
[ფ.] არა აქუს შვილსა პატივი მამის ალაგს, არცა აქუს შეძლება მამასთან სამართალში სწორედ წასვლი-სა და წადგომისა.	რია								
[ფ.] ბაბის მორიილი უნდა იყუნენ თუ არა შვილის შვილი ქალი თუ ვაჟი?	ჟე რკზ								
20v [ფ.] წისქვილის დახუთვისა და დაგირავებისთვის ამას მოვახსენებთ.	სოდ								
[ფ.] ელისათვის. ვინ სამეფო საქონელი გაავალოს, მის-თვის ამას ვიტყუთ: უბრძანებლად ნუ გაავა-ლებენ, ნურცა სამეფოსა, ნურცა ეკლესიისასა, ვინ გაავალოს და არ გაიგონოს.	ც ტვ	რზ							
[ფ.] ვალის თხოვნისა და დაცლენებისათვის, თუ რო-გორ მართებ დაცლენება.	მ მა რლა	რეთ						რლა რლვ	211

ს
3
მ
ც
3
ა

[ფკბ.] გიროთი ვალის აღებისათვის, რომ გირაო მამუ- ლი რამ იყოს ან პირუტყუი.		რლგ	მდ პდ	212
[ფკვ.] კიდევ გირათი ვალის აღება: ასეთი რამ იყოს გირაო ისი, რომე წიგნში სახელდობრივ არ ჩა- იწერებოდეს.	რმგ	რკვ	იგ	ს
[ფკზ.] მწვალბლის მოწმობისათვის ნუ ირწმუნებთ.	რმდ	რკვ	იგ	ს
[ფკთ.] მოწამე სარწმუნოებისა ღირსი კაცი უნდა იყოს.	რმგ	რკვ	იგ	ს
[ფლ.] ერთის კაცის მოწმობა არ ირწმუნება, აქვე მო- წამეთა პირველ უნდა დაიფიცონ და მეორე იმოწმონ.	რნა	სნვ	იგ	ს
[ფლე.] წიგნის მიწერით და უნებურად მოყუანილის მო- წმობა არა ჯერ არს, აქვე თუ გამტყუნდეს.	რნბ	სნვ	იგ	ს
[ფლვ.] ღარიბთა კაცთა მოწმობა არა ჯერ არს, და თუ ტყუილად იმოწმოს.	ტლე	სნვ	სლე	ს
[ფმგ.] რომელმან ტყუილი მისობლობა ქნას, მისი გარდაედევინებისათვის.	უბ	სნვ	იგ	ს
[ფნა.] ფიცისათვის და უფიცობისათვის, ფიცი თუ რომელზე კამს, რომელზე არა, აქვე ყოველას გამტყუნებთ.			იგ იბ სლე	

21r

21v

[ფნბ.] ეისვანდა სისართლევც გქონდესთ, ფიცს განე- შორენით.	უთ	უბ	სლც
221 [ფნდ.] ტყუილად დაფიცება არა ჯერ არს და ვინ ტყუი- ლად დაიფიცოს, მისი გარდაკდევენებისათვის.	უფ	უბ	სლც
[ფნე.] უშიშრად ლ თის ფიცისათვის.	უფ	უბ	სლც
[ფნწ.] მოფიცარს დრო უნდა სცეს: როდისაც დაიფიცავს, ყოველთუთს გასჭრის, მაგრამ იმისთვის უნდა დაიცალოს, რომე ტყვილად არ დაიფიცონ.	უფ	უბ	სლც
[ფნთ.] ჩვილთა-ყმაწვილთა ფიცი არა ჯერ არს.	სმ	უბ	სლც
[ფჟა.] ეკლესიათა მოწესთა დაფიცებისა და დაუფიცე- ლობისათვის.	სმ	უბ	სლც
[ფჟგ.] ვინ ვის რას სწამობდეს, მისის ფიცისათვის,	სმ	უბ	სლც
[ფჟდ.] ვის ქურდობა შეეწამოს და ტყუილად დაიფიცოს, მისის გარდაკდევენებისათვის.	სმ	უბ	სლც
[ფჟე.] ერთი მეორეს რასმე ედევნობდეს: ჩემი ეს გამარ- თებსო, ან მომეც ან შემომფიცეო, მერმე ამან უთხრას: აგრე იყოს, შემოგფიცაქიო.	სმ	უბ	სლც
[ფჟვ.] ვინ ნაბოგენისა ან მიბარებულისა აშა ქნას და ტყუილად დაიფიცოს.	უფ	სლც	სლც

22 v	[ფოზ.] მეზალუქეთათვის, რომელნი ღარიბთა ძალსა უზემდენ და უკელმწიფოდ წაართმევიდენ რასმე და ანუ შვილსა უცხოს ქუეყანას დაუკარგევიდენ.	კვ	რკ	
	[ფოქ.] ვინ კელისანს რავინდარა წართოს.		ტეთ	
	[ფბ.] ვინ ვის რა ძალად წართოს დაიბრიყოს.		რვ	
	[ფბბ.] ძალად საქონლოს წაართმევისთვის ან თუ თავისას ამსგავსოს და უმსაჯულოდ წართოს.	მე	რკ	სწა
23 r	[ფგ.] სამნისა და სამძღერის გარიგება და მოწმით დაძტოცებისათვის.		ტყზ	
	[ფბდ.] მამულის შეცილებისა და სამსღერის დაქცევისა და სამნის მოგლეჯისათვის და მამულის წართმევისათვის.	მშ	სნზ	სმბ
	[ფვ.] ვაჰართა გარიგება ბრძანებითა კელმწიფისითა დაქაიგიონ სიმართლესე და უნახონ საწყაო და სასწორი და ადლი და ლიტრა.		ტქ	
	[ფფა.] ვაჰართა დაქეწონ კაცი თავსა, რომე ერთმანერთი არ იბრიყონ, აგრევე გასასყიდელი რაცა სწორედ გაყიდონ.	ტპვ	ტქ	
	[ფეკბ.] ვაჰართა შუა ვინ საქმეს ურევიდეს და აგაკოზბდექს ანუ შეაკოლის რასმე ერთი მეორეკა.	ტპბ	ტქ	

2.34	[ფაგ.] გაჭართა, რომელთაც იქურდონ ნაკლებითა აღლი- თა და სასწორითა და საწყაოთი, მისი გარდა- კლდენება.	6	ტყ		
	[ფედ.] თუ უკელმწიფით თეთრი მოსკრან, კული მი- ეჭრასთ.		ტყ		
	[ფჟე.] გაჭართა სწორედ და მართებულად ისარგებლონ, ართუ გზიდაშ გასვლით და ურიგოთ.		ტყ		
	[ფჟვ.] გაჭართა თუ აღებ-მიცემაში დაატყუნ უცოდ- ნარი და საბრალო კაცი.		ტყ		ს
	[ქბ.] კაცთა ვინც რაგინდარა იყიდონ საამხანაგოთ, ერთი მეორეს გაუმტყუნდეს და ტყუილად ფი- ცოს.		რკე		3 2 6 3 3 2
	[ქგ.] ამხანაგთა და გაჭართა ერთმანერთს ტყუილის ფიცით რაგინდარა შეატყუნონ და ერთმანერთი იბოიუნ.		ტლე		
	[ქდ.] ვინც თავისი ამხანაგი იბრიყოს და ძალი უყოს.		რგე		
2.35	[ქვ.] სვლიდასა და გასყიდვაში შეტყობინება სახლის- კაცთა და მოწმით და სიტყუით და ნიშნით და- მტკიცება კას გამობიებით უნდა, სყიდვა რომ სხვისა არა ჩაუწერონ რა.		სმა ტნიზ		რნია რნიზ

[ქი.] ნასყიდობისათვის: ვინ დაიხსნას. მამა ვალისაგან, მისი მამული შვიდს წლამდე გირაოსაკით ქონდება. თუ პატრონმა ვერ დაიხსნას, ჩასყიდათ დარჩეს.	სე	216
[ქია.] თუ ვინ გაყიდოს სახლი და საღვთური მისი ქალაქს გალაგანს შიგნით.	სმა	ს
[ქიბ.] მღვდელმან ეინც გაყიდოს სახლი, კიდევ მღვდელმანვე უნდა იყიდოს.	სმბ	ს
[ქიგ.] ვინ გაყიდოს წისკუთი სივლასაკისათვის.	სმგ	ს
[ქიდ.] ვინ ყიდდეს რასაც რაგინდარას და ეროს კაცს შეროგდეს და ფასი გარდასწუტონ, მასუკან შემულა და სხვის მისყიდვა შეუძლია თუ არა?	იდ	3
[ქიე.] კიდევ სყიდვა-გასყიდვისათვის: ვინ რა გაყიდოს და ბეი აილოს და მასუკან შეეშალოს, თუ მისყიდველი შეეშალა, ბეი ერთი ორად მისცეს, და თუ ამღებები შეეშალა, ბეი დაეკარგოს.	სმა	9
[ქივ.] ვინ ვის უთხრას: მიყიდე ესე ჩემთვისაო, და უყიდოს რაგინდარა მამული და კისთვის რომ იყიდა, თეთრი გვიან მოსცეს და მანამდის მოსავალი რომ ამან ჰაგოს.	კმ ჭმ.	ს
რც	რნია	რნია

<p>[ქთ.] ვინ გაყიდას სახლი და ვინც იყიდას იმ ახალ- ნაყიდეში საქონელი იპოვის, როგორ მართებეს ამისი.</p>	სნე	რკზ	რნიბ	
<p>[ქკ.] ვინც ვისგან იყიდას ყმა კაის პირობაზე პირო- ბით, რომ არ იყოს ავიო, და მასუკან ავი გა- მოღვეს.</p>	კა		რნიბ	
<p>24v [ქკა.] ვინ გაყიდას ყმა პირობით და ბორჯლით ავი თუ კაი, ბორჯალი გავიდეს და სიავე მაშინ შეატყოს.</p>	ც	კბ	რნიბ	
<p>[ქკბ.] ვინ ვისგან იყიდას ყმა კაის პირობაზე, გასინჯოს და ბორჯლის გასელამდისვე მავნი სიავე იპოვოს.</p>	ღ	ლმ	რნიბ	
<p>[ქკგ.] ვინ ვის მიყიდას ყმა თუ მოახლე და უთხრას -მავნივე: ეს ამადა ამის საქმის პატრონია თუ ავისა თუ კარგისა.</p>	ფ	ლვ		
<p>[ქკდ.] ვინ იყიდას სხვარჯული ანუ ურჯული მსახური თუ მუხალე, აქვ მთი აზატის ქნა.</p>	გ	სვ		
<p>[ქკე.] ვინ გაყიდას სილარბისათვის შვილი, ვინც იყი- დას, მან სხვას აღარ უნდა მიყიდას. გაყი იყოს თუ ქალი, თუ იმისმან პატრონმა დახსნა მოინ- დომოს, უნდა დაქსნენენოს.</p>	ი	სე		

<p>[ქსა.] ვინც გაყიდოს ოთხფეხი რაცა და ან იყიდოს, სიკეთის პირობა მისცენ, რომე სიღვე არა სკირდეს რა, ცხენი იყოს თუ სხვა რაც რა.</p>	<p>○</p>	<p>სმდ ტყც</p>	<p>ნიე რნიე შ როგ</p>	<p>218</p>
<p>[ქლ.] მოწმით ვინც გაყიდოს კარი, რომე მში ავი არა იპოებოდეს რა, თუ ვინ იცის გამოაჩნდეს ანუ ნაჭურღალი იყოს.</p>	<p>○</p>	<p>სმე</p>	<p>ნიე რნიე ჟ</p>	
<p>[ქლა.] გრევე: ვინც გაყიდოს ფური, როგორც კარის პირობა დასდევან, ისრე ფურის მოწმით, რომ ავი არ იყოს.</p>	<p></p>	<p>სმე</p>	<p>რნიე</p>	<p>ს ა მ ა ვ გ ა ვ მ ი</p>
<p>[ქლბ.] ვინ იყიდოს ნაშოფარი პირუტყუი თუ რაგინდარა.</p>	<p></p>	<p>ჟა</p>		
<p>[ქლვ.] ვინ გაყიდოს ქუევირი ანუ სხვა რაც რა კურკული.</p>	<p></p>	<p>სმც</p>		
<p>[ქლზ.] ვენაკისა და ბაღისა და ბოსტნისა წლის მოსავლის გამოსყიდველთა და მსკიდველთათუის.</p>	<p></p>	<p>სმთ</p>		
<p>[ქშა.] ვინ ვის რა მიზაროს და ვინც მიზარა, იმის სახლს ცეცხლი შეუკიდოს ან არეულობა მოკდეს და იმ საქონლის აშა ქნას.</p>	<p>ტე</p>	<p>რმც რმთ</p>	<p>პც პთ</p>	<p>სს</p>
<p>[ქშბ.] ვინ ვის რა მიზაროს და ის საქონელი ყაზანხა წაიღოს ან თუ ტყუილად მოიგონოს, ეისაც ებაროს, მან ან მოკიდეს და იმისა სახლის ცეცხა დაუემბლოს.</p>	<p>ტზ</p>	<p>რმც რმთ</p>	<p>პც პთ</p>	<p>სს</p>

<p>275v</p> <p>[ქმგ.] ვის ვისი რამი რაგახდარა საქონელი ებაროს და ქურღმა მოპაროს, თუ ქურდი გამოჩნდეს, ის არის, თუ არა ჩნდეს ან ტყუილად ამბობდეს, ასრე ქნან, როგორც აქ უწესებ.</p>	სკზ	სია	ს	3	3
<p>[ქმს.] ვინ ვის მიაბაროს პირუტყუი რაც რა ფერი ფასით თუ უფასურად და მას დაუშავდეს რამე.</p>	სკვ	სნ	ტმბ	ს	3
<p>[ქნბ.] ვინ გააქირაოს წისქული და ვინ იქირაოს, მისთვის.</p>	სკთ	სოვ	ტმა	ს	3
<p>[ქნგ.] ვინ ვისგან ითხოვოს ქირით ულაცი და მართებულზე ნამეტნავი აკიდოს, ანუ მოატეხინოს რამე ან დაუკარგოს ან მოატაცებინოს ვისმე.</p>	სოვ	სოვ	სოვ	ს	3
<p>[ქნდ.] ვინც ითხოვოს და იქირაოს საბრალოსა და ღარიბისაგან რაც რა, ულაცი და ქირა თუ მაშინვე არ მისცენ.</p>	სლ	სლ	სლ	ს	3
<p>28r</p> <p>[ქნე.] ვინ ვისი პურუკელი რაც რა ითხოვოს, დაუკარგოს ან წაუგდინოს. ან გაუტეხოს.</p>	ვბ	ვბ	ვბ	ვ	3
<p>[ქნვ.] აკელმწიფის მოკელენი და მოსაქენი დადგენ სამსახურზე კელმწიფისაზე რა, იდგენ. სანამ არ ათაონ, მანამდის სხვას საქმეში ნუ გაერევიან.</p>	რკბ	რკბ	რკბ	რ	3
<p>[ქნთ.] რომელმან გააგოს საქმე კი და რომელმან ავიშმათოვეს.</p>					

ტყა

[ქა.] კელოსანთა ოსტატნი რასაც მკოდნენი იყუნენ და შვირდი ყუნდეს, მთუან კამს ესე შვირდის კარვად გასწავლება და საოსტატოს უთხოვნელობა.

ტყა

[ქა.] კელოსანთა რას დროს იკელოსნონ რასაც ფერზე ნარდათ თუ დღით, როგორც პატრონს უნდოდეს, ისრე უნდა ვააკეთონ.

ტმდ

ტმე

[ქაბ.] კელოსანთაგან რაგინდარას წაკედნისა.

ტყა

ტმე

[ქაგ.] კელოსანთა სახელოსნოდამ მოიბაზონ რამე.

ტყა

ტმდ

[ქად.] კელოსანთა საკელოსნო წაკედნინონ რასმე ან დაუკარგონ.

ტყა

ტმე

[ქაე.] კელოსანთა კელში კელფასი გჭიროს და საკელოსნო მოაბაზრინონ ვისმე.

ტყა

ტმე

[ქაგ.] კელოსანთა კელში საკელოსნო მიკდომილის ლაშქრისა და თარეშისაგან წაუკდეს.

ტყა

ტმე

[ქაზ.] კელოსანთა ვისაც რა გასაკეთებლად ქონდეს და გირაოდ დასდევან.

ტყა

ტმე

[ქაძ.] კელოსანთა კელში საკელოსნო დაიწვას უნადელოლობით თუ მოელოთ.

267	[ქოა.] მუშანი და მოჯამაგირენი რას დროს მუშობდენ პატრონისა დარიგებაზე, თუ წაკდეს რაზე, უბრალო იყუნენ, და თუ თავიანთთავად ირჯე-ბოდენ და წაკდინონ რამ, ზღონ.	ტყბ	
	[ქობ.] მეწისქულითა თუ საფქუავე წაკდინონ მათის მოუვლლობითა ან მოიპზრონ და ან მოაპარ-ვინონ ვისმე.	ტყდ	
	[ქოდ.] ერთმან კაცმან რომ თავის ნაბჯას ცეცხლი მო-უღდეს და იქიდან წაეიდეს და სხვის ენაკა ანუ ყანას წაეკიდოს.	სკა სკვ ტკც	რკბ რკმ მ ნ ც ვ ო
	[ქოე.] თუ ვინმე ნდომით დაწვას სხვის სახლი ანუ ძნა, ის დამწველი ცეცხლში ჩაიწვას.	სკდ სკლ	რკა რკბ რკა
271	[ქოვ.] თუ ვინმე კაცი კაცს შეუყენოს და სხვას სახლი დაუწვევინოს, დამწველსა მის თავი მოეჭრას.	სკდ სკლ	
	[ქვბ.] ქვეყნის საიმძღვარი და სამანი ამებით უნდა და-მტკიცდეს.	ტყბ	სმა
	[ქვგ.] ახლის სოფლის აშენებისათვის და მისივე სა-მძღვრების გარიგებისათვის.	ტნივ	
	[ქვდ.] კელმწიფის ნაბოიებს ალაგში თავადთა თუ სო-ფელი ააშენონ ან გლეხთა მთა გასტეხონ.	ულ	221

<p>[ქვ.] ახალის სახლის აშენებისათვის. ეინ ამუნტედეს სახლსა. ახალსა, გაუფუთხილდით, რომ არავინ დაშვადეს, არავინ მოკუდეს, თუ მოკუდეს, მისთვის.</p> <p>[ქვ.] ვინცაინ მონიდომოს თავის ალაგში მალაღის სახლის აშენება, არ დაეშლების, მიგრამე ასე ნუ აამბილდებს, რომ მეზობელს დაუშვალოს.</p>	<p>ქვ</p> <p>სნიგ</p> <p>სნიშ</p>	<p>სნიშ</p> <p>რლობ</p> <p>რლობ</p>	<p>122</p>
<p>[ქვ.] ვის ვის სახლზე სახლი ედგას ან ქუეთი იქედოდეს ან ზეითი, და თუ დაიქცეს, როგორ უნდა ააშენონ ან როგორ უნდა გარიგდენ.</p> <p>[ქვ.] პოენისათუის: ქალაქსა თუ სოფელსა რასაც ალაგს სად იპოეონ ქანი რისაც იქროსი თუ ვერცხლისა. ანუ, სხვა რაგინდარისა.</p>	<p>სნი</p> <p>რპა</p>	<p>ს</p> <p>ა</p> <p>ა</p> <p>ა</p> <p>ა</p> <p>ა</p> <p>ა</p>	<p>123</p>
<p>[ქვ.] პოენისათუის: ეინ იპოენოს საქონელი საკნაგში თუ სახლოს აშენებაში თუ სხვას მუშაობაში საქონელი ძველთაგან შენახული.</p>	<p>სნიდ</p> <p>სნიე</p>	<p>რპა</p> <p>რნიე</p> <p>რპე</p>	<p>124</p>
<p>[ქვ.] ეინ დაკარგული რაცა იპოენოს პირუტყვი რაგინდარა ანუ სხვა რაგინდარა მინდორსა თუ სადაც, იქ ნუ დაავდებს, მოლაროს და წასხას სახლსა თვისსა, რა ეკებდენ და კმა ესმას პატიონისა, კედში მისცენ.</p>	<p>ქვ</p> <p>ლთ</p> <p>სნიდ</p> <p>სნიე</p>	<p>სნიდ</p> <p>სნიე</p> <p>უშ</p>	<p>125</p>
<p>[ქვ.] ეინ იპოეთო დაჭრილი მკედარი კაცო ქალაქსა თქუნესა სიახლოქისა.</p>	<p>სნი</p>	<p>სნი</p>	<p>126</p>

[ლ.] ქურდისა და ყახახის შეხახუა არ არის შართი-
ბული არცა კელმწიფეთაგან, არც თავადთაგან,
ნურცა შეინახვენ.

[ლა.] ქურდობისათვის: ვინც დაიჭირით ქურდი, არ
შეგიძლიათ და არცა გაქუთ ბრძანება მოკლათ
ან წააკლინით ვინმე, თუ არ გაიგონოს და წა-
აკლინოს უკვლმწიფოდ.

[ლბ.] ქურდობისათვის: ვინ დღისით რამე მოიპაროს
თუ ცხადად თუ იღუშლად.

281 [ლგ.] ლამით ქურდისა და საზღაურისა და გარდაკდე-
ვინებისათვის.

[ლდ.] ვინც ვისი სახლი ქურდობით გატეხოს, მისი
გარდაკდევენებისათვის. ბერძნულში ამგე რიგზე
საქონლო უწერი.

[ლი.] ლამით ქურდისა და მოკულისათვის.

[ლიგ.] შეიღმნ თუ მამას მოპაროს რამე და შეამწიონ.

[ლიდ.] ნასყიდი ყმა ვისიც ქურდობდეს და მოეპაროს
რამე ან თუ პატრონი აქურდებდეს.

[ლიე.] პატრონმა ყმა თუ საქურდლად გაგზავნოს და
მოკლან.

უთა

რდ
კთ რნ

ტია რიზ

ტიბ მდ რიზ შ მდ რნიპ რნა

მბ მდ რკა შ მდ რნა

ტიგ რიზ

სკგ რმი

ტით უკგ

უკგ

ს
3
მ
მ
უ
რ
ა

[ლივ.] კიდევ: თუ პატრონმა ყმა საქურდლად გავზავნოს და დაიჭირონ.	ჟუდ	
[ლიზ.] ვინ ვისი სახლი გატყვის ქურდობით და ის ქურდი თუ შიგ მოკლან მზის ამოსვლამდე. თუ მზემ უსწროს, ორისათვისაც აქ ნახეთ.	სკბ	
[ლიძ.] ვინც წავიდეს პატრონისა საქონელთა საქურდლად.	ჟუგ	
[ლიკ.] ვინ ახალს ნასყიდს ყმას ქურდობა შეამჩნიონ.	ლუ	
[ლიბ.] ვის რა მოპარონ ქარვასლაში ან სასირაჩოში, მისთვის.	ტეე რძთ რან	რანდ
[ლიგ.] ვინ ვისაღც მოსამსახურის ნაპარეც შეინახედდეს, დამალედდეს ანუ გამცემლობას შერებოდეს.	ლდ	რლზ
[ლიზ.] პირუტყუთა მოპარვისათვის და მოტაცებისათვის ანუ უმსაჯულოდ წაართვის ვინმე ვისმე რამე.	მდ მე	მდ მე
[ლიძ.] პირუტყუთა მოტაცებისათვის პირუტყულად ანუ ცოტა.	მდ მე	მდ მე
[ლიბ.] ნაშროგისა საქონლის მონასყიდეთათვის.	მდ ლუ	მდ რიზ რამბ
[ლილ.] ვინ ვის ყანაში შეიპაროს და დაუწყოს ჭკა.	ჟუა სო	
[ლილე.] ვინც ცენაკში ვისაშიაღ შეიპაროს და შევიდეს და დაუწყოს კრეფა.	სოა	

[ლღვ.] ვინ ვისი რა შეკვამოს, მისთვის.	ლე	ტკზ	უზ
[ლღს.] ვინ ვისი ყმაწვილი და შვილი ქრისტიანთა მოიპაროს და გაყიდოს, ესე ვისაც შეაჩნდეს მარტოა.	სნზ	რულ გდ სკდ	რნით რიდ
[ლმ.] ეკლესიათა მკურნებელთათვის.	იზ სნთ	რულ სკდ სპზ	გ დ
[ლმზ.] ვინ ეკლესიის შეწირული რაცა საქონელი მოიპაროს.	ტკა	სბ	გ
[ლმე.] ვინ გაცარცოს მკუდარი ანუ საფლავი მკუდრისა აქვ კიდევ: თუ მკუდრისა რაგინდარა საქონელი დამალოს.	ტკა ტო	სბ ტო	გ
[ლმთ.] ყაზახისა და ქურდისა და ავზაყისა კაცთა მპარავისა სატანჯველთათვის, აქვ: რარიგი ქურდი და რარიგი ყაზახი უნდა კრან ანაზე.	ტკა ტო	სბ ტო	გ
[ლნ.] ქურდისა და ყაზახის ანაზე აგება, რომ ეკლემწიფემ ბრძანოს, ვისაც უბრძანოს, მან როგორ უნდა ქნას.	მე	ტკე კ	სოზ

[ლზ.] რომელნი სიკუდილის ღირსნი კელმწიფის ბრძანებითა სიკუდილის მიეცნენ, მათი მიწის ღირსება და უღირსება.	სნიგ	ოგ ოდ	რეთ ს
* 101. [ლთ.] ვისაც გაუპაოოს ყმა და მოსამსხურე და იპოგოს ვისთანც, რა მართებს გარდასაკადი.	როე კდ	ოგ ოდ	რეთ ს
[ლჟ.] ვინ ვისასაც ყმასა და მსახურს მალევედეს და მალე-ვით იმსახურებდეს, მას რა უნდა გარდაკდეს.	როე კე	ოგ ოდ	რეთ ს
[ლჟა.] ვის ერთმანერთის გლეხი და მკუიღრი ყმა ყუანდეს.	როე კდ	ოგ ოდ	რეთ ს
30v [ლო.] ვინცაგინ აყმოს თავისი თავი თავისის პირით ვისაც თავის თავის კელთა მქონემ კაცმა.	ლზ	ოგ ოდ	რეთ ს
[ლოზ.] ვინც ვისი მუხალე შეიქნას თავისის პირით თავისი თავის კელთა მქონე დედაკაცი.	ლზ	ოგ ოდ	რეთ ს
[ლზა.] შემოხვეწილის ტყუისა და კაცისათუის.	ლზ	ოგ ოდ	რეთ ს
31r [ლზგ.] სად გაგმარჯოს და იშოგნ[ო] ტყუე ქალი ლამაზი და თუ საცოლოდ შენთვის მოინდომო.	სნი	ოგ ოდ	რეთ ს
31v [ლჟე.] მართლმადიდებელნი ქრისტიანნი მწველებელთა ქალსა ნუ მისცემენ და ნურცა იმათას ითხოვენ და თუ ვინ იცის შეუღლდენ.	ობ ტიგ	ოგ ოდ	რეთ ს

[ლევ.] მწველებელთა თანა ქრისტიანენი შეუღლებას ნურ- ვინ ყოფენ.	ტივ
[ლუშ.] ურიათა, თათართა [და ლათინელთა] ნურც მისცენთ ქალსა და ნურც მათს ქალს მოიყუანთ ცოლად.	ტივ
[ლექ.] [ლათინელ]თა ქრისტიანენი ნუ დაემძახლებიან და თუ ესე სიტყუა არავინ ირწმუნოს, მისაფის.	ტივ
[ლეთ.] ვინგინდვენი როგორამ და სჯულიერის საქმიდამ გა- ვიდეს, მას რა უნდა გარდაკდეს.	ნით
[ყ.] ცოლმა თუ ქმარმა, რომელმაც სჯული დააგდოს, ამაზე განეშორონ მეუღლენი თუ არა?	რნიშ
[ყბ.] გაუროსათვის: გაყრა ძმათა, მამულთა გაყოფა წიგ- ნით, და თუ წიგნი არ იყოს, ის გაყრა არ და- იჯერება.	რიგ
[ყგ.] ვინგინდვენი გაიყარენ ძმები და ერთმანერთისა- თუის რომ ელაღატებინოსთ და ერთთა და ერთს ძალი დამართებოდეს.	რკც
[ყდ.] შეილთა ვისასაც მამული დარჩეს, ვაჟთა თუ ქალ- თა და იყრებოდენ და იყოფდენ, როგორ უნდა გაიყონ ან ნაბიჭვარს რა მიეცემის.	სნა
[ყვ.] მამის საქონელი დაძმით როგორ უნდა გაიყონ და გაიწილონ ფარაჲ თუ სხვა საქონელს.	სნბ სნდ

[ყზ.] რას დროს მოინდომონ ძმათა გაყრა და იყრებოდენ, ჯერ უწინ რძლებს მათი ზითევი და კერძი გალუღვან და მერმე თვითონ გაიყონ საქონელი.	ტნიპ	რზ	228
[ყვ.] მართალის შევილისა და ნაბიჭურისათვის გაყრამი ნაბიჭურას წილი მიეცემა რამე თუ არა?	კბ სპდ სნა	რი	
:21 [ყთ.] ვინ აიღოს ვალი და თავდები მისცეს და გიროაკა ანუ გიროაო არა.	სგ რლდ	რლდ	
[ყრ.] რომელმან ვალი მისცეს ვისაცა და არ აიღოს გიროაო.	რლა	რლა	ს
[ყია.] ვინ ვისი სახლიდამ გამოიტანოს გიროაო ვალისათვის უსამართლოდ.	რლდ სოე	რლდ	მ
[ყიბ.] ვინ გამოიტანოს ვალისათვის გიროაო ქურივისა სახლიდამ.	სით	რლდ	მ
[ყიგ.] ვინ ვის რამ ავალის პაემნით და პაემანს უწინ სთხოვოს.	რლთ	რლდ	მ
[ყიდ.] ვინ ვის რა ვალათ თეთრი თუ ფლური მისცეს, იმრიგევე უნდა მისცეს თუ არა? თუ პირობა დაუსცთ, იმრიგევე უნდა მისცეს.	რმ	მვ	
[ყიე.] ვინ ვის რა ავალის და ოცდაათის წელიწადს გაეწლოს, ეთხოვნოს ან თუ არ ეთხოვნოს, ერთის გზით არ მიაცემინებს ესე.	კბ რლდ	რლდ	მ

[ყოფ.] ვინ ვის გიროსავეით რაც რამ დაუღვას და გაყიდოს გიროს მსგავსად სახლი ანუ ბალი ანუ ბოსტანი.	რბ	ლთ		
[ყოფ.] ვინც ვის რა ავალს და გიროს გამოართვას, თეთრის პატრონს ექრებოდეს თეთრი და გიროს გაყიდოს.	რა	რლ		
[ყკ.] თუ დაგლახავდეს ძმა შენი და ყოდდეს მამულსა ვალსათვის, დაისნათ ვინმე და მოაჩინოთ დაჭირებისაგან, მამული მისი გიროსავეით გკონდესთ და შეიდ წლამდი დახსნას ეცადოს, უნდა რომ დახსნევინით.		სმ		
[სკა.] ვის ქონდეს მამული გიროსად რაც ფერი, მისი მოსავალი ბეჭრი ეჭამოს.		სლდ		
[სკკბ.] ვინც ვის რა ავალს თეთრის პატრონმა, ვერვინ გასარჯოს ამღების მეტი და არც შეიღოს აღებული მამას ეთხოვოს.		რგ		რბ
[სკგბ.] ვინც აიღოს ვალი და გაიპაროს, ეთხოების სახლისკაცთა მისი ვალი თუ არა?		რმე		
[სკდ.] ვინც ვისგან ვალი აიღოს და მალ მოკუდეს, მოვალეებს როგორ მიეცეს მისი საქონელი ან როგორ გაუჩიგონ.		რლე		რლზ

ს
3
მ
ს
ვ
ვ
ა

	ილ	სე	ოძ	ს	ვ	მ	ხ	წ	ჭ	ც	ძ	წ
[ყაბ.] ღელაკატეფან თავდტობა არა ჯყერ არს.			ოძ									
[ყაზ.] ორთა მოწამეთა კარგად გასინჯვა უნდა და თუ ერთეთითი გამტყუნდეს, მისის გარდაუდევინებობათუის.	ილ	ტლმ	სნმ									
პ4r [ყათ.] მებატონენი რას ღროს იყრებოდენ, ხარბობით და მემშურნობით ნუ იქმონენ, რომ საყდროვანნი წილში ჩაავდონ და დაჩაგვრით დაიმორჩილონ.		ტმ										
[ყოვ.] სასაფლაო, ხატი და ჯვარი და საყდრის მამული საერთოა. თუ არ გაყოფენ, ისი სჯობს, ნურც გაყოფენ. გაყოფა და წილში ჩავდება არ იქნების.		ტმ										
პ4v [ყპმ.] შეილობილის გაშორებისათუის და გაყრისათუის ასრე იქნას.		სპე	რ						რნმ			
[ყბთ.] ძმაფიცთათუის იქნების და ან გზა აქუს ძმაფიცის შეყრასა თუ არა?			რგვ						რნთ			
[ყგბ.] ბეგრისათუის რასაც ქვეყანასა და ალაგს საკელმწიფო თუ სათავადო რაც ფერი სდებია, ისიც უნდა გამიფრთვას, არა ნამეტნავი.		სობ	უქზ									
[ყგბ.] კიდევ ბეგრისა და გამოსადებისათუის. აქავ, ღალა თუ რამდონზე უნდა აიღონ.		სობ	უქმ									სნ
[ყგდ.] საბედნიეროს ძღვენისათუის.			უქთ									

	სო	რლზ	
35r	[ყვე.]	სო	სითარხნისათვის, იარაღთა მკეთებელთა და მხატვართა და აქიმათა სითარხნისათვის და მოკვადგეთა განთავისუფლებისათვის.
35v	[ყვზ.]	ტნიდ	რომლისა ქალაქისა სიახლ[ოქ]სა გატყდეს ხომალდი, მას ქალაქის კაცს მიშველება და მოკვადგება ვალად აძეს.
35r	[შიდ.]	ტნდ	[შიდ.] უკეთუ კაცი ხედვდეს, რომე თავისი ცოლი სწამლევდეს ანუ თუ სხვაზე ვიზედმე ირჯებოდეს იმროგს საჭესა.
35r	[შიზ.]	როთა	გლუხთათვის და პატრონ-ყმობისათვის. აქვე, რომელთა გლუხთა არა ქანდეს მამული და მიწა წყალი.
[შიტ.]	რაქე	რაქე	გლუხთა უღიერად მიპყრობისათვის: ენგინდაეინ გლუხი მართებულზე ნამეტნაეი გასარჯონ და მოკუდეს.
[შით.]	ტნი	ტნი	გლუხთა და უქონელთაზე ვისგანმე ძალის დატანება და ვისგანმე შებრალება.
[შქდ.]	უიე	სქე	[შქდ.] ეინ ვის გუჭოფოს ყანა თუ ვენაკი.
35v	ტქბ	სლე	[შქდ.] ეინცაეინ ვის მოუჭრას ხე ხეხილნარი ანუ ეენაკი, მისი გარდაკდეინებისათვის.

<p>37v [შმბ.] აქიმთათვის და მოქადაგთათვის, რომელნი არიან ქალაქსა და ქალაქს მკურნალად, თუ საკორციელოდ თუ სასულიეროდ.</p>	<p>რლზ</p>
<p>[შმგ.] აქიმთაგან წამლის მიცემა და აქიმობა ვისგინდა-ვიზე ავით თუ კარგად, ორისასევე აქვე მოგახსენებთ.</p>	<p>ტპე</p>
<p>[შმდ.] აქიმთა ვინ რა საქიმო მისცეს სასულიეროს მკურნალსა თუ საზორციელოს, მისი გამოერთმევა აღარ შეუძლიათ.</p>	<p>რლმ</p>
<p>[შმე.] გავიქება პირუტყუთა აქნახეთ, თუ რისაგან მოკლებიხს ანუ პატრონმა მისმა რა უნდა ქნას.</p>	<p>ტყმ</p>
<p>[შმთ.] ვინ ვის წაუხდინოს კირნახული რაცა ამით, რომ წყალი მიიყვანდეს, თავისი მორწყოს, მასუკან გაუშვას და იმ წყალმა სხვის რამ წაუკდინოს.</p>	<p>ტპდ</p>
<p>[შმწ.] დაბეზღებისათვის: ვინ ვის დააბეზღოს ცილისწამებით სამღრღველონი ანუ ეპისკოპოსნი.</p>	<p>ტი</p>
<p>[შნთ.] დაბეზღებისათვის: ვინ ვის დააბეზღოს და სძრახოს მოსამართლესა წინაშე და მასუკან მართლად საბუთი ვერ უყოს.</p>	<p>რმ რფბ</p>
<p>[შა.] ვინ ვინც სძრახოს ჯარში და მოსამართლეს დაბეზღების მსგავსად მოხსენდეს ანუ ცილისწამებით აღებდეს ავის ქნასა.</p>	<p>რმ რფბ სიდ</p>

38r

პიჩ	[შაბ.] პირუტყუთა თუ კართმანეროს შუღტონ და ერთ-მანეროთი დაკოცონ.	ტპე	სიყ სით	რეე	134
	[შაგ.] ვინ ვისასაც პირუტყუს დაკრას და მოკლას.	უბ უიგ	სიხ სლთ	რეე სნე	
	[შაქ.] თუ ვინმე მოკიდოს ორმოს თავი და აღარ დახუროს, წყლისა იყოს თუ პურისა, მაში პირუტყუი ჩავარდეს და მოკუდეს.				
	[შათ.] პირუტყუი წმიდა თუ უწმიდური ვისაც ვისაც ორმოში ჩავარდეს, ან სახლი დაეცეს ან სათივე ან სათივის პატრონმა შეაფთხოს.		ტპა	სნე	ს ს ს ჰ ჰ ს ს
პიჩ	[შოა.] მებაღეთათვის: რომელნი სციიდენ საზიეროთ თუ სხვათათვის.		ტპზ		
	[შობ.] მეცხვარეთათვის: მეცხვარემ თუ თავის მოუღელელობით და უღონობით ნადირს წააკუნინოს რამე.		ტპვ		
	[შოგ.] მეცხვარემ თუ თავის გაუფთხოველობით ვისმე რამ მიაპარინოს ან თუ თვითონ მოიპაროს.		ტპვ		
	[შოდ.] მეცხვარემ თუ თვითონ დაკრას რამ და ან ნადირს წააკუნინოს ან თუ ასე რიგათ მწყსიდეს, რომ დაგორებულნი ქუა ეცეს.		ტპვ		

	ტპ		სმე
3:V	ტპ		
[შოე.] მეცხარემ თუ შენებაზე მართლა არ მოუბაროს, იმით წაკდეს და ან მოკუდეს ცხვარი.	სნიხ		
[შოე.] ვინ რას მწყიდეს და აებარებინოს, მეცხვარე თუ მეველე, თუ რაც მწყემსია და ამ მწყემსთ წაკვლი- ნონ რაზე რასაც გზით, ყოველი აქ უწერია.	ტოთ		
[შბგ.] მფრინველთათვის: ვინ პოვით მფრინველი ბუდესა ზე და ყუეს ბარტყები, მისთვის.	ტპ		
[შპთ.] ექსორობისათვის: ვინ ვისგნია უნდა შეიქნას ექსოროა, აქვე გზებს გაჩვენებს და თვითო თვი- თოდ მოგახსენებთ.			
40r			
[შე.] კელმწიფეთა ექსორობა მთვან იქნების, რო- მელთაც დიდებულთა და თავადთა დაუსომთ, აგრემე კელმწიფემ თავადს უყოს ექსოროა.			

ს ქ ო ლ ი მ ბ ი

- 183: მ. შიითყს. დავუიანებოდეს. მე. ზითუეს.
- 185: ოც. მოსარბეულად. ოთ. დასარბეულად.
- 186: შგ. გარდაკდეუინება.
- 187: რკდ. გამორთმეთისათვის.
- 189: რმე. გამომრჩეულთათვის.
- 191: რჟც. აქნუინოს.
- 192: სზ. სამდღრელოთა.
- 194: სკდ. მორთმეუა.
- 198: [სკვ]. აძლელდეს. [სოზ]. მქცეუელი.
- 202: [ტგ]. ნაძლელში.
- 203: [ტნა]. დააშაეებით.
- 204: [ტპზ]. არბეუინებუნ.
- 205: [უკ]. ზითუეზე.
- 211: [ფკდ]. დაკლუენიბისათვის; დაკლუენება.
- 212: [ფშვ]. გარდაკდეუინებისათვის.
- 213: [ფჟდ]. გარდაკდეუინებისათვის. [ფჟე]. ედეუ-
ებოდეს.
- 214: [ფოზ]. დაუკარგედენ. [ფზბ]. წართმევისა-
თუის.
- 215: [ფფგ]. გარდაკდეუინება.
- 219: [ქწც]. გავრეუიან.
- 221: [ქობ]. მოუულელობითა.
- 222: [ქვვ]. თუ მოკუდეს [თუ მოკუდეს და მო-
კუდეს.
- 223: [ღგ]. გარდაკდეუინებისათვის. [ღდ]. გარდა-
კდეუინებისათვის.
- 225: [ღნა]. თუითონ.
- 226: [ღა]. მალელდეს.
- 228: [ჟზ]. ზითუეი. [ჟეი]. გეულოს.
- 229: [ჟკ]. დაახსენეით. [ჟკა]. ბეერი.
- 230: [ჟლ]. ბეერი.
- 231: [ჟჟზ]. გარდაკდეუინებისათვის.
- 232: [შიდ]. ხედელდეს; სწამელდეს. [შკე]. გარ-
დაკდეუინებისათვის.
- 233: [შმდ]. გამორთმეუა.
- 234: [შობ]. მოუულელობით.
- 235: [შოგ]. მეუელი.

II

ს ი ნ ო ვ ტ ი კ უ რ ი ნ უ ს ხ ა

„სომხური სამართლის“ ქართული ვერსიისა და
სამართალთა სომხური დედნებისა.

ქართული		სომხური		ქართული		სომხური	
A		A		A		A	
[ნაწილი პირველი]		ე.-წ. სირიულ-რომაული სამართლით.		[ნაწილი პირველი]		ე.-წ. სირიულ-რომაული სამართლით.	
ჩვენი გამოცემით		Bruns und Sachau-ს გამოცემით		ჩვენი გამოცემით		Bruns und Sachau-ს გამოცემით	
შესავალი (გვ. 3-9-ს)		შესავალი		შესავალი		შესავალი	
1	1	1	1	11	11	11	11
2	2	2	2	12	12	12	12
3	4	4	4	13	13	13	13
4	3	3	3	14	14	14	14
5	5	5	5	15	15	15	15
6	6	6	6	16	16	16	16
7	7	7	7	17	17	17	17
8	8	8	8	18	18	18	18
9	9	9	9	19	19	19	19
10	10	10	10	20	20	20	20
				21	21	21	21
				22	22	22	22
				23	23	23	23
				24	24	24	24
				25	25	25	25
				26	26	26	26

შ. ქ. ს. ა. ნ. რ. -ის გამოცემით
მხითარ-გოშისეული „სომხური სამართლის წიგნის“ დანართით (ხელნაწერებით)

შ. ქ. ს. ა. ნ. რ. -ის გამოცემით
მხითარ-გოშისეული „სომხური სამართლის წიგნის“ დანართით (ხელნაწერებით)

27	27	27	27	65	64	65	64
28	28	28	} 28	66	66	67	66
29	29	29		6	65	66	65
30	30	30		29	68	69	70
31	31	31	30	69	68	69	68
32	32	32	31	70	67	68	67
33	33	33	32	71	70	71	70
34	34	34	33	72	71	72	71
35	35	35	34	73	72	73	72
36	36	36	35	74	73	74	73
37	37	37	36	75	74	75	74
38	38	38	37	76	75	76	75
39	39	39	38	77	76	77	76
40	40	40	39	78	77	78	77
41	41	41	40	79	78	79	76
42	42	42	41	80	79	80	79
43	43	43	42	81	80	81	80
44	44	44	43	82	81	82	81
45	45	45	44	83	82	83	82
46	46	46	45	84	83	84	83
47	47	47	46	85	84	85	84
48	48	48	47	86	85	86	85
49	49	49	48	87	86	87	86
50	50	50	49	88	87	88	87
51	51	51	50	89	88	89	88
52	52	52	51	90	89	90	89
53	53	53	52	91	90	91	90
54	54	54	53	92	91	92	91
55	55	55	54	93	92	93	92
56	56	56	55	94	95	96	95
57	57	57	56	95	94	95	94
58	58	58	57	96	96	97	97
59	—	59	58	97	97	98	98
60	59	60	59	98	98	99	99
61	60	61	60	99	99	100	100
62	62	63	62	100	—	—	—
63	61	62	61	101	100	101	101
64	63	64	63	102	101	102	102

103	102	103	{ 103	127	127	128	130
			{ 104	128	128	129	131
104	103	104	{ 105	129	129	130	132
105	104	105	106	130	130	131	133
106	105	106	107	131	131	132	134
107	106	107	108	132	132	133	135
108	107	108	109	133	133	134	136
109	108	109	110	134	134	135	137
110	109	110	111	135	136	137	139
111	110	111	112	136	137	138	140
112	111	112	113	137	138	139	141
113	112	113	114	138	139	140	142
114	113	114	115	139	140	141	143
115	115	116	117	140	135*	136*	138*
116	116	117	118	141	141	142	144
117	117	118	119	142	142	143	145
118	118	119	120	143	143	144	146
119	119	120	121	144	144	145	147
120	120	121	122	145	145	146	148
121	121	123	123	146	146	147	149
122	122*	122*	124*	147	147	148	150
123	123	124	125	148	148	149	151
124	124	125	127	149	149	150	152
125	125	126	128	150	150	151	153
126	126	127	129				

B
 [ნაწილი მეორე] მხითარ-გოშისეული სომხური სამართლის წიგნით
 (P a s s a d e s a n y -ის გამოცემით)
 პირველი მეორე ნაწილიდან ნაწილიდან

151
 [გვ. 42, —
 43.]
 152

1
 1

B
 [ნაწილი მეორე] მხითარ-გოშისეული სომხური სამართლის წიგნით
 (P a s s a d e s a n y -ის გამოცემით)
 პირველი მეორე ნაწილიდან ნაწილიდან

153
 154
 2
 3*
 (მცირე ნაწილი დასაწყისიდან)

155	4	193	27
156	5	194	28
157	6	195	29
158	7	196	30
159	8	197	32
160	9	198	31
161	10	199	17
162	11	200	18
163	12	201	33
164	13	202	19
165	14	203	36
166	15	204	20
167	16	205	21
168	17	206	22
169	18	207	23
170		208	24
171		209	25
172		210	26
173		211	27
174		212	28
175		213	29
176		214	30
177		215	31
178	19	216	32
179	20	217	33
180	21	218	34
181		219	35
182		220	36
183		221	37
184		222	39
185		223	40
186	22	224	35
187		225	41
188		226	42
189	23	227	43
190	24	228	44
191	25	229	45
192	26	230	

231	36*		269		77
232		46	270		78
233		47	271		79
234		48	272	43	
235		49	273		80
236		50	274		81
237	37		275		82
238	38		276		83
239		51	277		84
240		52	278		85
241		53	279		86
242		—	280		87
243		54	281		88
244		55	282		89
245		56	283	44	
246		57	284	45	
247		58	285	46	
248		59	286	47	
249		60	287	48	
250		61	288	49	
251		62	289	50	
252		63	290	51	
253		64	291	52	
254		65	292	53	
255	40*		293	54	
256	41		294	55	
257		66	295	56	
258		67	296	57*	
259		68	297	58	
260	42		298	59	
261		69	299	60	
262		70	300	61	
263		71	301	62	
264		72	302	63	
265		73	303	64	
266		74	304		90
267		75*	305		91
268		76	306	65	

307	66		345	93
308	67		346	94
309	68		347	95
310	69		348	96
311	70		349	97
312	71		350	98
313	72		351	99
314	73		352	100
315	74		353	101
316	75		354	102
317	76		355	103
318	78		356	104
319	(78*)		357	105
320	79		358	106
321	80		359	107
322	81		360	
323	82		361	103
324		92	362	104
325		93	363	108
326	83		364	109*
327	84		365	105
328		94	366	110
329		95	367	106
330		96	368	107
331		97	369	108
332		98	370	111
333		99	371	109
334	85		372	110
335		100	373	111
336		101	374	112
337	86		375	—
338	87		376	113*
339	88		377	112
340	89*		378	113
341	90		379	114
342	91		380	115
343	92		381	114
344		102	382	115
				116

383	117	393	126
384	118	394	127
385	119	395	128
386	120	396	117
387	121	397	129
388	122	398	118
389	116	399	119
390	123	400	120
391	124	401	130*
392	125	402	შესავალი, თავი 8

ჩვენი გამოცემით

403 (= 152 [გვ. 46 ₁₋₃])
404 (= 152 [გვ. 46 ₃₋₅])
405 (= 152 [გვ. 46 ₆₋₇])
406 (= 152 [გვ. 46 ₇₋₁₁])
407 (= 152 [გვ. 46 ₁₁₋₁₂])
408 (= 152 [გვ. 46 ₁₂₋₁₅])
409 (= 152 [გვ. 46 ₁₅₋₂₃])
410 (= 152 [გვ. 46 ₂₃₋₂₄])
411 (= 152 [გვ. 46 ₂₄₋₂₉])
412 (= 152 [გვ. 46 ₂₉₋₃₃])
413 (= 152 [გვ. 46 ₃₄₋₄₇])
414 (= 152 [გვ. 47 ₄₋₁₈])
415 (= 152 [გვ. 47 ₁₉₋₂₂])
416 (= 152 [გვ. 47 ₂₂₋₂₉])
417 (= 152 [გვ. 47 ₂₉₋₃₇])
418 (= 152 [გვ. 47 ₃₇₋₄₈])
419 (= 152 [გვ. 48 ₁₋₁₆])
420 (= 152 [გვ. 48 ₁₇₋₁₉])
421 (= 152 [გვ. 48 ₁₉₋₂₂])
422 (= 152 [გვ. 48 ₂₂₋₂₃])
423 (= 152 [გვ. 48 ₂₃₋₂₅])

მეორე ნაწილიდან

1 [გვ. 304 ₆₋₉]
1 [გვ. 304 ₉₋₁₁]
1 [გვ. 304 ₁₂₋₁₇]
1 [გვ. 305 ₈₋₄]
1 [გვ. 305 ₅₋₆]
1 [გვ. 305 ₇₋₃₀₆]
1 [გვ. 307 ₁₋₉]
1 [გვ. 307 ₉₋₁₀]
1 [გვ. 307 ₁₁₋₃₀₈]
1 [გვ. 308 ₁₋₆]
1 [გვ. 308 ₇₋₁₃]
1 [გვ. 308 ₁₄₋₃₁₀]
1 [გვ. 310 ₃₋₈]
1 [გვ. 310 ₈₋₃₁₁]
1 [გვ. 311 ₅₋₁₁]
1 [გვ. 311 ₁₂₋₃₁₂]
1 [გვ. 312 ₁₁₋₁₂]
1 [გვ. 312 ₁₂₋₃₁₃]
1 [გვ. 313 ₂₋₆]
1 [გვ. 313 ₆₋₆]
1 [გვ. 313 ₆₋₇]

424 (= 152 [გვ. 48 ₂₅₋₂₈])	1 [გვ. 313 ₇₋₉]
425 (= 152 [გვ. 48 ₂₈₋₃₁])	1 [გვ. 313 ₉₋₁₁]
426 (= 152 [გვ. 48 ₃₁₋₃₄])	1 [გვ. 313 _{11-314₃}]
427 (= 152 [გვ. 48 _{34-49₂}])	1 [გვ. 314 ₃₋₈]
428 (= 152 [გვ. 49 ₃₋₁₆])	1 [გვ. 314 _{8-316₂}]
429 (= 152 [გვ. 49 ₁₆₋₂₀])	1 [გვ. 316 ₃₋₆]
430 (= 152 [გვ. 49 ₂₀₋₂₆])	1 [გვ. 317 ₇₋₁₅]
431 (= 165 [გვ. 56 _{31-57₁}])	—

* * *

მაშასადამე, შედარებით სომხურ დედნებთან ქართულ ვერსიაში აკლია:

1. ე. წ. სირიულ-რომაული სამართლის თავები

93	94	93
—	—	96
114	115	116
—	—	126

და

2. მხითარ გოშის „სომხური სამართლის წიგნის“ თავები

შესავლისა 1—7 და 9—10

პირველი ნაწილისა 34, 39, 113 (ნაწილი) და 121—124.

მეორე ნაწილისა 38.

ხოლო მეორე მხრივ, ქართულ ვერსიაში ზედმეტია:

შესავლის დასაწყისი (გვ. 3₁₋₁₉) და თავები 100 (გვ. 30₅₋₁₀), 242 (გვ. 82₄₋₉), 251-ის ნაწილი (გვ. 86₁₅₋₃₇), 283-ის ნაწილი (გვ. 96₂₈₋₃₂), 291-ის ნაწილი (გვ. 100₁₁₋₁₇), 374 (გვ. 130₁₉₋₃₀) და 369-ის ნაწილი (გვ. 132₂₃₋₂₈).

ქართულში იზვიატად ხმარებულ და ზოგიერთ ბაზუზებარ სიტყვათა ახსნა-ბანმარტება

აიაზმა 132₂₉ = ალიაზმა, ბერძნ. (ἀλιάζμα, resp. ζήσιάζμα), გა-
წმედა, კურთხევა [სომხ. დედ. abs.].

აკარაკი 86₃₃, სომხ. (հակասակ), წინააღმდეგი [სომხ. დედ.
abs.].

ბერეტუტია 97₁₀, ბერძნ. (περιεθευτής), ზედამხედველი,
inspector, visitator [სომხ. დედ. պերեսուտ].

გორად 48₉, resp. **გორათ** 153₂₈, ტფილ. ჟარგ. და სომხ. დია-
ლექტებში, თათრ. „გაორა“ ანუ ქართ. „გვარად“ || „გვარათ“ (“ვა“
= „ო“) - ისაგან, გვარად, კვალად [სომხ. დედ. abs.].

გოლდარა 13₁₆, ტფილ. ჟარგ., სომხ. „გოლ“ (գոլ) ქურდი +
თათრ. „დარა“ ბუდე-საგან, პირდაპირი მნიშვნელობით ქურდის
ბუდე, ე. ი. ქურდობის ბუდე, ხოლო გადატანითი მნიშვნე-
ლობით ქურდობის გუდა [სომხ. დედ. abs.].

დაეკანი 47_{11, 12, 15, 20} = 152_{18-19, 19, 22, 29}, სომხ. (դահկան,
შდრ. სპარს. dahgan), დრაჰკანი [სომხ. დედ. դահկան].

დაითიკი 5₂₈, 8₁₆, 9_{1, 3-4}, ბერძნ. (δαιμόνιον), ანდერძის წიგ-
ნი, testamentum [სომხ. დედ. դիւմონიკ].

ე 27₇, 43₂₇, სომხ. (է), ვინიცობაა, რომ მოხდეს [სომხ.
დედ. abs.].

ექსორია 136₂₉, resp. **ექსორიობა** 136_{14, 14, 15, 2}, ბერძნ. (ἐξορία,
აქედან სომხ. սքսոր), გადასახლება, განდევნა, სხვაგან
წარგზავნა [სომხ. დედ. սքսորիանք, resp. սքსორի].

თამბა 31₁₄, 79₁₁₋₁₂, თათრ. „თამბა უყონ“ — დაარიგონ,
ჩკუაზე მოიყვანონ [სომხ. დედ. abs.].

თასუ 147₂₇, სპარს., წონის ერთ-ერთი საზომია დანგზე ნა-
კლები, ხოლო ქერზე მეტი [სომხ. დედ. թասու].

თალაფული 73₁₈, ტფილ. ჟარგ., „თალაფული კრას“ გადატა-
ნითი მნიშვნელობით უყურადღებოდ დატოვოს, არაფრად
ჩააგდოს, სიტყვა ბანზე ააგდოს [სომხ. დედ. abs.].

თემი 10₁₄, 98₃₃, 106₄, 107₂₁₋₂₂, 108_{11, 12}, 147₁₃ ბერძნ. (მჷჷჷ, აქედან სომხ. *ქსო*) განსაზღვრული საგეოგრაფიო-საგამგეო ერთეულია, მხარე, ეპარქია, dioecesis [სომხ. დედ არსად არის ნახმარი *ქსო*, არამედ—*ყასო*, *ქჩას* იმავე მნიშვნელობით].

კინ 87₁₂, სომხ. (*კინ*, შდრ. *ყინ*), დედაკაცი, „კინ დედაკაცი“ — ტავტოლოგიაა.

მეტოქი 147₁₃, ბერძნ. (*მეტოქი*), მონასტრის განყოფილება, ქვემონასტერი, რუს. подворье [სომხ. დედ. abs.].

მუზარადი 48₃₁=155₄, არაბ. (შდრ. „ზარადი“). სპილენძისა ვინა რკინის თავსახურავი, ზეჩი, каска, шлем [სომხ. დედ. *ყრას*].

პემანი 38_{30, 36}=პემანი, სპარს. (აქედან სომხ. *ყაკიანი*), ვადა, დრო, პირობა [სომხ. დედ. *ყაკიანი*, resp. *ყიანი*].

რიმონი 12₃, 29_{15, 26, 17}, სპარს. (აქედან სომხ. *ისინი*, || *აქინი*, შდრ. *ჰრეშეშე*), ბე, საწინდარი, არამონი [სომხ. დედ. *აქინი*].

რუბი 147₂₈, არაბ. (აქედან სომხ. *იოსყ*), მეოთხედი [სომხ. დედ. abs.].

სამანი 89₁₆, 145₃₃, 146₃, სპარს. (აქედან სომხ. *სამანი*) მიჯნა, межа [სომხ. დედ. *სამანი*].

სუზანი 46₁₀=150₂₃, სპარს., საფენი, сафян [სომხ. დედ. abs.].

ჟანი 62₇, სპარს., მადანი, ბუღობი, ნაყარი [სომხ. დედ. *ჟანი*].

ქარტეზი 47₁₅=152₂₇, ბერძნ. (*ქარტეზი*, აქედან სომხ. *ქარტეზი*), ქაღალდი, წერილი, charta [სომხ. დედ. abs.].

ყაზახი 110_{2, 3, 4}, ოსმალ., ნამდვილი მნიშვნელობით აზატი (შდრ. რუს. казак), ხოლო გადატანითი მნიშვნელობით ყაჩაღი, ავზაკი, დამცემი [სომხ. დედ. *საყაყა*].

შილთახობა 31₂₁, თათრ., შარი, ცილი, ცილისწამება [სომხ. დედ. abs.].

ჯაზა 12₁₂, 31₂, 89₃₀₋₃₁, არაბ., დამსახურება, დასჯა, სასჯელი [სომხ. დედ. abs.].

„სომხური სავართლის“ ბიბლიოგრაფია

1.

ქართული ვერსიის პირველი ნაწილის (1—150 თავების) პროტოტიპი—ე. წ. „სირიულ-რომაული სამართალი“.

პირველი გამოცემა—Syrisch-Römische Rechtsbuch aus dem fünften Jahrhundert, von Dr. Karl Georg Bruns und Dr. Eduard Sachau, Leipzig 1880 (Erster Theil. Die orientalischen Texte. V: Die Armenische Version aus der Handschrift der Königlichen Bibliothek in Berlin. S. S. 95—141; Zweiter Theil. Die Uebersetzungen. V, S. S. 115—150), იქვე დაწვრილებითი გამოკვლევა.

მეორე გამოცემა—*Քաղաքային օրենք* Ներսիս Լամբրոնայայ ըստ Կասառնդիանոսի, Թեոփոսի և Աննի լիտուրգիայ հովմայեցւոյ. Հրատարակւոյ Կ. Յ. Բասմալեան [Հրատարակւթիւն «Բանասէր»-ի], Պարիս 1907 (եր. 1—43).

მესამე გამოცემა—*Մսարակա՛ն Դատաստանայիքը. Զհապքերի համեմատութեամբ ըլլա ընծայե Լլրսէն Մ. Վարդ. Պլլրոն հասնչ, էլլմիսծիւն 1917* (եր. 1—56).

2.

ქართული ვერსიის მეორე ნაწილის (151—431 თავების) წყარო—მხითარ-გოშისეული „სომხური სამართლის წიგნი“.

ერთადერთი გამოცემა—*Մխիթարայ Դօշի Դատաստանայիքը Հայոց. Իրաւաբանական հետազոտութիւնը հանդերձ ծանօթութեամբ. Վահան Մ. Վարդապետ Բասմալեանչ, Վլադաբադայան (էլլմիսծիւն) 1880* (եր. 1—442), იქვე „წინასიტყვაობა“—ში გამოკვლევა.

გამოკვლევები—ნაჩვენები იქნება ჩვენი გამოკვლევების შესაფერადებლას.

3.

ქართული ვერსიის თავისუფალი რუსული თარგმანი.

პირველი გამოცემა—Сборникъ законовъ грузинскаго царя Вахтанга VI, изд. Правительствующаго Сената, Спб. 1828 (стр. 32r—56*v [ე. ი. 7 გვ. სარჩევი + 100 გვ. ტექსტი]).

მეორე გამოცემა--Сборникъ законовъ грузинскаго царя Вахтанга VI, изд. Френкеля подъ редакціею Д. З. Бакрадзе, Тифлисъ 1887 (стр. 230—250 [განმეორებულია 1828 წლის თარგმანი]).

4.

სპეციალი ლიტერატურა „სომხური სამართლის“ ქართული ვერსიის შესახებ.

ა. M. Brosset, Détails sur le droit public arménien, extraits du Code géorgien du roi Wakhtang et traduits du géorgien („Nouveau Journal Asiatique“ [Paris], t. IX, 1832, p. p. 21—30).

ბ. Я. Теръ-Іоаннисянъ, Армянскіе законы въ Сборникѣ Царя Вахтанга („Юридическое Обозрѣніе“ 1886 г. № 291, стр. 177—179).

გ. Вл. Сокольскій, Греко-римское право въ Уложеніи грузинскаго царя Вахтанга VI („Журналь Министерства Народнаго Просвѣщенія“, 1897 г., сентябрь, სახელდობრ: II, გვ. 84—92).

5.

სინოპტიკური ნუსხები „სომხური სამართლისა“.

ა. მე-2-ე განყოფილებაში ნაჩვენები **Վ ա հ ა ն Բ ա ս ս ա ძ Է ա ջ Գ**-ის შრომის „წინასიტყვაობის“ 106—107 გვერდებზე (ქართული ვერსიის მეორე ნაწილის „ნუსხა“ მხითარ-გოშისეულ „სომხურ სამართლის წიგნთან“ შედარებით [საგრძნობი შეცთომებით]).

ბ. მე-3-ე განყოფილებაში „მეორე გამოცემათ“ დასახლებული **Френкель—Бакрадзе**-ს წიგნის 350—351 გვერდებზე (ქართული ვერსიის მეორე ნაწილის „ნუსხა“ მხითარ-გოშისეულ „სომხურ სამართლის წიგნთან“ შედარებით [ზოგიერთი შეცთომებით]).

გ. მე-4-ე განყოფილების № **გ**—დ ნაჩვენებ **Вл. Сокольскій**-ის შრომის 89—91 გვერდებზე (ქართული ვერსიის პირველი ნაწილის „ნუსხა“ ე. წ. სირიულ-რომაულ სამართალთან შედარებით [მცირეოდენი შეცთომებით]).

საკუთარ სახელთა და ეთნიური ტერმინების
საძიებელი

გარ. იხ. აბკარ.

აბკარ 45₁₁ = აბგარ *Աբգար*, შდრ.

ავგაროზ.

აბრაჰ || აბრაჰამ || აბრაჰამ 3₂₁, 3₀, 3₀;

4₂; 54₃₀; 86₅; 148₃₀, 3₂, 3₂.

ადამ 3₂₂, 2₅, 2₈, 5₂.

ავგაროზ 45₁₂ (სომხურში abs.). იხ.
აბკარ.

ათინელნი 4₂₇.

ალექსანდრე მაკედონელი 45₃₆;
133₁₀.

ალექსანდრია 98₁₀.

ანტიოქია 98₁₂.

ბასილი წმ. 49₃₀; 50₂₈; 111₁₈₋₁₉;
117₄.

ბერძენნი 100₁₃.

ბიზანტია 98₂₆.

გადი 84₂₈₋₂₉ = გალადი *Գալად*.

გალადი. იხ. გადი.

გრიგოლი წმ. 126₃₁. იხ. პართავე-
ლი გრიგოლი.

დავით 148₃₃.

დანას გვარი: იხ. რენის გვარი.

დიდი სომხეთი. იხ. სომხეთი
დიდი.

ეგვიპტე 4₆; 49₅ = 155₂₀; 95₂₀;
98₁₀.

ეგვიპტელნი 4₂₅; 80₁₂, 1₃; 129₈.

ეგლა. იხ. იეგლ.

ევა 52₅.

ელიაზარ 84₃₁.

ელინელნი 4₂₇.

ელუსარიმი 98₁₁ = იერუსალიმი.

ენოს 3₂₁.

ერეკლე [კეისარი] 126₁₂.

ეფესო 98₂₅.

ვობერი 84₂₈ = ოფერ *Ոփեր*.

თეოდოსე კელმწიფე 18₁₇.

თერ[ს]ა. იხ. იეფთერა.

თრდათ 126₃₂ = ტრდატ *Տրդատ*.

იაკობ 3₃₀, 3₁, 3₁; 4₅, 5₁.

იეგლ 84₃₀ = ეგლა *Եգլա*.

იეფთერა 84₃₀ (გადამახინჯება
სომხ. *և Թերათ* იეგ~~ლ~~თერსა,
ე. ი. და თერსა).

იერუსალიმი. იხ. ელუსარიმი.

იესო ქრისტე 4₁₃; 103₆, 7; 146₁₁.
იხ. ქრისტე.

იოვანე ნათლისმცემელი 133₄.

იოსებ 4₆; 47₉ = 152₁₆; 84₂₉.

ისაკ 3₃₀, 3₀; 4₂, 5; 49₃₀.

ისაკ დიდი 49₃₀; 123₁₆.

ისმაილ 4₃₋₄.

ისრაელი 80₁₃.

ისრაელნი || ისრაილნი 4₂₃₋₂₄, 2₈;

3₂; 57₉; 80₇, 1₂, 1₃; 14-15, 2₀

24₁; 25₁; 85₃; 14₁; 91₁₇; 93₄; 21₁;
136₂₈₋₂₉;
იულა 124₂₈;

კეტორა 86₈ = ქეტურა *ჭხოსტა*.
კორხა 85₁₂;
კოსტანდინე || კოსტანტილე || კოს-
ტანტინე კელმწიფე 4₃₄; 10₁₅;
15₁₉; 26₁; 45₂₉₋₃₀;
კოსტანდინეპოლი 16₂;

ლევან კელმწიფე 16₂; 15₁; 27₁;

მაკედონელი ალექსანდრე 45₃₆. იხ.
ალექსანდრე მაკედონელი.

მალა. იხ. მალა.

მანასე 84₂₉;

მაჭირი 84₂₉;

მალა 84₃₀ = მალა *შაღა*.

მელქა. იხ. მეხქა.

მეხქა 84₃₀ = მელქა *შხელა*.

მოსე 3₇; 22₁; 4₂₂; 25₇; 28₁; 31₁; 45₁₄—
15₁; 57₉; 65₈; 79₂₉; 80₁₅; 17₁; 23₁;
26₁; 84₃₀; 85₃; 6₁; 15₁; 87₁; 93₂₅;
119₈; 132₁₂; 134₃₂;

მოჰმადი 113₂₃ (შღრ. მაჰმადიანნი
|| მოჰმადიანნი 86₁₂₋₁₃; 114₃₁).

ნათლისმცემელი იოვანე. იხ. იო-
ვანე ნათლისმცემელი.

ნიკია 101₉; 105₂₂;

ნოე 3₂₉; 4₁; 45₁₃; 129₁₉. შღრ.
ნოემი.

ნოემი 3₂₉ sic. იხ. ნოე.

ნუა 84₃₀;

ოზია. იხ. ოზინ.

ოზინ კელმწიფე 127₈ = ოზია

ოქსაქ.

ონისიმე 68₂₇;

ოფერ. იხ. ვობერი.

პავლე მოციქული 111₃₂;

პართაველი გრიგოლი 49₂₉; 101₁₃.
იხ. გრიგოლი წმ.

რენის გვარი 80₁₆ sic (შედგეია
დიტოგრაფიული შეცთომისა
სომხ. *კაყკ ზარაქ*, ე. ი.
გ ვ ა რ ი ს ა გ ა ნ დ ა ნ ა ს ი ს ნ ა -
ცვლად).

რომ[ა]ელნი 4₂₇;

რომი. იხ. ჰორომი.

სალამით || სალომით. იხ. სალამით.

სალპადი. იხ. სალბალადო.

სამოველ 133₆;

სარა 54₃₀;

სალამით 80₁₆ = სალამით || სალო-
მით *შაღამქქ*.

სალბალადო || სალბალდო 84₂₈; 85₆;
21 = სალპადი *შაღყაჟა*.

სეთ 3₂₉; 29₁;

სემ 3₂₉;

სიკვიმი 4₆;

სოლომონი 113₂₁ sic (გაუგებრო-
ბის შედეგია, სომხ. ტერმინის
საღჩჩ „საღმნ“, ე. ი. ჩა ს ა -
ხ ი -ს მაგიერ, რომელიც მთარგ-
მნელს ვერ გაუგია).

სომეხი || სომეხნი 100₁₆; 14₁;

სომხეთი დიდი 3₁;

სომხური სამართალი 3₁;

სპარსნი 45₁₂; 126₃₅;

ტრდატ. იხ. თრდათ.

ფარაო || ფარაოზ 49₈ == 155₂₁.

ქანანელნი 129₈.

ქართული 45₁₂.

ქართული მღვდლისა 96₂₄ (თუმცა
ეთნიური ტერმინის „ქართუ-
ლი“-ს შემცველია, მაგრამ სა-
ზოგადო სახელადაა ნახმარი
სიტყვის, წარმოთქმის,
oratio-ს მნიშვნელობით).

ქეტურა. იხ. კეტორა.

ქრისტე 4₂₀; 15₂₇; 16₃₇; 47₀ ==
152₁₆; 50₂₄; 51_{27 47 57}; 57_{11 14};
58_{12 37 11}; 64₂₀; 68₁₈; 71₂; 80₂₇;
93_{24 25}; 103₇; 129₂₈; 131₁₂;
146₁₁; 147₂₆₋₂₇; 148_{22-23 28};
149_{8 12}; შდრ. იესო ქრისტე

ხოსროვი 126₁₂; 128₂₇.

ჰორომი 98₁₀.

ჰურია 80₁₆.

შემჩნეული კორექტურული შეცდომების გასწორება

გვ.	სტრ.	დაბეჭდილია:	უნდა იყოს:
3	17	ცოდნა,	ცოდნა და
5	4	და-ძმანი	დაძმანი
6	4	ქალი და ვაჟი	ქალი და არც ვაჟი
„	21	ამას	იმას
8	9	დაწერონ	დაწეროს
10	17	ქონებით.	ქონებით,
11	17	მისსა, სადაც	მისსა სადაც
14	4--5	მასთანავე	მასთანვე
16	9	სასმელად, სადაც	სასმელად სადაც,
„	30	წიგნით, რაც	წიგნით რაც
18	19	აღარ	აღარა
21	4	გაეპარებინოს. როგორც	გაეპარებინოს, როგორც
„	11	სახლის კაცისა	სახლისკაცისა
„	27	მოიშალონ	მოიშალოს
25	24—25	სასმელ საჭმელი	სასმელ-საჭმელი
27	10	არა თუ	არათუ
28	11	და თუ ყმა	და თუ ან ყმა,
30	25 (კიდობზე)	—	25
31	30 „	—	30
35	14	ქალიშვილ[ი]სა	ქალის შვილ[ი]სა
38	6	თვლითა	თვლითა
„	25	არ	რა
„	28	ფულით	თულით
39	4	იყოს.	იყოს,
47	18	გამოაროვან	გამოართვან
48	21	თავისთავის	თავის თავის
„	31	ომში ნაშოვნი	მას ომში ნაშოვნი
„	35	სდებდეს	სდებოდეს
53	7	ასრე	ისრე
„	21	გაძნელებულია	გაძნელებულთა
57	30	არა	არ

59	8	თუ მომკულელი	თუ მომკულელი და მო- კლული
61	8	კაცმან	კაცმა
65	8—9 (კოდო- ზე).	მსჯ.	შჯ.
66	19	მამათა	მამათ
67	9	აკურხოს	აკურთხოს
68	11	ნალულობდეს	ნალულობდეს.
69	27	ისრე კაცმა	ისრე იმ კაცმა
73	5	მაგრამ	მაგრამე
75	6	სიკუდილისაც	სიკუდილისაც.
76	5	რომელიც	რომელიცა
77	26	აელოს.	აელოს,
84	28	კობერისა	ვობერისა
85	20	შეუძლიათ	შეუძლიათ-
86	20	დღე სიცოცხლეში	დღე-სიცოცხლეში
89	22	მისცეს	მისცენ
90	5	გარშემო	გარეშემო
„	28	პირველი	პირველ
99	15	რიგის	რიგსა
101	3	ქალწულება	ქანწულება
111	14	მკულელს	მკულელსა
115	31	ნამალავით	ნამალავით
119	13	ფიცისა	ფიცსა
124	17—18	მოსანათლავი დაეჭი- რებოდეს	მოსანათლავია და ეჭი- რებოდეს
125	27	რა რიგათაც	რარიგათაც
128	2—3	მიიღო	მიიღოს
129	12	გასაკუთრებელი	გასაკუთრებელი
133	27	აქა და-იქ	აქა-და-იქ
136	3—4 (კოდოზე)	—	წიგნი ეკლეს. X, 8.
138	3	იყონ	უყონ
„	31	ვისმე	ვინმე
139	6	მემშურნეობით	მემშურნობით
141	3	ფასითა	და ფასითა
141	34	ებისკოპოზს, და	ებისკოპოზს და
142	1		

შ ი ნ ა ა რ ს ი

წინასიტყვაობა	V—XV
სამართალი სომხური (ტექსტი):	
— [ნაწილი პირველი]	3— 41
— [ნაწილი მეორე]	42—156
— სქოლიები	157—158
— შემოწმება დაბადებიდან ნასესხ ადგილთა.	159—175
დანართი:	
— I. სინოპტიკური ნუსხა „სომხური სამართლისა“ და ვახტანგისეულ კანონთა კრებულის დანარჩენ კოდექსებისა (ამონაკრეფი)	179—235
— სქოლიები.	236
— II. სინოპტიკური ნუსხა „სომხური სამართლის“ ქართული ვერსიისა და სამართალთა სომხური დედნებისა	237—245
ქართულში იშვიათად ხმარებულ და ზოგიერთ გაუგებარ სიტყვათა ახსნა-განმარტება	247—248
„სომხური სამართლის“ ბიბლიოგრაფია.	249—250
საკუთარ სახელთა და ეთნიური ტერმინების საძიებელი	251—253
შემჩნეული კორექტურული შეცდომების გასწორება.	I—II

837

Monumenta Georgica

I. Scriptores ecclesiastici.

- № 1. თარგმანებაჲ ეკლესიასტისაჲ მიტროფანე ზმჯრნელ მიტროპოლიტისაჲ. გამ. კორნ. კეკელიძისა. ტფ. 1920.
- № 2. ცხორებაჲ წმ. გრიგოლ პართელისაჲ. გამ. ლეონ მელიქსეთ-ბეგისა. ტფ. 1920.

III. Historici.

- № 1. ზრონფრადე ვიორჯი მონაზონისაჲ. გამ. სიმ. გაგუხჩი-შვილისა. ტფ. 1920.
- № 2. ლაშა გიორგის დროინდელი ნენატიანე. გამ. ივ. ჯავახი-შვილისა (იბეჭდება).

IV. Leges.

- № 1. ტ. მჭიფის კარის უბრიგება. გამ. ე. თაყაიშვილისა. ტფ. 1920.
- № 2. ამართალი სომხური. ქართული ვერსო. გამ. ლეონ მე-ლიქსეთ-ბეგისა. ტფ. 1927.

V. Diplomata.

- № 1. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. გამ. სარგის კაკაბაძისა. წიგნი I. ტფ. 1921.
- № 2. იგივე. წიგნი II. ტფ. 1921.

საქართველოს საერთაშორისო ურთიერთობანი უცხო ქვეყნებთან.

I. Посольство сѣдльника Толочанова и дьяка Иевлева в Имеретию 1650—1652. Документы издали и введением снабдил М. Полиевктс. ტფ. 1926.

იოსებ-ზილქანიანი. ქართული ვერსიები. პირველი ნაწილი. გ. ჯაკობიასი. ტფ. 1927.